În gura foametei

mărturii

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAŢIONAL PENTRU STUDIUL TOTALITARISMULUI

ALEXEI VAKULOVSKI

În gura foametei

Ediţie îngrijită de Flori Bălănescu

Bucureşti
2011

Coperta: Alexandru Pecican
Redactor: Flori Bălănescu
Corector: Carmina Daniela Vakulovski

CUVÂNT INTRODUCTIV ASUPRA EDIŢIEI

„Copiii războiului şi ai foametei".

Alexei Vakulovski s-a născut într-o familie de români la 3 octombrie 1949, în satul Antoneşti, URSS, şi a murit la 19 mai 2006, în satul Antoneşti, raionul Ştefan Vodă, Republica Moldova. A absolvit Universitatea de Stat din Chişinău, în 1972, fiind considerat de colegi un vârf de lance al generaţiei lor. Nu a vrut să debuteze în timpul comunismului, atâta vreme cât aceasta însemna să scrie textul „de serviciu", adică să-şi dea obolul ideologic. Ca urmare, cartea sa de debut, aflată în editură, deşi avea „bunul de tipar", nu a mai fost publicată. Alexei a ales să se întoarcă acasă, în ciuda

faptului că i se propusese un post de lector la Universitatea din Chişinău. Acasă, Alexei şi Sofia, soţia sa, au fost profesori de limba şi literatura română. Cei doi fii ai lor, Mihail şi Alexandru, le-au călcat pe urme, întrecându-i: au devenit scriitori de limba română. După 1990, au făcut studii în România (Mihail – doctoratul la Universitatea Bucureşti, Alexandru – facultatea la Universitatea „Babeş-Bolyai" din Cluj-Napoca).

Între aceleaşi coordonate istorice, de sute de ani o realitate nedreaptă urmăreşte soarta românilor dintre Prut şi Nistru. Situaţia este surprinsă de Mihail Vakulovski în împrejurările expulzării fratelui său din România, în martie 2009: „de astăzi frate-meu nu mai e în România – a fost amendat, expulzat şi interzis – ca om, nu neapărat ca scriitor. Existenţialism românesc (pe modelul «postmodernismului românesc»), un exemplu crud şi concret de frăţie româno-română".

Strada din satul Antoneşti, pe care locuieşte familia Vakulovski, poartă numele „Alexei Vakulovski" – profesorul de limba şi literatura română care a refuzat să devină scriitor sovietic, întorcându-se acasă pentru a-i învăţa pe micii români sovietici limba maternă. Este unul dintre cei căruia i se datorează „sabotarea" proiectului rusificării totale în spaţiul fostei Republici Sovietice Socialiste Moldoveneşti, prin conservarea identităţii de la individ la individ. Astăzi un atare mod de trai ar putea părea derizoriu.

„O să mor şi n-o să văd cartea asta publicată", a zis Alexei Vakulovski. Aşa s-a întâmplat. *În gura foametei* are o istorie dramatică, precum istoria pe care o evocă. De foarte multă vreme, cartea caută un editor. A fost ani în şir amânată, plimbată, deşi după ce a fost gata, cu coperte cu tot, a fost cerută de cele mai mari edituri din România, înaintată de instituţii cu statut bine delimitat cultural, dar de fiecare dată se întâmpla ceva şi nu mai era publicată. Eu însămi am încercat de mai multe ori.

Volumul cuprinde interviuri cu supravieţuitori ai

foametei de după cel de-al Doilea Război Mondial, toţi din satul de baştină al lui Alexei Vakulovski – Antoneşti, în Basarabia.

Tema este puţin abordată în istoriografia română, şi chiar în literatură, deşi tumultul mediatic poate crea uneori false impresii. Fragmentele din cartea de faţă sunt interviuri, deci mărturii, iar în istoriografie textele cu caracter de document nu sunt niciodată prea multe. Este unul din motivele pentru care traseul acestei cărţi este de neînţeles şi inacceptabil. Un demers consecvent al recuperării memoriei traumatizate a românilor de la răsărit de Prut – parte importantă a poporului român şi, totodată, a conştiinţei sale vinovate – ar fi impus apariţia imediată a mărturisirilor de faţă, despre unul dintre cele mai criminale proiecte ale totalitarismului sovietic: foametea din anii 1946 – 1947.

Basarabia era locuită la vremea luării în stăpânire de către regimul de la Kremlin, în virtutea cedării de către statul român, în iunie 1940, de o populaţie majoritar românească. În prezent, harta demografică a Republicii Moldova reflectă urmările politicilor de deznaţionalizare aplicate de sovietici în regiunile alipite cu forţa.

Mărturisitorii-martiri ai foametei s-au stins unul câte unul. Au rămas aceste voci ale unora dintre ei.

Autorul avea să povestească mai târziu cum a realizat înregistrările: seara se înţelegea cu vreun „moşneguţ de-al meu” să facă a doua zi interviul, dar omul nu mai venea. „Moşneguţul meu” murise.

„Au trecut ani de la foamete, dar consătenilor nu li s-a potolit durerea. Ei nu se sfiesc când li se împăienjenesc ochii sau când le tremură vocea. Uneori eram ispitit să cred că le iau o parte din povară, din durere, că îi ajut într-un fel.

Ei sunt copiii războiului şi ai foametei, sunt cei care au avut tăria, curajul şi norocul să înfrunte acel coşmar şi să rămână oameni. De la ei am avea încă multe de

învăţat, dacă timpul nu le-ar fi duşman. Ei nu acuză, ci povestesc”, spune Alexei Vakulovski.

Supravieţuitorii mărturisesc, ei nu judecă. Sunt oameni simpli, gospodari, care, deşi umiliţi, chinuiţi, distruşi sufleteşte, au rezistat. „Foametea poate n-ar fi ucis atâta lume dacă nu ne luau toată pâinea din casă. Munceam zi şi noapte cu Colea, adunam pâinea, iar ei veneau şi ne-o luau. Nu dovedeai bine să hărmăneşti pâinea că veneau şi ţi-o luau toată, dacă nu dovedeai s-o ascunzi. Mama avea câteva deseatine (1, 20 ha) cu grâu, l-am strâns, l-am adus acasă, dar n-am dovedit să-l suim în pod căci au venit cei cu luatul şi ne-au poruncit să-l punem în căruţa lor. Mama a zis că grâul nu e al ei, ci al lui Colea. S-a gândit biata femeie că nouă au să ne lase, că le-a fi jele de tinereţea noastră. Ai găsit cui să le fie jele. Au luat tot grâul acela. Noi ascunsesem nişte pâine într-un poloboc. Au dat şi de ea, au luat-o, dar l-au târât cu ei şi pe Colea; l-au ţinut închis la Olăneşti trei luni de zile...” îşi aminteşte Istina Coreţchi.

Prin editarea acestor fragmente de durere omenească, realizatorul lor a dorit atât recuperarea memoriei traumatizate a comunităţii din care a făcut parte, cât şi o împărtăşire tardivă din partea „fraţilor”.

Românii basarabeni au avut parte nu doar de rusificare, deznaţionalizare, deportări în Siberia, o parte considerabilă a lor, refugiaţi din calea războiului în România din dreapta Prutului în perioada 1940 – 1944, au fost victimele „repatrierii” în Uniunea Sovietică, ale deportărilor în Câmpia Bărăganului, mulţi au ajuns în închisorile politice româneşti. Comunismul a traumatizat oamenii atât la Vest, cât şi la Răsărit de Prut, iar în timpul marii foamete din anii 1946 – 1947, fiinţa umană a fost zdrobită până la ultima fibră a rezistenţei biologice şi morale. O foamete gândită strategic la Moscova pentru a frânge orice urmă de rezistenţă. Aşa cum fusese gândită Marea Foamete din anii ’30, care a ucis milioane de ucraineni. „... Oamenii noştri sunt deprinşi cu

secetele şi ştiu a le învinge. Dar ne-au luat toată pâinea din casă. Ne-au măturat podurile”. Grigore Moraru oferă astfel, involuntar, explicaţia pentru o foamete organizată şi nu una naturală.

Spaima a fost împinsă dincolo de limitele ei prin înfometare. Numai aşa pot fi înţelese gesturi ce nu fac parte din uzul nostru cultural, precum hrănirea cu ierburi, rădăcini, coajă de copac sau, mai ales, cu animale şi păsări ca pisici, câini, ciori etc., cu opincile din picioare – fierte. Dar şi antropofagia, nivelul ultim al trecerii în condiţia de limitare a fiinţei umane la conservarea biologică – într-o epocă în care regimul sovietic făcea propagandă despre cea mai umanistă şi înaintată ideologie: comunismul.

Cazul Eudochiei Oprea, care a trecut prin război, prin foamete, apoi prin Siberia, de unde familia a revenit acasă în 1956, este exemplar. Soţii Oprea au supravieţuit tuturor acestor greutăţi, în ciuda faptului că statul sovietic le-a luat tot, „am crescut şi am educat zece copii”. S-au ajutat crezând în „Dumnezeu, căci numai El a avut grijă de mine şi de familia mea. El ne-a scos din toate greutăţile, El ne-a condus peste toate punţile pline de primejdii ale vieţii”. „Dar atunci, în iarna lui 1946 – 1947, mureau cu nemiluita. Nimeni nu le ducea contul. Iaca şi în partea asta de râpă i-au găsit atunci morţi în casă şi pe bărbat, şi pe femeie. De ajutor ziceţi? Dar cu ce te puteau ajuta? Dacă nu avea nimeni nimic? Nu avea nimeni o fărâmitură de pâine în plus. Prin alte părţi nu am ştiinţă cum a fost, dar la noi acesta e adevărul. Şi ce dacă aduceau mâncare de prin streini? Avea cineva saţ? Dar cât poate aduce un om? Dar cât pot mânca cinci? Opt? Zece?... Nu doresc nimănui să guste din amarul, chinul, nevoile, nedreptăţile pe care le-am îndurat noi. Să aibă oamenii parte de linişte, să nu li se bage nimeni în suflet, nici în casă. Să le fie la toţi casa ocrotită, să aibă pe masă o hrincă de pâine, pe care nimeni nu vrea să i-o fure, să le fie la toţi copiii veseli şi sănătoşi, să nu

audă neam din neamul nostru de Siberii şi de ani de foamete...”

Vasile Vaculovschi (tatăl lui Alexei) face o sinteză a perioadei de foamete pe care au trăit-o cu toţii. Cuvintele sale pot constitui un testament moral:

„Dacă ar fi fost atunci lichidate rechiziţiile, lumea n-ar fi murit de foame, ar fi rezistat, s-ar fi salvat. Greul foametei a fost dus şi-n 1946 – 1947 tot de bietul sătean. El nu e numai talpa ţării, ci şi ţapul ei ispăşitor.

O mare tristeţe mă copleşeşte când mă gândesc că urgia foametei a trecut parcă neobservată de ştiinţa noastră istorică. Rămân uimit când văd câte pete albe sunt în istoria noastră. Oamenii care o scriu nu par a fi cercetători serioşi, ci nişte pseudosportivi care trec prin slalomuri, prin timpuri. Dar lumea nu uită foametea. Ştiu despre foamete chiar şi copiii cei mai mici. Doar în zilele celea negre le-au murit rudele, buneii. Mulţi poate au fost duşi în mormânt numai leşinaţi, căci ar fi o naivitate să vorbim la modul serios de o asistenţă medicală în acele timpuri. Omul crescut numai cu mirosul florilor nu poate rezista greutăţilor vieţii, să nu uităm aceasta. Să le deschidem ochii urmaşilor noştri, să le spunem tot adevărul, chiar dacă acest adevăr muşcă. Chiar dacă acest adevăr doare”.

Aceeaşi idee este centrală şi în mărturia lui Efrem Vaculovschi (vărul lui Alexei): „Astăzi înţeleg altfel lucrurile. Ştiu că au fost oameni care şi-au mâncat propriii lor copii. Ştiu că foamea îi înnebunea, îi făcea neoameni, dar atunci... Şi când o fac pe filosoful şi încerc să-i iert pe toţi, în faţă iarăşi îmi apare trupul pe jumătate jupuit al câinelui nostru care avea nişte ochi nemaipomenit de deştepţi. Oamenii care l-au mâncat n-au mai ieşit din foamete. S-au pierdut. Toate problemele acelea din timpul foametei şi-au făcut culcuş în mine şi mă chinuie. Eu îs copilul, eu îs înfometatul, eu îs ucigaşul, eu îs tata...Am convingerea că zile de acelea nu se vor repeta. Nu avem niciun drept ca să-i lăsăm pe

nepoţii noştri să treacă printr-o foamete ca cea din anii 1946 – 1947. Ne ajunge nouă experienţa asta barbară. Oameni suntem”.

Neamul Vaculovschi a fost mare. Toţi au avut de suferit. Ion Vaculovschi (văr cu Alexei, fratele lui Efrem) nu poate uita că „Au măturat podurile. Parcă special au făcut asta ca să murim cu toţii. Să nu rămână niciun basarabean. Erai obligat să dai, să dai, să dai!! Umblau stribocii de la casă la casă”.

Pâinea (grâul) şi vaca erau principalele surse de supravieţuire. Şi tatăl – stâlpul care asigura mamei şi copiilor iluzia că nu se vor pierde. Atunci când „stribocii” le luau ultimul bob de grâu şi vaca, mai rămânea tatăl, care avea să umble pentru a aduce mâncare. Când el nu se mai întorcea de prin Ucraina sau era ucis pe loc ori dus în Siberia... copiii rămâneau ai nimănui. Unul dintre aceşti copii este Vasile Gaidău:

„Când tata a murit, s-a lăsat noaptea peste noi... Cum se vede, s-a gândit cineva că războiul i-a ucis pe puţini dintr-ai noştri şi s-au gândit animalele să născocească alt război, cel al foametei. Şi l-au născocit de nădejde. Căci foametea a furat mai mulţi oameni din satul nostru decât războiul... Ţin minte cum l-au dus pe tata la cimitir. Eu stam pe cuptor lipit de sobă. Hămesit de foame eram... M-am pus în genunchi lângă tata, am sărutat icoana, l-am sărutat pe tata şi i-am şoptit:

— Tată, mi-i a mânca.

Cu vorbele estea a fost dus la cimitir tata... Totdeauna când îmi era foame gemeam:

— Tată, mi-i a mânca.

Ştiu că majoritatea oamenilor la nevoie îşi amintesc de mamă. Eu nu. Eu nu-mi pot aminti de mama. Eu la o adică... Eu atâta pot zice şi acum:

— Tată, mi-i a mânca”.

Imaginea copiilor distrofici, cu faţa zbârcită de înfometare, a urmărit-o pe învăţătoarea Maria Vaculovschi (mama lui Alexei) toată viaţa: „[Activiştii]

umblau pe la casele oamenilor şi luau ultima bucăţică de pâine de la gura copiilor. Nişte brute. Nici la casa de copii nu era rai. Ne aduceau acolo copii orfani, distrofici, abia-abia răsuflau. Le eram şi mamă, şi educatoare... Mulţi dintre ei păreau nişte bătrâni pitici. Sunt convinsă că lucrul cel mai greu în lumea asta e la casa de copii în timpul unei eventuale foamete”.

Basarabenii plecaţi după arăneală în „părţile Poloniei”, în realitate în Ucraina, au găsit aici bunăvoinţă, milă, empatie de la ucraineni. Nu întâmplător, deoarece ucrainenii purtau cicatricele dureroase ale Marii Foamete la care au fost siliţi în anii 1932 – 1933. Nicolas Werth o consideră una dintre „marile operaţii teroriste secrete”, organizată de Stalin în Ucraina. În aceeaşi notă se păstrează şi alţi cercetători, precum Joël Kotek şi Maxime Steinberg[1]

care consideră că prin foametea organizată regimul sovietic a urmărit distrugerea coloanei vertebrale a ţărănimii. Interpretarea este susţinută din plin de mărturiile din volumul de faţă. Ca şi în cazul reeducării de tip Piteşti (experiment ce a vizat transformarea morală a individului, prin distrugerea moştenirii sale culturale, istorice şi sufleteşti), nici experimentul vast al reeducării prin înfometare nu a fost unul total. El nu a fost ireversibil. Atât ucrainenii, cât şi basarabenii au reuşit să se salveze ca entitate individuală şi comunitară.

Cuvântul final al lui Alexei Vakulovki, intitulat *Punct sau Recviem*, este în notă poetică, despre cunoaşterea de sine, recunoaşterea binelui şi răului, despre datoria fiului satului Antoneşti – unde au murit atâţia copii, tineri, bătrâni, femei şi bărbaţi, în timpul Foametei – de a nu lăsa vocea martorilor-martiri pe pustie, să se piardă: „Luceafărul se prefăcu într-un ochi. Un ochi încărcat de lacrimi. Un ochi de copil înghiţit de

1 Pe larg, în Stéphane Courtois (coord.), *O noapte atât de lungă. Apogeul regimurilor totalitare în Europa, 1935-1953,* trad. din limba franceză de Doina Jela Despois, Ed. Vremea, Bucureşti, 2008.

foamete. Pe cer răsăriră sute de stele. Stele – ochi de copil. Îmi porunceau ceva în limba lor dumnezeiască”.

„Celălalt” nu poate acorda credit unui popor care contribuie prin părăsire la uciderea fizică şi simbolică a propriilor copii, un popor care nu are capacitatea lăuntrică de a se întoarce empatic spre sine. Nimic nu se îndreaptă în istorie fără înţelegere, asumare, căinţă şi responsabilitate faţă de trecut. Istoria pe care dăm vina, fără să ne-o asumăm, a făcut ca Alexei Vakulovski şi toţi oamenii năpăstuiţi din satul lui să îşi găsească odihna abia acum. Este rândul cercetătorilor să îşi asume faptele celor de dinainte, care i-au lăsat pe basarabeni (şi pe bucovineni) pradă unei disperări fără speranţă.

Flori Bălănescu

În memoria părinţilor mei.
Maria şi Vasile Vakulovski

„Aşa începe foamea:
Te trezeşti dimineaţa viguros.
Apoi începe moleşeala
Apoi începe plictiseala.
Apoi apare pierderea
Puterii raţiunii rapide.
Apoi apare liniştea.
Şi apoi începe groaza”.
(Daniil Harms)

Argument

Cartea aceasta, stimate cititor, e scrisă în exclusivitate pentru Dumneata. Mă urmărea gândul să aflu cât mai multe despre foametea din Basarabia anilor 1946 – 1947, foamete despre care oamenii vorbeau rar şi în şoaptă.

Dacă universul se răsfrânge într-o picătură de rouă, mi-am zis, şi foametea aceea groaznică poate fi înţeleasă

şi simţită prin lacrima unei aşezări omeneşti, a satului meu – Antoneşti. Am îndrăznit să fiu purtătorul de cuvânt al consătenilor şi am pornit la drum. Le-am răscolit amintirile ani în şir şi n-am întâlnit niciun nepăsător în calea mea. Conversaţiile noastre au avut loc şi în casele lor, şi în casa mea, şi în casa părinţilor mei, şi la şcoală, şi în lăcaşul primăriei, şi în coliba paznicului, şi pe malul iazului, şi în câmp, şi în centrul satului.

Au trecut ani de la foamete, dar consătenilor nu li s-a potolit durerea. Ei nu se sfiesc când li se împăienjenesc ochii sau când le tremură vocea. Uneori eram ispitit să cred că le iau o parte din povară, din durere, că îi ajut într-un fel.

Ei sunt copiii războiului şi ai foametei, sunt cei care au avut tăria, curajul şi norocul să înfrunte acel coşmar şi să rămână oameni. De la ei am avea încă multe de învăţat, dacă timpul nu le-ar fi duşman. Ei nu acuză, ci povestesc. Să ne aşezăm la umbra amintirilor şi să-i ascultăm.

„Greu a fost, dar eram tânără...”

CRISTINA PRISAC (n. 1910)

În timpul foametei lumea se pornea unde o duceau ochii, după mâncare. Se duceau şi femeile. I-am spus şi eu bărbatului meu:

— Mă duc şi eu în străinătate după pâine ori după ce-oi găsi. Fă-mi nişte opinci, i-am zis, că-i mai uşor de umblat în opinci, dar Tudose nu m-a lăsat şi nu m-am dus. S-a dus el şi a adus cartofi îngheţaţi. Mai des trecea Nistrul în căutarea pâinii. Of, Doamne, greu a mai fost! Eram năcăjită tare. Şi amu-s năcăjită, că nu aud, că nu văd... În timpul foametei eu tot aici trăiam, în casa asta de lângă ţintirim. Şi vedeam cum îi îngropau pe oameni. Îi puneau pe mai mulţi într-o groapă. Într-un mormânt îmi pare că-s şapte. O femeie vine la mine de ziuă şi-i dau

o bucăţică de pâine, cum era atunci, iar a doua zi au adus-o la ţintirim moartă. Eu m-am speriat şi le ziceam:

— Oameni buni, n-o îngropaţi că ea e încă vie! Ei au tăcut şi i-au dat ţărână deasupra. Au fost nevoi grele şi înainte. Şi amu îs nevoi grele, că nu pot umbla, nu pot face nimic şi tot mi-i greu. Şi iaca... Din mahala [un] noastră a murit badea Carp Gaidău, trăia la colţ, ia acolo. L-au adus şi l-au îngropat peste altul. Dacă era foamete, nevoi... Nu dovedea lumea. Şi Tania îi îngropată aici... Şi badea Fedosca îi îngropat aici... Cu foametea am trăit tot într-o groază. Că furau de Doamne fereşte! Şi câini furau. Eu ţineam vacă atunci. Aveam şi oi. Încuiam vaca iaca aici în tindă, iar pe oi le încuiam în camera cealaltă. Mă temeam să nu ni le fure. Greu a fost, dar eram tânără. Şi puteam lucra. Mă puteam duce unde voiam, aduceam şi pentru vite mâncare. Da' amu...

— Mai bine era atunci?

— Clar că mai bine, că puteam umbla la fugă, puteam munci. Da' amu – cu băţul. Şi nici cu băţul nu pot duce nimic în mâini... dacă nu pot, nu pot. Da' ştii că în timpul foametei am făcut şi plăcinte? Zău. Le coceam pe fundul sobei, să nu vadă nimeni. Că dacă vedea cineva, se repezea să le mănânce. Dădeau buzna peste om. Odată curăţam cartofi, ca amu (*Mătuşa Cristina are 91 de ani, dar în timpul convorbirii noastre nu-şi permite să piardă timpul în zadar: îşi pregăteşte dejunul. Trăieşte într-o curte cu feciorul, dar, cum se vede, mâncarea gătită cu mâinile dumneaei îi pare mai gustoasă. O fi, deşi îmi pare că pur şi simplu nu-s învăţate mâinile acestea să stea fără lucru.*) şi a intrat unul, a luat cojile de cartofi, le-a dus la gură şi le-a mâncat.

— Ce faci, măi? l-am întrebat eu speriată, iar el mi-a răspuns:

— Mi-i a mânca. Şi a mâncat el, a mâncat şi apoi s-a dus. După întâmplarea aceea ţineam totul încuiat. Multă vreme umblam cu cheile în buzunar. Mă temeam. Era una Fanasia. Nu ştiu cum i-i numele. Iaca am uitat. Cel

de fată e Meşteşug. Apoi ea, dacă venea la mine, se ducea şi-n magaz şi unde nimerea. Căuta mâncare. Lua tot ce-i cădea în mână. Ce să-ţi mai spun? Făceam şi şezători. Da, şi-n timpul foametei. Că aveam şi cânepă, şi lână: torceam. Alergam pe atunci. Cât puteam alerga, alergam. Da' era mai bine ca amu. Că amu tare-i greu. Da' atunci ascundeam pâinea prin blidar, prin... căci dacă intra cineva, umbla ca pârjolul după pâine. Şi ziceam:

— Ce cauţi, măi?

— Mi-i a mânca. Le era a mânca. Parcă nouă nu ne era a mânca. Unii mai aveau câte ceva, iar alţii nu aveau nimic. Că în vara aceea n-a crescut pâinea. Am semănat şi noi o deseatină cu grâu, dar au ieşit mai mult târtani. Am tras greutăţi şi atunci. Dar am ieşit din nevoi. Da' amu iaca, merg în băţ... De foamete scapi. De toate nevoile scapi.

Dacă eşti tânăr. Şi voinic.

Numai bătrâneţele nu te iartă...

„În timpul foametei oamenii nu vorbeau între ei".

ISTINA (n. 1919) şi NICOLAE COREŢCHI (n. 1921)

Istina Coreţchi: În 1945 ne-am însurat cu Colea, iar în 1946 nu s-a făcut pâinea. Semănasem noi, dar n-a crescut nici păpuşoiul, nici grâul. Am smuls spicele şi cioclejii cu mâinile. Aveau unde şi unde câte un grăunţe. Atunci l-am născut pe Timofei, iar Colea s-a dus în Polonia după mâncare. Aşa ziceau atunci, că se duceau în Polonia, dar de fapt se duceau în Ucraina. A adus Colea oleacă de fasole, puţină secară, le-a lăsat acasă, a mai luat haine, ţoluri, ce mai aveam, şi a plecat iarăşi în Polonia aceea. A adus cartofi, dar îngheţaţi. Căci ei nu călătoreau în vagoane, dar se suiau pe acoperiş şi era vrăjmaş de frig acolo. Ce eram să facem cu cartofii

aceia? Trebuia noi să mâncăm şi să mai schimbăm pe fân pentru vacă, căci aveam o văcuţă pe care o ţineam în casă cu noi. Ca să nu îngheţe ori să nu ne-o fure cineva. Aşa am iernat până în primăvară. În primăvară ne dădeau câte o bucăţică de pâine şi ieşeam pe deal la lucru. Am pus păpuşoii cu sapa. Îl luam în braţe pe Timofei, puneam sapa în spinare şi cu un şip de lapte lucram toată ziua. Puneam copilul jos şi făceam cuiburi în pământ nearat. Ne-am ţinut sufletul, că dacă stăteam acasă, muream. Mai des rămânea acasă mama cu băiatul. Când veneam de la lucru, ei ne aşteptau la colţul casei. Le aduceam şi lor câte o fărâmătură de pâine. În 1947 ploua, era cald şi ce am pus în pământ – totul a ieşit şi era aşa de frumos… Toamna am scăpat de foame. Ne era mai uşor. Lapte aveam. Pâine aveam. Ce ne mai trebuia? Am ieşit cu zile, dar prin grele zile am trecut. Poate de atâta şi-a betejit Timofei stomacul, că de mititel a fost chinuit. Lapte aveam, dar altceva… Greu a fost. Nici pe urmă, când am intrat în colhoz, nu ne-a fost uşor. Abia prin 1957 am ţinut un ban în mână, iar până atunci ne mulţumeam eu te miri ce.

Eu scoici n-am prea mâncat. Am încercat o dată, m-am îmbolnăvit şi n-am mai pus scoică-n gură. Vaca ne-a scos din nevoi. Căci nici papură, nici ciocleji nu puteam mânca. Am mai ţinut în iarna aceea o oaie şi o găină. Asta ne era toată gospodăria. Atâta aveam. Le dam în casă, încuiam uşa şi nu ni le-au furat. Am ieşit la iarbă verde cu vaca şi cu găina, iar oaia a ieşit odată din ogradă şi n-am mai văzut-o.

Noi mâncam şi buruieni. Le amestecam cu lapte, le presuram cu o mână de bulgur şi mâncam. Azi şi vitelor le dăm mâncare mai bună, dar atunci… Atunci în Purcari nişte femei au mâncat doi copii. Rămăseseră copiii fără părinţi: pe tatăl lor l-au dus la puşcărie, iar mama le-a murit de foame. Femeile acelea au chemat copiii la dânsele şi i-au mâncat. Le-au găsit mai târziu capetele şi ce a mai rămas din ei. Pe femei le-au dus la puşcărie.

Doamne fereşte... Noi am gustat carne de cal. Ni s-a părut bună.

În timpul foametei oamenii nu vorbeau între ei. Se uitau unul la altul şi mergeau mai departe, dacă nu zăreau în mâna cuiva ceva de mâncare. Abia când începuse să apară pâinea s-a înviorat lumea. Oamenii au început a râde, a glumi.

Colea a venit odată cu cartofi din Polonia prin Nezavertailovka. Ne-a poruncit prin nişte oameni să-l întâmpinăm. Ne-am dus, am trecut Nistrul şi am luat toţi câte un tobultoc de cartofi în spate. Dar erau îngheţaţi cartofii aceia. Aşa i-am mâncat. Ce era să facem? Colea de trei ori a fost după hrană. Primăvara aşteptam să fete vaca şi nu-l lăsam să plece, dar el mi-a spus că s-a înţeles cu un om de acolo să-i ducă nişte cârlige. A luat un sac de cârlige şi s-a pornit. S-a suit în tren, iar acolo au năvălit nişte bandiţi cu cuţitele şi i-au luat sacul. Credeau, pesemne, că-n sac e zestre. Să fi ştiut că-s nişte beţişoare de viţă-de-vie nu le mai luau cât lumea. Dar aşa... Colea s-a dezbrăcat de izmene (erau noi-nouţe) şi le-a schimbat pe cartofi. Aşa a venit acasă: cu vreo zece kilograme de cartofi în spinare şi cu pielea în pantaloni. Apoi s-a îmbolnăvit şi a zăcut vreo lună de zile. Era slab şi nici nu putea vorbi la un timp. Credeam că-i gata, nu se mai ridică din pat. Se speriase, cum se vede. Văzuse moartea cu ochii. Hoţii aceia puneau cuţitul în pieptul omului, îi luau sacul şi-l aruncau din tren, apoi săreau şi ei, căci mergea încet trenul prin locurile acelea; aveau, cum se vede, legătură cu maşiniştii. Prin multe am trecut noi, dar am avut zile şi am ajuns azi la 80 de ani. Azi alte griji avem.

Nicolae Coreţchi: Da, de trei ori am fost în Polonia. Ne suiam ori pe acoperişul vagonului, ori ne îngropam în cărbuni. Ca să nu îngheţăm. Îngropam şi sacii în cărbuni, căci prin păduri ieşeau tâlharii cu căngile, le legau cu funii de copaci şi le azvârleau în noi. Trăgeau ce le cădea: om, sac – nu se uitau. Eu m-am

înţeles cu un om să-i duc nişte cârlige. Ne ştia limba omul acela. M-am pornit cu un sac de cârlige, dar mi le-au furat. Trebuia să nu le pun în sac. Dar când ai s-o tragi – o tragi. Dar tot am ajuns la omul cu care m-am înţeles. Am lucrat puţin timp la el şi m-am pornit spre casă. Dacă mai stăteam acolo vreo trei zile, Timofei avea să moară. Nu aveau nimic de mâncare. Vaca încă nu ne fătase, iar pâinea se terminase toată. Era greu de noi, dar am adus câteva kilograme de cartofi şi ne-am ţinut în viaţă. Da.

Istina Coreţchi: Când ne-a fătat vaca, am scăpat de grija cea mare. Nu mă mai temeam că o să-mi moară copilul. El trăia cu mult mai bine ca noi. Măcar grija hranei nu avea. Venise atunci la noi un cumnat din Olăneşti, s-a uitat cum trăim, iar când s-a dus acasă i-a spus surorii mele:

— Ei n-au cu ce trăi, dar cresc un băiat gras şi voinic!

Cu lapte l-am ţinut. Noi cu lapte numai ne păzeam sufletul, iar pentru băiat era o hrană bună laptele.

Nicolae Coreţchi: Eu şi cu tata am fost în Polonia, şi cu mama am fost. Mai des aduceam de acolo secară şi cartofi. Chinuri. Că alde tata trăiau greu. Aveau mulţi copii, dar nu aveau vacă. Nu era bătrân tata, dacă împlinise vreo 45 de ani, dar îl aşteptau acasă o mulţime de guri; trebuia să le hrănească. Eu eram cel mai mare, eram însurat în timpul foametei. Alde tata au trăit mai mult cu papură, cu scoici, cu ciocleji, cu beţe de răsărită [floarea soarelui], cu ierburi, dar i-au ţinut pe toţi ai noştri vii, n-a murit nimeni. Azi toţi îs gospodari, toţi îs la locul lor.

Istina Coreţchi: Atunci nu aveam nici chibrituri. Dacă vedeam că la vreo casă iese fum, ne duceam cu o cutie, împrumutam jăratic şi aprindeam lemnele din soba noastră. Nici săpun nu era. Puneam nişte cenuşă în apă, o fierbeam, făceam leşie şi ne spălam ori spălam hainele cu leşia aceea. Nu era nici sare, nu era nimic. Aşa am

trăit câţiva ani. Apoi au început să aducă prin magazine şi săpun, şi sare, şi chibrituri. Puteam cumpăra câte o jumătate de săpun, dar era săpun, nu leşie.

Să fi trăit tata, poate nu mai simţeam noi foametea. A fost un om gospodar tata, aveam pământ, aveam de toate, dar munceam ziua întreagă, iar în 1944 l-au arestat ruşii pe tata şi l-au dus la închisoarea din Tighina. Cât a fost mama sănătoasă, se ducea la el cu mâncare, cu bani – cu ce avea. Dar a dat tifosul în noi, a zăcut mama, au zăcut surorile mele, am zăcut eu şi a rămas tata singur în puşcăria aceea. Cine ştie ce mânca, dacă mânca. Şi a murit de foame şi de păduchi acolo tata. M-am dus eu cu sora cea mai mare până la Tighina pe jos, căci nu mergea nicio căruţă spre oraş, ne-am dus şi l-am găsit pe tata în morgă, am plătit şi l-am îngropat în Tighina pe tata. În cimitirul ista de la marginea oraşului l-am îngropat, apoi ne-am întors acasă. O săptămână am mers încolo şi încoace. Acolo zace şi azi tata. Timofei îl chema. Aşa am rămas numai cu mama, dar nu aveam casă, arsese în timpul războiului, şi trăiam la sora mea. Atunci l-am întâlnit pe moşneagul meu; acum e moşneag, dar atunci era un flăcău chipeş. Ne-am întâlnit şi ne-am luat. Trăim împreună până azi. Cinci copii am crescut. Şi i-am dat la lege pe toţi. Au casele lor, au gospodăria lor, au copiii lor şi nu ne este ruşine de ei. Chiar ne mândrim cu dânşii. Numai foamete să nu fie. Căci foametea... foametea poate n-ar fi ucis atâta lume dacă nu ne luau toată pâinea din casă. Munceam zi şi noapte cu Colea, adunam pâinea, iar ei veneau şi ne-o luau. Nu dovedeai bine să hărmăneşti pâinea că veneau şi ţi-o luau toată, dacă nu dovedeai s-o ascunzi. Mama avea câteva deseatine (1, 20 ha) cu grâu, l-am strâns, l-am adus acasă, dar n-am dovedit să-l suim în pod căci au venit cei cu luatul şi ne-au poruncit să-l punem în căruţa lor. Mama a zis că grâul nu e al ei, ci al lui Colea. S-a gândit biata femeie că nouă au să ne lase, că le-a fi jele de tinereţea noastră. Ai găsit cui să le fie jele. Au luat tot

grâul acela. Noi ascunsesem nişte pâine într-un poloboc. Au dat şi de ea, au luat-o, dar l-au târât cu ei şi pe Colea; l-au ţinut închis la Olăneşti trei luni de zile, apoi l-au eliberat, că nu era omul vinovat. Ei pe mama o ţineau de culac şi cum auzea vreo veste rea săraca mama se ascundea ani la rând. Când i-au ridicat pe cei văzuţi ca culaci, mama se ascundea la noi, dar au găsit-o şi au luat-o, au închis-o, apoi i-au dat drumul acasă, căci nu avea ea nimic, numai sufletul; cu ce aveau să se procopsească de la ea? Să fi avut avere, poate o duceau în Siberia. Dar aşa a rămas acasă mama. A trăit la noi până a murit. Din spaima aceea i se trage şi moartea, căci a tras o frică mare, i s-a ridicat tensiunea şi a murit. Am tras noi mari greutăţi.

Am muncit. Am muncit, cu călcâiele crăpate lucram, căci nu prea aveam încălţăminte şi nici haine. În timpul războiului am ascuns tot ce aveam în vreo şapte locuri. Şi în pod am ascuns o ladă, şi-n sarai am făcut o groapă, şi-n alte părţi. Dar a ars casa noastră şi a ars şi zestrea. Rămăsese ceva îngropat lângă casă, dar a putrezit şi am rămas goi. Greu, greu am trăit.

Iată am ajuns şi la bătrâneţe, dar tot goi suntem. Am adunat ani la rând bani, i-am dus la bancă, dar ni i-au furat şi pe aceia. În loc de o mie de ruble ne-au întors un leu prăpădit. Batjocură. Căci noi de moarte îi ţineam, nu pentru baluri. Dar ne-or îngropa copiii. Ce să facă? Or pune mână [de] la mână şi ne-or îngropa.

Atunci, în timpul foametei, dacă nu aveam vacă, ne murea băiatul. Timofei e născut atunci, în 1946. Mama zicea:

— Are să moară băiatul ista.

— Şi ce dacă are să moară? îi răspundeam. Şi eu am să mor. Toţi vom muri.

Eram sătui de viaţă. Nu ne păsa de nimic. Voiam să scăpăm mai repede de chinuri. Dar a început văcuţa noastră să dea lapte şi am început a prinde la puteri. Ne-am salvat. Şi Colea venise din străini cu puţină pâine.

Mare bucurie aveam atunci. Ţin minte cum odată, în sâmbăta Paştelui, am venit de la deal cu o mână de grăunţe. Semănam atunci grăunţe de păpuşoi în pământ, dar şi la gură duceam. Erau pe câmp multe cutii de conserve goale rămase din timpul războiului şi noi puneam grăunţele în cutiile acelea şi le prăjeam la foc. Mâncare gustoasă. Dar le mâncam şi crude. Că nu erau otrăvite. Atunci, în sărbătoarea Paştelui, o mână de grăunţe am mâncat. Trebuia să trăim.

Timofei Coreţchi (n. 1946): Eu cu fătul vacii am ieşit din foamete, cum mi-au povestit părinţii. Laptele m-a salvat şi astăzi putem sta de vorbă. Creşteam eu, creştea şi viţica aceea. Am ţinut-o la casă mai mult de zece ani, mi se pare. Eu o păşteam. Dar o dată am hrănit-o prea mult, s-a umflat vaca şi a murit. Părinţii au fost nevoiţi s-o taie. Au tăiat-o şi au împărţit-o pe suflete, n-am prea înţeles noi multe din carnea aceea. A nimerit la stat. Dar până la nenorocirea aceea ea ne-a fost saţul casei. Vreau să vă povestesc ceva şi despre bunica Maria. După cum v-a spus mama, ea a trăit până la moarte cu noi. Eu lucram în Saratov, în Rusia. Mă pornisem după noroc în lume, iar bunica nu putea muri fără să mă vadă. Totdeauna întreba dacă n-am venit eu acasă. Când m-am întors acasă, ea m-a văzut, a lăcrimat şi în aceeaşi zi a decedat. Se ţinea pe lumea asta bunica numai cu gândul să mă vadă. Când m-a zărit, nimic n-o mai reţinea pe pământ.

Istina Coreţchi: Vă povesteam că în ziua de Paşti am mâncat numai o mână de grăunţe. Ne uitam unul la altul şi ne aminteam alte sărbători, dinaintea foametei, când aveam ceva mai mult pe masă decât o mână de grăunţe. A venit atunci la noi o verişoară de-a mea şi ne-a adus o oală de lapte cald şi o hrincă de mămăligă. Asta ne-a fost masa de sărbători. I-am mulţumit, ne-am înfruptat din bunătăţile aduse, iar dimineaţa am ieşit la lucru. Of, Doamne, Doamne. Mâncam păpuşoi cruzi, căci aveam dinţi sănătoşi atunci. Păpuşoiul e pâine, nu

papură. Ne-am ţinut cum am putut, nu ne-a înghiţit foametea. Trăim şi azi împreună. Am avut zile, dar câţi au murit... Chiar un frate de-al mamei, în 1947, s-a dus la cantină, a mâncat două porţii şi în două zile a murit. După atâta post, era periculos şi să mănânci pe săturate. Nu rezista organismul.

Nicolae Coreţchi: Lucram pe la oameni când am fost în Polonia. Noi paiele le hărmăneam cu caii, iar ei le puneau în snopi şi acopereau casele cu ele. Trăia bine lumea acolo. Aveau cai, vaci, oi, căruţe. Ca şi noi înaintea foametei. Dar grâu n-aveau. Îi întrebam de ce nu se face grâul la ei şi ne răspundeau că nu dovedeşte să se pârguiască. Pământul lor e nisipos. Dar secara se făcea. Aveau multă secară. Şi mori aveau ca la noi. Am întâlnit acolo un moşneag de 110 ani. Era voinic încă. Fuma, bea rachiu din sfeclă de zahăr, suduia. Ştia limba noastră moşneagul. Făcuse cândva armata la Cetatea Albă, mi se pare că-n timpul lui Neculai [Ţarul Nicolae al II-lea]. La noi a făcut armata. Trăiau oamenii. Foametea nu se lăsase peste dânşii. Dar n-a durat zece ani şi a început a veni polonezii aceia la noi după mâncare. Rămăseseră şi ei fără pâine. I-am ajutat. Cum altfel?

„Chiar şi cel care avea puţină pâine era flămând, văzând atâta foamete în jur”.

GRIGORE MORARU (n. 1921)

Seceta nu e un fenomen rar la noi în Moldova. Încă pe când învăţam la Viişoara, prin anii 1935 – 1939, eram obligaţi să pregătim câte o conferinţă pe diferite teme. Un profesor de-al nostru, un neamţ cu liceul făcut la ruşi şi cu universitatea terminată în Germania, îmi porunci odată:

— Mă, tu să vorbeşti despre secetă! Biblioteca şcolii din Viişoara era foarte bogată pentru acele timpuri, aşa că am avut de unde aduna informaţii. Mă uimise

atunci mai ales faptul că seceta e un fenomen care se repetă după anumite perioade de timp. În unele ţări ea are loc peste o sută de ani, în altele – peste patruzeci, iar la noi ea îşi arată colţii din trei în trei ani. Vă daţi seama? Din trei în trei ani. Şi în anii 1945 – 1946 a fost mare secetă la noi, dar ieşeam, poate, cumva din nevoi, dacă nu ne lua statul toată pâinea. Noi doar am fost în zona frontului. Pământul rămăsese nelucrat şi, totuşi, n-am fost scutiţi de impozite. Ne-au luat toată pâinea fără nicio cruţare. Rânjind ne-au luat-o. Ne-au măturat podurile. În acea vreme cruntă a murit cam jumătate din populaţia satului nostru. Mânca lumea stele, ciurlani, papură, miez din beţe de răsărită, ciocălăie... Turtele făcute din făină de papură ni se păreau tot aşa de bune ca cele coapte din făină de grâu. Scoicile pe care le adunam din Nistru ni se păreau de frupt, iar peştele era ceva ieşit din comun, era ceva extraordinar. Oamenii care aveau o vacă la casă se socoteau foarte bogaţi. Aşa şi era. Laptele i-a scos pe mulţi din foamete. Aceia care au avut vaci n-au murit. Pe atunci medicii ne recomandau să mâncăm chiar cioroi şi guzgani. Numai să ne salvăm cumva. Mânca lumea grăunţe măcinate fără a le prepara în vreun mod oarecare. Chiar şi cel care avea puţină pâine era flămând văzând atâta foamete în jur. Până în 1946 nimeni la noi în sat nu mânca carne de cal, iar în timpul foametei au dispărut aproape toţi caii. I-au mâncat. După foamete oamenii cu hârleţul puneau păpuşoii în pământ. Săpau pământul tot cu hârleţul. Nu avea cine trage plugul. Mâncau unii şi câini. Tenea B., bunăoară, şi fraţii lui rămăseseră fără părinţi. Ca să supravieţuiască, au mâncat câinele.

Murea lumea. La înmormântare îi mobilizau pe cei mai sănătoşi şi mai voinici. Mai des îl vedeam pe moş Ivănaş Spătaru cărând morţii cu căruţa ori cu sania.

Lucruri straşnice se înfăptuiau atunci. Căci ce poate fi mai îngrozitor decât sacrificarea copiilor? Un bărbat din Palanca, ori din Tudora, simţi lângă o casă

miros de carne prăjită. Intră şi văzu cum unul cu minţile pierdute împinse un copil în cuptor şi se pregătea să-l mănânce. În satul nostru parcă n-au fost asemenea cazuri, deşi oamenii se umflau de foame şi se stingeau zilnic. Vă puteţi închipui un sat în care nu se aude cântat de cocoş? Straniu, nu? Aşa erau Antoneştii noştri în timpul foametei.

Totuşi, lumea a supravieţuit. Mă gândesc uneori că i-a ajutat şi simţul umorului, deşi de multe ori era cam negru acest umor. Mă rog, şi timpurile erau de aceeaşi culoare. Era un dascăl la noi, unul Mihail Ivanovici. Slăbise extraordinar. Avea un cartuz mare şi părea un copil la înfăţişare. Căci trupul i se făcuse ca un chibrit. L-au văzut rupând şi mâncând ciurlani, iar unul mai din neamul lui Păcală nu se putu reţine şi-l întrebă:

— Aceştia ţi-s colacii, sfinţia ta?

Mai erau în sat câţiva fraţi muzicanţi. Ţin minte numai că pe unul îl chema Anton, iar pe altul – Ştefănică, o lume îi ştia, căci la multe nunţi şi cumetrii au făcut veselie. Şi iată că unul din ei moare (nu-i ştiu numele) şi l-au îngropat cu tot cu trombon. Au mai adus la groapă câteva trupuri şi un gropar fu de părere să-i ia instrumentul, dar l-au oprit ceilalţi:

— Lasă-l, bre, cu ce va cânta pe lumea aceea?

Cine ştie… Poate simţul umorului e artileria noastră grea.

Dar oamenii nu aşteptau numai mană cerească. Ei acţionau. Se luptau pentru viaţă. Se duceau în diferite oraşe ca să schimbe pe mâncare tot ce aveau prin casă, căci iarna aceea a fost împotriva poporului. Era foarte geroasă. Ca să nu îngheţe cartofii ce le puteau salva viaţa celor apropiaţi, oamenii umpleau sacul cu tuberculi, udau alt sac, mai mare, cu apă şi-l îmbrăcau peste cel plin. Cel ud îngheţa şi păstra producţia o perioadă mai lungă de timp. Ucrainenii se cruceau când vedeau aşa „frigider”. Ziceau că la asemenea „pivniţe” nici nu s-au gândit. Inventau oamenii diferite lucruri,

unul mai ingenios ca altul, numai ca să poată supravieţui copiii lor şi ei. Numai cei ingenioşi şi puternici au ieşit din foamete. Restul au pierit, i-au dus cu zile în pământ. A fost foamete. O foamete cruntă şi rea. Dacă nu ne-ar fi măturat podurile, n-ar fi murit niciun om. Căci, după cum v-am spus, oamenii noştri sunt deprinşi cu secetele şi ştiu a le învinge. Dar ne-au luat toată pâinea din casă. Ne-au măturat podurile. Ne-au lăsat cu dinţii la stele...

„Ne-am pomenit pe neprins de veste duşmani ai poporului".

EUDOCHIA OPREA (n. 1921)

Eu m-am născut în satul Crocmaz [raionul Ştefan Vodă, fostul judeţ Cetatea Albă, în perioada interbelică], acolo am copilărit, acolo am trăit până în anul 1940, când m-am căsătorit cu Ştefan şi am trecut cu traiul în Antoneşti. În anul 1941 s-au început zilele acelea negre pentru noi. S-au început acele zile când, într-o noapte, tatăl meu a fost luat de acasă şi nimeni nu mai ştie de el până în ziua de azi. Pe urmă a venit războiul, cea mai mare urgie care a năvălit pe capul nostru; după război am trecut prin foamete, o urgie tot aşa de grozavă ca şi războiul. După foamete am mai fost încă o dată loviţi de soartă: am fost ridicaţi în Siberia. Ne-am pomenit pe neprins de veste duşmani ai poporului. În anul 1949 ne-au ridicat, iar în anul 1956, cu greutăţi mari am revenit în Antoneştii noştri. Am crescut şi am educat zece copii. Îi mulţumesc lui Dumnezeu, căci numai El a avut grijă de mine şi de familia mea. El ne-a scos din toate greutăţile, El ne-a condus peste toate punţile pline de primejdii ale vieţii.

Cum am trecut prin foamete? În 1946 am avut semănat un hectar şi jumătate de grâu şi unul cu porumb, dar am avut de trecut printr-o secetă mare şi am cules puţin grâu şi puţin porumb. De tot noi am avut patru hectare de pământ, dar nu le-am semănat pe toate,

căci nu am avut cu ce le semăna. Armata ne-a luat pâinea, apoi statul. Am dat ce am luat de pe pământul nostru, căci erau mari impozitele statului. Am dat tot grâul şi ne-a rămas numai puţin porumb. Îi puneam în tăvăli şi-i uscam în sobă, îi pisam în piuă, ori îi duceam la râşniţă şi făceam făină, cu tot cu ciocălăi făceam făina; nu dam un ciocălău ori un grăunte jos. Toată iarna Ştefan se ducea prin baltă, pe la Nistru şi aducea papură, o uscam şi făceam măligă [mămăligă] ori turte din ea. Iar primăvara aducea tot de la Nistru scoici ori chiar câte un peştişor şi iată că n-am murit. Pe atunci familia noastră era mică; numai patru persoane avea. De aceea, mă gândesc, nouă ne-a fost mai uşor ca la alţii, mai ales ca la cei cu mulţi copii. Din aceştia au murit mulţi, chiar foarte mulţi. Mureau, mai întâi, spre primăvară şi în plină primăvară, au murit şi vara, şi toamna chiar… Guri multe cereau hrană multă, e clar.

Făină de grâu nu aveam, ne-a luat-o statul. Foarte puţină făină de grâu ne-a rămas, dar făceam făină din buruieni: din volbură, din lobodă, din şorcogei [dud? Roşcov sălbatic?]… Fierbeam făina din buruiene, mai puneam o mână din cea de grâu ori din păpuşoi şi coceam turte, mâncam. Mai tăiam frunze de dud, le tăiam ca pe tocmagi şi le fierbeam în lapte. Ni se părea gustoasă mâncarea aceea. Cine ştie, poate aşa şi este. N-am mai gustat-o de atunci, nici nu-i duc dorul.

Am ieşit în primăvară şi am început a lucra pământul. Pe copii îi lăsam acasă, iar noi – la deal. Mila era mărişoară, avea patru ani, iar Iulia nu avea nici anul. Le lăsam lapte fiert şi ne duceam. Dar veneau copiii din mahală şi le mâncau laptele. Se mai scăpa la laptele lor şi câinele. Ce aveau să mănânce fetele? Răbdau. Ori mâncau covrigei proaspeţi.

— Ai hrănit-o pe Iulia cu lapte? o întrebam pe Mila.

— Mamă, îmi răspundea ea, să vezi ce-i plac ei covrigeii!

De la sovietul sătesc ne vizitau des atunci. Aveam

oleacă de pleavă; au venit şi au răscolit-o de-a mărunţelul cu furcile: căutau grâu. În pod nu mai aveau ce mătura, iar în casă ţineam numai un tolbutoc de grâu, deci nu aveau ce ne lua. Umblau ca pe la ei acasă, nici nu se uitau la noi. Noi, când ni s-a ordonat, am luat grâul şi l-am dus la Olăneşti, ca să plătim impozitele. Odată au năvălit trei inşi şi au început a striga:

— Haide, umple sacul mai repede şi du-l la grămadă!

— Aşteaptă să-l vântur măcar, le-am răspuns noi.

— Nu-l mai vântura. Du-l aşa.

Când doi activişti au ieşit afară, cel rămas îmi spuse:

— Aşteaptă, nu-l vântura, ce te uiţi aşa la mine? N-ai înţeles? Du-l aşa, nevânturat. Du-l nevânturat, dar nu încărca tot grâul. Mai ascunde ceva şi pentru copii. Mai repede, lele, ascunde un tolbutoc pentru copilaşi.

Aşa am şi făcut, nedumerită, totuşi.

— Ai luat totul? l-au întrebat pe omul cel bun când am încărcat grâul în căruţă.

— Totul, a răspuns el scurt.

Of! mai sunt oameni buni pe lume.

În timpul foametei Ştefan a fost după pâine în Polonia. I-am dat haine, zestre i-am dat, colţuni i-am dat, îi împleteam din lână de oaie, şi el aducea de acolo cartofi, hrişcă, câte oleacă de grâu... În primăvara lui 1947 am semănat hrişcă de aceea pe pământul nostru. A rodit aşa de bine! S-a făcut mare şi frumoasă, dar am dat mult din roada nouă statului. Anul 1947 ni se păru an ieşit din rai, dar nevoia nu ne-a părăsit nici în anul acela. Şi în 1947 au murit oameni, necătând la roadă bogată. Abia prin 1948 am început a trăi mai uşor.

Dar atunci, în iarna lui 1946 – 1947, mureau cu nemiluita. Nimeni nu le ducea contul. Iaca şi în partea asta de râpă i-au găsit atunci morţi în casă şi pe bărbat, şi pe femeie. De ajutor ziceţi? Dar cu ce te puteau ajuta? Dacă nu avea nimeni nimic? Nu avea nimeni o fărâmitură

de pâine în plus. Prin alte părţi nu am ştiinţă cum a fost, dar la noi acesta e adevărul. Şi ce dacă aduceau mâncare de prin streini? Avea cineva saţ? Dar cât poate aduce un om? Dar cât pot mânca cinci? Opt? Zece?

Al meu, Ştefan, a adus un sac de grâu odată. Şi se gătea să se ducă iarăşi după mâncare. A fost pe la badea Ionică Matveev în ospeţie şi l-a găsit umflat aproape, nu mai putea merge. I-a fost jele lui Ştefan de badea Ionică şi i-a propus să meargă şi el după mâncare prin lume. Badea Ionică a surâs numai şi nu i-a răspuns nimic. S-a întors cu faţa la perete. Dar Ştefan a venit acasă, a luat o căldare cu grăunţe şi i le-a dus lui badea Ionică, să se întremeze, să prindă la puteri. Au făcut turte alde badea Ionică, au mâncat bine o săptămână ori cât acolo, a înviat omul şi s-a pornit şi el după merinde. S-a salvat şi el, şi şi-a salvat familia de foamete...

De ce zic eu că nimeni nu avea nimic atunci? Fiindcă acei care erau mai gospodari şi grămădiseră mai mult la casă trebuia, erau impuşi, să dea mai multe impozite, ori cum s-o fi numit ele, la stat. Aşa că toţi erau de-o măsură. De-o mărime. Care au avut ceva mai mult grâu – au rămas tot cu nimic. Egalitate. I-au nivelat pe toţi atunci, în vremea foametei, dar şi după foamete... Veneau, îţi luau tot ce găseau, te lăsau plângând şi plecau râzând. Ce aveai să le faci, dacă era vremea lor?

Iar noi – cu ale noastre rămâneam. Chiar dacă puneam câte un cartof – doi în borş, îi curăţam, uscam cojile pe plită, le măcinam şi le puneam în mămăligă. Nimic nu azvârleam în timpul foametei. Cum să azvârli ceva, dacă poţi muri de foame? Odată veni o femeie la mine şi-mi zise:

— Dă să gust şi eu mămăligă de asta. Şi tot „dă să gust, dă să gust” până mi-a mâncat toată mămăliga. Ce? Nu, nu umblau copiii cu de-ale gurii prin drum, căci ei nici prin casă nu aveau ce mânca, nu şi în drum să iasă cu bunătăţi.

A dat bunul Dumnezeu şi am scăpat de foamete.

Tare ne-am mai bucurat. Am răsuflat uşuraţi, dar nu pentru mult timp. De Satana nu scapi cu una, cu două. Într-o noapte ploioasă din 6 spre 7 iulie 1949 am auzit bătăi în uşa casei. Iese Ştefan şi vede oaspeţi nepoftiţi, care se simţeau stăpâni la noi în casă. Ei ne-au citit un ordin în care se spunea că suntem culaci, adică duşmani ai puterii sovietice. Ne-au împins într-o maşină, dar n-am ajuns departe: maşina se împotmoli într-o groapă în care am stat până dimineaţa. Probabil maşina înţelese că oamenii ce-o mână fac o nelegiuire. Am vrut să luăm un sac de făină cu noi, nişte brânză, căci am înţeles că nu ne duc la odihnă, dar au strigat la noi: „Nelizea!”, nu se poate, adică. Am plâns până la Căuşeni. Acolo am stat o noapte şi am înţeles că, totuşi, Dumnezeu ne vede, căci s-au găsit nişte creştini de la noi, care ne-au adus produse, încălţăminte pentru copii, nişte bani chiar. Mai departe am călătorit „boiereşte”, în vagoane pentru vite, cu uşile şi ferestrele astupate. După 18 zile am ajuns în regiunea Kurgan, unde ni s-a dat un ferestrău, un topor, câteva hârleţe şi ne-au dorit în bătaie de joc spor la muncă. Şi am avut în Siberia spor la muncă şapte ani; acolo ni s-au născut încă patru copii. Acolo s-a îmbolnăvit Ştefan; din boala aceea i s-a tras şi moartea mai târziu, când eram acasă, în Moldova, în Antoneşti.

Nu doresc nimănui să guste din amarul, chinul, nevoile, nedreptăţile pe care le-am îndurat noi. Să aibă oamenii parte de linişte, să nu li se bage nimeni în suflet, nici în casă. Să le fie la toţi casa ocrotită, să aibă pe masă o hrincă de pâine, pe care nimeni nu vrea să i-o fure, să le fie la toţi copiii veseli şi sănătoşi, să nu audă neam din neamul nostru de Siberii şi de ani de foamete...

„Prăjeam câte un pumn de grâu şi ne părea că mâncăm covrigi”.

LUDMILA BACALOV (n. 1922)

Am vândut toate hainele în timpul foametei. Câte am avut mai bune, le-am vândut. Se ducea bărbatul meu în Polonia şi le schimba pe cartofi, pe grâu, pe secară – ce găsea. Am dat şi toate covoarele pe care le-am avut şi le-am mâncat atunci, cu foametea. În primăvară, ultima dată s-a dus Anton în Polonia şi a adus macuc [şrot de floarea soarelui]. Puneam păpuşoii la deal cu hârleţul. Puneam un grăunte în pământ şi unul în gură. Căci era foamete. Aşa am ieşit din foamete, cu macucul cela. Aveam şi vacă, dar nu prea aveam cu ce o hrăni. Şi-n primăvară a dus-o mama la băţul Filip, la baltă, şi acolo păştea, căci ieşise iarbă. Iarna am hrănit-o cu ciocleji, am avut oleacă, şi cu stuf verde – tot din baltă îl adusesem. În timpul foametei nici nu coceam pâine, uitasem cum se coace pâinea. Prăjeam câte un pumn de grâu şi ne părea că mâncăm covrigi şi ne miram cum înainte de foamete nici nu ne-a venit prin cap să mâncăm grâu prăjit. Nu ştiam că-i aşa de bun.

Din făină de papură şi o boaghe de făină de grâu făceam geandră, un fel de plămădeală pe care o fierbeam şi o mâncam. Pâine nu aveam din ce face. Mâncam cartofi cu lapte. Muşcam din cartof şi sorbeam o înghiţitură de lapte, era bună mâncarea, nemaipomenit de bună, aşa ni se părea.

Odată a făcut mama mămăligă şi am oprit din ea şi pentru băieţi, pentru Valentin şi Gică, căci pe ei îi aveam atunci, să mănânce când se vor întoarce la amiază de la şcoală. Dar a intrat un ţigan în casă, a văzut mămăliga pe sobă, a întins mâna şi a luat-o. Mama i-a ieşit în cale şi i-a zis:

— N-o lua pe toată, lasă băieţilor mei o bucată. Aşa şi au făcut: au împărţit bucata de mămăligă. Omul acela a mâncat bucata sa, apoi a ieşit din casă. Mai târziu a murit el, dar mama era mulţumită că şi-a făcut atunci pomană cu el, nu i-a luat mămăliga de la gură, i-a dat şi lui o bucată.

Odată o femeie mi-a spus:

— Am tăiat mâţa şi am mâncat-o.

Nu mai aveam nimic pe lângă casă şi am hotărât să ne ducem în Polonia, poate vom găsi acolo ceva de-ale gurii, poate nu vom muri. S-au dus şi n-au mai revenit în sat. Ori au rămas acolo să trăiască, ori au murit. Nimeni nu ştie nimic despre ei. Se spune despre unii oameni că le-a venit numai vestea, dar familiei despre care vă povestesc nici vestea nu i-a venit.

Să nu credeţi că pe cei ce plecau în Polonia îi aşteptau câinii cu colaci în coadă. Nici în Polonia aceea, unde o fi fiind ea, nu era rai, îmi spunea bărbatul. Uneori aduceau ceva pâine, iar alteori veneau sărmanii oameni, cei ce plecau acolo, cu mâna goală. Şi Anton al meu s-a întors acasă odată cu mâinile în buzunare, căci i-a tras din tren sacul cu cartofi, pe care-i adunase acolo. Cu căngile i l-au tras. Trenul mergea prin păduri, oamenii răi îi ieşeau înainte, aruncau căngi de fier legate cu funii, căngile se înfigeau în saci şi săracul om rămânea fără mâncare. S-o fi înfipt căngile şi-n oameni, nu zic ba. Multe se întâmplau pe drumuri: mureau, îi ucideau, îi aruncau din trenuri – Doamne fereşte! Chiar eu am văzut o femeie fără picioare – i le tăiase trenul.

Noi ne duceam la lucru zi de zi şi mai puneam prin buzunare câte o mână de grâu. Rareori luam, căci ne temeam. Iar odată când ne-am întors de la lucru am văzut pe masa din casa noastră o moviliţă de grâu pe care noi n-o adusesem. Şi i-am întrebat pe băieţi:

— De unde-i grâul?

— Au trecut nişte căruţe cu grâu pe lângă casa noastră şi am luat noi din ele câte o cutie, cât am putut, mi-au răspuns ei. Atunci am râşnit grăunţele acelea şi am făcut pâine. Pâine adevărată. Dar în rest mâncam mai des geandră, turte din papură, mai rar mămăligă. Da. Am avut noroc de vacă. Ea ne-a scos din foamete. O rudă de-a noastră, Fanasia, avea un băieţel, Costică, dar nu avea cu ce-l hrăni. Ca să nu moară de foame, lucra pe la oameni şi ei o răsplăteau cu ce aveau. Venea şi pe la noi.

Îi dam din puţinul nostru, căci ne era rudă. A ieşit şi ea din foamete. Badea Mihail, fratele ei, era la puşcărie şi ea se ducea să-l vadă. Când se ducea la dânsul, trecea pe la noi şi zicea:

— Mai dă-mi, Liusea, ce mai ai de mâncare, să-i duc şi lui Mihail, că-i suflet şi el. Îi dam. Căci îmi era jele. Îi dam. Ce? L-au închis pe Mihail, fiindcă nu împlinise postavca la grâu. Cinci ani i-au dat. Aşa era. N-a avut de unde lua grâu şi a suferit.

Tatăl lui Anton, adică socru-meu, repara moara. Avea şi nişte oameni care lucrau la dânsul. Îi trebuiau nişte piese la moara aceea şi le-a adus de la oraş. Închinase, cum se vede, puţin vin şi s-a culcat mai devreme, iar oamenii care lucrau la dânsul şi feciorii lui încă stăteau la masă. Cinci feciori avea. Şi auziră pe cineva strigând de la uliţă:

— Ţine-ţi câinii, ca să intrăm în casă. Ei au crezut că-i şeful de post şi au potolit câinii. Că şeful de post trecea des pe la casa socrului meu, trecea şi controla. Erau vreo cinci străini cei ce au intrat. Au năvălit în casă şi cereau bani, pâine, îi ameninţau pe cei din casă cu puştile. Feciorul cel mai mare al socrului meu, fratele lui Anton, s-a repezit la hoţi să le ia puştile, iar bandiţii au stins luminile şi au început să tragă. Oamenii străini, care lucrau la moară, au fugit, iar o fată, din cele care erau la moară, l-a trezit pe socru-meu spunându-i:

— Scoală, moş Gheorghe, că au intrat nişte bandiţi să vă fure. Vă pradă. Iese socru-meu afară, voia să fugă, dar l-au ajuns bandiţii şi l-au împuşcat. Şi pe feciorul lui l-au împuşcat. Abia venise din armată. Au cotrobăit bandiţii prin beci, prin casă, şi au luat tot ce au găsit. Şi în locul celor furate au lăsat doi morţi. Oamenii legii nu i-au mai găsit pe bandiţi. N-au aflat cine au fost ei. Casa socrului meu era în baltă.

În timpul foametei l-au ucis şi pe Filip Meşteşug, un neam de-al nostru. El trăia la grădină. A fugit acolo, căci se temea să nu-l ieie la Sibir. Se gândea că nu-l vor găsi

la grădină. Acolo îşi ridicase casă şi trăia în singurătate. Într-o seară aude pe cineva bătând la fereastră şi strigând:

— Moş Filip! Moş Filip! Dă-ne voie să intrăm, căci ne prăpădim. Îngheţăm de frig. Viscoleşte şi nu putem ajunge acasă. Era noaptea. El dormea. S-a trezit din somn şi i-a primit în casă ca pe nişte oameni buni. Cu bunăvoinţă i-a primit. Avea o turtă pe masă moşul şi i-a hrănit pe oaspeţii nepoftiţi cu turta aceea. Au mâncat şi s-au culcat. Iar străinii ce s-au gândit? Să-l ucidă şi să-i ia vaca; avea moşul o văcuţă la casă. Cu drugul de fier cu care priponea uşa i-au tras moşului în cap şi l-au ucis. I-au luat vaca, au tăiat-o şi au mâncat-o, dar nu le-a fost de folos omorul cela, căci i-au prins şi i-au dus la puşcărie pe ucigaşi. Dar n-au stat ei mult în puşcărie. Un an şi jumătate au stat. I-au iertat, cred, că era foamete şi au socotit că li s-a întunecat mintea de foame. Foametea era ucigaşă, nu oamenii. Dar eu mă întreb: aşa să fie? Ce, toţi au omorât oameni? A fost moşul avan, nu zic ba, dar harnic era. A fost şi primar cândva. A fost om cumsecade, şi nu prost. Gospodar a fost. Avea pământ mult, dar îl lucra împreună cu băieţii lui. Avea trei feciori moşul. Înămea oameni numai la treierat. Cine ştie dacă cei ce l-au ucis nu din ură faţă de dânsul l-au ucis. Cine ştie… Foametea a nivelat totul. Şi i-a iertat.

Tare îmi plăcea în timpul foametei să mănânc floare de salcâm fiartă în lapte. Când începuse să se coacă orzul, băieţii mei îl luau în mâini şi îl sugeau. Când orzul abia da în frupt. Semănasem orz în harman. Că nouă ajutor în timpul foametei nu ne-au dat. Nimic nu ne-au dat. Cei de la sovietul sătesc dădeau cui voiau ei. Nouă numai de semănat ne-au dat oleacă, în 1947, primăvara. Norocul nostru a fost că Anton a avut putere şi aducea pâine din Polonia. Şi vaca ne-a salvat. Fără vacă nu ştiu ce aveam să păţim atunci, în timpul foametei. Dar am trecut-o şi pe asta. Omul harnic e rezistent, putere să ai. Şi oleacă de noroc.

„Neamul nostru nu-i o păpădie”.

VASILE VACULOVSCHI (n. 1923)

Tare mulţi oameni au murit în satul nostru în timpul foametei. Nici nu-i putem compara cu cei căzuţi în război. Puţini bărbaţi apţi de muncă erau atunci în localitate; câţiva ani pământul a fost lucrat de femei şi copii. O secetă arzătoare ne veni în 1945 – 1946, iar iarna următoare fu vitregă, geroasă, cu foarte multă zăpadă. Era frig şi lângă gura cuptorului. Drumurile satului erau astupate, izbucnea unde şi unde câte o pârtie, ruşinoasă parcă, care ducea la fântână, la grajd, la casele oamenilor. Se stingea lumea şi nu avea măcar cine s-o îngroape. Toţi erau fără vlagă, erau anemici, aveau un singur gând: să mănânce, să mănânce... Păreau pierduţi, zăpăciţi. Nimeni nu credea în nimic. Toţi aveau un singur ideal: pâine. A fost, totuşi, formată în iarna aceea cruntă o echipă de bărbaţi mai viguroşi care săpau gropi comune, pe care, după ce le umpleau cu trupuri, le astupau cu ţărână şi acesta era tot ritualul îngropăciunii. Nimeni nu-i plângea.

Anume în timpurile vitrege, tragice, omul se apropie mai mult de arbori, de păsări, de humă şi înţelege mai adânc orice mişcare a vieţii pe pământ. După ce trece cumpăna, el, pare-mi-se, îşi ridică ochii spre stele. Şi asta e bine.

Altceva mă frământă: prea repede ne deprindem noi cu toate lucrurile – şi cu cele bune, şi cu cele rele. Prea nepăsători devenim. E rău? Nu-i păcat. În alte timpuri a fost şi mai rău. Mor cei apropiaţi? Nimic nu-i veşnic. Unde e înmormântat străbunelul, bunelul? Tata ştie. Dacă ştie şi el... înaintăm spre mocirlă. E vremea să ne oprim la un cot de drum şi să cugetăm asupra faptelor noastre.

Mormintele acestea comune mai pot fi zărite, dacă le cauţi atent, în cimitirul satului, dar nimeni nu le

acordă nicio atenţie, cu părere de rău. Pare că generaţiile îngropate în cimitir nu se cunosc între ele. Dacă am fi păsări călătoare, am găsi cuibul unde ne-am născut? Mă îndoiesc.

În 1946 – 1947 copiii nu frecventau şcoala. Învăţătorii îi vizitau la domiciliu şi-i găseau deseori morţi alături de părinţi. Îi înmormântau. Nu are ce căuta cartea acolo unde copilul se umflă de foame, iar părintele nu-l poate ajuta cu nimic.

În primăvară au început a da ajutor celor care au supravieţuit, dar totuşi oamenii continuau să moară încă, deoarece erau distrofici, erau storşi de puteri. Când auzeau că se aduce pâine în sat, mulţi nu puteau aştepta acasă, ieşeau în întâmpinarea ei şi nu erau puţini cei care nu se mai puteau întoarce acasă. Mureau în drum. Gândindu-mă la vremurile acelea grele, deseori îmi pun întrebarea: putea oare fi evitată foametea în Moldova? Doar seceta nu-i un oaspete rar prin părţile noastre. Pământul acesta a fost pârjolit, ars, uscat, năpădit de lăcuste... Dar oamenii n-au murit în aşa proporţii, au rezistat, au învins. Neamul nostru nu poate fi comparat cu o păpădie. Neamul nostru nu-i o păpădie. La întrebarea aceasta vor răspunde specialiştii, dar mie mi se pare că n-am fi suferit noi zilele acelea negre, dacă nu li se lua oamenilor tot grâul, tot porumbul, adică toată pâinea. Lumea a rămas fără hrană. Dacă ar fi fost atunci lichidate rechiziţiile, lumea n-ar fi murit de foame, ar fi rezistat, s-ar fi salvat. Greul foametei a fost dus şi-n 1946 – 1947 tot de bietul sătean. El nu e numai talpa ţării, ci şi ţapul ei ispăşitor.

O mare tristeţe mă copleşeşte când mă gândesc că urgia foametei a trecut parcă neobservată de ştiinţa noastră istorică. Rămân uimit când văd câte pete albe sunt în istoria noastră. Oamenii care o scriu nu par a fi cercetători serioşi, ci nişte pseudosportivi care trec prin slalomuri, prin timpuri. Dar lumea nu uită foametea. Ştiu despre foamete chiar şi copiii cei mai mici. Doar în zilele

celea negre le-au murit rudele, buneii. Mulţi poate au fost duşi în mormânt numai leşinaţi, căci ar fi o naivitate să vorbim la modul serios de o asistenţă medicală în acele timpuri. Omul crescut numai cu mirosul florilor nu poate rezista greutăţilor vieţii, să nu uităm aceasta. Să le deschidem ochii urmaşilor noştri, să le spunem tot adevărul, chiar dacă acest adevăr muşcă. Chiar dacă acest adevăr doare.

„Pentru un tobultoc de cartofi îţi pierdeai viaţa".

ANDREI MALANCEA (n. 1924)

Poate că n-ar fi fost foametea aşa de grea, poate n-o simţeam noi astfel, dar înaintea ei a fost război. Şi dacă a fost război, multe rele s-au întâmplat. Pe noi, cei mai tineri, ne-au luat în România, căci se apropia frontul de noi. Se întorcea războiul. În România am trăit bine. Lucram pe la casele oamenilor, iar în unele zile, mai ales duminicile, ne adunam şi ne instruiam. Din sat de la noi era şi Chirilă Oprea, Chirilă învăţătorul; era locotenent, el ne era conducător, cu dânsul făceam şi informaţiile politice. Apoi a venit războiul prin România şi noi ne-am întors acasă. La sfârşitul războiului satul rămase pustiu, căci oamenii au fost evacuaţi. Când revenisem în sat, toţi eram cam tot una. Satul era încărcat cu jale. Uliţe pustii, case tupilate în iarbă, uşile scoase la unii, ferestrele scoase la alţii. Jalnic era satul părăsit. Ca după război. Că din urma războiului nu prea rămâne. Tot ce-a fost, ne-au luat. Nimeni nu avea nimic atunci. Chiar să fi vrut să furi, nu prea aveai ce fura. Dar nici nu fura lumea. Nu se ştia de furat. Fiecare avea bucăţica lui şi nu trăgea cu coada ochiului în ograda vecinului. Ne mulţumeam cu ceea ce rodea pământul nostru. Încoace am început a auzi de hoţii, odată cu colhozurile... nu ştiu de ce au început a fura... Furau tot acei răi, lenoşi, care nu lucrau,

iar acel care lucra avea, nu murea de foame. Vreau să vă spun că a fost foamete şi de aceea că n-am putut să semănăm. Şi de asta a fost foamete. Pământul neprelucrat gospodăreşte nu a putut da roadă bună. Dar n-am murit noi toţi de foame. Ne-a salvat şi balta. Am avut noroc de ea. Acum am rămas şi fără baltă. Am arat şi am semănat până la malul apei. În caz de-o nevoie, Doamne fereşte, nu ştiu ce am face. Dar atunci balta ne-a dat şi peşte, şi raci, şi scoici, şi papură. Mai aveam câte un pumn de grâu, câte unul de porumb, de... Iar noi aveam şi două vaci, ele au fost saţul casei. Căci noi eram mulţi în familie: opt copii şi părinţii, eram zece de toţi. Iarbă era, aveam unde paşte vacile. Aveam lăptişor. Păcat de spus. Spre iarnă, când îngheţase Nistrul, nici papură nu aveam de unde strânge, pornea satul în lume după hrană şi deseori veneau acasă cu plinul, deşi mulţi mureau în drum, era periculos să călătoreşti şi cu trenul. Pentru un tobultoc de cartoafe omul deseori îşi pierdea viaţa. Ce să faci? Aşa era. Că statul uitase de noi. Dar oamenii nu s-au pierdut. Că de trăit trebuie. Nu ai încotro. Se porneau după hrană şi unul se întorcea, altuia îi venea numai numele. Că erau drumurile pline de bandiţi. Dar mai mulţi mureau acasă. Da. Că prin străini se duceau cei mai tineri, mai voinici. Acasă rămâneau cei mai slabi. Cei slăbiţi de foame. Eu atunci abia îmi revenisem. Am fost rănit. Cum m-o rănit? Eram la prăşit răsărita. Dar după război câmpurile erau pline de mine şi se vede că am dat şi noi peste una. Unul din noi, tot Andrei Malancea, a murit pe loc, iar pe mine m-a rănit grav. Cu avionul m-au transportat la Chişinău. De la Olăneşti m-au luat.

În timpul foametei parcă mă însănătoşisem puţin. Eram flăcăuan şi nu mai băgam toate în seamă. Tata conducea parada. El ne trimitea: du-te-ncolo, vină-ncoace şi apoi iar du-te, şi apoi iar vină şi aşa toată ziua. Tata ne da norme de lucru. Cine nu îndeplinea norma, primea mai puţină hrană, iar cine o supraîndeplinea

căpăta şi un premiu. Ca în socialism, mai târziu. Cine lucra mai mult, primea şi bani. Mai mult ne bucura tata, căci nu vedeam noi plată adăugătoare, căci tata însemna totul într-un caiet, iar atunci când cineva din noi călca pe băţ, mă rog, ca băieţii, ne ştergea premiul. Şi bucuria ne trecea în mahnă. Iată aşa. Vara toţi lucram pe deal, iar iarna prelucram cânepa, că nu prea erau haine. Poate şi erau ele, dar greu era de cumpărat pe atunci o haină. Iarna noi torceam. Ce? Torceam toţi. Şi maturi, şi copii, şi fete, şi băieţi. Toţi. V-am spus, pentru lucru ne plătea. Întreprindere serioasă, ce mai vorbă. Ce să zic? Aşa a fost. A fost. Dar nu ne supăram. Şi nici acum nu-mi pare rău. Ca să hrăneşti atâtea guri, nu e uşor. Vrei, nu vrei, eşti nevoit să fii mai aspru. Câteodată eşti nevoit să pui mâna şi pe băţ. Altfel cum aveam să ieşim cu toţii sănătoşi din foamete? Dar noi am crescut şi copii, şi nepoţi, şi strănepoţi…

Înaintea foametei erau în sat mai mulţi bătăuşi. Care era mai voinic îi bătea pe ceilalţi, apoi ceilalţi se grămădeau şi-l ciocăneau pe cel voinic şi… aşa era timpul. Dacă a venit foametea, s-a terminat bătaia, gata. Ei, eu nu am umblat după bătaie, n-am prea flăcăit cine ştie ce, căci tată-meu a fost ba baptist, ba subotnic şi ne ţinea strâns în hăţuri, nu prea ne dădea voie să zburdăm. Ei, se înţelege, când m-am mărit, mă duceam şi eu pe la club, pe la… ne dădea voie, mă duceam, da. Cu băieţii nu am avut nimic de împărţit. Şezători? înainte se făceau, dar când au venit ruşii s-a terminat cu şezătorile. Ne duceam la club. Aşa a fost. Acolo ne distram.

Vă povesteam despre călătoriile din timpul foametei… Să vă spun cinstit, şi azi mă tem să mă urc în tren. Când ne întorceam spre casă, îmi părea că trenul mergea mai încet ca un car cu boi. Se mişca ca un melc. Trenul acela parcă special vorbea cu tâlharii. Ori că nu avea putere să meargă la deal ori… El abia se târâia, iar tâlharii aruncau căngi şi trăgeau sacii noştri jos şi noi rămâneam fără hrană. Se prăpădea toată munca noastră.

Uneori chiar se urcau în tren, ne arătau cuţitele ori puştile, ne luau tot ce aveam şi atâta i-am mai văzut. Iar dacă te contrai cu ei, te ucideau pe loc. Cu ochii mei am văzut cum pe un om l-au aruncat din tren în plină viteză. Nu prea mare viteza, dar omul se pierdea. Greu. Tarte greu a fost. Am bătut multe drumuri în iarna aceea de foamete. Greu a fost. Acum văd că e oleacă mai bine, dar... nu ştiu cum va fi mai departe... dar acum... nu murim de foame, cu toate bătrâneţile acestea grele...

Ne pornisem noi odată spre Căuşeni. Pe jos. Eram mai mulţi, căci atunci nimeni nu se pornea de unul singur. Era noaptea. Şi cum mergeam noi aşa, iată că zărim locul unde se răsturnase o maşină cu grăunţe. Ori că se grăbeau tare, ori se temeau de jaf, ori noaptea le-a încurcat celor cu maşina răsturnată să strângă toate grăunţele de jos. Bucuria noastră. Am făcut noi treaba asta în locul lor. În iarna aceea a fost omăt mare, cât omul, a fost şi gheţuş straşnic, aşa că maşinile se mai răsturnau din când în când. La început noi am mâncat pe săturate, apoi am adunat toate grăunţele, nu am lăsat niciunul în drum. În Căuşeni ne-am oprit la un cunoscut, am fiert o măligă şi am ieşit în târg. Mă rog, negustori şi noi. Am vândut nişte grăunţe, am încasat ceva parale şi ne uitam la un om care vindea răcituri. Am hotărât unanim să gustăm răciturile, căci în pântecele nostru se porni războiul. Am schimbat nişte grăunţe pe o farfurie de răcituri. Am mâncat zeama şi când ne-am uitat din ce-s făcute răciturile, am îngheţat: erau drese din opinci. Se cunoştea cusătura lor. Îngrunzătura aceea de opincă. Cine să n-o cunoască? Dar le-am mâncat. Am ros şi pielea din care au fost făcute opincile. Am lins şi farfuria. A fost bună răcitura. N-am ce zice. Poate să-ţi placă opinca, poate să nu-ţi placă, poţi s-o mănânci, poţi să n-o mănânci, dar dacă ţi-i a mânca, ce ai să faci? Să cauţi carne de fazan? A? Unde mai pui că noi aveam atunci şi un boţ de mămăliguţă. Căci foamete era. Foamete. Nu căutam frigărui. Să vedeţi ce s-a întâmplat cu noi în

regiunea Lvovului. Lucram acolo pe la gospodari. Pentru hrană, bineînţeles. Mai mult pentru cartofi, căci pâine nu aveau nici ei. În timpul zilei mai era cum era, dar cum venea seara, când aflau de unde suntem, se fereau toţi de noi ca de necuratul. Niciun creştin nu ne primea să dormim în casa lui. Mare ne era mirarea. Că parcă nu aveam păr de lup. Localnicii ne întrebau de unde suntem şi noi răspundeam că suntem de lângă Bender. Auzind de Bender, gata, ne închideau uşa în nas. Ce aveam să facem? Dormeam prin scârţe, prin plevării. Dar era frig. Îngheţam bocnă. Pe urmă un omulean ne-a deschis ochii. Ne-a spus nici să nu pomenim numele Bender, căci toţi credeau că avem ceva cu unul Bandera [Ostap Bender, prototipul escrocului universal – personajul nuvelelor lui Ilf şi Petrov] de care ei se temeau. Cine a fost Bandera ista, nu vă pot spune. Iată aşa. A fost greu. Tare greu a fost. Dar am trecut şi prin asta. Dacă ai zile...

„Cui îi păsa de altul?"

FOCA MEŞTEŞUG (n. 1924)

În anul 1946 ne-am dus la lucru în Ucraina, la recoltarea roadei. Am lucrat două luni de zile şi am câştigat 30 de puduri [un pud – 16, 38 kg] de grâu. Pe atunci atâta pâine era o bogăţie mare. Ne-am reîntors acasă, am adus grâul, i-am bucurat pe părinţi şi ne-am pornit înapoi după pâine. Când am ajuns acolo, nu mai era nimic de recoltat, se terminase lucrul, nu aveam ce câştiga. Am vândut un cal, căci mă dusesem cu doi, m-am înţeles cu un prieten, care făcuse acelaşi lucru, să înhămăm caii rămaşi la o singură căruţă şi am venit acasă. Când am venit acasă, mi-am pus mâinile în cap: cum n-ai văzut dumneata cele 30 de puduri de grâu câştigate de mine mai înainte, aşa nu le-am văzut nici eu la întoarcere. În lipsa mea activiştii au mirosit că noi aveam grâu, au năvălit peste bătrâni şi ni l-au confiscat. Nu au avut nevoie să-l caute mult, căci noi, eu şi părinţii,

nici nu l-am ascuns. Credeam că nimeni nu se va băga la grâul muncit în alte părţi. Dă, oameni proşti. Uitasem unde trăim. De fapt noi nu ştiam unde şi cu cine trăiam... Aşa e mai aproape de adevăr. I-a adus la noi unul Vasile Dulău, sătean de-al nostru. Dar adusesem din călătoria aceea 100 kilograme de grâu, am cumpărat grâul pe banii luaţi din vânzarea calului, v-am spus. Dar cât putea să ne ţină pâinea aceea? Dar ne-a fost, totuşi, de mare folos. Râşneam câte puţin şi ne amăgeam foamea. Când am simţit că se apropie funia de par, m-am pornit iarăşi spre Ucraina Apuseană. Nu m-am pornit singur, căci erau periculoase pe atunci călătoriile. Am luat de acasă covoare şi le-am schimbat pe cartofi. Ajungeam acasă cu puţini cartofi, căci veneam cu trenul până la Tighina, iar de acolo mergeam pe jos până în Antoneştii noştri. Şi cât puteai duce în spinare? Unde mai pui că drumul era lung şi cerea de mâncare. Veneam acasă, îmi vedeam părinţii, erau bătrâni de acum, le lăsam de-ale gurii şi o luam iarăşi la picior. Am fost în timpul cela de şase ori prin lume după hrană. Până am ajuns în primăvara lui 1947. În primăvară am răsuflat uşuraţi, căci a crescut iarba, pomuşoarele, purul, covrigeii... Le amestecam cu făină, cu bulgur, cu tărâţe şi mâncam. Până am ajuns la pâine nouă. Căci în 1947 s-a făcut pâinea. Frumoasă s-a făcut, n-am ce zice. Creştea ca din apă. Da, vă spuneam că m-am întors acasă cu un cal... Dar l-am tăiat şi pe acela, căci nu aveam cu ce-l hrăni. L-au mâncat mai mult alţii. Eu nu puteam, şi nici nu pot mânca carne de cal. Ne gândeam să schimbăm carnea de cal pe pâine, dar cine schimba atunci pe la noi ceva pe pâine? L-am dat pe cal mai mult pe degeaba, să nu se strice, căci nu aveam pe atunci frigidere, congelatoare; nici de conservare nu prea auzise lumea. Pe atunci moş Ivănaş ducea morţii cu sania la cimitir. Un frate de-al lui, ori chiar el, nu mai ţin minte, era preşedinte. Îi îngropa fără sicrie, deseori într-o groapă erau puse mai multe trupuri, ca-n mormintele comune. Au murit atunci şi doi copii ai surorii mele. De

foame au murit. Erau mărişori de acum. Unul era de şcoală, mi se pare. N-au avut zile, sărmanii… Pe atunci nu te mai gândeai la alţii. Căutai să-ţi păzeşti zilele tale. Eu aveam în grija mea şi viaţa părinţilor mei. Îmi băteam capul şi de zilele lor. Căci erau bătrâni. Ce să faci? Bine că aveam putere şi mă puteam duce în lumea largă după de-ale gurii, de aceea am trăit mai departe şi eu, şi părinţii mei. Dar cei ce nu aveau puteri ce aveau să facă? Se hrăneau şi ei cu ce le da Dumnezeu: scoici, ierburi diferite, papură, ciocleji, beţe de răsăriţă, vrăbii… Din papură era bună numai rădăcina… Ce? Da, se băgau oamenii. Ruşinea înconjoară, dar foamea nu alege – dă peste om. Calcă pe de-a dreptul. Iată, de pildă, moş Filip Meşteşug avea o văcuţă şi o hrănea mai mult în baltă, pe malul Nistrului, acolo trăia şi el. Au trecut într-o seară pe la dânsul două femei şi s-au rugat să le dea voie să înnopteze. Moşului i-a fost jele de ele şi le-a primit. Şi ce credeţi că au făcut ele? Au ucis moşneagul, i-au luat vaca şi duse au fost. Caută-le urma! Dar parcă îl durea atunci capul pe cineva de viaţa unui om? Aşa şi s-a mântuit moşul. Şi încă o întâmplare. S-au pornit trei oameni de la noi din sat la Slobozia. Pe unul îl chema Carp, pe altul Odochim, iar pe al treilea îl chema… îl chema… am uitat acum. Am să-mi amintesc şi vă spun. S-au pornit ei la Slobozia după purcei. Purcei nu au găsit şi se întorceau amărâţi spre casă. Pe drum ce s-au gândit doi din ei? L-au ucis pe Carp şi i-au luat banii. I-au închis, dar credeţi că vina era numai a lor? Numai ei erau vinovaţi? Blestemata de foamete! Ea le-a luat minţile. Ea e pricina tuturor relelor. Ea, ducă-se pe pustii. Căci, cum e omul? Tare ca cremenea şi slab ca un ou. Dacă din toate părţile te înghesuiesc nevoile, dacă din toate părţile primeşti numai zdupaci, ce ai să faci? Nu ai să-ţi iei lumea în cap? N-o să-ţi pierzi minţile? Nu ştiu, zău… Am auzit că prin alte părţi părinţii şi-au mâncat copiii, se spune că unii oameni se mâncau unii pe alţii numai să trăiască, să rămână în viaţă. Când transportam legume pe malul

celălalt al Nistrului, nişte prieteni de-ai mei, şoferi, mi-au arătat un om şi mi-au spus:

— Iată, acesta în timpul foametei a mâncat carne de om. M-am dat mai aproape de el şi l-am privit atent: avea nişte ochi sălbatici. Şi Odochim al nostru a făcut puşcăria şi s-a întors înapoi în sat. Acasă. A trăit până nu demult. Se cam ferea de oameni, dar a trăit. N-a putrezit ca sărmanul Carp. În timpul cât eu lipseam din sat, şi la noi a intrat cineva în gospodărie şi a luat tot ce i-a plăcut. Adică ce a găsit. Că nu aveam noi mari bogăţii. Ia acolo nişte boarfe. S-a lăcomit şi la ele hoţul. Când am revenit acasă, am aflat cine-i tâlharul. Era unul Costea Prisac. Mare lotru. Fura tot ce-i cădea în mână. Nu lăsa nimic. Avea lipici. Cum a trăit, aşa a şi murit. Furase un sac cu păpuşoi, a încurcat drumul, a dat într-un hândichi, sacul a căzut peste dânsul, i-a rupt nişte coaste şi şira spinării. L-au dus până acasă, a zăcut câteva zile şi şi-a dat duhul. În căutarea pâinii treceam şi eu prin multe aventuri, dar, după cum vedeţi, am ieşit din toate teafăr. Să vă spun cum m-au furat şi pe mine o dată. Duceam spre casă un sac aproape plin cu grâu şi cu secară. Asta căpătasem atunci. Hotărâsem să dorm în gară, căci era noaptea, ne temeam să mergem mai departe; dar eram şi storşi de puteri. Dimineaţa aveam să ne continuăm drumul spre casă, căci nu ne rămăsese de mers încă mulţi kilometri. Ştiam: cu somnul nu te joci şi de aceea m-am gândit să pun sacul cu grâu sub cap. Când cineva va îndrăzni să încerce a-mi lua pâinea, mă voi trezi şi n-oi rămânea în pagubă. Zis şi făcut. Trebuie să fi fost atunci tare mândru de deşteptăciunea mea şi trebuie să fi adormit zâmbind. Dar de ce te temi, de aceea nu scapi. După cum se vede, am avut un somn de acel care te face să nu simţi chiar dacă cineva taie lemne pe tine. Ori prea încrezut mă culcasem... Cum n-ar fi, când m-am trezit, sacul este, grâul nu-i. Ştiţi ce-au făcut bandiţii? Au tăiat sacul, grâul şi secara s-au scurs, eu am dormit mai departe cu capul pe ciment, iar ei s-au dus bogaţi spre

casa cui îi are. Aşa se trăieşte fără muncă, mama lor de hoţi! Mi-au rămas şi mie câteva kilograme de pâine, mă mulţumisem şi cu asta. Duceam, totuşi, părinţilor câţiva pumni de grăunţe. Hm! Hoţi, bre! Dar măcar am ajuns acasă sănătos. Câţi au rămas prin gări... Că noi ne porneam în lume diferiţi oameni: şi tineri, şi bătrâni, şi bărbaţi, şi femei, şi copii chiar. Mai des aduceam acasă cartofi. Rareori aveam norocul să aducem grăunţe de grâu, de secară, de porumb, de orz... Şi drumul nostru nu era nici pe departe fără primejdii. Dimpotrivă. Îl ţineţi minte pe Gheorghe Guţu? El nu încăpuse în vagon şi şi-a găsit un locuşor între vagoane. La o vale ori din pricina frânării neprevăzute vagoanele s-au lovit unul de altul şi Gheorghe Guţu a rămas fără un picior. Trenul i-a zdrobit piciorul. Şi o viaţă întreagă a trăit sărmanul om fără un picior. Încă are noroc că nu l-au lăsat să moară acolo, ci l-au adus acasă. Ziceţi că astfel trebuie să procedeze toţi oamenii? Să mulţumiţi că n-aţi trăit în timpul foametei şi că puteţi judeca astfel. Fapta asta în timpul acela era ceva deosebit. Puteţi s-o numiţi şi eroică, nu-i nimic năstruşnic în asta. Pe atunci pe cei morţi îi aruncau din vagoane, iar pe cei hămesiţi de foame îi lăsau prin gări în grija Domnului. Rar cine se salva. Rar de tot. Să vă mai povestesc un caz. Ne duceam odată spre Lvov. Eram mai mulţi: eu, Căprian, Iosob... mai mulţi eram. Ne-am oprit într-o haltă şi ţin minte cum badea Luca se apropie de mine, pune mâna pe umărul meu şi-mi zice:

— Foca, dă-mi o bucăţică de pâine că nu mai pot rezista. Era vlăguit, nu putea merge mai departe. L-am lăsat acolo. Ne gândeam că în tren numaidecât va muri, dar acolo... poate se va găsi vreun suflet bun... poate... Când ne-am întors înapoi, nu l-am găsit. Şi nimeni nu ştia nimic de el. Acolo a murit moş Luca. V-am spus doar: cui îi păsa atunci de altul? Ce? D-apoi feciorul lui moş Luca şi atunci era cu noi. Da, şi el l-a lăsat acolo pe tată-său. De fapt, nici nu aveai cum îl salva. Dacă erai mai moale, mai milostiv, piereai şi tu... Da, sigur că în timpul

foametei au murit mai mulţi oameni decât în timpul războiului. La război mureau numai bărbaţi tineri, iar foametea nu alegea: a luat şi copii, şi bătrâni, şi femei...

„Foametea m-a învăţat să cred în oameni”.

MARIA VACULOVSCHI (n. 1924)

În timpul foametei am lucrat educatoare la casa de copii din Antoneşti, apoi învăţătoare în acelaşi sat. La casa de copii erau aduşi şi copiii orfani din satele megieşe. Înţelegi destul de bine că foametea nu ne speria. Mâncam acolo, primeam salariu. Chiar şi produse alimentare adăugătoare ni se da. Dar, totuşi, sufeream cumplit. O atmosferă apăsătoare, tragică, mă sufoca. Făceai un pas după poarta casei de copii, să zicem, şi întâlneai oameni umflaţi sau scheletici, ochi rugători şi mâini tremurânde. Unii ne priveau cu ură; probabil ne credeau şi pe noi activişti. Aceştia din urmă nu flămânzeau şi nici ochi rugători nu aveau. Era timpul lor. Fiindcă altceva nu-i ducea capul să facă, umblau pe la casele oamenilor şi luau ultima bucăţică de pâine de la gura copiilor. Nişte brute. Nici la casa de copii nu era rai. Ne aduceau acolo copii orfani, distrofici, abia-abia răsuflau. Le eram şi mamă, şi educatoare... Primăvara stăteau lipiţi de sobe, iar primăvara, vara ieşeau în faţa soarelui. Mulţi dintre ei păreau nişte bătrâni pitici. Sunt convinsă că lucrul cel mai greu în lumea asta e la casa de copii în timpul unei eventuale foamete. Toată viaţa am lucrat în şcoală, copiii m-au făcut cu adevărat fericită, mi se umple inima de bucurie când mă gândesc la ei, dar imaginea acelor copilaşi cu faţa zbârcită mă urmăreşte încă. Ei credeau că noi suntem atotputernici şi ne priveau ca pe nişte idoli. Dar eram şi noi oameni. Cu mare greutate uneori ne reţineam lacrimile. Eram nevoiţi să ne arătăm tari, puternici, căci ei numai în noi credeau. Şi încă ceva. În timpul foametei mă urmărea o straşnică

spaimă de singurătate. Lucram în colectiv, aveam prietene bune, dar singurătatea mereu mă urmărea. Eu nu m-am născut în Antoneşti. Probabil în asta trebuie să caut rădăcinile spaimei mele. Toţi aveau surori, fraţi, părinţi, rude, prieteni cu care au crescut împreună şi se înţelegeau de minune. Chiar dacă nu aveau o coajă de pâine pe masă, ei ştiau că nu vor fi lăsaţi singuri, în voia sorţii. Iar eu... Mă gândeam cu groază că mă pot îmbolnăvi şi nimeni nu-mi va aduce o cană cu apă, că voi rămâne pe drumuri, că voi muri şi ai mei nu vor şti nici unde sunt îngropată, dacă se va întâmpla şi asta... Căci atunci... Singurătatea devenea din ce în ce mai insuportabilă şi, în 1947, prin luna martie, am hotărât să mă întorc acasă, la părinţi. Eram mezina, toţi ai mei mă iubeau, mă alintau. Ce caut eu printre străini, mă gândeam, ce am pierdut eu aici? îmi ziceam. Mi-am făcut bagajele, m-am înţeles cu un căruţaş să mă ducă până în gara din Tighina. M-am oprit la şosea şi am privit cu părere de rău satul pe care dovedisem să-l îndrăgesc şi pe care îl vedeam, eram convinsă, pentru ultima oară. Aşa credeam eu atunci.

— Poate ne întoarcem înapoi? mă întrebă moşul căruţaş, am uitat cum îl chema.

— Nu, i-am răspuns şi am pornit. În gara din Tighina am întâlnit o verişoară de a mea, venise la nişte rude de-ale bărbatului ei, mi se pare. Ea lucra pe atunci într-o şcoală de lângă Chişinău. Am rugat-o să-mi povestească despre satul nostru. Nu ştia nici ea multe, căci nu fusese prin sat încă de prin 1945, de când plecase de acasă. Dar mi-a relatat o întâmplare din Tighina, mi se pare. Murise un tânăr şi părinţii l-au îngropat în hainele lui de sărbători. Într-un buzunar al hainei ei ţineau nişte documente care le-au fost cerute urgent atunci. Ei şi-au amintit unde-s, au cerut permisiunea să deshumeze cadavrul, au plecat la cimitir împreună cu omul legii, au săpat, au deschis sicriul şi l-au găsit gol... Au povestit la miliţie această grozăvie şi

împreună cu miliţienii i-au făcut o vizită paznicului cimitirului. Au rupt uşa, căci acela nu voia s-o deschidă. Au găsit mortul întins pe podea. Gol. Şi fără picioare. Picioarele fierbeau într-un ceaun mare. Paznicul cela fără Dumnezeu creştea porci şi-i hrănea cu carne de om mort. Au arestat monstrul. Iar într-un sat vecin, urma povestirea verişoara mea, o femeie a ademenit la ea o fetiţă şi a omorât-o ca să-şi hrănească propriii ei copii. Când sătenii au dat buzna în casa acelei femei, ea se trânti asupra trupuşorului copiliţei şi urla că nu le dă nicio bucăţică de carne.

— E numai pentru a-i mei! ţipa şi râdea criminala. E carnea mea!

Înnebunise. În camera vecină i-au găsit şi pe copiii ei. Doi erau leşinaţi, iar al treilea era mort. Am rugat-o să nu-mi mai povestească. Venise şi trenul care urma să mă ducă spre casă, spre părinţi. Când am privit în jur, nici urmă de bagaje. Cât timp ascultasem povestirea verişoarei, hoţii m-au lăsat fără bagaje. Am început a plânge împreună cu Eufrosinea, aşa o chema pe verişoară. Şi am hotărât atunci să nu mă mai duc în halul cela acasă. Ce aveam să le spun părinţilor? Mai ales tatălui, care nu voia să mă lase să plec din sat nici în ruptul capului. Independenţă mi-a trebuit? Am găsit nişte oameni din Antoneşti şi m-am întors la casa mea de copii. Colegele m-au înţeles şi nu mă sâcâiau cu întrebările. Dimpotrivă, făceau totul ca eu să-mi revin, să mă întremez sufleteşte.

Dar nu erau timpurile celea pentru linişte: m-am îmbolnăvit de tifos. Aveam febră. Aveam halucinaţii. Mi se năzărea că au venit părinţii la mine. Îi rugam să mă ia acasă, iar ei nu doreau asta. Îmi părea că copiii cer de mâncare şi nimeni nu dorea să-i hrănească. Eu spuneam că acuşi voi tăia în hrinci o pâine mare-mare şi-i voi sătura pe toţi. Şi tot arătam la cer. Îmi închipuiam că luna e o pâine mare şi albă. Mi-au povestit mai târziu despre asta oamenii la care trăiam în gazdă – mătuşa

Nastasia şi moş Vasile Bojoncă. Mi-au fost ca nişte părinţi. Ei mi-au purtat de grijă, ei m-au hrănit, ei m-au încălzit. Le aduceau producte de la casa de copii, dar asta nu înseamnă că mă însănătoşeam, dacă cădeam în mâinile unor oameni răi şi hapsâni. M-au ajutat atunci şi colegele mele, şi oamenii din mahala în care locuiam, mulţi m-au ajutat la nevoie. Mi-am revenit, m-am înfiripat, am prins la viaţă. Atunci am înţeles eu câţi oameni buni şi minunaţi mă înconjurau. Atunci am scăpat eu de frica de singurătate. Până la moarte voi spune tuturor că cei mai buni oameni trăiesc aici, în Antoneştii noştri. În 1948 m-am căsătorit. La 3 octombrie ne-a fost nunta, iar în 1949, tot la 3 octombrie, te-ai născut tu. Apoi Valeriu şi Svetlana. Mi-am continuat studiile la Şcoala Pedagogică din Tighina. Nici nu m-am gândit să studiez mai departe. Eraţi voi. Bine că a putut termina facultatea măcar tatăl vostru. El a absolvit Institutul Pedagogic din Tiraspol. Trăim. Da, sigur. Foametea nu are faţă omenească, dar ea m-a învăţat să cred în oameni. Un lucru mare m-a învăţat foametea, ducă-se pe pustii. Mulţi s-au pierdut în timpul foametei. Sunt rare familiile în care nu a decedat nimeni în anii foametei. În iarna aceea din 1946 – 1947 mare jale a fost în Antoneştii noştri. Dar satul a rezistat. Oamenii cu adevărat uneori sunt mai tari ca oţelul.

„Eu vreau să trăiesc”.

ARION MALANCEA (n. 1925)

În 1946 a fost secetă, dar pâinea s-a făcut. Când roada a fost strânsă, în timpul Uniunii Sovietice, Stalin a dat ordin s-o ridice din toate casele, să rămână lumea fără un grăunte. Aşa ziceau:

— Du-te la Alexei ori la Arion şi mătură-i pâinea, căci ştim că are. Veneau şi o luau. Pe toată au ridicat-o. Nu lăsau un grăunte, dacă nu-l ascundeai. Şi s-a început foametea cea mare. Oamenii mureau ca muştele. Prin

mahala noastră căra morţii la cimitir badea Ivanaş Spătaru. Avea o iapă sură şi-i căra în fiecare zi. Îi punea într-o sanie şi-i ducea. Ţin minte, când l-au găsit mort pe Ion Spătaru, nişte rude i-au săpat groapa, dar când l-au dus la groapă, au găsit-o pe jumătate plină cu trupuri. A încăput şi el acolo. Greu a fost. Greu am trăit. Greu. Ce să mai vorbesc…

În primăvara lui 1947 au început a ne da câte puţin grâu, păpuşoi pentru a semăna. Dar te miri ce ajungea în pământ, căci oamenii mâncau seminţele, căci nu voiau să se ducă în mormânt. Mulţumim Domnului că în 1947 a fost o roadă bogată. Aşa a vrut Dumnezeu. Am sădit atunci coji de cartofi, nu cartofi, dar au rodit de-o minune, nu ne venea a crede că am căpătat asemenea roadă. O minune, vă spun. Dar până atunci oamenii au murit pe-un cap. Mureau în fiecare zi. Iată, de pildă, badea Luca a murit cu bucăţica de pâine la gură. În Polonia a murit. Şi eu am fost atunci în Polonia. Da, şi un fecior de-al lui era atunci cu noi, dar cum îl putea ajuta el pe tată-său? El se ruga la noi:

— Nu mă lăsaţi aici, oameni buni, că mor şi eu de foame. Noi nu l-am lepădat, l-am luat cu noi şi trăieşte şi astăzi. Ne-am furişat într-un marfar, pe cărbuni, şi am mers mai departe după de-ale gurii. Eu am dus nişte haine pentru schimb şi m-am căpătuit cu nişte cartofi. Apoi am observat că cartofii mei s-au cam înmuiat. Îngheţaseră. I-am vândut repede ca să nu rămân în pagubă. Cu noi era atunci şi lelea Dochia lui badea Odochim, îi mort. Am ajuns în gară la Târnopol şi ne-am dus să bem câte o bere. Ne-am dus. Când ne-am întors, lelea Dehia nu-i. Ia-o de unde vrei. O căutăm, dar n-o găsim. Nu-i. Nişte oameni ne-au spus că ea s-a urcat într-un tren şi a plecat. Am urcat şi noi într-un tren ce mergea în direcţia aceea, am tot căutat-o prin gări, dar n-am dat de urma ei. Am revenit atunci în Antoneşti goi – chistol. Cu mâinile în buzunar am intrat atunci în sat. Dar în 1947 a crescut tot ce am pus în pământ. Ca din

apă a crescut. Semănasem nişte secară şi se făcu ca peria. Frecam spicul în mâini şi mâncam cu plăcere boabele de secară. Am înţeles atunci că suntem salvaţi. Ne-a părăsit frica. Gata.

Pe noi ne-a salvat şi vaca. Căci aveam şi o văcuţă. În 1947 o mulgeam de patru ori pe zi. Fierbeam laptele, mai presuram deasupra nişte crupe şi mulţumesc, iată trăiesc şi azi, dacă trai pot zice vieţii de acum.

La noi în sat era pe atunci o casă de copii. Spre sfârşitul foametei eu am lucrat acolo paznic. M-au primit acolo fiindcă eram veteran de război. Şi încă eram rănit. Am dus-o bine eu la casa aceea de copii. Ne hrăneau bine acolo. N-a murit nimeni din lucrătorii ei. Aşa era viaţa...

Ce să vă mai spun? Mureau mulţi în iarna aceea. Atâţia n-au murit niciodată în satul nostru. Şi badea Filip Gherman, tatăl lui Zanoşe, al lui moş Grigore frate, a murit în iarna aceea. Dar ce să mai vorbesc eu? Mergea omul pe drum, se poticnea, cădea şi du-l la cimitir. Era gata. Nu avea lumea ce mânca şi murea din mers. Îţi părea puternic, iar el murea mergând pe drum. Aşa a fost. Grozav.

Unii, de nevoie, s-au apucat de furat. Dumitru Banaru a furat o oaie şi o mânca. L-au găsit mâncând oaia. L-au strâns de gât, iar el le spunea celor care l-au prins:

— Vreţi să mor de foame, oameni buni? Eu nu vreau să mor de foame. Nu vreau. Numiţi-mă hoţ, dar eu vreau să trăiesc. Şi era văzut în sat gospodar Dumitru cela...

Şi la noi în gospodărie a intrat un om. A deschis încet poarta, a intrat în ogradă şi s-a pornit spre sarai. Acolo noi ţineam vitele: oile şi vaca. Agafia îl zăreşte şi mă strigă:

— Arion, a dat cineva peste noi, intră la vacă.

Era o lună plină atunci. Ne uitam ca să vedem ce va face el, căci îl recunoscusem. El a pus mâna pe cleampa

saraiului. Câinele a început a lătra. El a stat puţin la gânduri, s-a întors şi a ieşit din ogradă. Mai târziu l-am întrebat de ce nu a intrat în sarai.

— Arion, mi-a răspuns el, muream de foame, dar n-am putut să vă fur.

A avut nouă copii omul cela, dar nu i-a murit niciunul în timpul foametei. Şi nici de furat nu s-a apucat. A împuşcat cioroi, a prins peşte, raci, scoici, a mâncat papură, iarbă, dar şi-a salvat familia.

Da, aşa era pe atunci. Dacă aveai ceva pe lângă casă, trebuia s-o păzeşti ca pe lumina ochilor, căci foamea nu alege, dă pe de-a dreptul. Omul flămând rar când se gândeşte la obraz. Aşa-i…

În iarna aceea mare omăt a fost. Nu se cunoşteau drumurile. Mergeam şi pe deasupra caselor în unele părţi, la marginea satului, mai ales. Iar în primăvară numai drumurile şi cărările erau acoperite cu gheaţă, iar alături creştea iarbă. Tare frumoasă şi mustoasă iarbă. Bătrânii spuneau că are să fie un an roditor. Aşa şi a fost. Creştea totul ca din apă, zău. Asta şi ne-a fost salvarea. Mană bună avu anul. Dar am pus în pământ seminţele mai mult cu sapa. Nici pământul nu era arat. Cai nu aveam, am înjugat la început vaca, dar ne-a fost jele s-o chinuim. Ea se mulgea, noi aveam copil mic, pe Iulia o aveam, aşa că am semănat cu sapa, fără să afânăm pământul, că nici puteri nu aveam pentru asta.

— Te-i mira să iasă ceva, ziceau unii, dar tot ce-am semănat a ieşit atunci şi a crescut o roadă bogată, care ne-a bucurat inimile. Ce păpuşoi au crescut! Dă Doamne să strângem totdeauna aşa roadă de păpuşoi.

Am uitat să vă spun că în primăvară ne-au dat grâu, orz pentru semănat. Dar nu-l puteau aduce până în sat, căci şosea nu aveam, iar drumurile erau desfundate. Aşa că descărcau seminţele la Ştefan Vodă, Câzâl se numea atunci. Şi care putea, se ducea şi aducea pâinea de acolo. O parte de oameni se duceau cu caii, cu vacile, iar unii o cărau în spate, cu tolbutoacele. Încărcau şi se porneau.

Dar… cum să vă spun… tot drumul cela era însemnat de trupuri. Lumea era secătuită. Cum vedeau grăunţele, îşi umpleau gura şi mâncau. Şi asta multora le-a adus pieirea. Când s-au mai uscat drumurile, au chemat militari şi au cărat cu maşinile pâinea prin sate, altfel mai mureau încă mulţi oameni. Pâinea pentru satul nostru au dus-o la badea Petrea Coreţchi. Of, nu dea Dumnezeu nimănui aşa zile. Eu aşa zic: mai uşor e într-un război decât într-o foamete. Că-n război suferă mai mult partea bărbătească, iar foametea îi gâtuie pe toţi, nu alege. Să vezi un copil cum se usucă de foame… nu toţi pot răbda chinul acesta. Eu şi astăzi zic: nu dea Dumnezeu încă o foamete pe capul nostru. Nu mai ştiu cum am ieşi din ea…

Da, eu am făcut războiul, de aceea şi zic. M-am întors acasă rănit, şchiopătând. Din Kalinin am luat-o spre casă. Pe cei răniţi îi duceau în spitalele din Moscova, le permiteau să plece spre casă numai celor care spuneau că în localităţile unde trăiesc sunt spitale. Şi pe mine m-a mâncat limba şi dorul de casă şi am spus că trăiesc lângă un spital. De fapt, înainte de război era câte un mic spital la Olăneşti şi la Purcari, dar când am tras eu la baştină, amândouă erau distruse. Mă duceam la unul Slav din Carahasani, un felcer, care în loc să-mi ungă rana cu iod, mi-a uns-o cu craulină şi mi-a deschis-o mai tare. M-am speriat că au să-mi taie piciorul. Că pe front am văzut multe. M-au salvat băieţii din mahala noastră. Vasile, Mişa, Gică se duceau prin râpi şi strângeau pătlagină şi mi-o aduceau mie. Puneam pătlagina pe rană şi m-am vindecat. Trăiam numai cu tata atunci. Şi-mi zicea tata:

— Însoară-te, Arion, că fără femeie gospodăria nu-i gospodărie. Şi eu m-am însurat. Am luat-o pe Agafia. Mai mergeam încă în cârge. Dar m-am lecuit repede. Eram tânăr, voinic. La Kinegsberg [Königsberg, Kaliningrad] m-au rănit… Mare prăpăd a fost şi acolo.

În timpul foametei mi-am luat lumea în cap şi m-am

pornit după pâine. Cu nănaşul m-am pornit. Cu dânsul am fost şi în Polonia. Călătoream între vagoane şi el odată a adormit şi cădea între roţile trenului. Eu când am văzut că el cade, m-am repezit şi l-am ţinut. El s-a trezit din somn şi nu ştia unde-i, dar când a văzut că picioarele-i spânzură în jos, a înţeles totul şi a început a tremura. Cum îmi mulţumea el! Şi acasă plângea spunându-mi:

— Arion, dacă nu erai tu, nu eram nici eu. Eram pe lumea cealaltă. Acolo îmi luceau oasele, pe pământ străin.

Eu de trei ori am fost în lume după pâine. Cine avea putere şi se zbuciuma nu pierea de foame.

De ce badea Onisim e Salaur, iar eu îs Malancea? V-o spun şi pe asta. Era în armată badea Onisim şi s-a întâmplat o nenorocire cu el. În armata română era. Urmau să-l judece şi el ne-a trimis o scrisoare în care ne ruga să-l ajutăm cumva prin deputatul nostru în Sfatul Ţării. Aşa l-au învăţat să facă nişte ofiţeri. Atunci erau deputaţi adevăraţi, nu din cei care se gândesc numai la guşa lor. Tata s-a dus la deputatul Stratan din Cetatea Albă şi i-a spus ce a păţit badea Onisim. Stratan i-a spus:

— Moşule, schimbă-ţi urgent numele şi băiatul tău nu va fi judecat. Va fi socotit orfan, iar pe un orfan nu-l judecă cu una, cu două. Şi noi ne-am schimbat numele în Malancea, numele bunelului după mamă. Şi badea Onisim nu a fost judecat. Până la moarte nu l-a uitat pe deputatul Stratan. Asta-i povestea.

Iar după război şi în timpul foametei oamenii erau închişi fără multă vorbă. Te numeau duşman al poporului şi erai osândit. Era unul în satul nostru – Colea Moraru. El într-adevăr era morar, dar nu trăia mai bine ca alţii. Mătura podeaua morii şi se hrănea cumva, nu murea de foame. Cineva l-a pârât, au venit pe nepusă masă, i-au luat tot ce a agonisit o viaţă şi încă l-au dus la puşcărie. Aşa a fost. Şi pe moş Ilarion l-au judecat. Avea puţină pâine şi a ascuns-o în sobă. Avea copii mulţi moşul. Au înştiinţat că el a ascuns pâinea, i-au luat-o, iar cu dânsul

au înfundat puşcăria. Şi lui moş Săvlian i-au găsit grâul ascuns într-un sarai. L-au judecat. Şase ani i-au dat. Pe Mihail al lui moş Filip l-au judecat, fiindcă nu avea pâine să dea la stat. N-a mai venit el în satul nostru. Pe mai mulţi i-au judecat.

Era unul Krivoleov, un câine de om. Să fie acum aici, ar trebui de tăiat câte-o bucăţică dintr-însul şi dat la câini. Nu se uita că n-ai. Una ştia: Dai! Dai! Dai! (*Dă! Dă! Dă!*) Te chemau la sovietul sătesc, suduiau şi băteau cu pistolul în masă. Şi pe mine m-au ţinut acolo şi m-au ameninţat. Şpikuleak, Şarapov, Krivoleov şi încă câţiva. Că erau mai mulţi de-a *„dar te"*. Trei zile m-au ţinut. Îmi spuneau că nu-mi vor lua pâinea, dacă eu am să fac agitaţie prin sat ca oamenii să dea tot ce au. Femeia îmi aducea hrană acolo şi puteam sta acolo măcar şi o lună. Le-am spus că agitaţie nu fac, le-am arătat rana de la picior şi le-am spus c-am fost pe front. Nu mă tem de ei. M-au eliberat, dar le-am trimis vreo patru saci de ovăz şi m-au lăsat în pace. Mai era atunci încă un nebun, Zorin îl chema. El a venit să-mi ia pâinea. Se credea mare şi tare, fiindcă era secretar al komsomolului. Eu încă nu puteam lucra. Tata învârtea la maşina de vânturat, Agafia punea acolo grâul, iar eu cu chin, cu vai abia îl trăgeam de sub maşină. Şi văd că se apropie de noi o bandă întreagă. Tata încă râdea. Zicea:

— Iată vin să-ţi ajute a vântura.

— Lasă-i să vină, i-am răspuns.

Zorin acela luă o mână de grâu, zise că-i frumos grâul, şi l-a întrebat pe tata cât a dus în ziua aceea la stat. Tata i-a spus:

— Nu-i al meu grâul. E al băiatului. Şi a arătat spre mine. Iar Zorin îmi ordonă să duc chiar în momentul cela grâul la stat. Eu i-am răspuns că mă pornesc tot atunci, dar scot cârja din grâu şi o arunc înspre dânsul. Am nimerit în parul făţării şi cârja s-a rupt, iar Zorin cu ai lui s-au dus şi n-au luat nimic atunci. Şi grâul cela ne-a ţinut să nu murim de foame. Altfel... cine ştie cum aveam să

ieşim din nevoie. Grele zile am trăit. Cu foametea nu e de glumit. Şi astăzi mă trec fiorii când mă gândesc la ea. Lucrul cel mai rău era că uneori omul uita cine este el cu adevărat şi atunci foamea te cuprindea din plin. Mă tem şi astăzi de rânjetul ei.

„Printr-o lacrimă priveam atunci lumea”.

FEODOSIA (n. 1927) şi SERGHEI CHITIC (n. 1927)

Feodosia Chitic: În timpul foametei am lucrat învăţătoare. Şi nouă ne dau cartele cu ajutorul cărora primeam produse alimentare. În şcoală venea şi un magazin ambulant care vindea pâine la un preţ mai convenabil. Dar eu nu cumpăram niciodată. Mie îmi ajungea şi ceea ce primeam. Colegii mă chemau să cumpăr pâine, căci n-aveam de la cine căpăta vreun ajutor, dar, cum îţi spun, mă mulţumeam şi cu ce aveam. Ne mai dau şi câte nouă kilograme de făină de cartofi pe lună. Mănâncă. E clar că nu te îngrăşai, dar nici de foame nu mureai. Se putea de trăit. O bună parte de oameni erau într-o situaţie mai defavorabilă ca a noastră. Se poate spune că eram, într-un fel, privilegiaţi. Pare-mi-se că puţini învăţători au murit de foame. Şi pentru elevi era o cantină. O dată în zi copiii erau hrăniţi la şcoală. Din pricina asta ei şi veneau acolo, dacă îi serveau picioarele. La cantină era supraveghetor moş Carp Barcaru, el controla tot lucrul acolo şi ducea o evidenţă strictă. Se însurase atunci un învăţător, Isae Prisac, şi nu avea cu ce hrăni soţia acasă, lui îi dau o farfurie de borş cu mazăre la şcoală, iar acasă soţia se usca. Şi el, sărmanul, a ascuns o bucăţică de pâine, dar l-a observat moş Carp şi l-a pârât, momentan a fost convocat consiliul pedagogic unde l-au criticat de parcă ar fi fost cel mai mare criminal din lume. Îţi era jele să te uiţi la el. A furat o bucăţică de pâine, a băgat-o sub mânecă, s-o ducă

tinerei sale soţii – iată marea lui crimă. Putea s-o mănânce acolo el singur şi nimeni nu i-ar fi zis nimic. Dar aşa deveni hoţ, corsar, gangster în ochii unora. Aşa era pe atunci legea... în noiembrie 1946 a murit tătâca. A venit fratele Vasile şi mi-a spus: „Hai acasă că a murit tata”. Mai nu ţin minte cum l-am îngropat. Printr-o lacrimă priveam atunci lumea. Pe tătâca l-am pus în sicriu, i-am făcut groapă, groapa dumnealui. De ce îţi spun asta? Fiindcă mai târziu morţii erau duşi la cimitir fără sicrie şi erau îngropaţi la grămadă, unul peste altul; erau îngropaţi într-o groapă comună. Doamne, Doamne! Tătâca a suferit de o boală de stomac şi a murit încă tânăr. Dar nici nu-l puteai salva în timpul cela. Ce fel de tratament avea să urmeze atunci, dacă gândul tuturor era numai la o coajă de pâine? S-a dus tătâca... Mureau mulţi atunci. Mureau umflaţi de foame. Au murit şi mulţi colegi de şcoală de ai mei, cu care învăţasem. Mureau. Eu nu prea aveam timp să mă plimb prin sat, căci am lucrat în două schimburi toată viaţa. Trebuia să lucrezi căci n-avea cine să-ţi dea ceva, dar de aici erai nevoit să trăieşti, şi voiai să trăieşti omeneşte, frumos să trăieşti. Toţi am lucrat. Toţi fraţii şi surorile mele. Munca ne-a scos în lume, ne-a făcut oameni stimaţi, ne-a întărit, ne-a făcut demni şi cinstiţi. Am fost şapte copii cândva, dar am rămas numai eu, una. Mi-e dor de ei, uneori mă cheamă prin somn, eu mă trezesc şi plâng. Plâng. Unde sunteţi mamă şi tată, surorilor Maria, Grăchina, Dusea? Unde sunteţi fraţilor Simion, Anton şi Vasile? Scot fotografiile lor şi vorbesc, şi vorbesc până mă satur. Ei mă sfătuiesc, ei mă liniştesc, ei îmi şterg lacrimile. Nu ştiu ce aş face fără dânşii. Vezi, ce frumoase nepoate am eu? Să nu deie Domnul să treacă şi ele prin foamete. E de ajuns câte am îndurat noi. Mâncam tot ce ni se părea comestibil. Dusea, soră-mea, sta mai mult pe lângă casă, o păzea. Dar într-o zi îi veni şi ei pofta să plece după scoici la Nistru. Se duse cu Nina Prisac, o măhăleancă, iar când se întoarse acasă, găsi zăvorul smuls, fereastra

ruptă, iar în casă – prăpăd. Câteva zile înainte de asta tătâca tăiase vaca, sărase carnea şi o puse în lăzi. Se gândeau că carnea aceea îi va scoate din iarnă, din foamete. O tăiase fiindcă nu se mulgea. Dar au rămas goi. Prăpăd. Aşa a fost.

Serghei Chitic: Mi-amintesc pur şi simplu un caz. Era în 1947, când înviase oleacă toată populaţia. Eu cu ce credeţi că am salvat familia? Spun asta cu toată răspunderea: eu am salvat familia de la foamete. Am avut o pereche de mânji şi i-am crescut iarna aceea, 1946 – 1947, la Împărătească. Ştii pădurea aceea de lângă Olăneşti? îi ţineam acolo în pădure, într-un canton, le-am făcut un ocol şi îi hrăneam cu stuf, topeam omăt şi le dam apă. Îi păzeam ca pe ochii din cap. Iar în primăvară animalele celea ne-au scos de la nevoie. Erau prăpădiţi, slabi, dar ne-au salvat. Noaptea îi păşteam, iar ziua trăgeam câte o brazdă-două. Semănam oleacă de porumb, mai aduceam câte o creangă de foc şi cu încetul am înviat şi am salvat toată familia. În sfârşit, mai târziu, când au început să ne înghesuie în colhoz, nu i-au luat pe caii aceia şi s-a terminat cu toată independenţa noastră. Dar când îmi amintesc cât am păzit caii aceia… Câţi au vrut să ni-i fure… Erau, de pildă, nişte băietani care s-au lăudat că ne lasă fără mânzoci, atunci, în timpul foametei. Dar am scos şi eu vorbă în sat că mi-am cumpărat o puşcă de vânătoare şi n-au îndrăznit să ni-i fure. Colhozul nu s-a temut de puşca mea visată, dar nici nu eram atunci în sat. Greutăţi au fost. Eu nu aveam timp pentru adânci cugetări. Eram nevoit să-mi salvez familia de la moarte. Care mă lăuda, care mă ura, care mă suferea, care mă blestema, dar i-am scos pe ai mei din foamete. Eu, un băietan. Când am ieşit din foamete aveam o sumedenie de gânduri bune. Visam la fapte mari. Dar azi… Da, da! Azi situaţia e grea pentru noi. Ce să zic? E grea şi gata. Nu-mi place. Nu-i ordine.

Feodosia Chitic: Când satul nostru fusese evacuat, prin 1944, noi ştiam că vom reveni şi de aceea tata a

îngropat grâul şi porumbul pe care nu-l puteam lua cu noi. Când am revenit în sat, am găsit groapa goală, ne-au furat totul. Iar băditţa Terinte, bărbatul surorii Grăchina, îşi ridicase o casă nouă. Îi pusese uşi, ferestre, o acoperise. Era o frumuseţe! Iar când s-au întors în sat au găsit casa fără uşi, fără ferestre; le-au smuls din lut hoţii. Unii se îmbogăţeau şi din nevoile oamenilor. Nu aveau niciun Dumnezeu. Lor să le fie bine. În timpul foametei celei mari am mâncat de toate. Numai de foame să nu murim. Un om din satul nostru avea o maşină de ales grâul de neghină. Pentru o anume plată îţi alegea grâul, iar neghina o arunca la început într-un sarai apoi o ducea la râpă. Nu se ştie de ce în ultimul timp înainte de foamete el lăsase neghina în sarai; grămădise multă neghină. Ea a salvat de la moarte şi familia acelui om, şi pe neamurile lui. Dar să vezi ce bună-i coaja de măligă prăjită ori uscată! Nici nu ai cu ce o compara. Coceam şi turte din rădăcini de papură. Aveau un gust dulceag, păreau unse cu miere. Dar puteai să mănânci toată ziua şi nu te săturai. Scoicile aveau saţ. Carne-s totuşi. Leica Maria avea şapte copii. Ştii cu ce i-a salvat băditţa Parfene? Cu cioroi. Da, mai mult cu cioroi. Se ducea prin sat şi îi împuşca. Făceau zeamă ori îi prăjeau. Dar el era nu numai vânător, ci şi pescar. Aducea peşte, raci, scoici şi nu i-a murit niciun copil. De fapt, nici nu au suferit de foame ei. Când o vizitam pe leica Maria, ea îmi zicea: „Vină să te hrănesc cu nişte prăjituri din cele aduse de Parfene”. Odată mâncasem prăjituri cu poftă şi am întrebat-o pe lica Maria de ce nu a pregătit pur şi simplu peştele ci i-a prefăcut în pârjoale şi lica Maria mi-a lămurit că-s din scoici pârjoalele ei; s-a temut să nu mănânc, de aceea mi-a spus că-s din peşte. Ei, nu eram eu mofturoasă. Nu puteam fi mofturoasă. Era foamete. Avea lica o ladă pe care o ţinea încuiată, fiindcă păstra în ea totdeauna câte ceva de ale gurii. Băditţa se ducea la baltă, lica Maria lucra pe lângă casă, iar Fedora, fata lor cea mai mare, râşnea şi râşnea. Ce? Ce găseau. Când

grâu, când păpuşoi, când miez de răsărită, când rădăcini de papură – ce găseau, ce aveau. Eu lucram în două schimburi, nu prea stam acasă. Am zis că pe copii îi hrăneau la şcoală. Ştii cu ce fel de pâine îi hrăneau? Cu pâine coaptă mai mult din făină de mazăre. Curgea apă din ea, era cleioasă. Dar n-am prea auzit pe cineva să se plângă de calitatea ei inferioară. Eu îs din 1927. Şi Serghei e din acelaşi an. El era mai înalt decât toţi cei dintr-un an cu dânsul şi de aceea toţi îi ziceau badea, în glumă desigur.

Serghei Chitic: În timpul foametei noi organizasem o echipă din flăcăuani mai energici şi făceam vizite prin casele oamenilor. Celor slăbiţi le duceam câte o căldare cu apă, le tăiam lemne. Pe morţi îi duceam la cimitir, iar pe cei leşinaţi – la spital. Leşinaţi erau mulţi în iarna aceea din 1946 – 1947. Pe mulţi i-am salvat noi atunci. Acum vreo cincisprezece ani intră în şcoală o doamnă şi spuse că vrea să mă vadă pe mine. O priveam cu nedumerire. Ea observase lucrul acesta şi-mi spuse:

— Nu aveţi de unde mă cunoaşte. Dumneavoastră m-aţi salvat de la moarte. În 1947, iarna. Aveam şase ani. Eram leşinată. M-aţi dus la spital... Rostise cuvintele acestea şi izbucni în hohote de plâns. Abia am ţinut-o să nu cadă jos. Fata aceea, după tratament, a fost dusă într-o casă de copii. Devenind matură, ea nici nu ştia de unde este. Cu greu a aflat. Pe foaia aceea de hârtie care adeverea cine-i, cineva scrisese cu creionul că eu am salvat-o. Şi ea m-a găsit...

„Cârligelele fermecate”.

IOSOB PRICOP (1927)

M-am însurat în anul 1945 cu nevasta. Ieşisem din război şi începusem să ne căutăm de gospodărie, dar nu ne-a mers. Ne-a prins în labe foametea. Ca să scăpăm cumva de ea, am fost de cinci ori în Polonia după de-ale

gurii. De patru ori m-am întors acasă mai mult cu mâinile goale. Duceam zestrea din casă ca s-o schimb pe mâncare. Odată mi-a mers în timpul schimbului, am adunat nişte cartoafe, dar pe drum cartoafele au îngheţat şi n-am avut ce face cu ele. Cu toată părerea mea de rău, le-am aruncat. Am ajuns la un timp când nu mai aveam ce duce de la casă. O dezbrăcasem. Rămăsese goală. Dar în timpul celorlalte călătorii ale mele eu le povesteam tuturor despre Moldova noastră şi unii mă ascultau cu gura căscată. Mulţi se minunau cum creşte la noi viţa-de-vie. M-au rugat să le duc şi lor câteva cârlige: să încerce s-o cultive şi la ei. Văzând că nu mai am ce duce pentru schimb, mi-am amintit vorbele celea şi m-am hotărât. Am umplut vreo doi saci cu cârlige şi am luat-o din loc. Cu mine au mers atunci mai mulţi oameni. Erau toţi mai în vârstă ca mine şi tot drumul şi-au bătut joc de cârligele mele. Măi, îmi ziceau, noi ducem cu noi o bogăţie, iar tu vrei să amăgeşti lumea cu nişte beţe. Au să-ţi rupă picioarele, bre. În cel mai bun caz, te vor lua la goană. Uită-te atent pe unde mergem, ca să ştii pe unde să fugi, că ai să nimereşti în Germania şi acolo-i capul cu tine, te-or lua drept spion. De, oameni veseli. Aşa vrei tu să-ţi ospătezi nevasta? mă întrebau. Iar eu le răspundeam: oameni buni, am dus totul de acasă. De patru ori am dus. A cincea oară vreau să-mi încerc norocul cu beţişoarele estea, cum ziceţi dumneavoastră. Cum a vrea Dumnezeu. Că la altceva nu mă mai duce capul. Şi cum ajungem la destinaţie, mă opresc eu la un omulean cunoscut, îi povestesc ce aveam de povestit, îi arăt marfa şi îi cer sfatul. Şi omul cela îmi zice să las eu o parte din cârlige la dânsul, să iau cu mine numai un mănunchi, ca să nu creadă lumea că-s straşnic de bogat în viţă-de-vie. Târgul îmi va arăta ce să fac mai departe. Tot el mi-a sugerat şi preţul de schimb: două cartoafe pentru un cârligel. Pornesc. Oamenii se minunează că din asemenea beţişoare este chip să curgă must şi nu se prea târguiesc. Eu le dau cârlige şi nu mă

satur de povestit, ei se minunează şi-mi toarnă cartoafe în sac. Unii mă şi hrănesc chiar. Şi tot trecând din casă-n casă, am adunat eu 7 saci cu cartoafe. O bogăţie. Ca-n poveşti! Când mă întâlneam cu consătenii mei, mă întrebau: „Măi Iosob, n-ai o bucăţică de pâine?”, iar eu le răspundeam: „Oameni buni, eu pâine n-am, dar dacă vreţi să mâncaţi, urmaţi-mă”. Ei ridicau sacii lor cu zestrea de acasă şi mergeau după mine. Intram în ogrăzile localnicilor, desfăceam marfa, o lăudam, ei luau câte 10 – 15 cârligele, nu mai mult. Pentru probă luau. Când vedeau sătenii mei că pentru un beţişor îmi dau câte 2 cartoafe şi încă, unii, ne mai şi hrăneau, se cruceau. I-am hrănit şi pe ei. Adică cârligele i-au hrănit. Nu le mai porecleau beţişoare. După ce am terminat de schimbat cârligelele, am vorbit cu stăpânul casei la care mă oprisem şi acela ne-a dus cu căruţa lui până la gară. Căci era periculos să călătoreşti pe atunci. Drumurile treceau mai mult prin păduri, iar cu pădurea nu te joci. Deseori dispăreau nu numai un om doi, ci grupe întregi. Fusese război. Era foamete. Ţin minte, coborâsem odată în Lvov, am schimbat nişte haine, am vândut câte ceva şi am cumpărat cârnaţi. Şi iată că în salamul acela unul din noi găseşte nişte unghii. Poate erau unghii de mâţă, ori de câine, ori… Cine ştie. Iată unde ajung cei dispăruţi, zise un hâtru dintre noi, dar nimeni n-a râs. Eu am simţit atunci furnici prin spate şi mi-a trecut pofta de mâncare. Of! Mureau mulţi şi în vagoane. Când te uitai, e mort. Ce puteam să le facem? Cum să ajutăm? Să-i luăm în spate şi să-i ducem acasă? Era bine încă dacă-i puteam îngropa… Şi cum vă spuneam, a cincea oară m-am întors bogat din Polonia. Cu cartoafele aduse cu beţişoarele vele am ieşit din foamete, am pus şi-n pământ; roada a fost bună, mulţumim. Care a avut atunci sămânţă au semănat şi la deal, iar care nu… Ne-au dat şi de la stat. Dar mulţi mâncau şi ce le dau pentru semănat. Era foamete. Şi pământul rămânea neînsămânţat. Şi se porneau unii la furat, căci foametea îl băga pe om în

hectarul altuia. Atunci lumea nu avea saţ. Să fi avut o pâine de 4 kg, o mâncai toată. Odată, în tren, tata se sperie că dispăruse fratele său, Efrem. Am început să-l căutăm, dar lucrul acesta era cam anevoios, căci într-un vagon ne înghesuiam câte vreo 200 de oameni. Era îmbrăcat cam rău moş Efrem, dar l-am găsit numai în izmene. Mort. Desculţ. Cineva îl dezbrăcase şi de hainele celea, aşa ponosite cum erau. Atunci a murit şi badea Sârghi, şi badea Mitrofan Moraru… îşi lua omul lumea-n cap. Badea Pintilie Malancea a rămas în Polonia în timpul foametei. Cu tot cu familie a rămas. S-a întors acasă abia după foamete. Ştia că acasă îl aşteaptă moartea. Mureau oamenii ca muştele. Moş Tănase avea o sanie, corobană o numeam, înhăma iapa, încărca morţii unul peste altul şi-i căra la cimitir. Acolo îi punea grămadă şi aştepta până cineva săpa o groapă şi-i punea acolo. Că uneori de la Sovietul sătesc dau oamenilor câte o pâine ca să sape gropi. Dimineaţa groapa era plină cu morţi. Care nu încăpea aştepta altă groapă. Îngheţau bocnă şi viii, şi morţii. Că a fost o iarnă cumplită atunci. Şi omăt mare. Nu vedeai garduri, porţi. Călcam pe acoperişurile caselor. Din pricina omătului, iarna nu ne puteam duce la Nistru şi mâncam turte din făină de ciocălăie, de papură… Când am ajuns în primăvară, am scăpat de papură, ne duceam la Nistru după scoici. Le scoteam cu greblele. A fost foamete şi Dumnezeu s-a îndurat de noi. Ne duceam de acasă cu ceaunele şi acolo pe loc fierbeam scoici şi cine avea sare era fudul. Ne duceam după sare tocmai la Tudora, o aduceam în spate. Din scoici făceam un fel de chiftele ori le frigeam în jăratic şi le mâncam. Scoicile au salvat multă lume de la moarte. Iar papura pe mulţi i-a îngropat. Mureau pe deal şi stau acolo până veneau neamurile şi-i duceau acasă. Aveam o iapă şi un mânzoc. A venit un om din Olăneşti şi m-a rugat să i-l vând. Iar a mea îmi zice: am auzit că lumea mănâncă carne de cal. Hai să tăiem şi noi mânzul. Dar mor de foame, i-am zis, dar nu-l mănânc. Alţii

mâncau şi carne de câine. Badea Evstafie S. mânca câini. Avea un fierăstrău, tăia cu el crengi, făcea rumeguş, îl fierbea şi mâncau. Să fie stomacul plin, zicea. După vreo săptămână l-au găsit pe dânsul şi pe cei trei feciori ai săi morţi. A rămas în viaţă numai soţia sa şi fiică-sa Victoria. Mâncam şi covrigei. Un fel de iarbă. Fraţii mei mai mici strângeau covrigeii şi-i mâncau. Şi moşneagul, nenea meu, şi un frate de al lui tata, tot bătrân, mâncau covrigei de aceia. Şi de foame n-au murit. Da. Ne-am salvat toţi. Aşa a fost. Nevoie a fost.

Din Buchenwald în gura foametei

ARSENIE BANARU (n. 1926)

Înainte de foamete eu am trecut printr-o urgie mai mare, mai groaznică. În 1944, pe când aveam 18 ani, am fost luat la război. I-am simţit gustul pe malul Odorului. Am luptat şi-n Königsberg. Cercetaş eram. Am fost rănit în ambele picioare, mi-am pierdut cunoştinţa şi m-am trezit apoi înconjurat de inamici. Nu era nimeni de-al nostru lângă mine, iar eu, neputând suporta durerea, am început să mă târâi pe brânci. M-au lovit cu pistolul-automat în cap, mi-au rupt mâna stângă, m-au aruncat într-un bordei. Sângele îmi curgea din ciubote, gemeam. Dar mi-am revenit. Eram tânăr. Puternic. Sănătos. Ne-au încărcat în vagoane şi ne-au dus în lagărul Mauthausen, numit şi *Scara morţii.* Din 300 de prizonieri mai rămăsesem vii vreo sută… Nu prea mult timp am stat acolo, căci ne-au dus în Buchenwald. Loc de suferinţă, de groază. La intrare era scris în mai multe limbi că ieşirea din lagăr e prin hogeag. Eram aruncaţi într-un buncăr, apoi într-o cameră cimentată. Turnau peste noi apă fierbinte până cădeam fără simţire, apoi ne trezeau cu apă ca gheaţa. Locul cel mai straşnic al lagărului era crematoriul cu cuptoare din piatră neagră; acolo focul topea trupurile oamenilor. Mai era acolo o remorcă grea,

la care erau înhămaţi prizonierii şi impuşi să cânte când o trăgeau. Cei care refuzau să cânte erau străpunşi cu baionetele, rupţi în bucăţi de câinii SS-iştilor. Se deosebea prin cruzime un călău – Martin Summer. El îi dezbrăca pe oameni în pielea goală şi-i arunca într-un cazan cu apă clocotindă, făcea din craniile lor spălătoare şi le agăţa prin barăci.

Nu voi uita o zi groaznică de atunci. Dintr-o baracă, fasciştii au scos mai mult de o sută de copii (se spunea că-s din Polonia şi din Belorusia) şi le-au permis să se joace pe stadion. Era prin aprilie. Bucuroşi, copiii au început să culeagă flori. Atunci fiarele de hitlerişti au dat drumul la câini. Câinii au început să-i sfâşie. Iar mamele copiilor erau scoase la marginea stadionului, să privească. Ele se aruncau peste câini, înnebunite, se târau neputincioase peste trupurile micuţilor. Iarba era roşie de sânge...

Eram şi eu sortit pieirii, dar am fost eliberat de Armata Sovietică. Am stat într-un spital din Magdeburg, apoi în unul din Leningrad. M-am întors acasă. Nu-mi venea să cred că eu îs eu... Eram cel mai fericit om din lume. Nu ştiam că Dumnezeu îmi mai pregătise o încercare: foametea. De la bun început vă spun că toată familia noastră a ieşit din foamete. Dar nu ne-a fost uşor. Nici pe departe nu ne-a fost uşor. În 1946, vara, mama avea puţină pâine: nişte grâu, nişte porumb, dar ne-au cărat-o Stribocii, alde Ionică Dulău, Maftei Paţuc, Saşa Tişlac, erau şi alţii. Venea unul de la raion, îi aduna şi porneau prin sat ca dihorii. Luau tot ce găseau. Măturau podurile. Mama a ascuns pâinea în hornul sobei. Eu am făcut o groapă în sarai, am turnat acolo grâul şi am pus deasupra un poloboc, dar au căutat, au dărâmat, am împuns cu vergi de fier şi au găsit. Aşa că am intrat în iarnă fără firimitură de pâine în casă. Dar aveam lemne pentru foc. Mama ducea lemne la brutăria din sat şi lua în schimbul lor ciocălăie. Le râşneam şi le mâncam. Aveam cu ce amăgi stomacul. Din balta Nistrului

aduceam papură, scoici. Din papură făceam făină, iar din scoici chiftele. Amestecam făina de papură cu cea de ciocălăie şi schimbam şi gustul mâncării. Ieşeau nişte turte… bune de mâncat. Când s-a desprimăvărat, ne duceam pe deal şi aduceam pir, pur… Da, aveam şi o vacă. Dădea câte o ţâră de lapte şi noi ne bucuram. Nici nu-mi pot închipui cum n-a murit ea în vara ceea. Că mulţi oameni au rămas fără vaci atunci: le-au tăiat; le-au mâncat ori s-au pierdut şi ele din pricina foamei. A noastră a scăpat cu zile, sărmana.

Ce? Nu. Familia noastră în Polonia n-a fost. În Polonia s-a dus tatăl lui Dumitru Coreţchi, fostul primar, şi nimeni nu l-a mai văzut. Se duceau oamenii o dată, de două ori şi li se pierdea urma. Şi al lui Fedot tată s-a dus şi n-a mai venit. Mulţi s-au pierdut acolo. Aşteptau trenul prin păduri, aruncau căngile şi dau jos ce le cădea: fie om, fie saci cu cartofi, cu fasole…

Mâncam atunci şi geandră. Geandra, măi băiete, aşa se face: arunci un pumn-doi de tărâţe ori făină de papură şi ciocălăie într-o căldare cu apă, o pui la foc să fiarbă şi poftă bună!

Nu, atunci nu umblau oamenii prin vizite. Dacă intra un om străin în casă şi te vedea că pui ceva în gură, nu-ţi mai zicea bună ziua, ci se repezea la masă şi înghiţea ca lupul. Nu-l mai puteai opri. Murea lumea pe-un cap.

Da, se făcea şi târg atunci la noi în sat. Schimbau oamenii ce aveau pe mâncare. Veneau târgoveţi de nevoie şi din alte sate. Era unul Filip. A dus un scaun la târg şi a făcut barter pe o chiftea. A mâncat-o, s-a pornit spre casă, a ajuns până-n vale şi a murit.

Se umflau oamenii de foame şi mureau. Moş Ivanaş Spătaru punea cadavrele în căruţă şi le ducea într-o groapă mare din cimitir.

Femeia lui Toderică Spătaru leşinase, nu murise. Când au pus-o în groapă, ea încă da din mâini şi din picioare. Nu murise încă. Au pus alte trupuri peste dânsa

şi au dat ţărână deasupra lor. Mai târziu groparii şi-au dat seama că ea fusese îngropată de vie. Iar a doua zi i-au îngropat şi pe cei doi copii ai ei. De fapt, copiii mureau mai des. Ce? Sigur că în timpul foametei au murit mai mulţi oameni la noi în sat decât în timpul războiului. Da, mai mulţi au murit...

Dar ştii că eu în timpul foametei m-am însurat? Am făcut chiar şi nunta atunci. Am făcut nunta cu mâncare din scoici şi două oale de plachie, un fel de caşă. Şi vreo câteva pâini din făină de papură şi cioclegi au fost în capul mesei. O masă împărătească! Am câştigat la nunta mea, a noastră, două furculiţe, o lingură şi 75 de ruble. Starostele a făcut o listă cu darurile pe care urmau să mi le dea mesenii-nuntaşi... când vor putea. Îmi promiteau pâini, găini, păpuşoi... Nu mi-a mai dat nimeni nimic. Bine e că am rămas în viaţă şi-mi pot vedea nepoţii şi strănepoţii.

Ce zici? Nu. Lagărul mi-a părut cu mult mai groaznic decât foametea. Cu mult mai groaznic. În lagăr nu aveam nicio scăpare. Nicio nădejde. Niciuna. Iar foametea ne lăsa o nădejde. Ştiam că, dacă ajungem până în primăvară, suntem trăitori. Şi când am văzut că iese verdeaţa din pământ, am răsuflat uşuraţi.

„Nu m-au iertat”.

ANDREI MORARU (n. 1928)

Prin 1946 mulţi oameni rămăseseră fără vite. Unora le muriseră, iar alţii tăiaseră vacile, caii, oile. Pământul n-a fost lucrat gospodăreşte în timpul acela, fiindcă puţini bărbaţi erau în sat. Şi se abătu pe capul oamenilor o lege neagră care cerea să fie predată statului o cantitate mare de cereale. În fondul armatei sovietice. Şi încă în diferite fonduri. Au măturat podurile, apoi, când oamenii treierau, împuterniciţii de la raion stau alături şi rechiziţionau cu forţa pâinea. Dobitocii.

Am rămas atunci fără pâine...

Mai ascundeau oamenii câte ceva, dar mulţi au pătimit pentru aceasta. Lui moş Arion Malancea, ca să vorbim la concret, i-au găsit pâinea ascunsă între doi pereţi special zidiţi astfel şi l-au numit duşman al poporului, l-au judecat şi l-au dus în Siberia pe cinci ani. Pe soţia sa au ţinut-o câteva luni în Tighina şi au eliberat-o, fiindcă era cam trecută de ani. Cazuri de acestea au mai fost.

Prin 1946 a bântuit o secetă mare. Orăşenii o mai duceau cum o duceau, de bine, de rău, dar ţăranii noştri... Vai de capul lor, adică vai de capul nostru. Începu lumea să moară de foame. Bântuia şi tifosul. Spre toamnă ne pornirăm în Polonia, adică în Ucraina Apuseană. Duceam ţoluri, covoare, haine, lână, pielicele şi le schimbam pe grâu, pe cartofi, pe secară...

Am încercat şi eu norocul în aşa-zisa Polonie cu viitorul meu nănaş, Troşin Banaru. Căci tata, aflând că acesta se duce după pâine, îmi zise:

— Du-te şi tu, Andrei.

Mi-au pus în sac patru pielicele de ied, un polog şi ne-am pornit pe jos, apostoliceşte. O zi am mers până la gara feroviară din Căuşeni. N-aveam bani. Nimic. Îmi şuiera prin buzunare. Dar m-am urcat la început într-un marfar şi am ajuns iepureşte până la Lvov. La o staţie mai mică viitorul meu nănaş, Troşin Banaru, şi Pavel Guţu, un comerciant experimentat de la noi din sat, au cumpărat nişte mere (aveau bani, pesemne) şi mi-au spus că o iau spre Moscova, să le vândă. Închipuiţi-vă ce „bucurie” se prăbuşi pe capul meu. Dar ce puteam face? Din expediţia mea comercială m-am întors acasă numai cu pologul şi cu două pielicele. Fără nicio fărâmitură de pâine. N-a ieşit din mine om de afaceri. Şi nici sprijinul casei nu devenisem atunci. Dar ce am văzut prin străini nici nu vă puteţi închipui. Într-un tren m-am ascuns în cărbuni. Foindu-mă am dat de o mână de om. L-am strigat, dar el nu mi-a răspuns. Atunci l-am scos din

cărbuni şi am văzut că era un trup. M-am îngrozit. L-am îngropat din nou în cărbuni. Credeam că nu mai ajung acasă. Căci, la drept vorbind nici drumul înapoi spre casă nu-l ştiam, nici nu aveam pe cine întreba. Norocul meu că mi-au ieşit în cale nişte săteni şi am ajuns în sat cu bine. Când m-au văzut ai mei, s-au bucurat tare mult. Tătuca era bolnav, nu se scula din pat. Mama a început a plânge, abia-abia am potolit-o. Surorile mele erau mici. Voiau toţi mâncare, iar eu m-am întors acasă cu mâinile goale. Mai aveam în casă nişte bucăţi de macuc, care ne-au ţinut un timp oarecare viaţa. Hainele atunci nu costau aproape nimic. O turtă cerea bani grei, bani pe care noi nu-i aveam şi nici nu-i puteam câştiga de undeva.

Moartea era atunci stăpână în sat. Mureau oamenii şi nu avea cine îi îngropa. Totuşi nu ne lăsam purtaţi de disperare, căutam să ieşim din nevoi. Ţin minte cum am fost odată la Kosa, un sat de pescari de lângă limanul Nistrului. După peşte am fost. Duceam tărâţe. Le schimbam pe zgaroi. Ne-am dus mai mulţi. Pe ger ne-am dus. Omăt mare de nu se vedea lumea. Şoseaua asta a noastră încă nu era. Kosaua nu era cea de azi. Pescarii trăiau în nişte colibe prăpădite. Erau nişte oameni chinuiţi. Am cumpărat peşte cât puteam duce. Nu era scump. Eu luasem vreo paisprezece kilograme. Deoarece înserase, am tras la un gospodar din partea locului. Ne-a primit, ne-a dosit, că altfel puteam îngheţa. Avea omul o cotună şi ne-a făcut o zeamă din peştele nostru. Pe la vreo cinci dimineaţa ne-am pornit spre casă. Lângă fântâna Crocmazului, Jenea Midrigan – o fată care era cu noi – ne-a spus că mai departe nu poate merge. Că noi ne odihneam din când în când. După aceasta ea nu se putea ridica de jos. N-o ţineau picioarele. Am ridicat-o. Am chemat-o şi pe lelea Dochia să-mi ajute. Am dus-o până acasă pe Jenea. N-am lăsat-o să moară în drum. Eu mă ţineam mai tare şi Jenea a rămas vie datorită mie. Căci ceilalţi ne-au anunţat la un moment:

— N-avem niciun hal cu voi. Zdohniţi aici!

Şi Jenea îmi spunea:

— Lasă-mă, Andrei. Vreau să mă încălzesc puţin. Tu du-te. Lasă-mă să mor aici. Mi-e bine.

Eu ştiam că omului, când începe a îngheţa, i se pare că se încălzeşte. N-am lăsat-o pe Jenea. Am adus-o până la prima casă din sat. Stăpânul ne-a deschis. Ea a început a plânge. Am frecat-o cu zăpadă şi m-am dus acasă. Îi spusei mamei, căci ea era atunci mai tare în familia noastră, să le comunice părinţilor Jenei unde se află ea. Să se ducă s-o ia. Părinţilor Jenei nici nu le venea a crede de bucurie că ea trăieşte. Ei o credeau moartă, îngheţată pe undeva aiurea.

În 1947, prin ianuarie-martie, au început să dea pâine oamenilor. Primul ajutor. Ziceau că dau grâu pentru semănat. Aduceau grâul pe şosea, iar şoseaua ajungea numai până la Câzâl, Ştefan Vodă de astăzi. De acolo puteai merge numai cu căruţa cu boi. Câte douăzeci de kilograme de grâu dădeau. Unii nu aveau puteri să ajungă până acasă, mâncau grâul şi mureau pe drum.

În casele lui moş Vasile Moraru şi ale lui Săvlian Sârbu au fost deschise nişte puncte (aşa le ziceau) pentru distrofici. Li se împărţea acolo câte puţină făină, ca să nu moară de foame. Dar nu se mai respecta legea asta. Făina nu mai ajungea la distrofici. Cei bolnavi nu puteau ajunge până la „punctele” date. Veneau alţii, luau făina şi o mâncau în drum spre casă. Bolnavii, secătuiţi, mureau.

După călătoria mea la Kosa, Andrei Chirilov, şef de depozit, îmi zice:

— Măi Andrei, du-te şi adă pâine din Olăneşti. Vei avea şi tu o porţie.

Tata era bolnav. Chirilov ştia de asta. Poate a vrut să mă ajute, să-mi facă un bine. Mă bucuram atunci. Alt lucru nu aveam, doar era iarnă. Omătul era de vreo doi metri. Satul aproape că nu se vedea. M-am învoit. Şi m-am dus după producte – prima şi ultima oară. Erau două

depozite speciale la Olăneşti. Întreb ce i se cuvine satului nostru şi mi-au spus că avem de luat zece kilograme de făină şi zece kilograme de carne. Le-aş fi luat, dar nu aveam transport. Mă gândeam să mă întorc în sat şi să găsesc vreo căruţă. Nu era uşor lucru acesta, căci în Antoneşti rămăseseră numai câţiva cai nemâncaţi. Gândindu-mă ce să fac, zăresc un om din Slobozia. Şi el venise după produse. Avea transport, avea căruţă. Şi-i zic:

— Om bun, mergi prin Antoneşti, lasă-mă să pun făina în căruţa ta.

N-a zis nimic împotrivă omul cela, pun făina într-o faţă de pernă şi o aduc în sania slobozianului. Şi ne pornim după carne. La alt depozit. Căruţaşul rămase în drum. Numai cum am intrat, auzim nişte răcnete neomeneşti. Când ieşim, căruţaşul ne spune că cineva a furat făina mea, a noastră, a antoneştenilor, şi a fugit. Ne-am repezit la miliţie, dar fără niciun rost. Nu ştiam ce să fac. Plângeam de ciudă şi de neputinţă.

— Hai, omule, acasă, mi-au spus slobozienii, noi mergem prin Antoneşti.

Am luat carnea şi am intrat în sat. Am predat-o, iar documentul despre făină nu l-am arătat nimănui. Un timp oarecare a fost linişte. Dar într-o zi mă cheamă preşedintele sovietului sătesc, unul Chirilov, şi-mi strigă în faţă că am furat făina satului.

— Dacă nu o întorci, te judecăm!

Acum îl înţeleg pe om, dar atunci!

— De unde să iau făina? Acasă aveam doar câţiva pumni de păpuşoi. M-am dus cu tata la părintele lui Valea Baeş. Că suntem rude. Mama plângea în hohote. Tatăl lui Valea Baeş ne-a dat zece kilograme de grăunţe gratis. Făină n-avea. Eram lihnit de foame şi râşneam pe zi doar câte un kilogram de făină. N-am dovedit să râşnesc tot grâul. Îmi mai rămăseseră vreo trei kilograme. Au venit şi m-au luat miliţionerii. M-au închis şi s-au terminat pentru mine zilele de foamete şi zilele de

libertate. M-au pierdut cele zece kilograme de făină. Făină pe care eu aproape n-am văzut-o, nu i-am cunoscut mirosul, şi cu atât mai mult gustul. Am stat la început în Olăneşti, de unde abia am scăpat viu din cauza păduchilor, apoi m-au dus la Tighina. Până acolo am mers pe jos. Deşi era sfârşitul lui februarie, omătul se topea şi din opincile mele au rămas numai curelele. Cum se vede, durerea de azi în picioare de atunci mi se trage. În mai m-au judecat. Mama, sora Tanea, badea Petrea şi badea Valea au dus şi cele trei kilograme de grâu, pe care n-am dovedit să le râşnesc. Dar nu m-au iertat. Mi-au dat un an de zile. Pe tata nu l-am mai văzut. Să nu se mai întoarcă zilele acelea. Să nu se mai întoarcă.

„Ne călcau cu caii”.

ŞTEFAN ŢARANU (n. 1928)

Când ne-am reîntors în sat din evacuare, l-am găsit pustiu şi neprimitor, parcă era altul. Nici puteri nu prea aveam, nici nu aveam cu ce lucra pământul. Totuşi, cu greu, cu puterile noastre, am semănat câte ceva. În 1945 s-a făcut puţin grâu, puţin porumb, dar în 1946 nu s-a făcut pâinea aproape deloc. De pe un hectar am strâns cel mult 200 – 300 kilograme de grâu, dar, cum se ştie, ni l-au luat şi pe acesta. Am rămas cu buzele umflate. Cu dinţii la stele am rămas.

În timpul cela era foarte greu de trăit. Cu ce aveai tu să te alimentezi, dacă nu era nimic? Nu aveam ce mânca. Ce poate fi mai straşnic ca asta? A venit vremea când şi coajă de salcâm aduceam acasă, o râşneam şi o mâncam. Am mâncat coajă de salcâm până când eram să-mi vărs şi maţele din mine. Când am văzut că nu-i chip de trăit altfel, m-am dus la Nistru după hrană. Scoteam scoici, am făcut un foc chiar acolo, pe malul Nistrului, puneau scoicile pe foc, ele crăpau şi noi aşa le mâncam. Apoi adunam mai multe scoici şi le duceam acasă. Din scoicile acelea mama făcea diferite mâncăruri: le prăjea,

făcea făină din ele, turte... Dar când am văzut că putem să murim de foame stând acasă, ne-am luat lumea în cap şi am plecat după hrană prin străini. Mai des ne duceam în Polonia. Ce? Ucraina? Nu, în Polonia, vă spun. Foamea ne mâna în lume. Eu de vreo trei-patru ori am fost în iarna aceea grea. Trebuia să-mi salvez familia, altă ieşire din nevoia aceea nu aveam. Ori, cel puţin, eu nu vedeam altă ieşire. Am luat zestre din casă: covoare, lăicere, prosoape şi m-am pornit după hrană. Mi-am pus toată nădejdea în călătoria aceea. Mă gândeam că voi veni acasă ca un negustor bogat, că... Dar n-a fost să fie aşa. Ne-am oprit într-o localitate, Krasna, căutam un culcuş călduţ, dar nimeni nu voia să ne primească în casa lui. Se temea lumea de străini. Şi azi stai la gânduri când e vorba să deschizi uşa unui străin, dar ce să mai vorbim despre timpurile celea de foamete? Ne ghemuiserăm noi atunci sub un gard şi încercam să aţipim, ori măcar să ne încălzim unul de la altul. Dar n-am avut linişte în noaptea aceea. Pe la vreo douăsprezece de noapte ne-au înconjurat nişte călăreţi, au spus că noi suntem banderovişti (cineva dintre noi se scăpase cu vorba că suntem de lângă Bender-Tighina) şi au început a ne bate şi a ne călca cu caii, că nu ştiam cum să scăpăm din nevoia aceea. Am ieşit din localitatea aceea şi am răsuflat uşurat; credeam că am ieşit din mâna necuratului. Dar la marginea satului ne aşteptau mai mulţi cu automate şi cuţite.

— Mâinile în sus! a strigat unul dintre ei. Ne-au buzunărit; credeau că vor găsi la noi milioane, dar când au înţeles că suntem săraci lipiţi pământului, cineva dintre ei făcu cu părere de rău:

— *Malo groşi!* Adică puţini bani aveam. Iar altul zice:

— *Zaberiom i barahlo*, adică le luăm şi boarfele. Aşa au şi făcut: ne-au luat tot ce aveam cu noi. Eu am încercat să mă împotrivesc, dar s-a apropiat unul de mine şi m-a lovit cu cuţitul, iată, aici, dar n-a dat în mine

ca să mă omoare, dar a vrut numai să mă sperie, mă gândesc eu acum. Cu mine era atunci şi nănaşul meu, şi alţi consăteni, şi ei au început să-mi spună:

— Opreşte-te, Ştefan, nu câştigăm noi nimic cu zurba, au să ne împuşte pe toţi pentru tine. În fine, m-am liniştit eu. Ei ne-au ordonat să ne întoarcem la stânga împrejur şi să ne pornim unde ne vor duce ochii, numai să nu ne vină în cap să facem gălăgie, c-apoi întorc ei cojocul pe dos. Dar unde să ne ducem? Am zărit în noapte o lumină şi am păşit spre ea. Am ajuns la luminiţă. Era o staţie de cale ferată. Am mas acolo, iar dimineaţa nănaşul îmi spune:

— Măi Ştefan, mai am 300 de ruble, hai să ne întoarcem spre casă, n-avem ce căuta noi în străinătatea asta. Nu ne aşteaptă pe noi norocul aici.

Iar eu i-am răspuns:

— Nănaşule, eu acasă n-am ce căuta. Am dezbrăcat pereţii, iar pâine n-am găsit. Ce să fac eu acasă fără pâine? Să mor de foame? Să iau bucăţica de la gura celor care mă aşteaptă acasă cu plinul? Nu, nu merg acasă. Nu am ce căuta acasă, i-am spus eu naşului Gheorghe. Nu merg. Şi ne-am despărţit. Noi, vreo câţiva, am găsit un tren şi am mers mai departe, iar ceilalţi au luat-o spre casă. Continuam a ne căuta norocul.

Când am ajuns la Lvov, mare jale am văzut. Lumea umbla ameţită. Da, despre ai noştri vorbesc. Mi se părea că toată Basarabia noastră e acolo. Cei din oraş vindeau nişte plăcinţele mici cu cinci ruble bucata. Dar de unde să iau eu cinci ruble? M-am căutat prin buzunare – goale, bătea vântul prin ele. Îl văd pe unul înaintea mea care se apropie de o femeie, întreabă cât costă plăcinta, o ia şi începe a mânca. Femeia îi cere bani, iar el nici nu se uită la dânsa. Mănâncă. Mănâncă… Apoi se întoarce şi fuge. Femeia ţipă în gura mare, iar lui caută-i urma dacă poţi. Şi m-am gândit că a venit vremea să fac şi eu o treabă ca asta. Ce, să mor de foame? Mă apropii, iau o hrincă de pâine de la o băbuţă, o întreb cât costă şi o duc la gură.

Dar nu m-a lăsat inima să muşc din pâine. I-am dat-o băbuţei, m-am întors, şi ieşeam din târg. Atunci Arion Bojoncă, un consătean de-al nostru, şi-a dezbrăcat flaneaua, a vândut-o şi a cumpărat cu banii câştigaţi o pâine şi ne-a rupt din ea la toţi câte o bucăţică. Am mâncat cu poftă din pâinea aceea. N-am scăpat nicio fărâmitură pe jos. Nu am să uit niciodată ospăţul acela. Şi am hotărât atunci s-o luăm spre casă. Dar ce să facem acasă? În gară intrase un accelerat, noi ne-am urcat pe acoperiş şi am continuat călătoria. Dar la o gară ne-au văzut cocoţaţi, ne-au dat jos şi am fost nevoiţi să ne căutăm alt tren. Poate acela a fost norocul nostru. Căci mulţi din noi erau îngheţaţi bocnă. Unii nici nu puteau vorbi. Ne-am pornit spre casă. Când am ajuns lângă Purcari, am trecut Nistrul. În Purcari am tras la casa unei femei; ne-a chemat un bărbat care spunea că femeia aceea este nănaşa lui. Ea, când ne-a văzut aşa frumoşi, a început a plânge. Aşa de mândri eram. Eram mânjiţi de praf de cărbune, ni se vedeau numai ochii. Păream nişte stafii, nişte umbre negre păream. Femeia care plângea ne-a poftit la masă şi ne-a spus că se duce să ne prepare o măligă. Când am auzit de măligă, ne-a lăsat gura apă, credeam că ne-a pune pe masă mâncare cerească. Ni s-a părut că am aşteptat-o pe stăpâna casei o veşnicie. În sfârşit, se deschise uşa şi ea intră cu o măligă aburindă. Ceva din lumea visurilor! A pus ea măliga pe masă şi ne-a spus că se duce să ne aducă şi o strachină cu fasole. Cum a ieşit ea din cameră, noi ne-am năpustit asupra mămăligii şi am lăsat masa curată. Lună. Nicio fărâmătură de mămăligă n-am lăsat. Femeia aceea când a văzut asta, a tăcut, a lăsat capul în jos, a pus fasolele pe masă şi a ieşit din cameră. Noi n-am aşteptat indicaţii speciale: ne-am năpustit asupra fasolelor şi am lăsat strachina linsă. De parcă a fost spălată în zece ape fierbinţi. Nu mai simţeam nimic. Nici ruşine nu ne era. Foamea ne era stăpână. Ea ne conducea.

Am pornit apoi spre casă. Noaptea am ajuns. Când

am intrat, ai mei au început a plânge. Eu îi întreb:

— De ce plângeţi? Vă pare rău că am venit acasă?

Iar ai noştri mi-au răspuns:

— De ce n-ai venit cu nănaş-te Gheorghe? Că el a venit de mult timp în urmă şi ne-a spus că puţină nădejde e să ajungi şi tu acasă. Nu mai credeam că o să te vedem…

Pe la sfârşitul anului 1946 tata a început să lucreze şef de gospodărie la şcoală. Şi primea de acolo o porţie de mâncare pe care o aducea, clar lucru, acasă. Primea nouă kilograme de orz, secară, mazăre. Îmi amintesc că şi ceea ce aducea tata pe puţin timp ne ajungea. Mama fierbea cele aduse de tata în multă-multă apă şi noi sorbeam mâncarea aceea cu lingura. Şi încă ni se părea bunătatea bunătăţilor. Când vedeam că se termină productele, ne duceam după papură, în balta Nistrului ne duceam, strângeam numai rădăcinile, le râşneam şi făceam turte din ele. Erau bune, dulci. Dar nu puteai mânca multe. Te umflai. Acum umblăm prin diferite sate să facem făină numai de calitate superioară, iar atunci râşneam şi mâncam orice: ciocleji, miez de beţe de răsărită, iarbă, papură, ciocălăie… Amestecam făina asta cu puţină făină de grâu ori de porumb şi ni se părea că mâncăm ca Stalin. În orice caz, când aveam mâncare de asta la casă, de foamete nu ne temeam. Iată aşa am ieşit din foamete.

Eram opt suflete în casă şi mama împărţea toată mâncarea în porţioare egale, dar mie şi lui tata ne da câte două porţii, căci eram cei care lucram, care aduceam hrană în casă. Dar nu numai pe noi ne hrănea mama. Bunica mea, mama tatii, n-a văzut doisprezece ani. Oarbă era. Şi mama îi ducea şi ei în fiecare zi câte o porţie de mâncare. Mama nu se gândea că rupe din gura noastră, îi era jele de bătrână, căci avea şi ea suflet. N-a vrut s-o lase să moară de foame. Nu şi-a luat păcatul ista. Azi nu ştiu ce s-ar întâmpla cu oamenii bătrâni dacă ar năvăli peste noi, Doamne fereşte, o foamete. Ar muri toţi

de foame. Ce? ziceţi că asta depinde cum şi-a educat fiecare copiii? Poate. Poate. Dar vă spun: mare jele ar fi azi dacă s-ar năpusti asupra noastră o foamete…

Grele zile am trăit. Grele. Nici nu doresc să-mi amintesc. Dar atunci, prin 1946 – 1947, mă gândeam aşa: dacă mai vine o vreme cu pâine, apoi eu am să umblu totdeauna cu păpuşoi fierţi ori copţi în buzunar şi am să mănânc când voi dori. Şi slavă Domnului, azi pâine avem, dar nu mai umblu eu cu păpuşoi în buzunar. Am pâine destulă. Dar scrie în Biblie că se va înmulţi pâinea, dar se vor înmulţi şi cei ce-o mănâncă. Azi sunt mulţi, îs tare mulţi cei ce papă pâine albă, dar nu prea se trag la lucru. Dar Biblia spune că cine nu lucrează nici să nu mănânce. Azi dacă ar fi poporul mai organizat, mai credincios, ar fi bine în lumea asta. Auzi despre unele fapte care te scutură şi te gândeşti: unde ne-am pornit noi, unde mergem? Să deie peste noi nişte vremuri ca în 1946 – 1947, ar fi tare greu de noi, tare greu.

Când era tata şeful gospodăriei la şcoală, adusese vreo două-trei sute de kilograme de grâu şi le ţinea într-un coboc. Şi într-o seară ne-au furat grâul. Au smuls fereastra, au intrat în casă şi ne-au furat grâul. Tata nu era atunci acasă. Era prin sat. Când veni, văzu fereastra smulsă şi înţelese totul. Dar intră, totuşi, cu gândul că poate e o părere numai. Dar realitatea era realitate: ne-au prădat. Şi nu ne-au furat numai grâul, ci şi o oaie cu tot cu cârlan. Oameni răi au fost atunci. Dar ce vorbesc eu? Parcă azi nu se fură? Atunci îl mai puteai înţelege pe om: murea de foame, îi mureau copilaşii, îi mureau părinţii. Of, neam chinuit…

Tot în timpul foametei ne-au trimis pe noi, vreo câţiva băietani, la Câzâl, acum acolo e Ştefan Vodă. Ne-au trimis să aducem făină pentru brutăria din Olăneşti. Ne-au amăgit că ne vor da câte o pâine la fiecare pentru truda noastră. Câte o *pâine* pentru fiecare, cum puteam să nu ne ducem? Ne-am dus. Am adus făina, dar pâine n-am mai văzut până azi. Ne-au amăgit, ca totdeauna,

duşmanii. Când le-am dat făina, au cântărit-o de vreo trei ori, să nu-i furăm noi pe ei. Când au înţeles că nu ne-am atins de făină, ne-au spus că pâine coaptă n-au la moment, dar peste o zi-două se răsplătesc ei cu noi. Şi până azi se tot răsplătesc, hoţii! Atunci am fost după făină cu Vasile Meşteşug şi cu Frăsina Oprea. Frăsina a murit. Atunci, venind acasă flămând, hlichit, nu mai ştiam ce să mănânc. Am căutat prin toată casa şi am găsit nişte făină de coajă de salcâm, am pus-o în gură, am rugumat-o şi mi-am potolit foamea, dar peste vreo jumătate de oră credeam că am să-mi vărs maţele din mine. Mie îmi plăcea cel mai mult atunci făina din papură, dar greu o prelucra stomacul…

Doresc nepoţilor şi strănepoţilor noştri să nu ştie în vecii vecilor de zile grele ca cele din timpul foametei din 1946 – 1947. Dă Doamne să avem totdeauna pâine pe masă. Să ne audă Dumnezeu, să ne ocrotească. El ne este prima şi ultima nădejde…

„Dacă laşi mâinile în jos, te cuprinde cea cu coasa”.

MAXIM HARET (n. 1928) şi VLADIMIR HARET (n. 1938)

Noi am trăit greu. Dar am trăit greu mulţumită conducerii. Că la noi pâinea a fost în 1945, dar ne-au luat-o toată, pe câtă au găsit-o, până la un grăunte au luat la unii. Oamenii mai ascundeau ce puteau, voiau să-şi salveze familia, dar mulţi au fost judecaţi pentru asta, Satana nu te ierta. Iar noi, cei care am rămas nejudecaţi, am mâncat miez de beţe de răsărită, am mâncat ciocleji, papură am mâncat. Nu deie Dumnezeu încă un an ca acela, căci acum nici papură nu-i. Scoici am mâncat. Ne duceam la Nistru, lângă Purcari, la un cot al râului, căci scoica nu-i peste tot locul. Cu greble împletite cu mlajă prindeam scoicile. Ne duceam şi trăgeam. Le fierbeam

chiar acolo pe loc, la baltă. Mâncam cu plăcere carne din scoicile acelea. Căci carne era, nu papură. Iată cum. Aşa am trăit. Ne mai duceam la Kosa după zgaroi îngheţaţi. Omătul era mare, noi mergeam mulţi kilometri până acolo şi pe drum găseam oameni îngheţaţi. Erau alde noi, din cei porniţi după hrană, dar mai irosiţi... N-au mai ajuns unde s-au pornit sărmanii. Pe cei îngheţaţi îi păşeam şi mergeam înainte. Nu aveam timp să ne pară rău de ei sau să aflăm din ce sat îs. Mama toca zgaroii aceia şi făcea prăjituri din ei. Le mâncam cu plăcere. Asta era proporţia: un kilogram de făină, peşte zgaroieş cât mai mult şi apă cât încăpea în ceaun. Ieşea un fel de mâncare (mai multă apă) care ne părea mană cerească. Mâncam, ne umflam pântecele şi ne părea că suntem sătui. Aşa ne-a fost viaţa.

La începutul foametei, mai drept spus înaintea foametei, noi singuri duceam pâinea la stat. Ni se ordona s-o ducem şi noi o duceam. Aveam plan. La Olăneşti o duceam. Mi-amintesc că am dus o dată grâu şi popuşoi ca aurul, iar celor care primeau pâinea le-a părut că grăunţele noastre îs cam umede şi ne-au impus să le uscăm la soare. Le-am înşirat pe nişte pânze de corturi şi am tot împrăştiat grăunţele celea cu picioarele până seara, până ni le-au primit.

Unii oameni aveau mai multă hâtrie în cap şi mai ascundeau pâine. Înfundau în sobe pâinea, o ascundeau în gropi, în poloboace, în harmane, dar veneau lingăii de la sovietul sătesc şi împungeau cu suliţele lor peste tot locul până o descopereau şi ţi-o luau toată, până la un grăunte. Au fost oameni judecaţi pentru că au ascuns câţiva saci de pâine. Pâinea lor au ascuns-o. Au ascuns-o ca să-şi salveze copilaşii, ca să-şi salveze părinţii. Dar veneau duşmanii şi căutau. Şi găseau, căci ei nu aveau jele.

Mai mulţi oameni au murit în timpul foametei decât în război. Da. Aşa a fost. Acum, acestor mai tineri, nu le vine a crede că poţi muri de foame. Dar aşa a fost. Da.

Aşa a fost. Moş Ivănaş Spătaru era ajutor de preşedinte al sovietului sătesc şi avea o iapă bălaie şi o corobană. Umbla omul prin sat şi unde găsea un mort îl urca în corobană şi-l ducea la cimitir. Îi puneau pe morţi alături, pe pământ gol, unul lângă altul, până grămădeau vreo zece trupuri, chemau oameni mai tineri şi mai vânjoşi, care le săpau groapa şi-i puneau acolo unul peste altul pe morţi. Unul peste altul. Fără sicriu, fără preot, fără lacrimi, fără bocete. Îi lăsau în groapă în hainele în care i-a strâns moartea.

Vladimir Haret: Noi am avut o văcuţă. Am intrat în foamete cu vacă şi am ieşit din foamete cu vacă. Ea şi ne-a salvat de la moarte. Acum mă gândesc la asta şi înţeleg că anume aşa a fost. Mama, ca să ne hrănească, scotea miezul din beţele de răsărită, miezul din ciocleji, din ciocălăie, le amesteca cu puţină făină de păpuşoi ori de grâu şi ne cocea turte. Mai mâncam atunci covrigei, urzică, troscot. Şi suntem sănătoşi până-n ziua de azi. După cum mă vedeţi.

Maxim Haret: În timpul foametei mulţi oameni au murit. La noi în mahală s-a dus în pământ atunci toată familia lui Filip Gherman. Pe femeia lui o chema Maria, iar lui îi ziceau Filip Găleată. Din toţi copiii lor a rămas în viaţă numai o fetiţă. Zina îi zicea. Când pe toţi i-au găsit în casă morţi, îngheţaţi, ea mai răsufla încă. Au dus-o la spital, apoi la casa de copii şi a rămas în viaţă. Ştiam că s-a măritat undeva la nordul Moldovei. Lucra învăţătoare. Nu mai ştiu nimic acum despre dânsa. Pe ceilalţi ai lor i-a dus moş Ivănaş la cimitir, el a dat peste dânşii, lui trebuie să-i mulţumească şi Zina, căci a rămas în viaţă. Căci când a dat moş Ivănaş peste ei unul era mort – umflat, iar restul erau schelete. Numai Zina, a dat Dumnezeu aşa, răsufla.

Moş Ivănaş nu se ducea pe la casele oamenilor de bunăvoie ca să culeagă pe cei decedaţi. Asta îi era misiunea lui atunci. El lua cu sine şi pe unii băietani, care îi erau de ajutor. Ce? Nu, eu n-am fost niciodată cu

dânsul după morţi.

Cum am ieşit noi din foamete? Înainte de a ne strânge foametea am fost la lucru, la recoltarea roadei, cu mai mulţi consăteni de-ai mei tocmai în judeţul Orhei. Eram flăcău atunci. Atunci în Orhei a mers şi baba mea de azi. Cu căruţele ne-am dus. Toate uneltele cu care am lucrat acolo ale noastre au fost. Am treierat, am strâns păpuşoii şi am adus de acolo la casa noastră oleacă de pâine. Şi mulţumită muncii noastre de acolo, noi, şapte copii, şi mama, am supravieţuit, n-am murit de foame.

Când ne întorceam din Orhei, într-un sat, i-am uitat numele, ne-au reţinut şi ne-au dus la sovietul sătesc. Ne căutau nod în papură ca să ne ia pâinea. Era noapte. Preşedintele sovietului sătesc şi cu oamenii lui au plecat undeva, iar noi n-am avut poftă să-i aşteptăm să se întoarcă. Am dat bici cailor şi duşi am fost. Am luat-o spre casă. Am fugit de acolo. Pâinea aceea adusă din Orhei ne-a fost de mare folos. Am mâncat-o cu chibzuială şi n-am dus foame ca alţii. Pot să vă mai spun că în Orhei m-am scăldat în râul Răut, un afluent al Nistrului, dar nu asta importă. Eu apă mai limpede ca în Răut n-am mai văzut în niciun râu. În Măşcăuţi am fost. În Răut te vezi de sus până jos, dacă ai intrat în râu. Aşa limpede apă avea Răutul.

Da, furau şi în timpul foametei. Cum altfel, dacă mureau oamenii de foame?

Erau chiar unele benzi, care numai cu asta şi se ocupau: umblau din sat în sat şi prădau.

Eu eram cel mai mare în familia noastră. Noi nu aveam tată atunci, căci tata a fost luat la război şi nu s-a mai întors înapoi. Aşa că în locul lui eu le purtam de grijă fraţilor şi surorilor mele. Noi şapte copii am fost.

Într-o zi, când am venit acasă, i-am găsit pe toţi cu ochii mari de spaimă.

— Ce aţi păţit, măi? îi întreb. Ei mi-au povestit că a intrat la noi Parfene ţiganul şi ne-a luat toată carnea pe care o aveam. Că înainte de asta noi am tăiat junca, nici

nu aveam cu ce o hrăni, dar ne-am gândit că ea ne va scoate din foamete. Iar Parfene ţiganul s-a folosit de moment şi ne-a furat ultima noastră nădejde. Le-am poruncit la ai mei să nu sufle nimănui o vorbă despre asta, căci hotărâsem în mine să mă răzbun de unul singur. Nu puteam răbda asemenea nelegiuire şi mă gândeam cum să-l învăţ minte pe hoţ. M-am pornit spre casa ţiganului. Dar pe drum m-am întâlnit cu mai mulţi oameni şi ei m-au sfătuit să nu caut singur dreptatea, căci ţiganii aceia flămânzi pot să mă spintece şi pe mine. M-am dus la sovietul sătesc. Cei de acolo m-au ascultat şi mi-au spus să aştept, nu cumva să mă pornesc singur la ţigani.

— Ne vom duce acolo cu miliţia, mi-au spus ei. Dar ştiţi cum e miliţia: vine numai când n-o aştepţi. Am stat cât am stat, apoi m-am pornit spre casa lui Parfene ţiganul. Am intrat fără să bat la uşă. În mijlocul camerei lor aveau o plită făcută din chirpici şi pe plita aceea, într-un ceaun mare, fierbea carnea juncii noastre. Moş Parfene ascuţea cu o cutie un cuţit de vreo 30 de centimetri. Mi-a făcut o căutătură aşa de blândă, că mi-a îngheţat sângele în vene. N-am scos un cuvânt despre juncă. Am ieşit din casă şi i-am văzut pe miliţieni cum se apropiau. Am intrat împreună cu ei. Parfene ţiganul nu mai era în casă. Dispăruse. Miliţienii începură să-l caute pe cuptor, prin sobă, iar eu m-am priceput cam unde-i, am alergat în şopron şi l-am apucat de mână. El se smuncea, voia să fugă. L-am strâns de piept şi i-am făcut o mamă de bătaie că abia l-au scos miliţienii din mâinile mele. Dar ce folos? Junca noastră nu mai era. Şi nici carnea ei n-a mai ajuns la noi, căci, când am revenit în casă, am găsit numai apa din ceaun, carnea dispăruse împreună cu feciorii ţiganului.

Şi mătuşii Chira i-au furat oile atunci: le ţinea în casa cea mare, iar ea şi copiii trăiau într-o cameră mai mică – mai puţin foc cerea. Dar să vă spun cum le-au furat. Au săpat un cotlon în perete, un fel de tunel, şi au

intrat la oi. Să fi intrat la gâşte – gâgâiau, să fi intrat la cai – nechezau, să fi dat peste câini – rămâneau cu fundul gol, dar oile tac. Oile rabdă totul. Le-au tăiat beregata, le-au încărcat în saci şi duşi au fost. Mătuşii şi copiilor ei le-au lăsat numai capetele, picioarele şi maţele. Căci trebuiau şi ei să facă un ospăţ din munca lor. Hoţii aveau să mănânce şaşlâc, iar copiii mătuşii aveau să sugă oasele. Când a văzut prăpădul din casa cea mare, sărmana femeie a umplut satul cu bocetele ei, dar cine o putea ajuta? Toţi o înţelegeau, o jeleau, dar n-o puteau mângâia decât cu vorba. Mai târziu a ieşit la iveală şi hoţul, un om care se ţinea gospodar, şi aşa şi era, dar foamea l-a pus în genunchi şi l-a prefăcut în hoţ. De mult timp nu mai este el în viaţă. A murit şi femeia lui, i-a murit şi băiatul. În casa lor trăiesc alţii, dar oamenii mai ţin încă minte cum el a furat oiţele bietei femei. Asta necătând la aceea că el a făcut multe fapte bune în viaţă, dar cine îşi mai aminteşte de ele?

Azi lumea are ce mânca, nu trage foame, dar tot mai sunt de aişti cu mâna lungă. Ne vezi pe noi? Pe mine şi pe babă? Nici nu putem merge ca lumea, abia – abia mai ţineam vreo zece găini pe lângă casă şi un cocoş. Şi ce credeţi? Ne-au furat în toamna asta trei găini. Pe cele mai mari ni le-au furat. Au intrat şi în beci. Au smuls belciugul, au intrat şi ne-au dus vinul. Că făcusem un polobocel. Acum n-am cu ce întâlni oaspeţii. Iată aşa îi lumea. Va trece şi asta zici? Poate va trece, dar şi noi ne trecem, abia ne mai ţinem sufletul.

Mare noroc am avut că nu ne-a ars casa şi în timpul foametei am avut unde trăi. Căci casa noastră avea să fie arsă, numai printr-o minune a scăpat. Când nemţii fugeau, iar ruşii îi fugăreau, a căzut o bombă şi pe casa noastră. A explodat în pod şi i-a omorât pe câţiva ostaşi care se ascundeau acolo. Mai târziu, acum vreo zece ani, când fratele Vasile a descoperit casa, am văzut în pod pete mari de sânge, pete rămase din ostaşii omorâţi atunci. Am avut mare noroc că casa n-a ars. Este şi azi.

Vladimir Haret: După ce au avut loc cele spuse de fratele Maxim, noi am fost ridicaţi şi evacuaţi mai întâi în Carahasani, apoi în Placheuca. În Carahasani am nimerit la o familie – Ganencu. Bărbatul gazdei era la război. Nemţii nu ne obijduiau, ne dau bomboane, ne ţineau pe genunchi, dar pâine cu unt nu ne dau, iar noi tare mai voiam pâine cu unt. Ei pâine cu unt dau numai căţelei noastre, iar nouă nu ne dau.

Apoi am fost evacuaţi în Placheuca şi acolo nimerisem la nişte gospodari care aveau oi, vaci, cai. Surorile mai mari le ajutau prin gospodărie şi stăpânii erau bucuroşi, căci harnice erau surorile mele, ca şi oricare fată de la noi. Eu eram mai mic şi nu eram acolo de ajutor. De aceea nici mâncare nu mi se cuvenea. Ţin minte că am luat vreo două abricoase de pe jos şi m-a zărit băiatul mai mare al gazdelor. Mi-a făcut el o bătaie că şi până azi, iată, îmi amintesc de ea.

Mai târziu am revenit în sat şi pe drum am trecut prin mari emoţii. Era cald, înăbuşeală. Şi tot câmpul pe unde mergeam era presurat cu trupuri de oameni şi de cai. Umflate erau. Trecuse războiul pe acolo... O străşnicie.

Maxim Haret: În primăvara lui 1947 primise mama nişte bani pentru copii. Ne gândeam să ieşim la arat, la semănat. Ne-am sfătuit cu mama ce să facem cu banii aceia. De, eram cel mai mare. Ne-am înţeles să cumpărăm un cal. Auzisem că moş Terinte Spătaru avea un cal bun de vânzare. Ne-am dus şi l-am cumpărat. Nu ştiu cum l-am dus noi până acasă, dar am ajuns cu el până în grajd. Aveam oleacă de pleavă, nişte grăunţe, l-am hrănit câteva zile, dar el a mâncat cât a mâncat şi s-a prăvălit la pământ, a pierit. Oamenii mâncau câini, dar nouă ne-a fost jele să mâncăm carne din calul cela. L-am chemat pe moş Dionis Grib; feciorul lui, Căprian, poate să confirme lucrul ista, l-am chemat, zic, pe moş Dionis şi el a jupuit pielea calului, i-a hăcuit carnea şi, deoarece noi nu ne înduram s-o mâncăm, Căprian a cărat-o toată

la ei, cu tobultocul a cărat-o. Asta e toată povestea calului nostru.

Vladimir Haret: Îmi amintesc un moment de atunci. Cădeau oamenii, dar cădeau şi animalele. Ţin minte că în faţa casei unchiului nostru Toadere Haret, era în primăvară, a căzut calul unui sătean. Hăcuiau carnea şi o duceau acasă câte puţin, căci nici multă putere nu mai aveau oamenii atunci, erau sleiţi. După ce au cărat oamenii, le-a mai rămas şi câinilor de mâncare carnea de pe oase. S-au ospătat şi câinii. Înghiţeau mârâind şi nu era nicio putere să-i alunge. Doar să-i fi omorât. Ce doresc să spun? Oamenii şi animalele aveau o singură problemă: cum să supravieţuiască.

Maxim Haret: O să vă mai spun o întâmplare de atunci, dar ştiu bine că cineva n-are să mă creadă. Dar aşa a fost. Mă duceam de la Antoneşti la Carahasani cu căruţa. Aveam şi un ţâncan frumuşel care umbla totdeauna cu mine. Aşa l-am învăţat. Bun câine era. Şi atunci câinele era cu mine. Şedea în două labe şi i se vedea numai capul. Când să intru în Carahasani, pe lângă moară, aud: ţiuuu! Mă uit la ţânc şi văd că-i curge din cap o dâră de sânge. L-a împuşcat cineva cu luneta. Poate i s-a părut cuiva o glumă, nu ştiu, dar mi-a ucis căţelul. Eu, speriat, l-am apucat de picioare şi l-am zvârlit jos, şi am dat în cai. Am fugit. Mă temeam să nu tragă şi în mine. Mi-e şi ruşine să vă spun. De frică, nu ştiam ce fac. Atunci mulţi aveau arme…

Fratele Vladimir şi-a amintit de viaţa noastră la Placheuca. Să vă povestesc ce s-a întâmplat cu mine acolo. Ceva foarte interesant. Deseori mă scăldam acolo în iaz. În coada iazului, dinspre Răileanca, era o păşune mare. Mă duceam după scăldătoare şi coseam acolo. Într-o zi, când coseam, m-am pomenit înconjurat de o coloană de ostaşi români. Vreo câţiva din ei s-au apropiat de căruţa mea şi mi-au luat tot ce cosisem eu. Am început a plânge şi le-am spus că suntem şapte copii orfani, că nu avem ce mânca, că… Ei m-au ascultat, s-au

uitat unul la altul, mi-au adus toţi câte o pâine-două până mi-au umplut mica mea căruţă. Când ei şi-au continuat drumul, eu am mai cosit puţină iarbă şi am acoperit pâinile. Când am ajuns acasă toţi ai noştri se mirau de asemenea bogăţie. Deşi ţineau pâinile în mână, nu le venea a crede că noi suntem atât de bogaţi. Iată ce s-a întâmplat cu mine atunci. Şi să nu-mi spuneţi mie că soldaţii nu-s oameni. Îs oameni! Şi încă oameni buni. Un rău putea să ia de la gura lui şi să-mi dea mie o pâine? Vă închipuiţi ce însemna asta în timpul cela? Mai târziu, în timpul foametei mari, deseori visam căruţa mea încărcată cu pâine…

Iar oamenii la care stam noi acolo în gazdă nu ne dau nouă nimic. Aşa erau timpurile, poate. Mai ales baba era o hârcă, o cărpănoasă. Moşneagul era mai bun. El fusese luat prizonier în Germania. În timpul Primului Război Mondial fusese asta. Iar baba era cu cerul gurii negru. Aveau ei doi cai frumoşi pe care-i ascundeau. Mârţoaga noastră muncea în gospodăria lor. Iar când au intrat în sat ruşii, au pus pe masă slănină, vin şi îi ospătau pe gospodarii noştri. În timpul când ei chefuiau, un locotenent a dezlegat calul cel mai frumos al gazdelor, l-a încălecat şi dus a fost. Nu l-a mai văzut nimeni nici pe leitenant, nici pe cal.

În timpul foametei, mai ales în iarna aceea straşnică, mulţi săteni se duceau în lume după hrană. M-am pornit şi eu odată cu unchiul Toadere după cartofi şi după secară. Eu încă nu fusesem nicăieri şi nu ştiam multe, iar unchiul era om în stare, era trecut de 40 de ani, făcuse armata, umblase mult prin lume. Mă uitam la unchiul Toadere ca la un vrăjitor, căci el ne-a povestit odată pe unde a umblat şi ce isprăvi a făcut. Aveam toată nădejdea în el. De aceea când am văzut ce jale-i în satul nostru, speriaţi că a venit sfârşitul lumii, ne-am oprit noi într-o gară şi ne gândeam ce să facem ca să nu ne pierdem şi încă să rămânem în câştig. Unchiul se uită împrejur cu ochii lui şireţi, îmi arătă nişte saltare mari

sub vagoane şi-mi zise:

— Le vezi?

— Le văd, îi răspund.

— Ele-s salvarea noastră.

Eu nu înţelegeam nimic, iar unchiul Toadere mi-a lămurit că dacă vrem să ajungem undeva şi să găsim ceva, atunci să ne ascundem în saltarele acelea de sub vagoane; nimeni nu ne-a da de urmă şi vom ajunge până-n inima Poloniei, iar acolo e rai, acolo ne vom opri şi vom trăi până va trece urgia aceea de foamete. Eu scânceam că doresc să mă întorc acasă, dar unchiul nici nu voia să mă asculte. Ne-am băgat în lăzile de sub vagoane şi am pornit spre raiul din Polonia. Dar la o gară auzim noi cum ceferiştii băteau în roţile vagoanelor: Ţoc! Poc! Cioc! Poc! Şi ce credeţi? Vine unul, deschide capacul lăzii unde mă ascundeam şi mă scoate ca din oală. L-au poftit şi pe unchiul Toadere, apartamentul căruia era sub vagonul de alăturea, să iasă la lumina zilei. Ne-au arestat, ne-au dus la miliţie, ne-au cercetat, mi-au luat cuşma mea nouă de caracul, eu am început a plânge, iar ei ne-au luat şi ceea ce luasem de acasă – covoare, ţoluri, haine şi ne-au trimis mai departe. Ne-a trecut nouă pofta să devenim polonezi. Am luat-o spre casă. Am ajuns în Odesa şi ne-am gândit să dormim acolo o seară, dar parcă poţi dormin Odesa? Dacă aţipeai acolo, te coşeau hoţii. Am pornit somnoroşi mai departe şi am intrat somnoroşi în Antoneşti cu mâinile goale. Despre aceea cum era să devenim polonezi n-am suflat o vorbă nimănui. S-ar fi prăpădit satul de râs. Ne-ar fi zis „polonezii”, ca şi lui Vasile Creţu. Aceluia până la moarte, şi după moarte, polonezul i-au zis şi-i zic. Mda! Aşa au fost timpurile. Noi nu prea aveam ce alege. Una era clar pentru toţi: ori te mişti şi, poate, vei trăi, ori laşi mâinile în jos şi te cuprinde cea cu coasa. Din două – una. Da, aşa au fost vremurile.

Vladimir Haret: Vreau să vă mai spun ceva despre tata. Pe tata nu l-au luat la început la război fiindcă avea

mulţi copii, mă gândesc. Când trăia el, nu aveam nicio grijă. Dar s-a îmbolnăvit tata. Avea friguri. Când îl apucau frigurile, ori tremura de frig, ori se înnăduşea de căldură. Când îngheţa, îi tremura tot corpul, dinţii i se loveau unul de altul şi noi îl înveleam cu ce aveam: cu pături, cu iorgane, cu cojoace, dar nimic nu-l putea încălzi pe tata. Când îl apucau căldurile, se înroşea, arunca totul de pe el şi zicea că se topeşte, că n-are aer. Aşa e boala asta blestemată – frigurile. Tare mult s-a chinuit tata. Dar aşa bolnav l-au luat la război. N-au vrut să creadă-n boala lui. Ţin minte cum a intrat în casa noastră Alexandru Machidon, fratele lui Filip Găleată, şi i-a poruncit lui tata să meargă la sovietul sătesc. Ce? Numele lor adevărat, al lui Filip şi al lui Alexandru, Gherman era. Dar aşa îi poreclea satul. Erau nişte oameni foarte înalţi. Atunci, când a venit la noi, avea armă Machidon acela. Nu s-a uitat că pe tata îl scutură frigurile. L-a dus la sovietul sătesc, iar de acolo – la război. Cred că l-au luat în locul altuia, care a avut cu ce plăti; se făcea şi pe atunci treaba asta. A plecat tata şi nu l-am mai văzut până astăzi. A murit pe front. Nu, n-a ajuns până la Berlin. S-a stins pe drum.

În timpul foametei am rămas numai cu mama. Badea Maxim avea 18 – 19 ani şi el ne-a fost atunci şi frate, şi tată. Iar păcatul lui Machidon a trecut asupra familiei fratelui său, Filip, care s-a pierdut în timpul foametei. Poate. De fapt, şi Machidon acela a dispărut undeva. Nimeni nu ştie nimic despre dânsul.

Maxim Haret: Să nu dea Dumnezeu încă o foamete ca aceea. Omul nu poate răbda de două ori timpuri ca acelea. De noi nici nu vorbim. Mai avem câteva zile de trăit împreună, abia răsuflăm. Dar o foamete ca cea din 1946 – 1947 ar fi o străşnicie pe capul nostru. Şi nu se ştie câţi ar scăpa de ea. Căci astăzi oamenii sunt mai răi, dar mai slabi şi mai molâi. S-ar prăpădi cu totul.

„Ne-am unit şi n-am murit de foame”.

MOTREA CHIRILOV (n. 1929)

Am trăit greu: nu întotdeauna am avut ce mânca. Am gustat şi papură, şi miez de beţe de răsărită, şi ciocleji. Le amestecam cu grăunţe de grâu sau de păpuşoi. Frigul ne-a mâncat tare, căci nu aveam cu ce face focul. Eu eram cea mai mare; aveam vreo 16 – 17 ani, iar fraţii, Stepan şi Mişa, erau tare mărunţei şi uscăţei. Părinţii ne-au murit...

În primăvară, aram pământul cu vaca, căci calul nostru murise. Dar când să ne ducem la prăşit – nu puteam. Adică nu aveam ce mânca; trebuia să mâncăm ceva, altele ne secau puterile şi muream pe deal. Şi atunci m-am dus cu unchiul Petrea, fratele lui tata, la Nistru, lângă Răscăieţi, după scoici. Cu căruţa lui unchiul Petrea ne-am dus. Scoteam scoici, făceam chiftele din ele şi mâncam. Cu scoici am prăşit tot pământul nostru atunci. În timpul foametei era tare greu: nu aveam cu ce ne încălţa, nu aveam cu ce ne îmbrăca, nu aveam cu ce ne încălzi, nu aveam ce mânca... Am fost nevoită să-i dau unchiului Petrea zestrea mamei: cămeşi, rochii, broboade, un cojoc; el s-a dus în Polonia şi ne-a adus de acolo doi saci cu cartofi. Mulţumesc. Ne-au prins bine cartofii aceia. Am mâncat şi ne-au fost şi de pus în pământ. Puneam în pământ numai colţii, iar miezul îl mâncam. Greu, greu a fost. Mâncau unii şi ţistari, şi cioroi, şi coajă de copac mâncau. Am avut mare noroc că nu ne-a murit vaca. O înhămam la căruţă şi ne duceam unde ne trebuia: şi la Nistru, şi la arat, şi la semănat... De înhămat o înhămam noi, dar nu aveam cu ce o hrăni. Greu găseam nutreţ. Aram ori semănam cu vaca şi pentru nutreţ. Ca să nu moară. V-am spus că un cal ne-a murit? Numai unul şi aveam. A murit la badea Petrea în sarai, dar el n-a vrut să-l jupuiască, l-a chemat pe moş Alexei, tatăl lui Profir. Era cioban acela. Unchiul Petrea

şi-a oprit numai coastele din calul cela, iar moş Alexei a tăiat toată carnea în bucăţi, a suit-o în pod şi a avut de mâncat o bună habă de timp. Noi n-am vrut să mâncăm carnea din calul cela. Ne era jele. Ne-a servit mulţi ani sărmanul. Ne era jele să-l mâncăm. Dar când te gândeşti, carnea de cal trebuie să fie bună, căci calul e curat: mănâncă numai pâine şi iarbă. Un om din satul nostru, moş Baeş, a avut un armăsar şi l-a tăiat, a înfipt carnea în ţăpoaie, a atârnat-o pe pereţii din casă şi a avut de mâncat câte puţin până a ieşit din foamete. Lelea Maria fierbea carne într-un ceaun când eu am vizitat-o. Şi mi-a zis ea:

— Mănâncă o bucăţică de carne, Motrea.

— Nu vreau, lele Marie; nu pot mânca carne de cal.

— Gustă, proasto, că-i mai bună decât cea de porc.

— Nu vreau, lele Marie, ţineam eu una şi bună.

— Ia măcar bucăţica asta şi-i mânca-o acasă, mi-a spus lelea Maria şi mi-a învelit într-o hârtie o bucată de carne. Dar credeţi că am mâncat-o? M-am dus acasă şi am dat-o câinelui.

Ce să vă mai spun? Un om de la noi din sat, A. Pricop, a murit în sobă. Era hlichit de foame şi dârdâia de frig. S-a băgat în sobă să se încălzească, a stat acolo patru zile, până l-au găsit fetele lui, Clava şi Irina. Când au încercat să-l scoată din sobă, nu puteau fiindcă el pusese mâinile sub cap, ele au înlemnit şi nu ieşeau prin gura sobei. Ţeapăn era. Au stricat soba şi l-au dus la cimitir. Aşa a fost. Greu a fost.

Acum mă gândesc şi-mi dau seama bine că badea Petrea ne-a fost nu unchi, ci tată, când rămăsesem noi orfani. Am trăit totdeauna sub îndrumarea lui. Cu el am ieşit din foamete; cu el şi cu mătuşa Olea, soţia lui. Şi bunelul trăia cu noi. Chiar şi când plecasem în Carahasani, când fusesem evacuaţi, el n-a vrut să meargă cu noi, a rămas în sat, zicea că bătrâneţile lui nu se tem de moarte. Era comendatura nemţilor în casa lui. El ştia puţin limba germană şi vorbea cu ostaşii nemţi.

Când noi ne-am evacuat, nemţii i-au cătat de grijă, deşi veneam şi noi, îi aduceam mâncare, îi spălam hainele. Veneam, căci Carahasani e la o azvârlitură de băţ de Antoneştii noştri. Numai patru kilometri ne despart. Aici a murit bunelul, în sat. Tata îşi dăduse sufletul mai înainte, iar după două săptămâni s-a dus din urma lui şi bunelul. I-am îngropat într-o groapă. Tatăl meu a murit de tif şi de friguri. Nu l-am putut lecui. A zăcut vreo lună de zile şi s-a stins. Îl înveleam cu iorganul, cu un cojoc, dar nu-i ajuta. Ei, cine avea să-l lecuiască? Nu erau nici doctori la noi, nici spital. S-a pierdut tata de 55 de ani. Încă tânăr era. El a fost şi în timpul lui Niculai pe front. L-au rănit în bătălia aceea. Glontele a mers dintr-o parte a feţei în alta. A trecut şi prin limbă. S-a lecuit atunci. Vorbea desluşit. Numai când cinstea vreun pahar de vin nu prea înţelegeai ce zice. Dar cine vorbeşte clar când ia un pahar de vin mai mult? Tatăl meu a fost şi prizonier la nemţi, cu Niculai. Acolo a învăţat limba germană. O ştia bine. Avea 17 ani când l-au luat la oaste. Nemţii l-au lecuit. Mama a murit înaintea tatălui, înaintea foametei. A răcit când a fost la târg. Tot cu unchiul Petrea a fost, cu căruţa. A răcit, fiindcă pe drum i-a prins o ploaie cu gheaţă. A ajuns acasă bocnă. A necăjit mult, avea mari dureri de cap mama. Era tânără când a murit. 45 de ani avea.

În 1947 a fost un an cu mană. Mulgeam vaca trei ori pe zi. Şi pe oi le mulgeau de trei ori pe zi, cine le avea. Dau câte puţin, dar se aduna, ne ajungea. Păpuşoiul, grâul, secara, orzul – tot a crescut ca din apă. Noi am avut şi un ştiubei, miere multă au adunat albinele atunci. Ne-am salvat. Dar multă lume a murit. S-au stins ca lumânările. Eu cu ochii mei am văzut cum îl duceau pe badea Trofim, tatăl Teclei. Era învelit într-un ţol de terfe şi legat cu o funie de sanie ca să nu cadă. Nu aveau din ce face oamenii sicrie atunci. Bine încă că îi puteau înmormânta pe cei morţi. Dacă puteau…

Eu mai bogată eram ca unchiul Petrea. Am avut

pâine din anii trecuţi. Am ascuns-o şi am avut. Dar la noi nici n-au venit să ne ieie pâinea, credeau că nu avem. Dar ne-am învoit noi, neamurile. Ne-am unit şi n-am murit de foame.

— Lasă, unchiule, cât vom avea noi de mâncare, veţi avea şi voi, ziceam. Ne-am învoit. Primăvara mâncam şi iarbă. Ne ţinea ea de saţ? Pe naiba! Dar tot ne linişteam, ne trecea groaza, dacă mâncam. Să vă spun cum am păstrat pâinea? A săpat tata o groapă în casă, a pus acolo un poloboc, a turnat în poloboc grăunţele şi l-a acoperit cu pământ. Am bătut pământul, l-am muruit şi nimeni n-a găsit pâinea noastră. Că la început umblau ca lupii după pâine. Vanea Moraru umbla, moş Fedosca umbla, ei! mulţi erau de aceştia. Dar tata s-a priceput cum s-o ascundă. Iar când a murit tata nimeni nu mai căuta pâine la noi. Da, am uitat să vă spun: când trăia tata a dat pâine la stat cât ni se cerea. Tot am dat. Cum vă spuneam, ne-a rămas nouă pâine veche. La mulţi oameni le-au măturat atunci podul şi duceau pâinea la Olăneşti sau la Căuşeni. Acolo au dus-o. Ziceau oamenii că mucezea grâul acolo în grămezi, iar noi muream acasă de foame. Aşa a fost.

Noi oi n-am ţinut, dar pe vacă o ascundeam noaptea în casa cea mare. Căci noaptea veneau şi băteau la uşă, voiau să ne ieie vaca. Băteau la uşă şi strigau să deschidem. Noi trei copii eram. Ne trezeam din somn, plângeam, răcneam, aprindeam lampa, tremuram de frică, dar nu le deschideam.

— Cine sunteţi? strigam. Nu vă dau drumul. Duceţi-vă!

Trei copilaşi eram. Băieţii erau mărunţei, iar eu... Vezi şi dumneata până la ce înălţime am crescut. Chinul m-a făcut aşa de scundă. Hoţii când vedeau că nu le merge să ne ieie vaca, se duceau. Stepan şi Mişa, fraţii mei, plângeau cât plângeau şi adormeau, iar eu nu închideam un ochi până dimineaţa. Nu-mi puteam închipui cum aveam să trăim fără vacă. O păzeam ca pe

ochii din cap. De aceea şi o ţineam în casa cea mare. Am salvat văcuţa cu ţipete, cu plânsete, cu lacrimi, dar ea ne-a hrănit, iar în primăvară am avut cu ce ara şi semăna pământul. Sărmana văcuţă. O puneam la plug şi aram. Da. Ştiut că eu. Cine altul, dacă eram orfani? Ne ajutam cu unchiul Petrea. Până la amiază eu mânam vaca, iar el ţinea plugul; după-amiază ne schimbam. Eram încălţată în opinci şi mă dureau picioarele, ferească-te sfântul! Curelele de la opinci se băgau în carne şi curgea sânge. M-am chinuit şi cu aratul. Că am avut pământ mult, cincisprezece deseatine am avut. Prelucrarea pământului cădea mai mult pe spinarea mea. Unchiul Petrea avea mai puţin pământ, dar îi dam şi lui, căci mă ajuta la cosit. Mai înămiam şi alţi oameni, iar el mă ajuta fără plată. Am avut şi cal, dar calul a murit. Hărmăneam la un loc. La noi hărmăneam.

— În iarna aceea de foamete am avut şi nişte bostani. Îi crescusem la Fântâna Boilor şi îi ţineam în casă, sub pat. Îi fierbeam, îi amestecam cu crupe ori cu făină din ierburi şi-i mâncam. Şi oleacă de cartofi am avut. Tot în casă îi ţineam. Râşneam ce aveam, făceam bulgur, puneam într-un ceaun 2 – 3 cartofi şi un pumn de bulgur, apă – şi mâncarea era ca la boieri! Sorbeam. Mâncam. Stomacul să fie plin, să nu ne îmbolnăvim. Mai întâi puneam la fiert crupa, căci ea fierbea mai încet. Băieţilor le da statul şi ceva bani, pensie. Iar mai încoace, prin 1947, le da şi paioc, făină de ovăs. Era ama-a-a-ară-ă-a! Dar aşa o mâncam. Coceam turte din ea, din făina aceea. Nu ne-am scăldat în bunătăţi, fiindcă nu aveam. La Fântâna Boilor şi păpuşoiul a crescut mai răsărit. Tot în casă îl ţineam, fiindcă în timpul foametei ne-au furat. Da, ne-au furat, s-au lăcomit şi la puţinul nostru, nu le păsa că eram orfani. Eu am spălat toate hainele noastre şi le-am pus la uscat în podul casei. Am încuiat uşa de la pod cu lăcata şi credeam că totul e în regulă. Când spălam, au venit la noi doi fraţi, prieteni cu ai mei, învăţau într-o clasă, doi câte doi. S-au jucat, au

plecat la şcoală, iar când au ajuns acasă, i-au spus tatălui lor, lui moş Sârghi, şi acela a venit noaptea, a deschis podul nu ştiu cum şi a furat tot ce spălasem eu. Nimic n-a lăsat. Dar l-am găsit pe hoţ, că mi-a furat tot-tot de-ale băieţilor: şi cămeşi, şi pantaloni, şi albiturile – tot a furat şi le-a dus de vânzare la noi şi la Carahasani. Că şi acolo am fost cu lelea Filma, la sovietul sătesc al lor am fost. Atunci moş Sârghi a fost închis. Miliţia umblase în mai multe locuri şi găsise unele haine de-ale noastre. În Carahasani am fost la o femeie şi ea mi-a întors tot ce i-a adus moş Sârghi; n-a zis nimic femeia aceea împotrivă, căci miliţianul aşa i-a ordonat:

— Îi înapoiezi fetei estea tot ce ţi-a adus hoţul. Noi îl chemăm şi-l punem să-ţi plătească. Femeia n-a zis nimic. Mi-a dat. Dar n-am adunat tot ce mi-a furat moşul. Am găsit cămeşi de-ale băieţilor şi în borta cuptorului la el acasă. Badea Leonid Chirilov era preşedintele sovietului sătesc. Lui i-am spus cine ne-a furat. Cu dânsul am intrat în casa hoţului. De unde am aflat cine ne-a furat? Stepan s-a dus la băieţii lui moş Sârghi şi a văzut acolo o flanea şi o cămaşă de-ale lui şi mi-a spus mie. Şi şervetele mi le-a furat. Da. În bortă le-am găsit şi pe ele. La sovietul sătesc l-au luat din scurt şi el a recunoscut tot de-a mărunţelul. Ce avea să facă? Dar Dumnezeu îmi poartă de grijă şi amu. Necătând la aceea că am rămas fără perechi. L-a pedepsit, a ars moş Sârghi. Vă spun drept. Soţia lui era la fermă, la găinile celea bălăi, dar el a ars în casă, n-a murit de moarte bună, că eu într-o duminică am şezut în genunchi, am aprins patru lumânări, le-am pus la colţurile mesei şi m-am rugat. Aşa m-am rugat:

— Dacă m-a furat, să-l însemne Dumnezeu, să nu moară de moarte bună. Şi chiar aşa a fost: a ars şi el cum au ars lumânările. Fuma şi cred că de la ţigară s-a aprins. Cuvintele mele din rugăciune s-au împlinit, au fost auzite. L-a pedepsit bunul Dumnezeu. Să fure el de la trei copii orfani? Când m-a furat, era în postul mare.

Prin 1947, când se făcea grâul copt, când da în frupt, strângeam spice, le dam la râşniţă şi făceam turte. Erau turtele verzi, fiindcă nu era grâul încă bine copt. Dar ne ţinea saţ: era totuşi pâine. Asta în 1947 a fost, vara. Un grâu frumos a crescut atunci. Înalt şi măşcat în spic. Ne duceam cu Stepan şi coseam, iar pe Mişa îl trimiteam cu vaca, la păscut. Înşiram spicele înaintea uşii şi în tindă şi hai la bătut cu beţele: Poc! Poc! Le băteam, apoi duceam grâul la badea Petrea la râşniţă şi nu mai căutam la culoarea turtelor. Le mâncam cu cea mai mare plăcere. Era pâine. Iată atunci ne-am înviorat şi noi. Am prins la puteri. Ne credeam voinici. Dar poate aşa şi eram, fiindcă nu prea ştiam de oboseală, nu aveam când să ne odihnim. Trebuia să muncim. Cam aşa am trăit în timpul foametei. Să se întâmple azi timpuri ca acelea, nu cred că aş putea ieşi cu zile din ele. Atunci deşi subţirică şi tinerică, eram plină de viaţă. Dar amu...

„Foametea e mai groaznică decât războiul”.

SIMION MUNTEANU (n. 1930)

În familia noastră am fost şase copii. Tata era bătrân în timpul foametei. Pe sora mea mai mare o chema Nadia. Când am văzut că lumea se stinge şi toţi ai noştri au început a picura înaintea morţii, ne-am înţeles cu sora Nadia să ne ducem în lume după mâncare. Altă ieşire nu era. Era iarna, frig, nevoie, noi nu ştiam unde se află raiul; ne uitam unde pleacă oamenii, acolo am pornit şi noi. Ne-am urcat într-un vagon cu cărbuni şi ne-am pornit după pâine. Mulţi au îngheţat atunci... Celor îngheţaţi le făceau câte o izbitură şi-i aruncau din tren. Când am văzut pentru prima oară aceasta, mi se umpluse ochii de groază, dar ce puteam face eu, un puştan? Asta este legea foametei: supravieţuieşte cel mai voinic, adică cel ce luptă mai energic cu moartea. Cei care apleacă capul dispar. Niciun fel de jele nu trebuia să te înmoaie. Căci n-aveai să călătoreşti cu un trup lângă tine...

Am ajuns în Polonia. Şi ce credeţi că făceam acolo? Umblam pe la case şi ne milogeam. Unul ne da un cartof, altul – o sfeclă. Mergeam din casă în casă şi adunam de-ale gurii. Unii ne bucurau, alţii ne întristau. Erau şi din cei care ne trânteau poarta în nas. Lume diferită, ca şi în oricare altă parte a globului, ce mai vorbă. Asta ne-a fost toată activitatea noastră prin locuri străine. N-am făcut noi atunci mare revoluţie în comerţ, dar am ieşit măcar din ograda noastră şi am înţeles câte ceva, pe care, stând acasă, nu le înţelegeam nici până astăzi, vă rog să mă credeţi.

Cartofii pe care i-am agonisit au îngheţat; ne-au furat o parte din zestre, ne simţeam ca nişte câini fugăriţi şi hămesiţi. Ne-am întors acasă ca nişte oameni nenorociţi. Ne era ruşine de noi. Uite, ne-am pornit să-i salvăm pe ai noştri de la foamete şi n-are cine ne salva pe noi. Vă pare ceva neclar în povestirea mea? Nu? Dar mie şi azi multe lucruri nu mi-s clare. De pildă: ce am căutat eu la naiba-n praznic? Acasă ne era mai rău? Da, acasă cu adevărat ne era mai rău. Glumă e să vezi zilnic cum mor oamenii? Şi nu mureau nişte oameni de undeva, ci mureau consătenii tăi, mureau neamurile tale… Glumă e să vezi cum un copil se umflă, apoi se usucă şi moare? Cine poate răbda asemenea chin? Să vezi că mama ta ori tatăl tău nu poate ridica mâna, iar tu nu-i poţi ajuta cu nimic e ceva normal? Când îl aud pe vreun ghiftuit spunând că foametea îi o născocire îmi vine să-l strâng de gât. Nimănui nu-i doresc să treacă prin foamete. Foametea e cel mai urât lucru din viaţa omului. Şi cel mai scârbos. Vă spun. Atunci erau alte legi. Alte reguli. Dacă găseai câteva grăunţe pe drum, nu te mai întrebai cum au ajuns ele acolo. Le luai şi le mâncai. Nu aşteptai să vină altcineva să te poftească la masă. Când sădeam păpuşoiul ori grâul, prin 1947, ne ascundeam de tata şi ne umpleam gura cu grăunţe.

Dar eu n-am dus mult timp chinul foametei. Nu glumesc, serios vă spun. Fiindcă pe noi, pe vreo câţiva

băietani, au venit şi ne-au luat la o şcoală de lemnărie. Să mai zici că în învălmăşeala aceea nimeni nu se gândea la ziua de mâine. Se gândeau. Şi încă bine se gândeau. Ştiau că le vor trebui oameni muncitori, lemnari. Că nu ne-au dus la balet, ci la lemnărie. Şi cine putea refuza să plece acolo, dacă la şcoala de lemnari hrăneau fără plată? Numai un nebun putea face lucrul ista. Acasă fraţii şi surorile noastre mureau de foame, iar noi, la şcoală, mâncam pâine. De necrezut. Aşa că n-am mai ştiut eu de foame după ce m-au dus la şcoala de lemnari. Eram oamenii statului acolo. Statul îşi bătea capul de ziua de mâine. Ne creştea pe noi. Ne făcea meşteri. Dar în afara şcolii de meserii nu-şi da bună ziua om cu om. Ţin minte cum am venit odată acasă. Tata, când m-a văzut, i-a făcut semn mamei şi ea a răsturnat pe masă o mămăliguţă mică, mai mult din iarbă pregătită. Eu aveam câteva bucăţele de pâine, le-am pus pe masă, mi-am luat catrafusele şi m-am întors la şcoala mea de lemnari. Acolo eu eram boier. Acasă aş fi murit de foame. Că a murit atunci multă, tare multă lume. De foame, nu gândea lumea ce face. O parte s-au pornit a fura de la casele oamenilor. Chiar şi la alde cuscra le-au furat vaca. I-au lăsat fără mâini şi fără picioare. Ca şi cum le-ar fi furat viaţa. Îi glumă asta, să-ţi fure vaca în timpul foametei? Le-au rupt pâinea de la gură. Încă norocul lor că au avut cap pe umeri şi au ştiut cum să trântească moartea. Ce? Au vândut casa. Au avut o casă bună, frumoasă. Au vândut-o şi şi-au cumpărat alta în altă măhală. O cocioabă. Din banii rămaşi şi-au procurat pâine: orz, porumb, grâu – ce-au găsit. Şi au ieşit din foamete. Altfel...

Şi pe ai noştri vaca i-a salvat. Presura mama în lapte puţin bulgur ori ce mai avea şi se putea de trăit. De foame nu mureai. Dacă ai lapte, nu mori, se ştie lucrul acesta. Tata îşi bătea capul de hrană. El făcea ce făcea şi pe masă aveam câte ceva. Nu cerşeam din gura altuia, deşi am trăit şi noi zile negre. Cu foametea nu te joci. Da,

viaţa a fost grea. Nu în zadar oamenii spun că mai uşor e să treci peste un război decât peste o foamete. Foametea e mai groaznică decât războiul. La război te pupă un glonte şi ai terminat socoteala cu viaţa, iar în timpul foametei te chinui zi cu zi, ceas cu ceas, minut cu minut. La început omul se umfla, apoi se usca şi murea. Mureau şi bărbaţii, şi femeile, şi bătrânii, şi pruncii – toţi mureau. Foametea nu alege. Ea culege tot ce-i iese în cale. Pedeapsă mare e foametea.

Iarăşi mă întorc cu vorba la lapte. Cine a avut pe lângă casă o văcuţă – şi-a salvat familia. Căci cu ierburi, cu papură, cu coajă de copac n-o duci mult. A fost greu. Tare greu a fost. Eu poate n-am simţit toată greutatea foametei, căci la şcoala noastră de meserii din Tighina aveam o bucăţică de pâine. Nu era nici acolo uşor, dar măcar ne hrăneau zilnic. Mulţumesc. Ne hrăneau şi o meserie ne-au învăţat. Eu toată viaţa am lucrat lemnar. Atunci nu numai eu am fost dus la şcoala din Tighina. Am fost mai mulţi: eu, Filip Balan, Papil, Milian Midrigan, Ştefan Ţaranu – a murit el.

Noi am avut şase hectare de pământ, dar puţină roadă am strâns atunci. Dar şi ceea ce am cules de pe deal, am dus la stat. N-am aşteptat să vină stribocii şi să ne vânture casa, am dus tot ce ni s-a cerut şi am rămas aproape goi. Încă poate ne era mai uşor să fi venit şi să ne fi luat pâinea de acasă, măcar nu plăteam şi pentru dus, căci trebuia să înămim o căruţă; n-aveam să ducem pâinea în spinare, cu sacul. Noi n-am vrut să riscăm şi să ascundem ceva. Pe mulţi i-au prins dosind pâinea şi i-au ridicat. Au făcut puşcăria câte 4 – 6 ani. Îţi furau pâinea şi tot pe tine te duceau la dubă pentru asta. Iată, de pildă, badea Niculai a stat 4 ani pentru pâinea lui, muncită cu mâinile lui, udată cu sudoarea lui. Cotrobăia prin casă şi un consătean de-al nostru alături de venetici. Era unul... Ionică Bojoncă. Oamenii i-au zis Ionică Dulău. Moş Sârghi Haret îi spunea aşa:

— Măi cumătre (că erau cumătri), tare mult rău ai

făcut satului ista. Şi dacă simt că-mi vine moartea, vin şi te ucid, să mori tu înaintea mea. Aşa şi a fost: Ionică Dulău a murit înaintea lui moş Sârghi. Ştiţi ce făcea Dulăul? zicea: *„vin azi la tine!”* Asta însemna că gospodarul spre care se pornea el trebuia să frigă o găină, să scoată vin bun şi să-l întâmpine pe Dulău. Dacă nu făcea lucrul ista, el îl pâra că a ascuns pâinea, veneau şi controlau palmă cu palmă. Chiar dacă nu-i găseau pâinea, neplăceri tot avea. Clar că oamenii ascundeau; nimeni nu voia să-şi vadă copiii morţi de foame. Şi dacă-ţi găseau grâu ascuns – la puşcărie! Căci erai atunci numit duşman al poporului. Care popor? Poporul dulăilor era la putere. Dar nu s-a înţeles nimic din familia Dulăului. A avut un fiu, Toma, şi două fete. Au murit toţi, nu s-a înţeles nimic din ei. Toma s-a pierdut undeva prin Rusia. Dumnezeu nu bate cu băţul, cu adevărat se zice aşa.

Sora mea mai mare, Nadia, după foamete s-a dus în România. Acolo s-a căsătorit, are o fată. Fata ei s-a dus în SUA împreună cu familia ei, apoi i-a chemat acolo şi pe părinţi. Aşa că sora mea are cetăţenie americană. Ginerele surorii Nadia e inginer. A lucrat la început în Germania, apoi în SUA. Sora mea are 80 de ani. Cumnatul – 86. Chiar deunăzi am primit scrisoare de la ei. Îmi scriu că au o bătrâneţe uşoară. Dumneata înţelegi ce înseamnă asta? Mi-au scris că trăiesc într-o ţară unde curge lapte şi miere. Fiica ei are opt copii, toţi daţi la lege. N-au grijile noastre.

În timpul foametei noi nu ne jucam. Nu aveam poftă de joacă. Ne uitam unul la altul şi păşeam înainte. Un gând aveam: mâncare şi iar mâncare. Timofte Gaidău, de pildă, a trăit fără părinţi în timpul foametei. Când au văzut moartea cu ochii, s-au ridicat în pod, au găsit nişte opinci ponosite, le-au fiert, le-au prăjit şi le-au mâncat. Poate asta le-a fost salvarea. Opincile acelea i-au întărit, apoi au găsit ei şi altceva să pună în gură. Principalul era să nu te sperii. Să nu-ţi pierzi firea. Să

nu-ţi iei rămas bun de la viaţă înainte de a veni cea cu coasa. Mor în primul rând cei fără nicio nădejde. Nu în zadar se spune că nădejdea moare ultima. Aşa este. Când îi privea cineva pe alde Timofte, le plângea de milă. Orfani. Dar ei au ieşit din foamete, căci nu s-au gândit niciodată să moară. Odată ei au fiert o măligă mică. Sărbătoare! Iar unul Perciun, aşa îi era porecla, a intrat la ei, a mirosit în tindă, unde era măliga, încă măliga era fierbinte, a furat-o şi a şters-o de acolo. Plângeau alde Timofte. Le rămăsese numai mirosul mămăligii; cu mirosul cela şi s-au mulţumit. Greu. Se suiau pe cuptor şi plângeau, ieşeau afară şi mâncau omăt. Norocul lor că mai aveau un unchi, Trofim Banaru, care mai trecea pe la dânşii şi le aducea câte ceva de-ale gurii. Din când în când îi mai bocănea, dacă meritau. Ce? Erau numai doi. Unul, Ştefan, a murit undeva prin Rusia. Greu. Ce să mai vorbim? Greu.

Eu am avut noroc de FZO, de şcoala aceea de lemnari din Tighina. Ea m-a hrănit. N-am suferit de foame. Iată, toţi vorbesc despre FZO ca despre Satana, iar eu îmi amintesc cu bucurie despre şcoala din Tighina. Că m-a scos din foamete. Dar credeţi că atunci înţelegeam asta? Pe naiba! De trei ori am fugit de acolo. Veneam din Tighina pe jos până acasă. Prin omăt. Prin ger. Voiam acasă, lângă părinţi. Îmi era dor de sat, ca copilul.

Învăţam cu unul din Olăneşti, Paiu îi zicea. Îl chemam pe dânsul şi pe Milian, noaptea, şi le şopteam:

— Măi, hai să fugim.

Vreo câteva ori n-am izbutit să fugim, căci ne pândea miliţia, ne strângea de ceafă şi ne ducea înapoi la şcoală. Şi am înţeles noi că de la gară acasă nu ajungem. Toţi ne recunoşteau după haine, căci purtam uniforme speciale. Ne-am înţeles să nu ne apropiem de gară, când am hotărât iarăşi să fugim, dar s-o luăm pe calea ferată, ca să nu ne rătăcim. Când începu să amurgească, am pornit spre Cârnăţeni, iar de acolo am luat-o peste deal

şi a doua zi am ajuns acasă. Când m-au văzut ai mei, au înmărmurit. Nu le venea a crede că acela eram eu. Căci ei abia îşi mişcau picioarele de slăbiţi ce erau, iar eu făceam marşuri turistice de 70 de kilometri. Când ne porneam spre casă, eram mai mulţi şi alergam, săream în sus, chiuiam – ca să nu îngheţăm. Că dacă am fi aţipit cumva, eram gata, nu mai vedeam lumina soarelui. Vă spun: de trei ori am fugit. Iar o dată, când am intrat în casă, am văzut că un pedagog de la şcoala din Tighina sta cu tata la masă. Cum a ajuns el înaintea mea, idee n-am. M-a luat de mână şi ne-am întors la şcoala de lemnari. Îmi venea să-mi muşc mâinile de necaz. Atunci. Acum îmi dau seama că acela fu norocul meu. Poate şi a familiei mele, căci a scăpat de o gură flămândă. Acesta era mare lucru atunci, în timpul foametei.

Cel mai mare frate al meu, Filea, a murit tânăr, de 42 de ani. Putea să trăiască uşor şi bine, căci în timpul foametei a vândut pâine la un magazin. Totul i s-a tras de pe front. L-au rănit iarna şi nimeni nu putea să se apropie de el ca să-l ia şi să-l ducă la spital, căci se afla pe linia întâi a frontului între nemţi şi ruşi. Când l-au putut duce la spital el abia răsufla, căci vărsase mult sânge. I-au tăiat piciorul, căci era butuc. Se înnegrise. Din asta i s-a tras şi moartea. N-a rezistat badea Filea. Poate să fi trăit în alte timpuri…

Iar despre meşterii care mă învăţau la şcoala de meserii ce să vă spun? Erau adevăraţi meşteri. Numai ochi de om nu puteau face. Dar acum? E inginer, dar o coadă de topor nu poate ciopli.

După ce am terminat şcoala din Tighina, ne-au dus la lucru în Chişinău. Lucram împreună cu prizonierii nemţi. Ei trăiau cu mult mai bine ca noi. Pe ei îi hrăneau şi îi îmbrăcau omeneşte. Dar, de fapt, şi lucrau cu mult mai bine ca noi. Cât am lucrat împreună, ne hrăneam şi noi pe lângă ei, nu-i vorbă. Făceau lucruri bune nemţii. Ştiţi că ei au ridicat şi clădirea gării feroviare din Chişinău? Inginerului care a condus construcţia gării i-au

promis că dacă o dă în exploatare la vreme – îl eliberează. Dar, ca totdeauna, clar lucru, nu s-au ţinut de cuvânt şi neamţul acela s-a spânzurat.

Astăzi, când mă gândesc la greutatea foametei, la chinul prin care au trecut oamenii, îmi vine să cred că straşnic de puternic e omul, dacă poate trece printr-un război, printr-o foamete şi încă mai poate zâmbi. Dar dacă te gândeşti... Nu mai am ce spune...

„Trebuie să fii bun cu omul bun, nu cu animalul care-ţi suge sângele”.

ION MORARU (n. 1931) şi SONEA MORARU

Ion Moraru: Vreau să vă povestesc despre vremuri grele. În 1946 s-a lăsat asupra noastră o foamete groaznică. Foametea poate nu ar fi fost aşa de grea, dacă nu ne luau toată pâinea. Toată. Umblau prin sat, cotrobăiau prin casele oamenilor, luau pâinea şi o duceau aiurea, la dracu-n praznic. Şi au început oamenii a muri. Cădeau jos din mers şi nu se mai ridicau. Atunci Jucov i-a spus lui Stalin:

— De ce ai luat toată pâinea din Basarabia? Basarabia moare de foame. Scapă-i pe basarabeni de la nevoi!

— După vorba asta, au început a căra prin staţiile de trenuri ciocălăie de păpuşoi şi untură de peşte. Mai târziu au adus şi grâu, şi făină... Cărau şi le împărţeau oamenilor să nu moară de foame. Se duceau bărbaţii până la Căuşeni, luau ce li se cuvenea, aduceau în Antoneştii noştri şi le împărţeau pe suflete. Şi eu am fost la Căuşeni de vreo câteva ori. Am fost cu mai mulţi oameni. Am înhămat la căruţă două vaci şi m-am pornit. Am mers încolo şi înapoi două zile, dar am adus de mâncare în sat. Dau atunci la fiecare om câte 8 – 9 kg de ciocălăie şi se înviorau unii. Altfel mureau mulţi. De foame mureau. Şi cei mai sănătoşi, mai voinici, abia puteau săpa o groapă pentru a-i da ţărânii pe cei stinşi.

Dar când duceau mortul la groapă ce vedeau? În groapa proaspăt săpată aproape totdeauna mai găseai câte un mort – doi – trei, câţi se întâmplau, puşi acolo. Odată m-am uitat şi eu într-o groapă şi am văzut cu spaimă morţii. Ei stăteau aşa, de parcă se jucau în cărţi. Care – în pirostrii, care culcat pe pântece, care pe spinare – cum le-au dat drumul în groapă şi cum i-a prins moartea. Căci dacă ţepeneau, nu-i mai puteai îndrepta. Le dădeau puţină ţărână deasupra şi asta le era toată înmormântarea.

Câtă mâncare n-ai fi mâncat atunci, nu te puteai sătura. Nu era saţ. Tăiau oamenii vacile, le mâncau şi mureau de foame. Chiar mama mea a tăiat vaca, am mâncat carnea, am dat şi neamurilor câte un kilogram – două şi într-o păcătoasă zi, că nu-i pot zice bună, ne-am pomenit că nu aveam ce mânca. Ne rămăsese numai pielea vacii. A tăiat mama pielea aceea în bucăţele mici, le pârlea, le fierbea şi le mâncam. Ne da la fiecare câte o bucăţică numai şi nu eram nici sătui, dar nici de murit nu muream. Aşa era tactica mamei. Şi ne-a scos din foamete, mulţumesc. Ce puteam noi face? Răbdam. Şi rodeam pielea vacii. Ne mai prepara mama turte din făină de papură şi din ghinzi de stejar. Papura o aduceam din balta Nistrului, iar ghinzi adunam din pădurea Împărătească ori de la Hamza, erau şi acolo stejari. Turtele acelea aveau un gust amar de abia le puteai înghiţi. Dar aşa amare le mâncam. Ce? Da, aşa-i. Dacă coceai turte numai din făină de papură, mâncai turte dulci, dar se temea mama să nu murim numai cu mâncare din papură. Se gândea probabil că stejarul e un copac voinic şi ne va face şi pe noi mai vânjoşi, mai rezistenţi. Trebuia, se simţea obligată să ne scoată din foamete sărmana mamă. Am mâncat şi scoici. Alţii mâncau ţistari, cioroi, vă închipuiţi? Mâncau tot ce găseau, nu alegeau.

Tatăl meu a fost pe front la Mărăşeşti. A fost rănit acolo. A venit acasă cu schije în picioare tata. Nu i le-a

mai scos nimeni. Le-a luat cu el în mormânt. Dacă are mormânt, sărmanul tata... Era şchiop tătucuţa. Iar pe bunelul meu l-au împuşcat atunci. Venea omul de la Nistru, i-au ieşit nişte nebuni în cale şi l-au întrebat:

— Eşti rus ori român?

Oamenii care veneau în urma bunelului n-au auzit ce a răspuns el. Au văzut numai cum animalele acelea au scos puştile şi au tras în bunelul meu. Nu, ei nu erau din satul nostru. Nimeni nu-i cunoscu. L-au împuşcat pe bunelul şi au dispărut. Erau călări. Sigur, au vrut să omoare un om şi şi-au făcut pe chef. Ori i-a insultat bunelul, căci era avan când se mânia. Dar vorbeam despre tatăl meu. Când a văzut că nu mai aveam ce mânca, a adunat ce mai aveam prin casă şi s-a dus în Polonia, să aducă pâine şi să ne salveze. Spuneau oamenii, care au fost cu dânsul, că aducea nişte saci cu grâu, cu porumb şi cu fasole. Dar nişte fascişti au năvălit asupra lui, i-au luat sacii, iar pe dânsul l-au aruncat din tren. Mitrofan îl chema pe tătucuţa. Aşa s-a pierdut bietul tata. Până acolo i-a dat Dumnezeu zile. Aşa au rămas cinci copii fără părinte. Pe oamenii cei care au fost cu tata i-am întrebat:

— Ce au făcut cu dânsul? Unii mi-au spus că tata a rămas pe drum, unul mi-a spus că tata a murit în mâinile lui – nu voiau oamenii să mă sperie, nu voiau să-mi rupă inima. Abia mai târziu, după mulţi ani, mi-au destăinuit adevărul:

— Mergea trenul printr-o pădure, mi-au povestit ei, noi călătoream pe acoperişul vagonului. La un deal, când trenul se mişca încet, din toate părţile au năvălit bandiţii, au început a împuşca şi a zvârli sacii plini din tren. Noi toţi ne-am aruncat spre sacii noştri. Să-i apărăm. Bandiţii i-au împuşcat pe cei care se opuneau lor, pe câţiva i-au aruncat cu tot cu saci şi au sărit din tren. Deşi eram îngroziţi, am răsuflat liniştit, dar când ne-am revenit şi am tras puţin aer în piept, ne-am uitat mai atent în jur şi am observat că Mitrofan, tatăl tău, nu era printre noi. Îl

aruncaseră banditţii din tren, căci cei împuşcaţi sângerau alături de noi. Cu ce puteam să-l ajutăm? Ne-am rugat lui Dumnezeu să-l ierte şi am călătorit mai departe. Acasă ne aşteptau copiii noştri flămânzi.

Atunci nimeni nu se gândea la cei pierduţi. Toţi aveau un singur scop: să trăiască, să-şi salveze copiii.

Ţin minte cum a murit o familie întreagă din satul nostru. De prea multă hrană a murit. Pare de necrezut, dar anume aşa s-a întâmplat. Au primit puţin grâu de la stat, au copt din tot grâul acela turte, au mâncat cât a intrat în ei, s-au umflat şi au murit toţi ca unul. Mulţi se umflau de foame atunci. Ori se uscau ca paiul. Unde te uitai, vedeai pe prispe oameni care piroteau ca găinile. Nimeni nu le da mâncare, ei nu aveau niciun grăunte şi stăteau în faţa soarelui până închideau ochii. Mergeai pe drum şi vedeai oameni morţi. Stăteau acolo lungiţi până auzeau neamurile şi veneau să-i ieie. Satul se umpluse de plânsete la începutul foametei; mai târziu nu plângea nimeni. Îi îngropau pe oameni pe tăcute. În linişte îi îngropau. Chiar eu am văzut nişte muzicanţi morţi la o margine de drum. Stăteau lungiţi; ţepeni erau. Un tablou groaznic, vă rog să mă credeţi. Nici în filmele estea pe care le fac special ca să ne sperie nu am văzut aşa ceva. Ne apropiasem de muzicanţii morţi şi-i priveam tăcuţi. La un moment dat a început a cânta un trombon. Acum îmi dau seama că suflase vântul în el şi scosese un sunet, dar atunci îngheţasem de frică. Rău ne tulburasem, căci cine a mai văzut ori a auzit să cânte morţii?

Ce? Nu. Nu ţin minte să fi lucrat biserica. Înainte de a veni ruşii, biserica noastră da, lucra. Precis că lucra. Iar în timpul foametei morţii erau îngropaţi fără sunete de clopot. Bolşevicii l-au alungat pe Dumnezeu. Aşa cântau în satul nostru înainte de a veni ei:

„Nu lăsaţi rusul să vină:
Dacă rusul va veni.
Om creştin nu va mai fi.
Iar bisericile sfinte

Vor fi grajduri pentru vite”.

Aşa şi s-a întâmplat cu biserica noastră, dar vinovatul zace în noi, nu aiurea; prea moi, prea lăsători, prea buni suntem. Căci în multe sate din jurul nostru n-au fost închise lăcaşurile sfinte. Cine ne-a încurcat pe noi să punem mână la mână şi să găsim cheia bisericii? Pe cei din Slobozia i-au ucis dacă n-au închis biserica? Pe cei din Carahasani i-au spânzurat dacă n-au ieşit din biserică? Asta-i! Abia acum şi-au venit în fire oamenii noştri şi au restabilit biserica, au chemat părinte în ea şi oamenii s-au lăsat în genunchi în faţa lui Dumnezeu. Tare păcătoşi suntem. Da, în timpul foametei clopotele nu băteau, poate de asta şi ne-a părut spurcata aceea de foamete atât de groaznică.

Sonea Moraru: Tata a fost pe front. L-au luat nemţii prizonier şi noi nu ştiam nimic despre dânsul. L-au ţinut închis la ei aproape doi ani, apoi l-au eliberat. Noi îl credeam mort. Tare ne-am bucurat când l-am văzut acasă. Tata a fost luat pe front împreună cu fraţii mei. Nu de bunăvoie, dar au plecat. Trei fraţi şi tata au plecat la război. Un frate a rămas acolo, pe pământ strein, mort a rămas; un frate s-a întors calic, iar altul orb de un ochi.

În timpul foametei abia-abia ne-am putut salva. Munceam toţi ca robii. Nu ne odihneam o minută. Şi am ieşit vii din foamete. Tata a ştiut ce să facă, cum să facă, dar noi să nu murim…

Atunci dacă aveai o bucăţică de pâine o ascundeai, nu că erai zgârcit, dar trebuia să-ţi hrăneşti familia. La început nemţii ne-au luat pâine pentru caii lor, apoi ruşii ne-au luat-o. Da, ai noştri ne-au măturat podul. Căutau de-a mărunţelul toată casa, îţi luau tot grâul, iar dacă ascundeai ceva, te duceau în Sibir. Da. Rămâneau copiii nu numai flămânzi, ci şi orfani. Câte doi-trei-patru ani de puşcărie îţi dau pentru un sac de grâu ascuns.

Ion Moraru: Chiar un măhălean de-al meu a ascuns nişte grâu într-o sobă, grâul lui, crescut cu mâinile lui, dar au venit golanii, leneşii au venit, şi i-au

găsit grâul, i l-au confiscat, iar pe măhăleanul nostru l-au dus pe patru ani la puşcărie. În loc să-i plătească, fiindcă i-au luat pâinea muncită în sudoarea frunţii, au înfundat puşcăria cu dânsul. Să ne mai mirăm că acum se fac atâtea crime la noi? De atunci s-au pornit toate nelegiuirile, de atunci. Omul lucrează de dimineaţa până seara pentru a-şi hrăni copiii şi vine un venetic din crucea mă-sii şi-ţi rămân copiii lihniţi de foame, iar tu trebuie încă să-l pupi în cur? Prea buni suntem, vă spun, prea buni. Ce? Sigur. Trebuie să fii bun cu omul bun, nu cu animalul care-ţi suge sângele.

Eu am cumpărat casa asta de la o vădană. De la o vădană de război. Ea a trăit straşnic de greu în timpul foametei. A ars toţi copacii din grădină, a ars tot gardul numai să scape de ger. Îşi hrănea copiii eu te miri ce. Când şi-i vedeai, stăteau pe prispă înaintea soarelui şi piroteau. Oamenii spuneau că anume soarele i-a ţinut vii, până au ajuns şi sărmanii aceia la o bucăţică de pâine. Bărbatul i-a murit pe front şi biata femeie a făcut tot ce-a putut şi ce a fost în stare numai să-i trăiască copiii. Şi – mare minune – i-a salvat. Nu a murit niciunul. Ea era din alt sat. A aşteptat câţiva ani să-i vină bărbatul din străinătăţi, apoi, când a înţeles că i l-a mâncat bătălia, mi-a vândut mie casa şi s-a întors în satul ei de baştină. Îmi povestea dumneaei că era aproape leşinată, copiii abia se ţineau pe picioare şi n-avea cine să-i dea o cană cu apă. Nu avea prea multe rude în sat. A ieşit pe brânci din casă, copiii, văzând-o în halul acesta, au început a plânge, au văzut-o măhălenii, i-au adus nişte sorbitură şi şi-a venit în fire. A fost mare nevoie atunci, în anii aceia. Nu numai la noi în sat, ci în toată Basarabia noastră a fost mare jale atunci. Mare jale. Mare.

Dacă avea omul o văcuţă, o ţinea în casă, altfel rămânea fără ea. Se formase în satul nostru o grupă de hoţi (îşi ziceau haiduci) care furau de la oameni tot ce găseau: oi, vaci, cai, buhai – nu alegeau. „Activau” mai mult prin satele vecine, dar nu se ruşinau să fure nici de

la noi. Tăiau animalele furate şi vindeau carnea la târg. Aşa că nu era exclus să mănânci din propriul tău animal ajuns jertfa hoţilor.

Ştiţi ce am văzut eu odată la târg? Mergea un om cu o pâine în mână, iar altul s-a repezit spre cel cu pâinea, i-a smuls-o din mâini şi a început s-o mănânce. O înghiţea fără s-o rumege. Ca lupul. Cel de la care furase pâinea îl bătea cu pumnii în cap, în spate, în piept, iar flămândul parcă nici nu simţea: mânca înainte. Bătut, dar sătul să fie. Iată, asemenea întâmplări mi-a fost dat să văd în viaţa mea.

Era la noi unul moş Petrea. Nu era tare bătrân, dar avea o familie numeroasă. S-a gândit omul cum să iasă din chinuri, a hotărât să taie vaca. În asta văzu salvarea. Zis şi făcut. A tăiat vaca şi au mâncat-o. După vreo lună-două moartea iarăşi bătu la uşa casei lor. Şi ce i-a venit lui în cap? Să taie câinele. L-a tăiat şi l-au mâncat. Apoi au început a tăia câinii din mahală. Îi tăia şi-i mâncau. Ca să trăiască. Şi astfel au ieşit din gura foametei.

Când lumea nu mai avea ce mânca, nu mai avea ce vinde şi cumpăra, statul a deschis în sat o cantină. Te duceai la cantină şi te hrăneau. Dacă erai înscris acolo, bineînţeles, căci nici acolo nu-i hrăneau pe toţi. Nu era cine ştie ce mâncare aleasă, dar tot te bucurai de o bucăţică de pâine, fie ea şi cleioasă, şi o sorbitură în care din când în când mai găseai câte o fasolă ori câte o fărâmitură de cartof. Te bucurai şi de mâncarea asta, căci pe alta de unde s-o iei? Foamea e mare cucoană, n-ai ce zice. Uneori îi invidiam pe cei bolnavi; credeam că la spital e rai, acolo hrănesc mai bine.

În foametea aceea, după cum v-am spus, l-au ucis pe tata. Şi am rămas noi numai cu mama. Eram cinci copii. Şi ne făcea mama turte din papură, din ghinzi de stejar, din miez de băţ de răsărită, din ciocălăi ori din ciocleji. Şi ne făcea turtele celea după mărime. O turtişoară mai mare i-o da celui mai răsărit şi aşa mai departe. Celui mai mic i se revenea turta cea mai mică.

Şi se iscau între noi certe, chiar bătăi.

— De ce-i dai lui badea turta cea mai mare? striga câte unul, iar mama îi răspundea:

— Dragul mamei, mai mare n-am cum o face, dar vi le fac cum sunteţi şi voi. După mărime le fac. Căci celui mai mare îi trebuie mâncare mai multă. Cel mai mic se satură mai repede. Aşa ne-a scos mama din foamete pe toţi.

Noi în timpul foametei lucram cu vacile pământul. Înhămam vaca la căruţă şi căram stuf din baltă ori grâul de pe deal. L-am fi cărat şi în spinare, grâu să fi fost. Cu vacile înhămate la căruţă călătoream şi prin satele vecine. Tata avea o soră în satul Răscăieţi. Înhămam vaca şi ne mai duceam uneori s-o vedem, cât trăia tata. Să vedem ce mai face, de-i vie, de-i sănătoasă ori ba. Hăis-cea! Hăis-cea! Până ajungeam la Răscăieţi. Tata sta de vorbă cu soră-sa, mai puneau ţara la cale adică, ea ne da o cană de apă şi o hrincă de pâine, dacă avea, şi ne întorceam înapoi spre casă. Hăis-cea! Hăis-cea! Hăis-cea! până intram în ograda noastră.

Zice lumea că dumneavoastră ştiţi despre foamete mai mult decât ştiu cei care au suferit atunci. Dacă-i aşa, să vă pun o întrebare. Dacă aţi răscolit tot satul, iată ce vreau să vă întreb:

— V-a povestit cineva cum a furat el însuşi de la cineva vreo hrincă de pâine ori altceva de-ale gurii? Nu? Aşa şi m-am gândit. Toţi au fost cinstiţi, vrasăzică. Sfinţi. Mă mir cum de merg pe jos şi nu zboară. Mă simt eu dator să vă spun cum am furat eu atunci nişte perje. Da. Nişte perje zbârcite. Mergeam prin sat şi-mi era aşa de tare a mânca, că nici nu am cuvinte să vă spun. Ridic eu ochii şi văd în harmanul unui om un pomuşor de perje. Frunzele-i căzuse, pomul era complet fără frunze, iar perjele stăteau încă pe crengi. Mare minune! Cam zbârcite, dar mi-au făcut din ochi. Mă uit eu la dreapta, mă uit eu la stânga şi-mi zic: asta-i mâncarea mea de azi. De când mă aşteaptă, iar eu, neobrăzatul, am uitat de ea.

Nu te supăra, gustoaso, iată vin. Zic astea în sinea mea şi hop! peste gard. Mă urc în pom, pun un pumn-doi de prune în gură, apoi încep a-mi umplea buzunarele, de parcă mă aflam în grădina lui tata. În timpul acesta iese din casă stăpânul, mă vede cum stau îmbrăţişat cu pomul lui şi mare fu bucuria omului. De mult aştepta el aşa oaspeţi scumpi şi dragi. Eu nu-l zărisem, iar el veni tiptil lângă copac şi-mi ordonă să mă cobor, căci nespus de mult dorea să-mi strângă mâna. Eu aterizez, sar adică, şi vreau s-o apuc la stânga, iar el, răul, mă apucă de gulerul cămăşii şi voia, probabil, să mă strângă la piept. Eu nu l-am înţeles şi mă zbăteam să scap din strânsoarea lui frăţească.

— Cine-i acolo? întrebau acei din casă.

— Am prins un hoţ, le răspunse prietenul meu. Mie mi-a îngheţat sângele în vene de bucurie. Şi ce-mi veni în capul acesta păcătos al meu? Mă prefac mort. Lucru de crezut, căci mureau pe atunci oamenii ca muştele. Stăpânul perjelor, prietenul meu, când a simţit că eu m-am înmuiat, s-a speriat, cum se vede, căci strigă cu glas schimbat celor din casă:

— Mi se pare că a murit.

— Ţine-l, că acuşi îl învii eu, îl aud pe unul Andrei C., om hărţăgos şi mare bătăuş.

Aista mi-i nănaşul, mă gândesc eu şi mă las încă mai moale. Stăpânul perjelor, speriat de-a binelea, îmi dădu drumul de guler, iar eu, cum am simţit asta, mai n-am chiuit de bucurie şi am sărit drept în picioare, mi-am făcut vânt şi am zburat peste gard.

— Unde-i mortul? Aud eu în urma mea.

— A înviat şi a zburat, răspunse stăpânul casei uşurat, cum mi s-a părut mie. Peste câţiva ani mă întâlnesc eu la un pahar de vorbă cu dânsul şi i-am spus că eu am fost mortul acela. Am râs amândoi cu poftă. Ni se părea tare hazlie patarania aceea. Foametea trecuse. Era numai o amintire.

— Ţin minte cum se speriase odată mama că în

casa noastră a intrat moartea. A găsit de undeva o lumânare, a aprins-o, ne-a aşezat pe noi, cinci copii, în genunchi lângă dânsa şi am început să ne rugăm lui Dumnezeu să ne ajute să ieşim din foamete vii. Plângeam şi ne rugam. Ne rugam şi plângeam.

— Rugaţi-vă, ne zicea mama, pe voi Dumnezeu vă va asculta, căci n-aţi dovedit să-l supăraţi. Sunteţi curaţi ca îngerii. Cum se vede, ne-a auzit Dumnezeu, ne-a scos din toate nevoile şi iată-mă azi în faţa dumneavoastră, la şaptezeci de ani, viu şi sănătos. Mă bucur de viaţă, dacă vreţi să ştiţi. În jurul casei am de toate, sănătate să fie. Am cu ce mă duce pe ospeţe, am cu ce întâmpina un om în casa mea; am pâine şi, la pâine pe masă, am un pahar de vin în beci, ar fi păcat să mă plâng de ceva. Mă pot lăuda şi cu băieţii, trei feciori am, stau toţi pe la casele lor şi nu mă fac de ruşine. Îs gospodari. Îs aşa cum i-am dorit eu, păcat de spus ceva de rău despre ei. Le mai povestesc câteodată nepoţeilor despre război, despre foamete, dar ei nu mă prea ascultă. Că au trecut pe deasupra satului avioane şi că au ars câteva uliţe, mă cred. Că au murit mulţi oameni, mă cred, dar zâmbesc când le spun că am mâncat iarbă, papură, scoici, miez de beţe de răsărită... Nu pot ei înţelege că au fost timpuri când nu aveam o hrincă de pâine în casă. Ei nu-şi pot imagina lucrul acesta. Poate... nici eu nu mi-aş putea închipui aşa ceva, dacă n-aş fi trecut prin iadul acela. Bine faceţi că scrieţi despre chinurile noastre. Aceşti mai tineri trebuie să ştie cât am suferit noi, aceşti mai copţi. Copilaşii trebuie să ştie că uneori o mână de grăunţe uscate îs mai gustoase decât toată ciocolata din lume. Altfel cum vor înţelege ei cât trage la cântar o hrincă de pâine? Iată, am mai stat de vorbă. Vă mulţumesc că v-aţi amintit şi de mine...

„Am scăpat şi de foamete".

ANDREI COCIUG (n. 1931)

În zilele foametei noi de acum rămăsesem fără părinţi. Orfani rămăsesem.

Amândoi au murit, părinţii, în 1945. Prima s-a dus mama, iar peste două săptămâni – şi tata. Se îmbolnăviseră de tifos, căci bântuia pe atunci boala aceea spurcată. Rămăsesem patru copii. Sora cea mai mare, Frăsâna, era din anul 1921, fratele Fedot abia se întorsese din armată. Mai târziu sărmanul Fedot a murit de foame. L-am găsit mort la gura sobei. Căuta măcar căldură, dacă pâine nu găsea.

Îmi amintesc de tata. Trăia ultimele zile. Sta în spitalul din Carahasani. Şedea în paie, căci perne şi saltele de puf n-au găsit acolo pentru bietul tatăl meu… M-a chemat prin oameni, mi-a făcut semn să mă apropii de patul lui, cât mai aproape de dânsul să mă apropii, şi mi-a şoptit atunci bietul tată:

— Dragul tatii, să ai grijă de Olea. Olea era sora noastră cea mai mică.

Noi aveam în timpul foametei doi cai frumoşi de-ţi răpeau privirea: o iapă şi un armăsar. Iapa era tare blândă. O băteam la genunchi, ea se aşeza jos şi eu mă suiam călare şi mă plimbam unde îmi plăcea mie. Iapa aceea înţelegea din semne. Armăsarul Cerchez era nărăvaş. Mai rar aşa cal. Nimeni din cei străini nu-l puteau călări: îi azvârlea pe toţi la pământ. Şi încă era bine dacă scăpau numai cu asta. Unora le-a dat şi câte o copită… Dacă-l înhămai la căruţă, rupea drumul. Nimeni în afară de noi nu-l putea ţine în frâu.

Când ne-au anunţat că tata-i mort, de prea mare jele, surorile au început a vorbi aiurea. N-am avut timp să le liniştesc, să le potolesc durerea, să le mângâi. Am scos armăsarul, l-am înhămat la căruţă, am rugat-o pe fina părinţilor mei, Marica, să-mi ajute a-l îngriji şi ne-am dus la spital, la spitalul din Carahasani. Era uscat bietul tată, dar noi, hlichiţi de foame, cu mare greu l-am urcat în căruţă. Când dăm să ne pornim spre casă, apare

medicul Gârleanu şi începe a striga în gura mare, ca un tâmpit, să-l dăm jos din căruţă pe tata. Ne spunea că este lege să nu dea pe nimeni dintre răposaţi rudelor, dacă aceştia n-au venit cu sicriu. De unde să luăm sicriul? I-am zis medicului:

— Feriţi-vă, că dau în cal şi vă fac una cu pământul!

— Dă-l jos! striga el.

Cum să-l dau jos din căruţă pe sărmanul tatăl meu, mort? Am lovit în Cerchez, l-am lăsat pe medic în mijlocul drumului şi ne-am întors acasă. Medicul striga ca un apucat. Mie îmi venea să mă întorc înapoi şi să-i trag una în moalele capului, dar mi-am potolit nervii şi l-am lăsat acolo în plata Domnului. L-am înmormântat pe tata, am plâns asupra ţărânii acelea, şi am rămas singuri. Vai de capul nostru. Nu le trebuiam nimănui. Pe mine şi pe sora Olea ne-au dus în casa de copii, care se deschisese atunci la noi în sat. Apoi pe Olea au dus-o la o casă de copii din Taraclia, iar eu n-am prea încălzit locul în acel lăcaş de stat. Am şters-o de acolo. Nu-mi prea plăcea ordinea de acolo. Eram învăţat să fiu liber şi independent. Eram învăţat să fac ce doresc eu. Nu sufeream nicio poruncă. Aşa că într-o zi am dezbrăcat hainele lor de la casa de copii, le-am aruncat pe masă, şi am fugit. Am umblat aiurea mult timp, hrănindu-mă eu te miri ce, apoi m-am întors iarăşi acasă. După foamete m-au înhăţat ruşii şi m-au dus la FZO, dar am fugit şi de acolo. Şi, spre deosebire de alţi băieţi din satul nostru, nici puşcărie n-am făcut.

La începutul foametei eu mă făcusem lucrător în gospodăria finei Marica. Şi din când în când mai pişcam câte o găină de la ei şi-i hrăneam pe fraţii şi surorile mele de acasă. Abia am scăpat de moarte. Noi aveam un hectar de pământ lângă brazda Sloboziei. Toată nădejdea ne era în acest pământ, dar ne-am despărţit şi de dânsul de nevoie când am intrat în colhoz de bunăvoie cu de-a sila.

Eram tânăr pe atunci. N-aveam timp să mă gândesc

mult la foamete, la dreptate, la viaţa noastră de toate zilele. Ba mai mult chiar: lumea murea, iar mie îmi veni pofta de însurătoare. N-am mai cântărit ce şi cum, am găsit-o pe una bună de muscă, Frăsina Banaru, care avea şi un copil de pe aiurea, şi ne-am întorlocat. M-am pomenit proaspăt însurăţel. Am devenit un om straşnic de important: cap de familie la şaisprezece ani. Nu prea trainică s-a dovedit a fi căsătoria noastră. M-am uitat eu la purtările frumoasei mele soţii şi mi-am pus mâinile în cap, dară până una-alta mi-am dat seama unde mi-am băgat capul şi am fugărit-o, ori, mai bine spus, am fugit eu de ea. Aşa că am scăpat în acelaşi timp şi de foamete, şi de muiere pofticioasă.

„Dacă n-ar fi oameni buni n-ar fi nici pământul nostru acolo unde se află el acum”.

CONSTANTIN MORARU (n. 1931)

Ce să zic? Ar trebui să vorbim despre nunţi, despre bucurii să ne amintim, despre lucruri fericite să pomenim, nu despre foamete. Eu vreau să uit foametea, vreau să uit zilele celea negre şi murdare. Durere mare a fost atunci. Tare mare durere a fost atunci. Nici nu ştiu de unde s-a luat atâta durere. Nici nu ştiu cum au rezistat oamenii. Nici nu ştiu de unde au găsit ei atâta putere. Dumneata ascultă. Am să vă spun un adevăr. Un mare adevăr. Am avut noroc de la Dumnezeu. Că ne-a dat rădăcini groase. Aveam şaisprezece ani. Mâncam papură. Fratele meu Grişa sta în fundul sobei şi era aşa-ia de slab. Of! Aveam în timpul acela o vacă la casă. Vaca ne-a scos din foamete. Vaca şi tata. Căci tata era fierar. Era fierar şi primea pentru munca lui „paiok”. Au murit mulţi oameni atunci, dar noi am rezistat, fiindcă puteam mânca în fiecare zi câte puţin. Nu eram înfometaţi peste măsură. Mulţi au murit atunci, v-o spun cu durere. Eu ştiu lucrul acesta poate mai bine ca alţii, căci cimitirul

era chiar în faţa casei noastre. Aici şi este el, cimitirul cel vechi al satului. Şi am văzut ce grozăvii se întâmplau atunci. În cimitirul acesta, din faţa ochilor noştri, au fost îngropaţi nu numai morţii, ci şi oameni vii. Îi aduceau leşinaţi şi-i răsturnau în groapă. Nu din auzite ştiu asta. Nu vă spun lucrurile estea ca să par hâtru. Noi lângă cimitir trăiam. Nu duceam lipsă de oameni buni nici în timpul foametei. Vă spun asta, căci unii urlă în gura mare că pe pământ trăiesc bine numai cei răi. Nu-i adevărat. Eu aşa zic: dacă n-ar fi oameni buni n-ar fi nici pământul nostru acolo unde se află el acum. Oameni buni au fost, sunt, şi vor fi. Căci fără dânşii rămâne lumea fără vlagă. Să-l luăm ca exemplu pe socru-meu, Adrian Malancea. Mama Marina murise de tifos. Rămăsese dumnealui cu două fete, cu Clava şi cu Ileana. Dar într-o zi moşul văzu două fete mici şi flămânde care stau zgribulite şi părăsite într-un fund de ulicioară şi le întrebă:

— Cine sunteţi? De unde v-aţi luat aici?

— Ne-a murit mama, şi tata ne-a murit, plângeau fetele.

— Mergem la mine, le spuse viitorul meu socru.

Acasă aşa le spuse el alor săi:

— Dacă vom muri, vom muri cu toţii. Şi fetiţele acestea au suflet.

Şi le-a salvat. Le-a scăpat de foamete. Pe Maria şi pe Dunea.

Eu ce să zic? Când ne duceam la baltă, putere aveam multă. Şi nu ştiu de unde se lua. Dezbăteam cu târnăcopul rădăcini. Acasă făceam turte din papură. Oamenii mureau atunci ca muştele. Îmi amintesc de moş Chirilă, fratele lui nea Vladimir Spătaru. A mâncat hulpav până s-au umflat păpuşoii în dânsul. Şi a murit. Atunci oamenii nu aveau simţul măsurii. Dacă găseau ceva producte, mâncau fără să se gândească la sănătatea lor. Noi scoteam în timpul cela o mulţime de scoici din Nistru. Scoicile ne-au fost de mare folos. Ne-au făcut

puternici şi vânjoşi. Mă duceam cu Grig până la Purcari şi le scoteam cu grebla din Nistru. Dumnezeu a dat atunci moldovenilor oleacă de putere. Şi puterea aceea ne-a salvat.

Dar noi n-am fi simţit mari greutăţi atunci. Căci prin multe secete trecusem mai înainte şi nu ne-am pierdut. Dar în 1946-'47 nouă ne-au măturat podurile, ne-au luat toată pâinica, duşmanii. Eu cu toată seceta, cu toată uscăciunea, mai aveam ceva pâine ascunsă. Nu mi-au găsit-o pe toată gorilele. Parşivii cei de activişti voiau să ne lase cu dinţii la stele. Cam aşa şi am rămas. Ne-au lăsat numai gâtiţa. Umbla prin sat pe atunci un animal, Zorin. Odată l-am văzut la televizor. Poate o fi el, poate o fi feciorul lui, nu pot pune mâna în foc. Dar e din acel Zorin care se ţinea împărat în satul nostru în timpul foametei. De ce-i ţine Dumnezeu pe aiştia? Ori oamenii sătănii îs mai puternici? Zorin acela trăia la noi în gazdă. Mama îi spăla cămăşile şi celelalte terfe, care-i acopereau hoitul. De nevoie i le spăla. A cotrobăit tot satul, Zorin acela, căci era împuternicit să ne ia totul. Şi aşa şi făcea, dobitocul.

Multe se întâmplau în timpul foametei. Să vă spun cum au fost îngropaţi ai lui moş Toderică Spătaru. A rămas din ei doar un băiat care trăieşte acum în Lituania. Murise soţia moşului. Iar fiul ei, Samson, sta întins pe laiţă. Al doilea fecior al lor, Petrea, căuta şi el moartea. Făcea ce făcea şi se băga sub Samson. După trei zile de ţepeneală, Samson „înviase”, iar în locul lui se lăsă mort Petrea. Pe dânsul şi pe mamă-sa i-au îngropat împreună. De vii i-au îngropat. Căci se mişca ţărâna pe care o aruncaseră oamenii deasupra lor. Dar nimeni n-a vrut să recunoască această realitate. Toţi credeau că-i o halucinaţie. Maria i-a dus la cimitir, sora lui Samson şi a lui Petrea. I-au coborât într-o groapă străină. Căci ei n-aveau putere să sape pământul îngheţat bocnă. Pe Samson cel înviat din morţi l-au dus la o casă de copii. Spun oamenii că trăieşte şi astăzi. E

voinic.

Ori iată, bunăoară, cum s-a întâmplat cu moş Filip Târşac. El era mai bogătan. Se ţinea tare hâtru, dar l-au zătrit în Carpăna, la Viişoara adică. Se spune că l-au ucis două femei. Că era cam curvar Târşacu. Şi bătea oamenii. Lui Toadere Oprea, bunăoară, i-a tras cu un fier în cap. Abia şi-a venit în fire moş Toadere. Putea să rămână calic pe o viaţă. Umbla moş Toadere cu capul spart, suduind cerul. Şi pe alţii i-a bătut. Din neamul lui Târşac au murit şi de boli venerice, s-au înecat – n-au prea murit de moarte bună, parşivii. Şi cum ziceam, când l-au văzut pe Târşac mort, neamurile lui l-au înăimit pe Filip Găleată, un calic, să-i facă groapa, dar până s-au codit ei, guzganii i-au mâncat lui Târşac faţa. Că erau mulţi guzgani pe atunci. Filip săpase groapa, dar când l-au dus acolo pe mortul Târşac, groapa era plină de trupuri. Deasupra sta cu mâinile întinse în sus Gheorghe ţiganul, un prăpădit. Ce era să faci? L-au pus pe Târşac lângă ţigan. Un fost primar şi un ţigan se cuprinse pentru vecie împreună, se lipise unul de altul ca fraţii. Primarul şi ţiganul zac alături şi până azi. Noi aveam o căţea; o chema Haita. Când şi cătai, Haita rodea câte o mână de om, câte un picior de om, chiar şi câte un cap... Dacă te apropiai de ea, hârâia înfuriată şi făcea o mutră groaznică. Că noi lângă cimitir trăiam; toată jalea satului intra în casa noastră, iar Haitei ce-i păsa? Să aibă carne de ros. Când mă gândesc la asta... Of, Doamne, Doamne!

Dar face oare să vorbim despre foametea aceea? Are oare rost să ne închegăm sângele în noi? Că răul nu vine niciodată singur. Mai bine despre altceva să vorbim. Despre dragoste, bunăoară. Mai este bine pe pământ. Şi bucurie. Of, Doamne, Doamne!

„Foametea e mai rea decât o inundaţie şi un cutremur luate la un loc”.

FEDOSEI OPREA (n. 1931)

Prin 1946 s-a năpăstuit asupra noastră foametea. Vă spun din capul locului: noi am avut două vaci şi de aceea am scăpat. Altfel mătincă muream. Dar să nu-l obijduiesc pe Dumnezeu. Cum a vrut Dumnezeu, aşa a fost. Toate-s în puterile lui. Suntem nişte muşti. Atunci au murit oameni şi cu două vaci la gospodărie; să nu crezi dumneata că m-am lăudat cu vacile noastre. Oamenii se speriau. Tăiau vacile şi mureau şi ei. Noi n-am tăiat; noi strângeam rădăcini de papură, le măcinam şi le mâncam cu lapte. Mai găseşti papură acum? A? Nu-i! Am avut şi puţin grâu, şi puţin păpuşoi. Ascunşi. Nu ni i-au găsit gorilele. Slavă Domnului… Am avut ciocleji, tescovină am avut, făceam mămăligă din tescovină şi din făină de păpuşoi. Jumătate la jumătate. Şi mâncam. În primăvara anului 1947 cu chin, cu vai am semănat orz pe făţare şi când a început a se îngălbeni, a se pârgui, tăiam spicele, le uscam şi făceam o bucăţică de mămăligă. O împărţeam în bucăţi de vreo două sute de grame şi le mâncam. Ne-au salvat şi scoicile. Şedeam toată ziua în Nistru… Of, Doamne, Doamne! Să nu dea Dumnezeu să tragă cineva ce am tras noi. Şedeam în Nistru până ni se întuneca înaintea ochilor. Ni se umflau mâinile şi picioarele. Uneori nici nu le simţeam. Se făceau bocnă. De mâncat – mâncam la Nistru. Fierbeam scoici şi le mâncam. Păcat de spus. Mâncam. Acasă din scoici făceam chiftele. Noi am avut şi un cal la casă, dar nu aveam cu ce-l hrăni şi l-am tăiat. Am mâncat şi carne de cal în veacul meu… L-a tăiat moş Grigore Ghindă, tatăl lui Andrei Ghindă, el şi l-a jupuit. Ne era tare jele de cal, dar ce puteam să facem? Să murim de foame? Să moară el de foame? L-am tăiat şi l-am mâncat. Cu lacrimi l-am mâncat. Noi am supravieţuit, iar el a murit… Şi iată-ne vii. Suntem tare scârboşi? I-am dat atunci şi lui moş Grigore o bucată de carne. A mâncat-o. A mâncat-o, dar n-a putut să trăiască mai departe: a murit. N-a rezistat. Dar câţi au murit atunci! Moş Ivănaş Spătaru avea un cal

şi ducea cu el morţii la cimitir. Încărca câţi putea în căruţă. Principalul era să nu se mişte de două ori, nu avea omul emoţii. Aişti tineri de azi nu cred ceea ce le spunem noi, bătrânii. Nu ne cred... Nici nu trebuie să ştie... adică am vrut să spun că nu trebuie să cunoască chinurile foametei, dar să ştie cum a fost ea, foametea aceea parşivă din 1946 – 1947, sunt obligaţi s-o cunoască.

Când am ajuns în primăvara lui 1947, am semănat cartofi. Am semănat, de fapt, coji de cartofi, căci miezul îl mâncam. Dar ce cartofi mari au ieşit din cojile celea, îmi e greu să vă spun. Au ieşit o sută de procente de belşug. Aşa a dat Dumnezeu. Dar până am ajuns vii după pragul lui 1947, ne-am zbătut ca peştele pe uscat. Ne-am târâit nu numai prin baltă, nu numai prin dealuri şi văi, ci ne-am dus păcatul prin Polonii. Ca să nu crăpăm de foame. Îs brutal? Mulţumesc că mă înţelegeţi. Şi păpuşoiul a fost frumos după foamete. Şi grâul a fost minunat. Necătând la aceea că atunci nici n-am arat pământul, am făcut cuiburi cu sapa şi aceasta ne-a fost toată tehnologia. Dar iarna a fost cu mult omăt, cu extraordinar de mult omăt; în primăvară a plouat şi, mulţumim, pământul a început să rodească. Dar am muncit. Am muncit. Că dacă nu lucram pământul – nu ieşea nimic din el. Nu lucrezi – nu mănânci. Cum am scăpat din 1947 – gata, mulţumim lui Dumnezeu, oameni ne-am simţit. Dar câţi au murit! Of, Doamne, Doamne!

Chiar în zilele când adunam scoici din Nistru am văzut cum mor oamenii: un băiat a stat alături de noi toată ziua şi pe picioarele lui s-au urcat o mulţime de lipitori; el nu le-a simţit, având grijă să prindă ceva peşte. A ieşit din Nistru, a mers câţiva paşi pe uscat şi a căzut mort. L-au supt lipitorile. Peste câteva zile, spre seară, iarăşi a căzut cineva mort. Of, Doamne, Doamne! Să dea Dumnezeu ploaie măcar acum şi să rodească pământul. Mă credeţi, căci eu asta doresc: să le fie bine celor ce mă înconjoară şi să-mi fie bine şi mie. Mă

înţelegeţi pe mine? Mă cunoaşteţi pe mine?

Vorbim de potop. Mai potop îţi trebuie decât o foamete? Foametea e mai rea decât o inundaţie şi un cutremur luate la un loc.

În timpul foametei la noi a trăit şi nănaşul Efrem Tocilă. Venise din lagăr atunci. A fost în armata română şi după război l-au dus ruşii într-un lagăr de concentrare. Când l-am văzut… înalt, slab. Umblam la scoici cu dânsul şi l-am înţeles că e foarte vânjos şi plin de viaţă, iar ceilalţi ai noştri nu credeau că va trăi. Dar mulţumim. Dacă a avut zile, a scăpat. Dumnezeu i-a purtat de grijă. Mă pornisem şi eu cu nănaşul spre Polonia, dar n-am ajuns. Ne-am oprit la Căuşeni, căci mai departe el nu putea merge. Era istovit, era vlăguit, era prea slab. Abia ne-am întors acasă. De la Căuşeni am mers pe jos. Cum am ajuns acasă, ne-am apucat de râşnit şi s-a întremat puţin nănaşul. Apoi ne duceam la vânătoare, căci el era un vânător pasionat. Da, în timpul foametei erau o mulţime de iepuri pe dealuri. Gemeau. Un vânător avea patru băieţi gonaşi. Împuşcam câteodată câte trei iepuri şi făceam o mâncare regească. Îi ţin minte pe mai mulţi vânători de atunci: pe moş Parfene Meşteşug, pe moş Alexandru, tatăl lui Mihail Moraru; pe moş Fedosca Creţu… Cel mai iscusit era moş Parfene. Vânam orice: cioroi, vrăbii, ţistari – tot ce ne ieşea în cale. Şi vulpi, şi… Parcă ne trimitea Dumnezeu iepuri. Dar ia caută acum vreun iepure. Trebuie să străbaţi o jumătate de Moldovă până îţi iese în cale un urecheat prăpădit. Ei, da! mai sunt câte unul pe ici-colo, dar nu ca atunci. Vânătorii se ascundeau într-un şanţ de la marginea şoselei, iar noi, gonaşii, ne duceam tocmai la Seminar şi hoa! hoa! Mânam turma de iepuri spre ei. Şi cu asta am ieşit din nevoi, am trântit foametea. Dar asudam rău la vânătoare. Că în iarna aceea din 1946 – 1947 era omătul mare. Se grămădise în sloiuri grele. De aceea în 1947, în primăvară s-a făcut pâinea din belşug, căci omăt a fost mult. Mulţumim lui Dumnezeu sfântul, că am ieşit din

foamete. Au scăpat care au muncit. Dar care n-au muncit, mureau pe un capăt. Mureau toţi. Da, bine zici. Poate nici n-aveau sănătate. Dimineaţa atâta auzeai: a murit acela, a murit acela, a murit acela. Cum povestea şi moş Pavel Grib. El stătuse câţiva ani în puşcărie, iar după ce s-a întors acasă, în satul nostru venise un omulean care vindea lumânări. Ajuns şi la casa lui moş Pavel, a întrebat-o pe soţia lui dacă nu-l ştie pe unul Pavel care a stat în lagăr. Baba Uliana îi spuse că pe bărbatul ei îl cheamă Pavel şi că a mâncat şi el posmagi în lagăr.

— Cheamă-ţi bărbatul, îi spuse necunoscutul. Când s-au văzut, străinul îi zice:

— Măi Pavel, tu eşti? Ţii minte că noi am stat amândoi la puşcărie? S-au cuprins şi au început a plânge. Ieşise din lagăr amândoi ca degetul. Dar dacă au avut zile, au trăit până la adânci bătrâneţi. Dar care n-au avut zile – s-au dus. Mult norod a pierit atunci. Au murit şi părinţi, şi copii. Azi erau vii, iar mâine îi găseau morţi. Au rămas cei cărora Dumnezeu le-a dat putere. Biserica noastră? Nu lucra. Când au venit ruşii, ne-au închis-o. Era pe atunci preşedinte al sovietului sătesc un rus, unul Makin, femeia lui era învăţătoare de limba rusă. Şi Makin acela i-a luat lui moş Timofte cheile de la biserică şi închisă a fost biserica noastră până în anul 1990, când am reparat-o, când am sfinţit-o şi când s-o pus creştinii în genunchi în faţa lui Dumnezeu. Dar oamenii se rugau lui Dumnezeu totdeauna. Se duceau la biserica din Carahasani, la biserica din Slobozia. Fără Dumnezeu nu poţi trăi. Cine îl huleşte nu ajunge departe. Ştiţi ce a păţit V.M? Era bun băiat acest V.M., dar prea ascultător era. I-au spus să intre în partid, şi el a devenit comunist. I-au spus că nu-i Dumnezeu, şi el a crezut. L-a chemat secretarul organizaţiei de partid din sat şi i-a spus:

— Îţi punem un pahar de vin dacă tu risipeşti cu buldozerul gardul de la biserică. Era din pietre gardul. Şi el l-a dărâmat şi s-a apucat de biserică, dar biserica nu-i

club să se răstoarne cu una cu două. A început să sape la temelie şi da de oasele morţilor, căci lângă biserică au fost îngropaţi în timpul războiului la noi în sat. Albeau oasele în lopata tractorului. A răsturnat şi troiţa din faţa bisericii şi a dus-o în Nistru. Pe troiţa aceea am cumpătat-o noi toţi, am pus ban la ban şi am cumpărat-o. Şi ce s-a ales din bietul Vasile? Trei copii i s-au înnăduşit în casă, de fum s-au înnăduşit, soţia şi el au murit de tineri şi au lăsat pe drumuri alţi doi copii mici, care s-au dus din sat şi nu mai ştie nimeni unde-s. Doamne fereşte. Iată ce-i. Cine s-a apucat de biserică, rău a ajuns. Badea Măcar Gaidău a luat nişte scânduri din biserică şi s-a dus. Repede s-a dus. Nu poţi rămânea nepedepsit dacă îţi baţi joc de lucrul sfinţit. Unul dărâma biserica în satul vecin şi striga în gura mare:

— Vedeţi cum fug sfinţii? îi vedeţi cum fug? Şi ce credeţi? A trăit mult? Peste o habă de timp a căzut din pod şi s-a ucis. Tânăr era. Încă verde era. Iar în Purcari unul Petrică, un nebun, că altfel nu i-oi spune, se ducea în biserică şi se pişa. Se pişa pe chipul sfinţilor. Şi ce credeţi că a păţit? Se duce în Căuşeni, cade jos în mijlocul drumului, merge un tractor peste dânsul şi i s-au uscat pantalonii, mai mult nu s-a pişat. Iată cum îi viaţa omului. De lucruri sfinte nu trebuie să-ţi baţi joc. Nici nu trebuie să râzi de lucruri sfinte. Eu când îi văd pe unii că n-au nimic sfânt în ei, mă tem. Înţelegeţi? Mă tem. Of, Doamne, Doamne!

Am trăit zile grele în timpul foametei, dar de Dumnezeu nu uitam. Azi avem biserică în sat, dar lumea nu vine. Puţini vin. Numai bătrânii. Când îşi vor da seama, să nu fie prea târziu…

„E rău omul când se gândeşte numai la mâncare”.

DAMIAN BĂBĂLĂU (n. 1932) şi DARIA BĂBĂLĂU (n. 1938)

Damian Băbălău: În vremea foametei mă duceam la baltă, scoteam cu badea Grigore Bejenaru papură, o aduceam acasă cu căruţa, o uscam, o râşneam şi o mâncam cu lapte. Da, asta ne era hrana, atunci oamenii s-au schimbat la faţă. Şi la purtări. Mergeau unul lângă altul şi se gândea fiecare la nevoia sa. Aveam şi eu un gând: ce să mâncăm? Ce să facem ca să nu ne culcăm cu stomacul gol? Te uitai la un copac şi te gândeai: ce-i bun de mâncat în copacul ista? Vedeai vreo pasăre zburând şi îţi făceai planuri cum s-o poţi ucide. S-o mănânci. E rău omul când se gândeşte numai la mâncare.

Daria Băbălău: Îmi amintesc bine şi sfârşitul războiului, şi foametea. Noi trăiam pe atunci la Purcari, în casa buneilor, căci de acolo era mama. Satul prin 1944 era jumătate cu nemţi şi jumătate cu ostaşi români. Se vede că în zilele acelea ruşii au început a bate din toate armele lor şi am văzut cum un obuz a nimerit chiar lângă noi, într-o casă de pe malul Nistrului. S-a prefăcut în ruine casa aceea. Părinţii ne-au chemat repede lângă ei şi ne-am ascuns în beci. Afară se începu potopul. Ştiţi ce lupte aprige au fost în Purcari atunci. Apoi ne-au evacuat. Ţin minte cum ne-au evacuat. Ne-au dus de acasă cu mâinile goale. Nimic n-am luat cu noi. De fapt, nici nu prea aveam ce lua. Tata încă nu venise de la război, iar mama abia-abia ne ţinea pe noi pe picioare. Eram patru copii: doi fraţi şi două surori – eu şi sora Aneta. Foametea a fost grea. Închipuiţi-vă cum e omul care nu are o bucăţică de pâine la masă. Are el linişte? Seamănă el a om? Erau greutăţi mari. Dar copiii ce ştiau? Noi voiam să mâncăm şi nu o înţelegeam pe mama de ce ascunde toate bucăţelele de pâine de pe masă. O socoteam zgârcită. Când mama nu era acasă, găseam cele dosite de ea şi fratele cel mai mare împărţea ce aveam noi la toţi cât i se cuvine. Şi se ştie că cel ce împarte totdeauna parte-şi face. Îşi lua şi fratele partea leului, iar noi îl ameninţam că o să-i spunem mamei că el

ne obijduieşte.

— Spune-i, zicea el, că eu atunci voi fi sătul iar voi veţi rămâne cu stomacul gol. Asta era: să fii sătul. Dar fratele nu ne obijduia. Acum îmi dau seama de asta. Foametea e straşnică. Să nu ne mai dea Dumnezeu zile de-acelea. O străşnicie.

Noi în timpul foametei aveam o văcuţă şi o ţineam în casă cu noi. Acum aceasta pare de necrezut, nu? dar atunci trăiam toţi la un loc. Ne temeam să nu ne-o fure. Căci totdeauna se găsesc oameni răi. Mai ales ţiganii umblau şi coşeau tot ce nu era bine păzit. Dar fără vacă noi ne-am fi pierdut. În iarna aceea de foamete nici de foc nu prea aveam, aşa că ne încălzeam şi de la răsuflarea văcuţei noastre. Şi-i veni vacii să fete exact atunci când părinţii nu erau acasă. Bucuria ne trecu în scârbă, căci ea fătă un viţeluş mort. S-a îmbolnăvit şi vaca. Mama a îngropat leşul viţelului la marginea harmanului nostru, dar cineva a răscolit pământul, a scos viţelul şi l-a luat cu el pentru hrană, probabil. Mai aveam un câine, ni l-au furat şi pe acela. L-au mâncat şi pe el. Rămăsesem numai cu vaca şi ne gândeam că dacă ne-o fură şi pe ea – suntem pierduţi. De aceea şi o ţineam în casă cu noi. Doamne fereşte de viaţă cu foamete.

Damian Băbălău: Nenea Chirică avea un ginere. Îl chema Petrea. Nu aveţi de unde să-l ţineţi minte. Şi acel ginere i-a scos omului iapa şi mânzul din sarai şi i-a dus în satul lui, în Carahasani. Nenea nu a ştiut cine i-a furat caii. Abia peste câţiva ani, când nenea nu mai era, s-a răsuflat Petrea. La o beţie se lăuda în gura mare:

— Măi proştilor, eu am furat iapa cu tot cu mânz din grajdul moşneagului! S-a dus, a tăiat şi iapa, şi mânzul. A pus carnea în tăvăli, a băgat-o în sobă şi a topit-o. Apoi a ascuns-o de toţi. A scăpat de foame păgânul. A crăpat carne, iar noi am rămas goi chistol, muream de foame fără cal. Ne simţeam ca pe un sloi de gheaţă, prăpădiţi ne simţeam. Mai târziu ne-am cumpărat noi cal, dar colhozul ni l-a luat şi pe acela; ne-

au luat şi căruţa, şi plugul, şi boroana – tot ne-au luat şi am devenit... cum se zice... proletari.

Daria Băbălău: În timpul foametei umblam la şcoală. Acolo era o cantină şi o dată în zi ne hrăneau. Ne dau nişte geandră mai mult, un fel de fiertură, dar era mâncare. În frigul acela de la şcoală mâncarea aceea şi ne hrănea, şi ne încălzea. Mulţi veneau la şcoală numai pentru fiertura aceea. Un polonic de sorbitură te înviora puţin. Cum n-ar fi, nouă, picilor, ne părea foarte gustoasă. Atunci noi eram într-o clasă de vârste diferite. Nu eram toţi de-o seamă. Învăţam toţi la un loc fiindcă cei ce au învăţat la români o luau tot din clasa-ntâia. Aşa că diferenţa de vârstă era destul de mare. Fusese război. Era foamete.

Eu nu pot zice că noi am tras foame grea. Tatăl nostru, după ce veni de la război, când se eliberase din armată, deveni şeful cooperativei de consum. Tata aducea produsele alimentare pentru mai multe sate din jurul Antoneştilor. Aducea hrană oamenilor, într-un cuvânt. Şi ştiţi ce a păţit odată tata împreună cu oamenii lui? Era prin ianuarie. Mai n-au murit, mai n-au fost năruiţi cu omăt. S-au dus la Căuşeni, mi se pare, după producte, iar când se întorceau spre casă veni o vijelie de omăt şi i-au acoperit cu tot cu care şi au stat în troiene două săptămâni. Două săptămâni au stat acolo, în câmp, tata şi oamenii lui. Au ieşit oamenii din satele megieşe şi i-au salvat. Au făcut drum până la locurile unde trebuiau să ducă pâinea. Iată în săptămânile acelea ne-a fost nouă cel mai greu: când tata se lupta cu zăpada. Atunci era să murim şi noi de foame. Avea mama nişte tărâţe cu care umple borşul. Şi ce credeţi că am făcut? I-am mâncat toată tărâţa. Mai avea şi nişte botcale cu care cocea turte. I le-am furat, le-am împărţit între noi şi le-am mâncat. Tot furam, tot împărţeam şi tot mâncam. Când l-am văzut pe tata ajuns acasă, credeam că s-a coborât la noi un înger. Mulţumim tatălui nostru. Avea grijă de noi. Lucra zi şi noapte, iar noi n-aveam frică că vom muri de

foame. De fapt tata se îngrijea de tot satul. Căci el aducea pâinea pentru toţi. Dar în cele două săptămâni putea şi el să moară. Când a intrat în ogradă, nici nu-l cunoşteam la început, aşa se schimbase la faţă. L-a îngălbenit omătul. Credeam că-l vom pierde pe tata. Iată, ziceam, de război a scăpat, iar de foamete – nu se ştie. Dar şi-a revenit.

Damian Băbălău: Era frig în timpul foametei, un frig rău. Atunci noi nici nu ne gândeam la lemn pentru foc, ca acum. Ne încălzeam cu ciocălăie, beţe de răsărită, paie, ciocleji – ce găseam. Dar dacă în 1946 fusese seceta mare – nici de foc nu prea era. Ne duceam la şosea şi scoteam beţe din tranşeele rămase de la război şi cu beţele acelea ne-am încălzit. Dar cât aveau să ţină ele? Căci nu degeram numai noi. Toţi voiau să se încălzească. Băgam în sobă tot ce ardea. Dar au trecut toate…

De jocuri ziceţi? Nu ne prea gândeam la jocuri. Foametea avea alte jocuri. Luam vaca de funie şi o purtam toată ziulica pe dealuri în căutarea unui fir de iarbă. Asta îmi era toată joaca. Trebuia să trăim. Veneam acasă cu tălpile bortelite de ciulini. Acum nu-s ciulini. Să cauţi una de leac – n-o găseşti. Iar atunci toate dealurile erau năpădite de ele. Nici nu vreau să-mi amintesc de zilele acelea de foamete. Nu vreau. Iată cum. Atât.

Daria Băbălău: Noi aveam o grădină la Carpăna. Mai mult viţă-de-vie creşteam pe pământul acela. Se făcuse puţină poamă şi fratele meu mai mare, împreună cu alţi băieţi de seama lui, dormea acolo şi noaptea, păzea. Dacă erau copii, se ascundeau într-un bordei şi mai aţipeau din când în când. Dacă auzeau pe cineva că umblă prin vie – şuierau şi asta le era toată paza. Şi cum dormeau ei într-o noapte în bordei, trecură pe acolo nişte oameni cu puştile în spate, iar Efrem, fratele meu, i-a văzut şi s-a speriat atât de tare că şi-a pierdut cunoştinţa. Cine ştie ce i s-o fi năzărit lui atunci… Dimineaţa au venit băieţii la noi şi ne-au spus să-l luăm

de acolo pe Efrem că nu se poate mişca. Era ţeapăn. Mama s-a dus şi l-a adus acasă, iar el era aproape mort: nu se mişca, nu vorbea, numai uneori deschidea ochii şi ne privea de parcă nu ne-ar cunoaşte. Unde numai n-a umblat mama: pe la medici, pe la babe – numai să-l salveze. În anul acela el nici şcoala n-a urmat. Dacă nu se putea mişca... Gândeam că e gata. Va muri. Sta culcat, iar la gât i se vedea cum i se mişcau venele, atât de slab şi de uscat era. Dar şi-a revenit. A început să vorbească, a început să se mişte, noi îl hrăneam câte puţin, căci mama ni-l lăsa nouă, ea se ducea la lucru, iar pe Efrem îl puteam hrăni numai când el se trezea, nu avea un regim strict. Eu luam seama de dânsul şi mă temeam că are să moară. Tremuram toată ziua lângă dânsul. Veneau băieţii de la şcoală să-l vadă, el da să se ridice, nu putea, şi plângea, plângea... Când a început a merge, noi îl sprijineam şi el făcea câte un pas şi tare se bucura. Apoi se sprijinea în două beţe şi mergea singur. Apoi putea păşi numai cu un băţ. Marea bucurie fu când aruncă şi băţul acela. Atunci noi aveam o scârţă de paie în mijlocul ogrăzii şi el mergea până la ea şi se răsturna în paie, să se odihnească. Iar noi ne speriam, ţipam, alergam la dânsul ca să-l ridicăm, iar el zicea:

— Nu vă temeţi, că eu pot merge! Rostea cuvintele acestea de parcă ne spunea că s-a întors acum din cosmos. Dar ce zic eu? Învierea lui a fost un lucru mai mare decât orice zbor în cosmos. Aşa grădina de la Carpăna mai nu ni l-a luat pe fratele nostru. Eu aveam atunci grijă să menţin căldura în casă. Şedeam toată ziulica lângă gura sobei şi aruncam câte ceva în foc. Noi am fi răbdat cumva frigul, dar unui copil bolnav îi trebuie căldură, nu glumă. Ce? O mulţime de ani aveam, vreo 8 – 9, nu mai mulţi. Aşa ne-a trecut copilăria. Asemenea copilărie nu doresc nimănui. Măcar copiii noştri şi copiii copiilor noştri să trăiască altfel, mai bine; zile de acelea să nu vadă nimeni.

Damian Băbălău: Veni într-o zi la mine Vasile

Ţaranu şi-mi zise:

— Hai la Purcăreni să aducem praf de puşcă. La Purcari se găseau de toate, acolo au fost lupte mari în timpul războiului. La Purcari, la Răscăieţi... Ei, hai! Ne-am dus, căci cu praf de puşcă mai repede aprindeam focul în sobă. Umblam prin tranşee şi căutam. Şi am dat peste un soldat. Deasupra lui era numai un strat subţire de pământ şi eu l-am călcat, iar el a ridicat o mână în sus aşa-ia. E-he-he! M-am speriat şi tremuram ca varga. Îmi clănţăneau dinţii. Am venit acasă şi m-a lovit boala aceea. Mă fărma şi mă fărma şi mă fărma continuu. Credeam că-s gata. S-a dus mama la baba Varvara, ţiganca, şi o roagă:

— Hai, lele Varvară, la mine şi scapă-mi băiatul că se usucă. Poate descântecul matale îl va rătui. Baba ştia bine a descânta. A luat nişte cositor, l-a topit, l-a turnat într-o cană cu apă... de-ale vrăjitoriei, treaba ei. Şi ce credeţi? Peste vreo două zile am început a-mi veni în fire, mâncam, mergeam. Dar după aceea m-au apucat frigurile. Săream din pat aşa-ia! Când în sus, când în jos, de acum nu ştiam ce să fac. Şi se duce tata la moş Hoştin şi-i zice:

— Măi Hoştine, fă-i ceva că-l fărâmă frigurile. Şi moşul l-a învăţat pe tata cum să mă lecuiască. Mi-i cam ruşine să vă spun, dar vă spun. Am băut ud. O ceaşcă am băut, apoi tata m-a luat de mână şi m-a dus până la brazda Purcarilor. Tot o fugă am ţinut încolo şi încoace, încolo şi încoace. De vreo trei ori am făcut aşa şi am fugărit boala. Mi-a trecut. Să nu fi fost moş Hoştin, dam duba. Poate că nici nu eram în ziua de azi. Iată cum. Atât.

Daria Băbălău: La marginea Purcarilor era un beci foarte mare, fusese al unui bogătaş, Bârnoţchi îi zicea lumea. Şi când s-a început bombardamentul cel mare ne-au dus pe toţi în beci. Un sat întreg încăpu acolo. Iar de sus bombele cădeau şi cădeau. O străşnicie. În ziuă femeile s-au vorbit să se întoarcă acasă şi să mai

ieie câte ceva, căci din fugă nu luase nimic din lucruri, au luat numai vreo două pâini subţioară şi înainte. S-a dus mama şi a văzut că pereţii casei bunelului erau făcuţi pulbere, grămezi de scrum rămăsese din casă. Plângea mama, se văicăra. Nemţii ne-au evacuat spre Antoneşti. Câteva ori au trecut avioane deasupra noastră şi noi toţi ne trânteam jos, la pământ. Mama ne cuprindea ca o cloşcă. Când avioanele dispăreau, continuam calea mai departe. În Antoneşti ne-am aşezat lângă un hindichi de la marginea satului, să ne odihnim. Şi alături era casa unei cumnate de-a mamei, mătuşa Vera, soţia fratelui lui tata, Simion. I-a rugat pe nemţi să ne permită să ne ducem la mătuşa Vera să ne hrănească. Şi nemţilor li s-a făcut milă, pesemne, şi ne-au permis să ne ducem. Ne-a luat mama pe toţi patru, câţi eram, şi ne-am dus. Am stat acolo câteva zile. Într-o noapte auzim un scheunat la uşă. Cineva zgâria uşa. Mama a ieşit şi l-a văzut pe câinele nostru – Leidar, pe care îl uitasem în Purcari, legat cu un lanţ. Era împuşcat într-un picior. Noi am început a-l cuprinde şi a plânge, iar el scheuna şi se bucura ca un copil. L-am dus în casă, mama a plecat după leacuri (era acolo un spital nemţesc) şi l-am lecuit. Din Antoneşti ne-am evacuat la Carahasani, apoi în Ispenovka, un sat din Ucraina. Acolo am şezut până-n toamnă. Şi câinele nostru a fost mereu alături de noi. Iar în timpul foametei nişte oameni ni l-au furat pe câine şi l-au mâncat. A ieşit din război, a fost rănit, dar a scăpat. Iar foametea i-a luat zilele. Noi, copiii, plângeam de parcă ne era un frate. Aveam mare încredere în el, toţi îl iubeam pe Leidar. Ce? Da, în Antoneşti trăiam în timpul foametei. Unde şi acum trăim. Doar tata e din Antoneşti. Acolo în Ispenovka a murit sora noastră Aneta, nouă luni avea. Mama ne lua cu dânsa peste tot locul. Chiar şi la fântână, după apă, împreună plecam. Se temea să nu se întâmple ceva cu noi. Căci puteai găsi pe drumuri diferite jucărele care erau, de fapt, nişte mine mici. Explodau şi puteai rămâne orb, fără mâini; pe unii i-a ucis chiar. Eram odată la

fântână şi auzim: „Echiparea! Echipare!”. Armata română se retrăgea din sat. În timpul acela iese un ostaş român ducând de funie o vacă. Când ne vede pe noi, se apropie şi-i zice mamei:

— Îţi las dumitale vaca, n-o pot duce mai departe, hrăneşte-ţi copiii.

Bucuri-i-e-e-e! Începusem a trăi împărăteşte cu vaca aceea. Dar nu ne-am bucurat mult căci au trecut avioane şi deasupra satului acela, l-au bombardat şi o bombă căzu lângă vaca noastră şi o ucise. În Antoneşti ne-am întors cum am plecat – cu mâinile goale.

Damian Băbălău: În timpul foametei nenea meu Chirică nu putea trăi cu ginerele său Petrea şi l-am luat la noi. Trăiam împreună. Iarna era geroasă şi i s-au umflat oleacă gâlcile. Iar ginerele acela, Petrea, a început să-l sperie pe nenea zicându-i că numaidecât va muri dacă nu se va lecui. Petrea acela îi spunea lui nenea:

— Numai medicul te scapă. Hai cu mine la operaţie. Vii acasă flăcău. Şi s-au pornit la Chişinău, la operaţie, chipurile. Petrea s-a întors acasă, dar moşneagul nici în ziua de azi n-a venit, nu se ştie unde l-a băgat Petrea acela. Dacă cineva îl întreba unde-i bătrânul, Petrea îl suduia şi-i spunea să nu-şi bage nasul unde nu-i fierbe oala.

— Moşul e acolo unde trebuie să fie, zicea el şi crişca din dinţi. Tare rău era Petrea acela. Un câine. Nu se ştie ce-a făcut cu nenea. Oamenii vorbeau că l-a ucis, ca să-i rămână casele lui, lui Petrea. Aşa şi s-a întâmplat. Dar el le-a vândut şi s-a mutat cu traiul în satul de unde era. Dar şi acolo au dispărut câţiva oameni. Se vorbea că Petrea îi chema în beci să-i cinstească şi le făcea felul. Le trântea un topor în cap şi erau gata. Poate şi-i mânca, cine ştie... Dar a zdohnit şi el. Oamenii spuneau că mai rău ca dânsul n-a văzut satul. Un criminal. El l-a ucis şi pe nenea. Sigur că el. Cine altul? Că la noi nimeni n-a murit de gâlci. Dar să nu mai vorbim. Gata. Mai mult nu

spun niciun cuvânt.

„Nu se permite!”

ION BEJENARU (n. 1932) şi TAMARA BEJENARU (n. 1938)

Ion Bejenaru: Prin anii ’46 – ’47 am îndurat o foamete mai rea ca războiul. Umblam pe dealuri şi căutam ierburi, papură. Plângeam şi mâncam. Mulţi mureau. Îi îngropau adeseori la grămadă. Doamne fereşte! Şi când ajungeai acasă nu ştiai ce să faci cu papura aceea: s-o usuci, s-o baţi în piuă şi să faci făină ori s-o mănânci aşa cum ai adus-o. Mi-i şi ruşine să vă spun, dar ne repezeam la papura aceea ca la cel mai bun leac care există pe pământ. Într-un timp aduceau în sat păpuşoi pentru oameni. Se duceau şi-i cărau de lângă Ştefan Vodă, clar că nu era atunci orăşelul, dar până în locul acela era şoseaua făcută. Din sat şi până acolo cărau păpuşoiul cu căruţele. M-am luat şi eu odată după unul moş Grigore, care înhăma la car un bou şi o vacă şi făcea treabă. Cum vă spuneam, m-am dus cu moş Grigore, am chitit momentul când nimeni nu se uita la mine şi am dosit un ciocălău de păpuşoi. Dar m-a zărit o femeie şi m-a pârât. S-a apropiat de mine unul de la raion, m-a percheziţionat şi n-a găsit nimic, căci dosisem bine ciocălăul. Scorpia aceea de femeie se jura că m-a văzut cum am pus mâna pe ciocălău. M-au mai controlat o dată şi l-au găsit. Mi-a tras nebunul acela vreo cinci lovituri în cap cu ciocălăul, dar mie nu-mi păsa de lovituri, îmi părea rău că mi l-au luat. Am rămas cu nimic. Să nu dea Domnul nimănui aşa zile. Nici măcar duşmanilor noştri astfel de zile să nu le dea. Alde tata se ducea uneori prin lume după pâine. Uneori aducea câte ceva, dar odată se întorcea de la Odesa împreună cu nişte muieri. Era vlăguit tata, abia-abia mergea. De-ale gurii avea ceva într-un fund de sac, dar nu se îndura să

mănânce: ne aducea nouă, se temea să nu ne prăpădim. Da, mi-am amintit: macuc ne-a adus atunci tata. Pe lângă Purcari i s-au înmuiat picioarele şi muierile acelea l-au lăsat în drum, nu s-au îndurat de el. S-a târât tata până într-un şanţ rămas din timpul războiului şi acolo l-a doborât foamea. Norocul lui şi norocul nostru că nişte săteni au dat de dânsul şi l-au adus acasă mai mult mort decât viu. Mama l-a îngrijit şi l-a salvat. Altfel nu mai aveam tată. Rămâneam orfani şi cine ştie ce se întâmpla şi cu noi. Aveam noi pe atunci două oi, le aşteptam să fete, trebuiau să fete, dar au venit nişte duşmani, au spart o bortă în perete şi ne-au scos oile. Eu intru dimineaţa cu noaptea în cap în sarai şi – mare minune! Zăresc luna în sarai. Dar cu adevărat era gaura aceea făcută de hoţi. Iar mie mi se părea că văd luna. În noaptea aceea ninsese şi nu le-am găsit urma. Ştiau hoţii că tata zace la pat şi nu s-au prea temut de noi. Dar mai târziu tot am aflat cine au fost făptaşii, hoţii adică. Munca cinstită niciodată nu se pierde, vă spun. Aşa că nimeni nu trebuie să se lăcomească la munca străină. Uneori nici de a ta nu ai parte. Oameni buni, gândiţi-vă la bine, căci mulţi sunt cei care ne vor răul, dar să ştiţi că este Dumnezeu şi vă vede şi tot răul în capul răuvoitorului se va scurge. Iar acel care nu înţelege lucrul acesta e nenorocit, iar cel care înţelege şi râde e pierdut. Dacă unul care face rău vede că eu îi vreau binele poate îşi va da sama şi se va schimba şi copiii noştri vor trăi în prietenie, iar nouă ce altceva ne trebuie? Bine faci – bine ajungi, aş vrea să cred.

Tamara Bejenaru: În timpul foametei aveam vreo opt-nouă ani. Foame grea am îndurat atunci. Mulţi au suferit, mulţi s-au îmbolnăvit, mulţi s-au chinuit, mulţi au murit chiar. Ceva straşnic a fost. Mai înainte de asta pe tata l-au dus la război; eu şi cu un frate, mititei amândoi, am rămas cu mama. Când mergea frontul prin satul nostru mama nu ştia ce să facă ca să ne salveze, să rămânem în viaţă, vii. Ne-a dus într-o grădină din

marginea satului şi ne-a ascuns într-un ocop şi ne-a lăsat acolo în plata Domnului, căci ea se întoarse acasă ca să ieie ceva din boarfe, fiindcă urma să fim evacuaţi în Placheuca, un sat din Ucraina. Acolo, în satul acela, ne-au ucis vaca. O bombă a căzut chiar lângă ieslea văcuţii noastre şi a făcut-o bucăţi. Mama a îngropat-o şi noi am rămas fără hrană, căci ea ne hrănea. Umblam pe la casele oamenilor şi strângeam câte o bucăţică de pâine ca să rămânem în viaţă. Când ne-am văzut acasă, de bine n-am dat. Aici ne aştepta o foamete mai straşnică. Nici n-am crezut că vom rămâne în viaţă. Şi acum nu-i uşor, căci suntem bătrâni, bolnavi şi singuri. Băieţii ni-s departe: unul e în Tula, altul în Krasnodar, iar fata e în Chişinău. Dar atunci, cu foametea, era mai greu. Ştiţi de ce? Fiindcă n-aveai nicio nădejde! Doamne fereşte! Într-o spaimă am trăit. Şi nu e de ajuns că toată ziulica te gândeai la mâncare, dar dacă mai aveai ceva pâine ferită de ochii Satanei, rareori te bucurai de ea, căci se găseau animale care te pârau la sovietul sătesc şi veneau activiştii de acolo şi ţi-o luau. Veneau şi ne luau tot ce aveam strâns din munca noastră. Unii numai cu asta şi se ocupau. Ne-au luat, ne-au luat până ne-au dus la rădăcini de papură, la făină din miez de răsărită ori din ciocălăie.

Ion Bejenaru: După câte am tras noi, am crezut că vom avea un viitor mai bun, o viaţă mai uşoară, mai îmbelşugată. După foamete ne bucuram că măcar aveam ce mânca, însă de la o seamă de vreme viaţa noastră e foarte dură. Pensiile nu ni le dau la timp, leacuri nu avem. Dacă nu e una, e alta. Cum să trăieşti? Cine îşi bate capul de noi, de ţăranii bătrâni? Noi am fost şapte copii, dar tata şi mama ne-au salvat. În timpul foametei a murit o surioară de a noastră – Panaghiţa. Restul, mulţumim, am trecut prin toate nevoile. Părinţi de aur am avut. Ce zici dumneata? Aveţi dreptate: părinţi de pâine am avut.

Tamara Bejenaru: În timpul foametei tata avea

grâu pe care îl ascundea în nişte lăzi. A făcut un perete din lăzile celea şi a ascuns acolo grâul. Mama a muruit peretele, l-a văruit şi nici nu-l deosebeai de ceilalţi pereţi. Tata a zis că pâinea noastră e la loc de nădejde şi nimeni n-a da de dânsa şi vom ieşi din iarnă sănătoşi. Nu vom avea frică de foamete. Dar au venit şi împungeau cu suliţele prin scârţe, prin iesle, prin pământ, chiar şi prin sobă s-au băgat. Când au început a bate prin pereţi, mai n-am murit de frică. Dar de ce te temi, de aceea nu scapi. Într-o parte a peretelui a sunat a boştură, a gol. Au dărâmat peretele şi ne-au luat grâul. Noi, copiii, plângeam, iar părinţii nu scoteau o vorbă, ca să nu-i mânie pe activişti. Cei care ascundeau pâinea riscau să nimerească la puşcărie. Îţi luau pâinea şi încă te băgau în puşcărie. Dar noi mai aveam şi nişte grăunţe de porumb ascunse în harman. Şi când am ajuns în iarnă, s-au gândit tata şi mama să-i aducă mai la dos. Au săpat în sarai la vacă o groapă adâncă, au pus acolo un poloboc, au turnat în el grăunţele şi nivelau deasupra pământul, ca să nu se cunoască. În timpul cela trece pe lângă noi nănaşul Petrea Banaru şi strigă:

— Finule Alexei! Finule Alexei! Tata iese şi zice:

— Ce este, nănaşule?

— De ce ţii lumina în sarai la vacă? (Era noaptea atunci.)

S-a îmbolnăvit vaca, nănaşule, o lecuiesc, îi răspunde tata. A stat nănaşul puţin la gânduri, şi-a dat seama că tata, probabil, ascunde pâinea, a plecat la sovietul sătesc şi ne-a pârât. Le-a spus şi unde s-o caute. Dar tata îl cam cunoştea pe nănaş, ştia ce poamă-i. Aşa că până în ziuă a scos polobocul din sarai, a astupat groapa şi a îngropat polobocul împreună cu porumbul afară, nu departe de casă. Abia şi-a şters fruntea de sudoare – iată-i şi pe băgătorii de seamă de la sovietul sătesc:

— Scoate pâinea.

— N-am nici nafură.

— Scoate-o cu binele, că de data asta nu scapi cu obrazul curat, ostrovarule. Au început a cotrobăi peste tot locul, dar n-au găsit nimic. Ne-a ferit Dumnezeu. Doamne fereşte ce făcea nănaşul când a aflat că n-au găsit la noi ceea ce căutau. Striga să caute mai atent, căci el ştie precis că noi am ascuns în sarai pâinea. Au venit iarăşi, au căutat, au căutat chiar şi-n harman, dar n-au găsit nimic. Se gândise bine tata unde să ascundă porumbul. Noi aveam pe atunci şi un purcel. N-am putut să-l creştem mare, căci nu aveam cu ce să-l hrănim. Şi tata a hotărât să-l taie. L-a înjunghiat şi-l pârlea. Dar să ştiţi că în timpul foametei nu aveai dreptul să pârleşti porcul. Trebuia să-l jupoi şi pielea s-o dai la stat. În mijlocul satului nostru era atunci un turn de pază. De pe turnul acela se vedea tot satul ca-n palmă. În seara aceea, când tata se porăia cu porcul, de pază pe turn era Leonea Comsomolu, şi acesta un neam de-al nostru. Nu în zadar se zice: apără-mă Doamne de prieteni, că de duşmani m-oi apăra şi singur. El a văzut că iese fum la noi, a venit, i-a mirosit a carne şi a început a striga:

— Aha! Pârleşti porcul! Nu se permite! Tot amu te spun la sovietul sătesc! Cine ţi-a dat voie? Nu se permite! Iaca, mă duc la sovietul sătesc…

— Fii om, Leonea, îl roagă tata, suntem de-ai noştri, ne-om înţelege noi. Când vede că acesta s-a mai înmuiat puţin, taie o bună bucată de carne şi i-o dă, numai să nu ne pârască. Se duce Comsomolu acasă, tata răsuflă uşurat şi-şi caută de lucru. Dar credeţi că a scăpat aşa de ieftin? Pe naiba. Când se uită tata spre poartă, Comsomolu intră ca la dânsul acasă.

— Alexei, zice el, crezi că m-ai cumpărat cu o fărâmătură de carne? Dar deoarece suntem de-ai noştri, fie, n-am să te pârăsc, dar fii om şi tu: mai dă-mi şi un boţ de slănină. Ce avea să facă bietul tata? îi dădu şi slănină, mă rog, ca între neamuri, numai să nu afle cei de la putere, căci altfel rămâneam şi fără porc. Iată ce fel de oameni erau atunci, îţi smulgeau bucăţica din gură. Am

trecut şi prin asta...

„Erau şi din cei care nu aplecau capul”.

FOCA MATVEEV (n. 1932)

Am apucat anii aceia grei de după război şi ceilalţi care au urmat, nu mai uşori. Oamenii de la noi, ştiţi dumneavoastră destul de bine, au fost evacuaţi şi nu şi-au prelucrat pământul. Când am revenit în sat, pământul era numai buruiene, dar am semănat şi atunci. Şi în 1945 s-a făcut pâinea, dar, cum era cu regimul acela al lui Stalin, ne-au luat tot ce aveam. Ne-au pus impozite mari şi n-am putut să acoperim pâinea aceea. Veneau cei de la raion şi câţiva activişti – lingăi din satul nostru şi împungeau peste tot cu suliţele. Căutau pâinea. Unde o găseau, o luau. Aproape la toţi oamenii găseau câte ceva ascuns. Hoţia asta a statului a făcut ca să se înceapă un an greu în viaţa oamenilor. Greu trăiau sătenii mei atunci. În 1946 a fost o cumplită secetă şi încă mai puţină pâine au strâns oamenii. Nevoie! S-a început un an crâncen. Despre noi ce să vă spun? Tata fusese luat la concentrare de către români. Rămăsesem acasă numai eu cu mama. Când au început să ne măture podurile, unchiul Ionică – fratele mamei, a venit la noi şi am săpat într-un colţ de sarai o groapă. De la început am săpat-o cât încăpea un om. Apoi am lărgit-o. Eu îi ajutam unchiului Ionică. Câţi ani aveam? 14. După ce am lărgit groapa şi am făcut-o mare, unchiul Ionică i-a spus mamei să calce lut şi s-o muruie. Apoi am făcut un foc în groapă până am uscat-o. După ce am uscat-o, am turnat acolo grâul şi l-am acoperit. Am muruit podeaua saraiului şi de foamete nu ne prea temeam. La grâul cela am umblat abia prin 1947, fiindcă până atunci mai aveam ce mânca. Odată au venit şi la noi cei cu suliţele. Au început să împungă totul împrejur. Noi nici nu puteam răsufla de frică: dacă ne găseau duşmanii grâul? Echipa lui moş Ion Dulău nu ne-a găsit grâul şi de aceea, fiindcă noi am

clădit deasupra lui o grămadă de tizic [amestec de balegă cu paie]. Au scormolit ei în tizicul cela, au scormolit, dar n-au dat de grâu. Ne-a ferit Dumnezeu. De aceea noi mare-mare foame n-am tras. Ne-a salvat grâul acela. Măcar nu trăiam în spaimă. Dar a fost foarte greu. Mă duceam cu măhălenii la baltă, la Nistru, şi strângeam rădăcini de papură, le aduceam acasă şi cocea mama turte din ele. Într-o vreme, mama amesteca papura cu puţină făină de grâu, cocea turte şi mă trimitea pe mine la târg la Carahasani să le vând, căci ne trebuiau şi bani. Sta lumea în rând la turtele noastre. Le mâncau acolo, pe loc. Erau gustoase. Dar mureau mulţi atunci.

Eu aveam un cal şi venea la mine ajutorul preşedintelui sovietului sătesc Ivănaş Spătaru, măhăleanul nostru, mă lua cu tot cu cal ca să ducem morţii la cimitir. Cu de-a sila mă lua. În iarna aceea a căzut atâta omăt că a astupat şi casele. Mai ales la marginea satului era prăpăd. Ce făcea moş Ivănaş? Pândea când murea vreunul care avea cine-i săpa groapa ori era mai avut şi plăteau neamurile pentru săpatul gropii, mă lua pe mine, încărcam sania cu morţi şi-i puneam în groapa gata săpată. Altfel nu era chip.

La marginea satului era o casă în care se grămădiseră mai mulţi ţigani. Cred că s-au adunat acolo cu gândul că împreună vor scăpa de moarte. Dar n-a fost să fie aşa. Au murit toţi. Casa le era năruită cu omăt, iar ei nu aveau putere nici măcar să facă o pârtie. Aveau lângă uşă o groapă şi îi târâiau acolo pe morţi. Au murit toţi până la unul. Ne-am dus cu moş Ivănaş să-i încărcăm în sanie, dar nu puteam să-i scoatem până deasupra omătului. Moşul a adus o funie, îi legam cu ea de subţiori pe morţi şi cu ajutorul cailor îi scoteam din borta aceea şi-i puneam în sanie; i-am dus la cimitir şi le-am dat drumul într-o groapă mare. Unul peste altul i-am pus. În iarna aceea au murit aproape toţi ţiganii din satul nostru. A rămas viu numai badea Ştefănică – muzicantul. În viaţa lui ce-a urmat badea Ştefănică a făcut veselie şi voie

bună la multe cumătrii şi nunţi din sat. Iar ceilalţi ţigani s-au dus. Nu mai ştiu să fi rămas viu cineva din ei. Poate a plecat cineva din sat…

Mergeau oamenii pe drum, cădeau şi erau duşi la cimitir. Nu se mai ridicau. Din mahala noastră a murit atunci moş Sava Oprea. De fapt, ieşise el din foametea cea mare. În primăvară a semănat orz în harman şi, când orzul a dat în spic, el a mâncat, a mâncat până s-a umflat şi a murit.

Mureau oamenii, dar n-am auzit să se mănânce unul pe altul. La Purcari s-a întâmplat aşa ceva. Două femei, ca să se salveze, au hotărât să-şi mănânce copiii. Au mâncat un copil, iar când urma să-l taie pe al doilea, mama lui n-a vrut să-l ucidă şi mare scandal a fost. Au aflat şi legiuitorii şi le-au judecat. Femeia aceea care şi-a mâncat propriul ei copil s-a întors din lagăr cu o fată luată de suflet. Au trăit împreună până a înghiţit-o şi pe dânsa pământul. Vai de viaţa ei! Credeţi că puţin s-a chinuit ea? Mai avea ea somn? Numai o dată i s-a arătat copilaşul în vis? Vai de capul ei!

În primăvara lui 1947 au început să ne deie pâine, dar o aduceau până unde era şosea, până lângă Ştefan Vodă de azi. Uneori trebuia să o luăm de la Căuşeni. Eu cu badea Alexei Banaru am înhămat odată calul meu şi ne-am pornit după pâine la staţia din Căuşeni. Am mers până seara. Am înnoptat acolo, iar dimineaţa am luat pâinea. Ţin minte că de la Căuşeni până acasă am tot mâncat păpuşoi. Orz nu puteam mânca, fiindcă avea hoaspă, iar păpuşoii aceia mi s-au părut unşi cu miere. Badea Alexei zicea:

— Măi, noi o să-i mâncăm pe toţi şi n-o să avem ce semăna.

— Las’ că rămâne, ziceam eu. Vă spun, erau aşa de gustoşi păpuşoii aceia de nici nu vă puteţi închipui. Am semănat şi am cules o roadă bogată. Răul cel mare era că ne luau aproape toată pâinea şi după foamete. Ne puneau impozite după impozite. Dacă nu dai, îţi luau

totul din casă. Dam pentru pământ, dam lapte, dam ouă, dam carne, dam lână. Chiar dacă nu aveai vacă, trebuia să cumperi lapte şi să dai. Ţin minte că noi nu aveam vacă, dar ne duceam la târg, cumpăram unt topit şi-l înmânam statului. Cu carnea ce făceam? Un gospodar ducea o vită la abator şi ne înscria pe mai mulţi că am dat carnea cerută. Apoi ne înţelegeam noi între noi. Mai târziu s-au anulat impozitele. Când s-au format colhozurile. Sugeau din colhozuri.

În timpul foametei nu prea aveam ce face. Nimeni nu ne supraveghea şi aveam mult timp liber. Umblam pe dealuri după o mână de iarbă şi dam uneori de mine, bombe rămase în urma războiului. Să vă povestesc cum am fost odată după praf de puşcă. Nu aveam cu ce aprinde focul şi m-am dus eu, Grigore Matveev, măhăleanul, Vasile, Simion, Milian Spătaru, Chirilă… Ne-am dus după praf de puşcă pe pământul purcărenilor. Acolo a fost lupta cea mare în timpul războiului. Locul Purcarului era minat, dar noi uitasem lucrul acesta atunci. Habar de grijă. Am găsit o antiaeriană, ne-am suit pe dânsa şi ne jucam. Ne-am jucat cât ne-am jucat, apoi ne-am pornit spre brazda Purcarului. Am găsit praf şi l-am încercat de-i bun. Înmuiam o sârmă mai groasă în praful cel de puşcă şi-l frecam de un băţ până băţul se aprindea. Chibrituri nu erau pe atunci. Am ajuns până la fântâna Zanoviei, dar n-am dat nici peste o mină. Dumnezeu a ţinut cu noi. Dar am uitat de timp şi când ne-am dat seama de asta, se făcuse noaptea. Praf aveam mult, căci am scuturat multe patroane. În timpul acesta, cei din sat, când au văzut că-i noapte, iar noi nu suntem, au hotărât că am dat peste vreo nenorocire. Se zvonea că ne-a făcut ferfeliţă o mină. Şi s-au pornit după noi. Ne-au ieşit înainte. În fruntea alaiului mergea moş Axinte, tatăl lui Grigore. Când ne-au văzut, se prefăceau că-s supăraţi, dar am înţeles noi că-s cuprinşi de bucurie. Am rămas nebătuţi atunci.

Să vă mai spun ce-am păţit în vremurile acelea de

foamete. Aici, unde-i iazul acum, era un tranşeu rămas din timpul războiului. Era un fel de cazemată. Era acoperită cu lemne şi pământ. Era mare, cam ca vreo trei – patru beciuri de-ale noastre. Şi ce ne-am gândit noi cu Grigore? Am găsit o puşcă nemţească, ne-am umplut buzunarele cu patroane (bunătăţi de acestea erau cât vrei atunci) şi am început să împuşcăm. Bah! Bah! Trăgeam pe rând: când el, când eu, când el, când eu. Apoi am hotărât să ne odihnim puţin, ca să se răcească ţeava armei. Cum nu ne astupau urechile împuşcăturile, auzim paşi şi vorbe. Noi am tras mai bine uşa şi am legat-o, căci avea cazemata aceea şi uşă. Da, noi împuşcam printr-o crăpătură a uşii, afară. Nici nu ne-a venit în cap că putem omorî pe cineva. M-au cuprins fiorii când m-am gândit la asta şi-i zic lui Grigore:

— Măi Grigore, se aude cineva, hai să ascundem puşca.

Auzeam cum cineva cobora scările. Ne-am uitat prin crăpătură şi l-am zărit pe moş Axinte. Acela nu se temea de nimic. În timpul războiului, când avioanele bombardau, toţi fugeau prin beciuri, iar el mergea liniştit pe drum de parcă totul era exact aşa cum trebuia să fie. Când l-a zărit Grigore, a zis:

— Am sfeclit-o. E tata. Acum o să vedem cât de fierbinte împuşcă arma noastră!

Am ascuns noi repede puşca, am acoperit-o cu paie şi ne prefăceam că n-am mâncat usturoi şi nu ne pute gura. Moş Axinte deschide uşa şi ne întreabă-porunceşte:

— Ce faceţi aici, măi? Ia veniţi la moşul să vă vadă!

El credea că suntem mai mulţi, nici gând că eram numai noi doi. Grigore-mi şopteşte:

— Du-te tu.

M-am dus ca la moarte, dar nu mi-a făcut nimic moş Axinte, iar lui Grigore i-a tras vreo trei zdupaci că i-a trecut pofta de militărie. Apoi ne-a probozit cât ne-a probozit şi ne-a cerut puşca. Noi, clar lucru, nici nu auzisem de puşcă. Noi măcar praştie nu aveam. A găsit-o

moş Axinte şi fără ajutorul nostru. Drept recompensă, l-a mai mângâiat puţin pe Grigore, de data asta m-a netezit şi pe mine, şi în felul acesta am încheiat noi atunci aplicaţiile militare.

Mai era un tranşeu aici, lângă casa mătuşii Alexandra. Era tranşeul acela plin cu bombe. 32 de kilograme cântărea un snaread de acela. Au venit ostaşii şi au hotărât să le explodeze. Ostaşii aceia ne-au spus nouă:

— Dacă vreţi să scăpaţi de bombe, duceţi-le de aici. Dar nu le încărcaţi în vreo căruţă. Duceţi-le în spinare ori cu targa. Dar mai întâi căutaţi un om să le sape, să le scoatem din tranşeu. Moş Colea Meşteşug a început a săpa, iar moş Axinte şi moş Grigore Oprea le cărau la marginea satului. 72 de bombe au dezgropat. Noi ne cam temeam, dar am cărat şi noi. Le-am scos din sat, am săpat o groapă mare şi le-am clădit acolo. Apoi soldaţii le-au explodat. Explozia aceea multe ferestre a spart atunci. Se speriase lumea că vine iar războiul pe capul nostru.

Cât de greu n-ar fi pe lumea asta, copilul tot copil rămâne. Aşa eram şi noi. Necătând la foamete, umblam după şotii. Ieşeam din sat, găseam mine, patroane şi le explodam. Cei cu vacile duceau vitele mai departe, în vreo vale, şi începeam milităria. Odată ne-am dus la moşie, în valea a doua, şi am dat de o bombă mare cum e masa asta. Erau atunci acolo Nică Creţu, Scridon, Ştefan Ţaranu, Toadere…

— Hai s-o punem pe foc, îşi dădu părerea unul din noi. La început ne temeam, apoi ne plăcu ideea. Cei mai mari din noi au pus iarbă în jurul bombei, crengi. Şi le-au aprins. Ne-am tupilat toţi la pământ, dar bomba nu exploda. Se gândeau cei mai mari să se apropie şi să vadă de ce nu explodează, dar a răsunat o bufnitură grozavă şi mai mult de jumătate de sat alerga să vadă ce s-a întâmplat la moşie.

Odată, Grigore măhăleanul hotărî să explodeze o

grenadă. I-a tras piedica şi a aruncat-o. Ne-am tupilat într-o râpă, dar granata rămânea moartă. Grigore se duce şi o aduce. A mai învârtit-o, a mai sucit-o, a mai şters-o şi a aruncat-o iar. Aşteptăm cât aşteptăm – nimic.

— Acuşi îi fac eu felul, se înciudă Grigore, se ridică, pune granata pe un deluşor şi începe a împroşca în ea cu pietre şi bolovani. Împroaşcă cât împroaşcă, dar granata tace. Atunci Grigore se porni iarăşi spre ea. Mai avea până la granată vreo şase-şapte metri. Noi îl chemam, îl rugam să fugă, dar el parcă era un apucat: împroşca şi împroşca. În sfârşit, granata explodă. Când fumul s-a destrămat, îl vedem pe Grigore întins la pământ. Ne-am speriat. Ne clănţăneau dinţii. Stăteam împietriţi. Apoi vedem că Grigore se mişcă, se ridică şi porneşte spre noi cu paşi de om biet. Am început a-l ocărî, dar el zâmbea. Aşa era Grigore – nu se temea de nimic, ca şi tatăl său, moş Axinte. Cu asta ne mai luam noi atunci. În rest – căutam de mâncare. Pentru noi şi pentru vite.

Noi, v-am spus, vacă nu aveam, dar ţineam un cal şi tare ne temeam să nu ni-l fure. Căci mâncau oamenii şi câini, şi mâţe, ce le ieşea înainte. Încuiam noi bine uşa, dar ne temeam să nu intre hoţii la cal prin perete. Puneam toată nădejdea în câinele nostru; aveam un câine foarte bun, rămas de la război, un câine învăţat, îi ziceam Hâtru. Au vrut să ni-l fure ţiganii, pentru hrană, dar n-au reuşit. Noaptea îi mai dam drumul şi mai alerga puţin, se dezmorţea. De vreo două ori a venit câinele cu laţul în gât; îi trântea pe cei ce voiau să-l prindă şi venea acasă. În afară de cal noi nu aveam nimic. Poate de aceea nici nu ne-au vizitat hoţii. Ce puteau lua de la o vădană şi de la un copil? Dintr-ai noştri a murit după foametea cea mare nenea Filimon, dar era bătrân atunci. L-a supt foamea. Din măhălenii mai de aproape au murit fraţii Filip şi Alexandru. Erau oameni zdraveni, înalţi, puternici. Mai ales Filip. Acela cosea o deseatină într-o zi. Până la chindii o da gata. Cosea ca doi sau ca trei oameni. Lui îi trebuia hrană, nu glumă. Nu s-a băgat la

alţii în gospodărie şi a murit de foame.

Unii dau peste om, numai să găsească de-ale gurii. Ţin minte cum au năvălit la noi doi ţigani. Mama făcuse o mămăligă şi turnase în ceaun apă. Ei au intrat, au ros ceaunul şi au băut şi apa din el. Încă bine că mama ascunsese măliga ce ne rămăsese, altfel rămâneam noi fără hrană. Ei au năvălit la noi de aceea, fiindcă mama, de jele, le mai da din când în când câte o bucăţică de turtă, de măligă, dar cât poţi să le dai? N-aveam restaurant nici noi. Iar ei mâncau bine. Mai ales unul din ţigani era ca un munte. Parfene ţiganul aici a căzut, la coada râpii, n-a rezistat, a căzut mort.

Odată mă întorceam de la deal cu căruţa. Asta s-a întâmplat în 1947. Nu aveam haine de ale noastre şi eram îmbrăcat într-un veston nemţesc. Epoleţi nu avea, numai nişte petliţe. Când intram în sat, mă opresc nişte miliţieni. La valea de lângă moş Chirică m-au oprit. Abia am putut ţine calul, căci ei mi-au ieşit înainte şi nu se fereau. Am oprit. M-am dat jos din căruţă, iar ei strigau: „Friţ! Friţ!”. Eu nu înţelegeam ce i-a apucat, de ce-s atât de înfuriaţi. Iar ei mi-au rupt petliţele, le-au aruncat la pământ şi le călcau în picioare. Apoi mi-au smuls de pe mine vestonul, l-au făcut sul şi l-au aruncat la pământ. Eu le lămuream că n-am cu ce mă îmbrăca, iar ei suduiau şi-mi arătau pumnul. Nu ne prea înţelegeam noi, căci ei vorbeau ruseşte, iar eu nu numai atunci, dar şi azi ruseşte vorbesc stâlcit. Când ei au plecat, eu m-am întors, am găsit haina aruncată şi am ascuns-o în căruţă. Ce, aveam să umblu dezbrăcat?

Atunci în haine nemţeşti era îmbrăcată toată mahala noastră. Eu am dat de ele. M-am dus la fântână după apă şi am scăpat în ea căldarea. Am găsit o cange şi mă chinuiam s-o scot. Simt ceva greu şi mă bucur că am aninat-o. Mă uit mai bine – nu-i căldare. Nu înţelegeam ce-i în cange. Când o ridic până la gura fântânii, văd că am tras o haină nemţească. Mai arunc o dată cangea şi ridic o pereche de pantaloni. Tot nemţeşti.

Mai scot. Mai scot. Mai scot. Mă zăresc măhălenii şi vin şi ei la fântână. Pipăie hainele nemţeşti, le cântăresc din ochi, le apreciază calitatea şi li se face şi lor poftă de uniformă soldăţească.

— Ia ţi-ajunge ţie, îmi spune moş Zaharia Caproş, te-ai înţolit de-ajuns.

Eu mă dau la o parte, iar ei, unul după altul, au tot ridicat din fântână haine nemţeşti. Le-am uscat şi când ne-am îmbrăcat, ţi se părea că a revenit armata germană în sat la noi. Mulţi ani ne-au încălzit uniformele acelea. Erau ale noastre, nu ale fasciştilor. Dar când intra miliţia în sat, armata din mahala noastră se dezbrăca pe-un cap. Deveneam civili. C-apoi rămâneam nu numai fără haine, ci şi fără dinţi.

Ştiţi destul de bine că dacă nu ne luau pâinea de la casă noi nu suferearn atât de greu foametea aceea. La început bieţii oameni au plătit impozite după impozite, apoi au venit şi le luau şi pâinea ce le-a rămas. Căci omul mai ascundea câte ceva pentru copii, nu era chiar atât de prost să creadă în cele spuse de conducere. Aşa că stribocii[2] găseau pâine aproape la toţi, dar nu de la toţi o puteau lua. Căci erau din cei care nu aplecau capul. În casa asta, unde trăieşte azi Iliuşa Midrigan, trăia unul Gheorghe Ţăruş cu mamă-sa şi cu frate-său. Eu trăiam bine cu Gheorghe şi ştiu bine ce s-a întâmplat atunci. Le-a deschis poarta unul de la raion, Rîbin, un şchiop, şi cu handralăii care măturau podurile oamenilor şi au găsit în

---

2 Aşa se numeau membrii Detaşamentelor de exterminare (gărzi paramilitare), înfiinţate de puterea sovietică pentru lichidarea rezistenţei anticomuniste. Precedentul îl constituia Hotărârea din 10 ianuarie 1945 a CC al PC(b) pentru „intensificarea luptei cu naţionaliştii ucraineano-germani” din regiunile vestice ale Ucrainei. Stribocii şi familiile lor erau privilegiaţi, fiind scutiţi de plata dărilor şi de obligaţiile de muncă, aveau acces la bunuri de larg consum cu preţuri preferenţiale, durata activării în aceste detaşamente era echivalată cu serviciul militar, familia era scutită de impozite, iar în cazul morţii stribocului primea pensie specială. Cf. Dr. Ion Popescu, *Crearea Regiunii Cernăuţi*, în „Observatorul”, 13.02.2005, accesibil la http://www.observatorul.com/articles_main.asp?action=articleviewdetail&ID=1951. (n. red.)

podul lui Gheorghe grâu şi păpuşoi. Au început a încărca pâinea în saci. Nici nu auzeau cum baba Lixandra stârnea tot satul cu bocetul ei. Iar Gheorghe, când vede asta, îi lasă în ogradă şi fuge la deal să-i spună noutatea lui frate-so Leonea, aşa îl chema. Acela cosea nişte iarbă. Când aude vestea, leapădă cositul şi vine la fugă în sat. Şi când cei cu luatul dau să iasă din ograda femeii, îl văd pe Leonea gol, numai în izmene şi cu coasa în mâini.

— Cine v-a dat voie să vă suiţi în podul nostru? îi întrebă el. Cine v-a dat voie să ne luaţi pâinea? Să văd toţi sacii jos din căruţă!

Rîbin se porneşte spre el, iar Leonea le spune însoţitorilor împuternicitului de la raion:

— Spuneţi-i veneticului că dacă mai face un pas, îi tai capul!

Rîbin vede faţa schimonosită de ură a celui cu coasa, se opreşte şi-i întreabă pe tovarăşii săi:

— Cito scazal etot bezumeţ? (*Ce a zis nebunul acesta?*)

— A zis că-ţi taie capul dacă mai faci un pas, îi răspund ei. Se mai uită Rîbin o dată la coasă, se mai uită la om şi iese cu spatele înainte din ogradă. Apoi a luat-o cam repejor spre sovietul sătesc. Aşa au rămas ei cu pâine la casă, căci n-a mai călcat nimeni în ograda lor. Cu Leonea nu glumeai. El era ca şi moş Axinte, ca şi Grigore – nu se temea de nimeni. Când se înfuria, puţini îndrăzneau să-i steie în cale. Am păţit-o şi eu odată cu dânsul. Mă întorceam de la Vasile. Se lăsase întunericul, lângă râpă aud nişte răcnete. Mă apropii, era omul curios, şi văd că Leonea se bătea cu nişte flăcăi. Îâl târâia pe unul spre câinele lui. Avea un câine rău. Cel târât striga:

— Săriţi! Salvaţi-mă! Nu mă lăsaţi că mă ucide! Am rămas portret. El m-a zărit, cine ştie la ce s-a gândit, poate i s-a părut că îs părtaş de-al celui bătut, îi dădu drumul aceluia şi s-a luat după mine. Mie nu mi-a trebuit mult timp să stau la gânduri. Am dat foc la bocanci şi am

luat-o iepureşte spre casă. Intru glonţ în casă şi nu-mi pot veni în fire. Iar tata mă întreabă... Da, era tata acasă, înseamnă că asta s-a întâmplat înainte de a-l lua la război. Şi, zic, tata mă întreabă:

— Ce-i cu tine, Foca?

— M-a fugărit badea Leonea!

— Dar ce l-a apucat?

— Nu ştiu, zic.

Peste câteva zile am căzut la pat şi am fost mult timp bolnav. A fost tata pe la dânsul, a trecut şi el pe la noi, şi-a cerut iertare de la mine, mi-a spus că a crezut că eram unul din cei care voiau să-l bată. Dar ce să mai vorbesc de mine, dacă şi celor cu puştile le-a îngheţat sângele în vine când au dat peste dânsul?

Ne-a strâns bine în cleşte foametea aceea. N-o pot uita nici azi. Poate a da Dumnezeu şi n-or mai şti nepoţii noştri ce-i aceea foamea. Că...

„Au vrut să ne şteargă de pe faţa pământului".

VERA (n. 1932) şi MILIAN SPĂTARU (n. 1934)

Vera Spătaru: În 1944 a trecut războiul prin satul nostru şi ne-au evacuat. Când am revenit în sat, totul era pustiit, părăginit. Dacă nu arasem, nu semănasem, nici n-aveam ce strânge de pe deal. Oamenii s-au apucat de lucru, căci trebuiau să trăiască, n-aveau altă ieşire. Şi noi am strâns în 1946 puţină pâine, dar era pe vremea lui Stalin, veneau şi ne luau tot ce aveam. Mai ascundeam noi prin sobe, prin harman, prin ocoluri la vite, dar veneau şi ne luau tot ce găseau. În iarna din 1946-'47 foametea deveni straşnică. Mânca lumea ce găsea: şi cioroi, şi coji de copac, şi ţistari, şi papură... Mai norocoşi erau acei care aveau o văcuţă pe lângă casă, aceia s-au salvat, da. Laptele-i lapte. Chiar noi am avut o văcuţă care ne-a ţinut în viaţă. În timpul foametei noi eram numai cu mama. Ca să ne hrănească, ea a scos tot din casă şi a vândut ori a schimbat pe pâine. Astfel ne-a

salvat pe noi, trei copii am fost.

În primăvara lui 1947 strângeam spice de orz, de secară, le prăjeam, le băteam, le râşneam şi făceam o măliguţă ori coceam turte. Dacă mai era şi o cană de lapte, ne credeam bogătaşi. Mare foamete a fost. Un polonic de geandră [terci de mălai, păsat] ni se părea ambrozie.

În timpul iernii celea a foametei oamenii mureau zilnic. Chiar alături de noi trăia un om, Onofrei. Ţin minte că l-au găsit mort, îngheţat, l-au pus într-o căruţă numai cu două roate, cele dinainte, şi l-au dus la cimitir. Fără sicriu, fără nimic. Picioarele i se târau pe jos, cui îi păsa? Era foamete. Nici praznic, nici bocete. Avea noroc mortul dacă-i găseau o groapă unde să-l pună şi să-i deie o lopată-două de ţărână.

Ne duceam după papură-n baltă; eram mici, dar ne duceam. Râneam omătul şi o scoteam cu târnăcopul, cu ranga. Rădăcina papurii era bună de mâncat, avea un mijloc vârtos, noi ziceam atunci că mijlocul papurii e covrig. O uscam în sobă, o râşneam şi ieşea o măliguţă. Dacă aveai şi o mână de făină ori de bulgur, te ţineai, dar dacă mâncai numai bucate pregătite din papură puteai să te pierzi. Mureau oamenii. Mureau. Se umflau până plesneau. N-avea cine să-i îngroape. Stăteau os în casă până dau de ei şi-i duceau. Iată chiar la Nichifor Spătaru a murit un băieţel de vreo 6 anişori. L-au găsit bocnă, rămăsese numai el viu în casa aceea, dar l-a strâns foametea şi pe dânsul.

Ca să nu moară de foame, unii se apucau de furat. Chiar la o măhăleancă de-a noastră au intrat şi i-au furat nişte oi.

Era pe vremea lui Stalin atunci. Mătincă el a vrut să ne mântuie pe toţi cu foametea, fiindcă şi înainte de foamete, şi în timpul foametei, şi după foamete veneau şi ne luau tot din casă, iar dacă nu dai la stat, erai luat şi dus la puşcărie. Abia venisem de la evacuare şi ne impuneau să le dăm tot grâul. Dacă ar fi fost oameni,

înţelegeau că nu avem de unde da, că ne aşteaptă pe toţi moarte. Mătincă aşa şi au vrut – să ne şteargă de pe faţa pământului, că altfel nici nu ştiu ce să gândesc. Nouă ne-au găsit pâinea ascunsă. Au scos-o din borta sobei şi de sub pat. O îngropasem acolo, dar ne-au găsit-o. N-au dus-o pe mama la puşcărie, mă gândesc, fiindcă era văduvă şi nu avea cine să ne îngrijească pe noi. Dar lor ce le trebuia? Pâine le trebuia. Ţi-o luau şi erau bucuroşi. Cineva îi netezea pe cap pentru asta, cum se vede. De asta am tras aşa o foamete straşnică, fiindcă ne-au luat pâinea noastră, muncită, grămădită de noi. Oameni din satul nostru umblau cu suliţele şi căutau pâinea. Erau alde Alexandru, rău tare; bun odor a fost şi Petrea, şi Matvei Paţuc nu se lăsa în urmă. Era un fel de poliţist, striboci le ziceau la aiştea. Pârau oamenii din sat. Dar câţi au făcut puşcăria pentru dânşii… Chiar tatăl lui Nică Malancea a făcut puşcăria atunci, moş Ştefan a făcut puşcăria, pentru că avea o moară şi l-au crezut mare bogătaş. Pe Foca Pricop l-au scos din casă şi l-au dus de au rămas copiii lui orfani. Dar mai târziu, în 1949, i-au ridicat şi pe dânşii, fiindcă erau, chipurile, feciori de culaci. Iar ei sărmanii nu aveau ce mânca. Din casă îi alungase şi trăiau într-o cocioabă dărăpănată de lângă grajd. În Siberia i-au dus. Ionică n-a mai trăit în sat, nu i-au dat voie, iar Nichifor a făcut ce a făcut şi s-a întors în Antoneşti. Şi pe Colea Moraru l-au dus în puşcărie şi i-au luat moara. Au făcut râs atunci din oameni.

Noi eram trei copii în casă şi ne-au scris la cantină. Pe mine m-au scris şi pe Iaşa. Ne dau câte o sută de grame de pâine, dar o plăteam cu bani. Eu îi dam mamei câte o bucăţică din bucăţica mea, iar Iaşa îi da lui Vasile, căci lui nu i se cuvenea pâine. Era mai mare ca noi. Mama mai cosea la maşină şi făcea un ban. Noi niciodată nu mâncam la şcoală, aduceam pâinea acasă şi o împărţeam între noi. Mama fierbea câte un ceaun de geandră şi ne-o împărţea cu polonicul la toţi egal. Că unul mănâncă mai repede, altul mai încet şi poate să

moară cel mai domol. Geandră? Râşneam grâu, papură, orz, macuc, iarbă – ce aveam – şi punea mama o mână de râşnitură de asta într-un ceaun mare cu apă, o fierbea, punea puţină sare, căci nu prea aveam sare, era scumpă, 10 ruble kilogramul, şi mâncam. Mâncam, dar nu ne săturam niciodată.

Ca să nu murim de foame, mama se ducea cu vândutul prin Polonia şi aducea macuc, cartofi, secară. Mama se ducea, dar se temea să nu ne ucidă cineva, căci se auzea că mâncau prin alte părţi şi copii. Şedeam cu uşa încuiată, baricadaţi. Uneori mama se afla prin străini câte vreo zece zile. Cu noi sta încuiată şi vaca, să nu ne-o fure cineva. Aşa am trăit. Cu mamă numai, dar ne-a scos din foamete. Mulţumim. Câini, mâţe, n-am mâncat.

Eu nu-mi amintesc să-mi fi plăcut deosebit vreo mâncare în timpul foametei, dar îmi amintesc că numai despre mâncare vorbeam când eram în casă. Ne urcam pe cuptor şi ziceam:

— Mamă, cum era de bine înainte! Ne coceai pâine, ne făceai plăcinte, dospite. Mâncam, ne săturam şi încă mai rămânea. Ce bine era!

— Poate a da Dumnezeu şi va rodi pământul, zicea mama, şi vom avea şi noi pâinică. Iar dacă vom avea pâine, nu ne-om pierde noi, vom trăi.

Aşa a şi fost. A dat Dumnezeu pâine oamenilor şi ne-am înfiripat. Nu ne-a strâns moartea pe toţi. Dar tare bine n-am trăit nici mai târziu. Am intrat în colhoz şi primeam pentru munca noastră ce trecea printre degete. Dar lumea era mai prietenoasă atunci, mai unită, mai liberă nu ştiu cum… Venea vreouna din noi cu vreo bucăţică mai gustoasă, o împărţea la toate din brigadă. Era bună la suflet lumea, nu ca acum. Acum îs mai răi. Nu se suferă unul pe altul. Îs mai fuduli. Îs mai bogaţi, dar mai cruzi acum.

Cu foametea, Vasile al nostru păştea vaca lui moş Axinte Spătaru. O păştea pe a noastră şi pe a lui. Îl răsplătea moşul cu ce avea. În ziua de Paşti i-a dat moşul

un ou şi o bucăţică de pască. A adus oul acela acasă şi l-a împărţit în patru. Am gustat toţi câte o bucăţică de ou şi câte o bucăţică de pască.

— Dacă îl mâncam eu singur, zicea Vasile, tot nu mă săturam. Mai bine să gustăm toţi câte puţin.

În 1947 s-a dus Vasile pe mirişte, a adunat nişte spice de grâu, le-a bătut şi s-a dus la târg la Carahasani. A vândut grâul şi a cumpărat două puiculiţe, căci nouă nu ne rămăsese după foamete nici zare de găină. Eu lucram cu mama la pământul nostru şi zărim pe cineva care mergea spre noi. Când s-a apropiat, l-am recunoscut pe Vasile. Ne-a arătat cu mândrie puiculiţele şi ne-a spus că le-a cumpărat ca să le avem de sămânţă. Apoi am mai cumpărat două, apoi şi un cocoş am cumpărat şi ne părea că avem de toate. E glumă oare patru găini şi un cocoş? Ne părea că avem o fermă de păsări. Ne aştepta belşugul. Aşa ne-am înviorat câte puţin, câte puţin până am răzbătut în lume.

Da, ne-am petrecut copilăria în greutăţi mari. N-am avut nici cu ce ne îmbrăca, nici cu ce ne încălţa, nici ce mânca… Of, Doamne, umblam la şcoală în opinci şi nu prea alergam, să nu le roadem, că nu avea cine ne coase altele, costau scump, iar banii… Aşa era viaţa.

Milian Spătaru: Eu am rămas fără tată în anul 1944. De la evacuare am venit noi acasă cu două vaci înjugate. Am tras acasă cu bucurie, dar mare jele ne aştepta. Am dovedit numai să zgâriem puţin pământul şi să punem nişte sămânţă în el când căzu peste noi foametea. Ca să scăpăm cumva de foamete, am vândut o vacă, iar pe cealaltă o ţineam în casă cu noi. Îi dam buruieni uscate. O hrăneam cum puteam. Ea ne da lapte, brânză. Mâncam fără pâine, căci pâinea era scumpă. Un kilogram de făină de papură costa 40 de ruble, iar un kilogram de făină de secară ori de păpuşoi costa 80 de ruble. Vindeam făina de papură şi cumpăram făină de păpuşoi, pentru măligă. Ne întăream puţin şi ne puteam mişca, puteam lucra. Altfel întindeai pielea pe gard.

Primăvara ne puneam în genunchi şi mâncam troscot, covrigei până ne dureau dinţii. Mâncam ca cârlanii. În 1947 aram cu vacile, semănam tot cu vacile, coseam cu mâinile şi hărmăneam tot cu vacile.

V-am spus că ne rămăsese o vacă. Noi nici nu aveam unde ţine două vaci, fiindcă casa noastră a ars în timpul războiului şi nu aveam unde ne adăposti. Rămăseseră numai pereţii întregi. Ne duceam prin tranşee şi căram beţe pentru reparaţii şi pentru foc. Ne-am întors la ruini... Acasă nu numai nevoia asta ne aştepta. A dat peste noi tiful, frigurile ne-au cuprins; mulţi oameni au decedat atunci, căci nu erau medici, nu erau medicamente. Mai rămăsese câte ceva de la nemţi, dar mai mult rău aduceau tabletele acelea, fiindcă nu ştiau oamenii pentru ce-s bune ele. Îi durea stomacul, le beau, îi durea ficatul, le beau. Vă închipuiţi cât folos ne-au adus ele? Nu ştiai pentru ce-s ele: pentru tif ori pentru pânticărie.

În timpul cela mai zăreai iepuri pe dealuri, dar nu-i puteai prinde. Apoi au dispărut şi ei. Mătincă nu rămăsese nici vrăbii, nici cioroi, nici şoareci. Nu aveau ce mânca şi au plecat de la noi, ori aşa îmi pare mie acuma. Iar dacă rămânea vreunul calic era mâncat pe loc.

Mergeam din când în când şi pe la şcoală atunci. Dar nu aveam pe ce scrie şi nu aveam nici cărţi de citit. Ne duceam la Viişoara şi aduceam de acolo hârtii pentru scris; fusese acolo o şcoală agricolă şi hârtii găseam de ajuns. Coseam hârtiile acelea şi făceam un fel de caiete în care scriam cu cerneală făcută din boz. Fierbeam bozul ca vinul şi ieşea cerneală neagră, dar se păta tare şi nu înţelegeai ce ai scris. Aveam şi o tăbliţă pe care scriam cu griful, dar până acasă se ştergea şi scriitura aceea. Aşa că mare şcoală nu am făcut noi atunci. Cu mine învăţa la şcoală şi Mihail Meşteşug; el îmi da o coadă de peşte, iar eu îi dam hârtii pentru scris. Dar, necătând că am activat amândoi într-un fel de colectivă,

nu a ajuns niciunul din noi mare cărturar.

De fapt, nici învăţătorii nu se arătau totdeauna la şcoală. Erau şi ei oameni, trebuiau să mănânce, să-şi hrănească şi copiii, de aceea o luau şi ei peste dealuri în căutarea mâncării. La şcoală ne duceam numai atunci când ne împărţeau acolo câte o bucăţică de pâine. Asta ne era învăţătura. Nu ne gândeam noi atunci la serate, la fotbal, la discoteci… Ne gândeam la papură. Papura era încă bună, dar miezul de răsărită te sugea ca sugativa. Dar mâncam tot ce ne cădea. Nu alegeam. Să ne umplem stomacul.

Îmi amintesc că fratele Mihail înainte de a pleca pe front era tare delicat la mâncare. Alegea, îi era greaţă ba de o mâncare, ba de alta. Nici să audă de carne de oaie ori, Doamne fereşte, de cal. Dar când a poposit foametea şi în casa lui, a uitat şi el de hrană greţoasă ori hrană delicată. În timpul foametei badea Mihail a tăiat calul şi, mi se pare, i-a mâncat nu numai carnea, ci şi copitele. Nu mai avea timp şi poftă să aleagă mâncărurile. Iată ce făcea foametea din oameni.

Aţi auzit că înainte, dacă tăiai un porc sau un viţel, trebuia să dai pielea la stat? Dacă o ascundeai şi cineva te pâra, îţi puneau o amendă mai mare decât costa porcul ori viţelul. Dar mai ascundeam noi cu toată frica, căci era bună pentru hrană orice piele de animal. Şi cu ce să ne încălţăm, dacă nu aveam din ce face opinci? Fierbeai pielea şi părea gustoasă. Alţii o şi prăjeau. Trebuie să fi fost ca în restaurant. Mai ales când te gândeşti că unii oameni mâncau opincile rupte. Odată am tăiat şi noi un purcel şi l-am pârlit într-un sarai. Avea saraiul cela o spărtură în acoperiş şi pe acolo ieşea fumul, iar para nu se vedea. Un învăţător, Serghei Ivancenco, şi cu o rudă de a sa, Ilie Burlacu, ne-au pus la cale să facem treaba asta, ne-au promis că răspund ei dacă ne prinde cineva. Norocul a fost de partea noastră şi am mâncat atunci cioric. Altfel numai ne lingeam degetele. Trebuie să vă spun că în timpul foametei rar

om care făcea opinci din vreo piele de animal. Toate pieile mergeau la mâncare. Toţi îşi cârpeau opincile cele vechi, nu căuta nimeni de ultimul cuvânt al modei. Ne erau opincile cârpală peste cârpală, dar pe nimeni nu-l durea capul din pricina asta. Stomacul să fie plin. Ori, şi mai exact: să nu mori de foame, restul vor veni pe urmă. Deci mai bine umblu desculţ, dar sătul. Nici nu mă pot închipui cum ne-am salvat noi în timpul foametei, cum de am ieşit vii din ea. Mi se face rău când mă gândesc prin câte am avut de trecut. Fără niciun ajutor de la nimeni. De stat nici nu mai vorbesc, el ne-a îngropat, nu ne-a ajutat. Aşa-i, trebuie să te bizui în primul rând pe tine, dacă vrei să nu rămâi de căruţă, dacă vrei să mai trăieşti pe lumea asta atât de coturoasă. Noi am trecut prin multe încercări. Nu pot spune că astăzi trăim ca în sânul lui Dumnezeu. Ne chinuim şi azi.

„Oamenii au înţeles că-i aşteaptă moartea”.

VICTOR OPREA (n. 1933)

Când ne-am întors din Plakeuka, satul din Ucraina unde am fost evacuaţi în timpul războiului, părinţii ne ameninţau că are să fie foamete. De unde ştiau ei asta nici până acuma nu înţeleg. Foametea nu s-a lăsat mult aşteptată. Veni o foamete organizată de către eliberatori. În anii 1945 – 1946 (până prin decembrie) nu am simţit aproape nimic, măcar că tatăl ducea la stat mai mult de jumătate din pâinea recoltată. Norma impozitului creştea din an în an, iar dacă nu o duceai singur veneau împuterniciţii şi cotrobăiau prin toate colţurile până o găseau chiar şi pe cea îngropată lângă cuptor ori în mijlocul casei unde locuiai. Nimeni nu se uita de a fost anul roditor sau ba: erai obligat să dai la stat ce ţi se cerea. Oamenii au înţeles că-i aşteaptă moartea şi de aceea au început din ce în ce mai ingenios să ascundă pâinea – în ogradă, lângă casă o îngropa, în stogul de

paie ori în cel din ciocleji o dosea, dar copoii răscoleau peste tot locul şi rar om care rămânea cu pâinea nefurată. Mulţi au rămas fără niciun bob, fără niciun grăunte. Ţin bine minte acea foamete şi nu o voi uita niciodată. Pe lângă şcoli au fost organizate cantine unde la început primeau mâncare numai acei copii care erau socotiţi săraci, adică o jumătate din toţi elevii şcolii. După anul nou a început mortalitatea în masă a oamenilor. Mureau mai ales bătrânii. Ţin minte lunile ianuarie şi februarie. Afară era un frig puternic, în clasă stăteam îmbrăcaţi în paltoane, cu căciulile în cap şi prin fereastră vedeam în fiecare zi pe moş Ivanaş Spătaru care căra cu o sanie morţii la cimitir. Mulţi din săteni au încercat să mănânce câini, mâţe, guzgani, vrăbii, cioroi. Coceau turte din făină râşnită din rădăcini de papură şi din diferite ierburi. În primăvara anului 1947 aproape fiecare gospodar a primit ajutor grâu ori porumb pentru hrană şi pentru semănat. Dar mulţi oameni lihniţi de foame, pierzând simţul măsurii, mâncau, se umflau şi chiar mureau. Cei mai înţelepţi amestecau mai departe o mână de făină de grâu ori de păpuşoi cu făină din ierburi, coceau turte şi mâncau fără frică. În 1947 a fost o recoltă bună, bogată, la cei care au avut înţelepciunea şi voinţa să nu mănânce grăunţe şi să le pună în pământ. În timpul foametei copiii se maturizau repede. Mi-am dat seama şi eu că pot fi de folos familiei mele, că pot să-mi caut eu singur de mâncare. Am ajuns la gândul acesta privind nişte vrăbii zgribulite, semiîngheţate care ciripeau din când în când sub streaşina casei noastre. Am curăţat vreo doi metri pătraţi de pământ (era pământul mare) lângă saraiul casei noastre, am luat o covată, am sprijinit-o într-un băţ legat cu aţă lungă de feştilă şi am stat la pândă vreo trei zile până am prins o vrabie proastă. Că ce aveau să caute acolo vrăbiile hâtre, dacă nu puneam ca nadă niciun grăunte? Când a căzut covata peste prima mea jertfă, credeam că-s cel mai mare vânător din lume. Am uitat de orice precauţiune.

Am ridicat încrezut covata şi... Vrabia a zburat pe acoperişul casei, iar eu am rămas mut. Îmi părea c-am fost mut un an întreg. Apoi am izbucnit într-un plâns sălbatic că am speriat toată mahala. Am sughiţat toată noaptea. Părinţii abia m-au liniştit, dându-mi câteva boabe de orz pentru nadă. A doua păsărică s-a lăsat prinsă mai uşor. Nada! Când am prins-o, nimeni nu era acasă. I-am rupt capul, am penit-o şi am pus-o la fiert. În timpul acela veni pe la noi un neam de-al meu şi, văzând cu ce mă ocup, mă întrebă:

— Ai pus sare în fiertură?

— Nu trebuie, i-am răspuns.

— Fără sare te îmbolnăveşti. Eu m-am dus după sare, dar n-am găsit. Când m-am întors, parcă mă lovi cineva cu bâta în cap: neamul meu îmi mâncase vrabia şi sugea cu plăcere un oscior. M-am repezit în el şi l-am pus la pământ. Mai măşcat, nu se aştepta la asemenea năvală din partea mea, dar şi-a revenit repede, mi-a tras nişte zdupaci şi a luat-o spre casă. Trăieşte şi azi. E om bun, dar când îl văd, zăresc în gura lui osciorul păsăruicii celea, osciorul păsăruicii mele. Şi abia mă reţin să nu năvălesc asupra lui.

Da, multe se întâmplau în vremea foametei. Trăiau în satul nostru, în aceeaşi mahală, doi fraţi. Şi n-aş zice că trăiau rău. Spun asta fiindcă îi ştiam bine. Dar şi feţele lor nu păreau să fie ale unor oameni istoviţi de foame. Dar erau aceşti fraţi din cei care nici iarna nu-ţi dau un bulgăre de omăt, hapsâni erau. Şi iată că la începutul lui ianuarie bate la uşile caselor în care locuiau o soră de-a lor, măritată în satul vecin. Numai o umbră rămăsese din ea, care înaintea foametei era o femeie destul de voinică. A plâns, le-a povestit fraţilor că bărbatul i-a plecat în căutarea pâinii şi nu s-a mai întors, iar copiii au murit de foame.

— Primiţi-mă, se ruga ea, că am să vă ajut la gospodărie, voi lucra de dimineaţă până noaptea târziu. Se grămădise lumea şi o privea cum boceşte, dar fraţii n-

au primit-o. I-au zis să se întoarcă la casa ei. Au încălzit-o vecinii. Umbla de la o casă la alta şi cerea de lucru în schimbul hranei. Pândea când fraţii ei nu-s acasă, intra într-un sarai cu o sobă făcută pentru vite şi se încălzea, mai aţipea câte un pic, iar când auzea paşii fraţilor, dispărea. Nu a mai ajuns femeia aceea necăjită până în primăvară. Au găsit-o într-un sul de omăt, ţeapănă. Străinii au dus-o şi la cimitir. Aşa a fost. Foametea îi făcea pe unii oameni fiare. Aşa a fost...

„Despre foamete nu pot vorbi fără durere".

MARIA SPĂTARU-ŢUCANOV (n. 1933)

Foametea veni într-o iarnă cu mult omăt. Nu puteam ieşi din casă căci zăpada se ridicase până la hogeag. Tată-meu a scos ochiurile de la o fereastră şi a făcut un tunel sub omăt până la fântâna de lângă Vasile Cozmovici. Tata lucra ceva pe lângă sovietul sătesc, aveam doi cai, o căruţă, o sanie. Un cal, ce-i drept, era orb. În timpul foametei tata umbla din casă în casă şi-i ducea pe cei morţi cu sania ori cu căruţa la cimitir. Uneori încărca căruţa plină. Îi punea ori îi arunca în orice groapă, nu întreba cine a săpat-o. Aşa s-a întâmplat şi cu înmormântarea bunelului meu. Când l-au dus la cimitir, i-au găsit groapa plină. Şi azi se odihneşte bunelul meu într-un mormânt comun.

Cu mare greutate găseai atunci o hrincă de pâine. Oamenii făceau turte din făină de papură, din făină din ierburi... dar deseori se umflau şi mureau. Noi ne-am salvat, fiindcă am avut vacă. Făceam chişleac. Ne ţinea mai mult. Aveam şi miez de răsărită. Adică miez din beţe de răsărită. Îl uscam în sobă şi îl râşneam. Ni se părea foarte gustos. Lângă noi trăia lelea Marina şi cu bărbatul ei, Filea Meşteşug. El era pescar şi aducea acasă scoici. Le fierbeau şi făceau chiar chiftele din ele. Dar majoritatea oamenilor o ducea de azi pe mâine. Trăia pe

atunci unul Filip Găleată. I-a murit fata şi nici n-a avut putere s-o înmormânteze în cimitir. I-a săpat o groapă mică după casă şi a înmormântat-o acolo. Şi în el abia se ţinea sufletul. Era un prăpădit. Făcea focul în sobă, se băga acolo şi dormea cu capul afară. Măcar să nu îngheţe de frig, sărmanul. S-a prăpădit şi el. Cum altfel?

Ţin minte că lângă casa lui Dumitru Creţu era pe atunci o cocioabă stăpânii căreia nu ieşeau la soare. Tata s-a dus acolo şi i-a găsit pe toţi morţi. I-a aburcai în spate, i-a pus în sanie şi i-a dus la cimitir. Acolo n-a găsit nicio groapă şi i-a pus pe pământul îngheţat, i-a acoperit cu puţin omăt şi le-a cântat veşnica pomenire. În primăvara lui 1947 s-a lăsat peste sat un iz greoi de mort. Bântuia tifosul. Bine măcar că era în sat o baie unde se scăldau toţi. Obligatoriu. Nu ştiţi, baia noastră lucrează azi? Nu? De… Umblam în rochie croită din pânză de sac. În opinci umblam. Podeaua casei noastre era acoperită cu paie. Sâmbăta ne împingeam spre uşă, măturam lutul de jos, scuturam paiele şi le întindeam iarăşi prin casă. Trăiau cu noi şi viţelul, şi mieluţul… dar oamenii nu se lăsau aplecaţi. Se ajutau unul pe altul. Spre primăvară ieşeam cu vacile (care mai rămăseseră) la şosea. Acolo, pe pământul purcărenilor, erau săpate tranşee contra tancurilor. Creştea iarbă multă în tranşeele acelea. Vacile se săturau de mâncat. Drept că mai apărea câte un individ care se fugărea după noi, dar nu ne lăsam prinşi.

În valea de lângă oprirea de acum a autobuzelor se făcea târg pe atunci. Nu prea mare. Vindea lumea ce avea. O femeie (spunea lumea că e din Purcari) vindea răcituri în farfurii. Nu mulţi le puteau cumpăra. Răciturile acelea erau albe-albe. Când apăru femeia aceea a treia sâmbătă la rând cu răcituri, oamenii au început a bănui ceva. Nu-i lucru curat aici, ziceau ei. Răciturile ei îs prea albe. Au reţinut-o. S-a zvonit atunci prin sat că ea prepara răcituri din carne de copil. Nu pot pune mâna în foc că anume aşa a fost, dar vestea asta i-a

tulburat atunci pe toţi sătenii mei. Coşmar! Atunci, în ’47, familia noastră a intrat în colhoz. Eu i-am scris tatii cererea. Ţin minte că aveam pământ la Purcăreni. Tata tăia cioclejii iar eu îi căram acasă, cu benghihul îi căram. Când reveneam la deal, îmi ieşi un om în cale şi mă întrebă:

— Spătaru?

— Da, am zis eu.

— Jos din benghiuh! Caii voştri îs de acum ai colhozului!

Şi am ajuns pe jos la tata, care abia-abia s-a reţinut ca să nu-şi verse amarul pe mine. De foamete am scăpat. Mulţumim. Apoi am terminat şcoala din sat şi am plecat să învăţ mai departe, deşi tata nici nu voia să audă de aşa ceva. Serghei Ivancenco, dirigintele nostru, mi-a dat cinzeci de ruble, o pâine, o valiză mică şi mi-a spus:

— Îmi vei întoarce datoria când vei deveni învăţătoare. Iar acum du-te şi fă carte.

Datoria i-am întors-o, iar bunătatea dumnealui e imposibil s-o uit. Despre foamete nu pot vorbi fără durere. Mai bine să uităm totul. Mai bine să nu ne amintim de ea. De ce să răscolim durerea? De ce?

„Să vină acum o foamete, s-ar mânca unul pe altul...”

MARIA CHIRILOV (n. 1934)

Eu voi începe a vorbi mai întâi despre război, căci războiul şi foametea s-au amestecat în capul meu şi nu le pot înţelege decât împreună. Dar la noi foametea s-a început nu în 1946, cum scriu acum prin ziare, ci cu mult mai înainte, prin 1944, când satul nostru fusese evacuat. Atunci lumea a început să sufere de foame, căci printre străini mulţi au ajuns cu mâinile goale, dar cine e obligat să te hrănească? Aşa că unii au fost nevoiţi să umble chiar cu cerutul; când mori de foame îţi trece toată

fudulia şi te pomeneşti cu mâna întinsă. Înainte de evacuare nu toţi au dovedit să ia pâinea cu ei, iar când s-au întors în sat n-au găsit nimic, căci totdeauna se găsesc clienţi care vor să mănânce de haram. S-au găsit strângători care au furat tot ce le-a ieşit înainte. Iar în 1946 a dat peste noi o secetă mare şi nu s-a făcut pâinea. Unii oameni mai aveau din cea veche, dar puţini erau de aceştia. Toţi rămăseseră cu foarte puţină pâine. Alţii nu aveau nimic. Cam aceştia mureau la început. Iar la noi, la noi acasă, tot nu era pâine. Cum ne-am salvat noi? Aveam trei vaci şi şase oi. Asta ne-a fost toată salvarea, dar am tras foame şi noi. V-am spus că pământul n-a rodit, dar vitele nu înţeleg asta. Ele vor mâncare. Bine măcar că era stuf în baltă, tata a tăiat stuf mult şi cu asta am scos din iarna foametei văcuşoara şi oiţele noastre. Foametea a fost foarte-foarte grea. Acum unora ea le pare o născocire, dar celor care au trecut foametea şi azi le apare ca un vis urât prin somn.

Mulţi în sat, ca să nu moară, vindeau casele ori le schimbau cu altele mai rele. Iată, de exemplu, eu aveam casă bună, dar nu aveam pâine, iar mata aveai casă veche şi dărâmată, dar aveai grâu ori porumb mai mult. Schimbul era făcut. Cel cu casă bună trece în cea rea şi se bucură de un sac-doi de pâine. Bucuria îi ţine numai până se termină grâul ori porumbul, apoi vine scârba şi deznădejdea. Rămâne să trăiască cu maţul gol în casă rea. Un om a schimbat casa numai pentru două kilograme de zgaroi, un soi de peşte. Dar ce face un om cu două kilograme de zgaroi? îi mănâncă şi rămâne cu dinţii la stele. Numai cu obida şi cu ruşinea rămâne.

În Purcari o femeie şi-a mâncat copilul. A zis:

— Dragul mamei, vină mama să te lăie. L-a spălat şi l-a mâncat. Iată ce mame erau. Ori iată ce face foamea din om. Nici nu ştiu ce să zic.

Câini mâncau. Atunci era spurcat să mănânci carne de câine, iar acum cică e de leac. Am auzit că în Chişinău un bărbat mănâncă câini şi încă îi hrăneşte şi pe alţii. Îi

hrăneşte ca să-i lecuiască de tuberculoză. Şi în gazetă a fost scris despre asta, în *Flux*.

Mergeam la şcoală atunci. Nu a plouat un strop în vara aceea. Şi nici toamna. Uscăciune era pe dealuri. O jale. Dar tata ce-a făcut? Când a înţeles că grâul nu va creşte, a pus tutun pe o bucată de pământ. Şi a crescut tutunul acela. Cum da să lepede floarea, tata îl tăia şi iarăşi creştea. Dar noi căram apă de la fântână mai ceva ca robii. Ne dureau mâinile de atâta cărat: şi pe mine, şi pe Tudora. Ca să scăpăm de chin, aruncam câte o căldare în fântână şi ne gândeam că tata nu ne va trimite iarăşi la tutun, dar el se prefăcea că nu înţelege nimic şi ne liniştea:

— Nu-i nimic, fetele tatii, luaţi altă căldare, iar mâine tata o va scoate şi pe cea din fântână cu cangea.

Nu scăpam de cărat apă, dar şi tutunul acela ne-a salvat. Îl schimba tata pe pâine, căci fumătorii nu se lasă de Satana chiar dacă mor de foame. Când nu voia nimeni să schimbe pâinea pe tutun, tata îl fărâmiţea şi îl vindea. O cănuţă de 100 mililitri costa trei ruble, cum erau banii atunci, iar una de 200 mililitri – şase ruble. Cât timp am avut tutun, aveam totdeauna bani la noi. Cumpăram pe bani pâine şi mâncam pe săturate. Dar am terminat tutunul şi am început să postim şi noi. Aşa a fost.

Cum v-am spus, mergeam la şcoală, eram în clasa a patra, iar fratele meu umbla în clasa întâia. El era încă mic, nu trebuia să frecventeze şcoala, dar s-au gândit ai noştri că poate îl vor hrăni la cantină. Dar nu l-au înscris pe Gavril la cantină. Am fost nevoiţi să ne lepădăm de nădejdea aceea cu cantina.

— De greu a fost tare greu, ta-a-are greu. Lumea se băga în pământ cu tot cu suflet. Dar nici nu puteau toţi săpa gropi pentru morminte, căci era pământul îngheţat os. Şi nici neamurile mortului nu erau totdeauna în stare să-l ducă până la cimitir. Căci şi ei abia-abia îşi târau picioarele. Şi scurmau cum puteau pământul lângă casă, puneau o mână de ţărână deasupra mortului şi aceasta îi

era toată înmormântarea.

Un vecin de-al nostru, nenea Arhip, a murit spălând ceaunul. Îl spăla şi zicea:

— Tatiană, mi-i a mânca. Mi-i a mânca, Tatiană! Nu înţelegi, Tatiană, că mi-i a mânca? Ce să fac eu, Tatiană? Şi a murit. Dăduse atunci Dumnezeu nişte omete mari şi nu l-au putut duce pe mort la cimitir. A stat mai mult de o săptămână în casă. Şoarecii îi mâncase nasul, din picioare i-au mâncat. În timpul cela mai murise şi un băieţel de al lui. Odată i-au îngropat. I-au dus pe la noi prin ogradă. Au aflat că nişte oameni mai puternici au săpat o groapă şi i-au pus şi pe ei în groapa aceea. Fără sicriu i-au dus.

Tata, Dumnezeu să-l ierte, era bărbat, dar… cum să zic eu… era moale, nu se ducea nicăieri de lângă casă. Mă duceam eu la început în baltă şi aduceam papură. Am cărat papură şi am salvat-o pe mama. Căci murea mama. Nici nu se cobora de pe cuptor. Gata era. Cu papură am salvat-o. Făceam turte, nişte geandră. Patru copii eram. Noi făceam focul în sobă cu tizic. Când am venit acasă prima oară cu papura, tata m-a întrebat:

— Ce să facem cu papura asta? S-o mâncăm? N-om muri?

Iar eu văzusem ce făceau oamenii la baltă cu papura: o prăjeau la foc şi o mâncau ca pe banane. Am băgat şi noi papura în sobă, am prăjit-o bine şi am început să mâncăm. A luat şi tata o bucăţică. A gustat-o şi mi se pare că i-a plăcut. A cerut şi mama de pe cuptor. I-am dat. I-a plăcut şi ei. Am mâncat toată papura în ziua aceea. Dimineaţa mă scol şi mă duc iarăşi după papură. Iar aduc mâncare, dar a doua seară nu s-a mâncat toată papura adusă de mine, a mai rămas ceva rezervă pentru a doua zi. Ne-am bucurat. Am înţeles că nu vom muri de foame. Eu mă duceam în fiecare zi la baltă după papură. Am început să facem făină din papură şi coceam turte. Am cumpărat şi nişte făină de păpuşoi. Ieşeau gustoase turtele. Mama s-a dat jos de pe cuptor şi a început a ne

face mâncare. Tata i-a zis mamei:

— Paraschivă, ia mai ieşi prin sat şi află cum pregătesc papura femeile. Vezi ce mai mănâncă lumea.

De atunci eu am început să mă duc la baltă cu turte în buzunare. Aşa am tot mers la baltă toată iarna aceea. Dam omătul la o parte şi luam papura. Ne duceam la baltă cum te-ai duce la deal, la prăşit ori la cules. Pe drumul de la noi din sat până la baltă am văzut în iarna aceea multe fete moarte. Una chiar, sora cumetrii Motrica Musteaţă, a stat în omăt câteva zile, până au venit s-o ia. În iarna aceea a murit şi mama cumetrei Motrica. De foame a murit. Şi fratele ei a murit. A murit, dar n-a avut cine-l duce la cimitir. Cumătra Motrica nu mai avea nicio putere. Era aproape gata şi ea. L-a băgat pe frate-său în sobă, căci nu făceau focul în soba aceea, se încălzeau de la o plită. Înspre primăvară, când a început a se încălzi, se duce mama Grăchina, soacra mea, la cumătra Motrica şi simte miros urât în casă, putoare de hoit. Şi o întreabă viitoarea mea soacră pe viitoarea mea cumătră:

— Ce pute aşa urât în casa asta, fa Motrică?

Atunci cumătra Motrica începe a plânge şi-i spune ce a făcut cu fratele ei. L-au scos din sobă şi l-au îngropat în pământ.

Foametea a fost grea, fiindcă înainte de foamete ne-au luat toată pâinea din casă. Trebuia s-o dai la stat, altfel era rău cu tine. Tata era pe atunci şef de sector. Satul nostru fu împărţit în paisprezece sectoare. Cred că aţi auzit vorba „la sectorul cincisprezece”, apoi sectorul cincisprezece era cimitirul. Tata umbla în fiecare zi pe la casele oamenilor din sectorul său şi le spunea să ducă la stat măcar câte un sac-doi de pâine. Măcar din când în când, căci şi pe alde tata îl ocărau împuterniciţii de la raion, dacă vedeau că din sectorul lui puţină pâine duc oamenii. Şi duceau, şi duceau, şi duceau pâinea în fiecare zi. Tata, când a văzut cum e socoteala, a vrut să scape de corvoada aceea, dar şefii nici n-au vrut să-l

asculte. Atunci el a făcut o şmecherie. A observat că la Căuşeni, când ducea el pâinea, îl întrebau numai câţi saci a adus, nu cereau nicio chitanţă. Când l-au întrebat, el a trântit o minciună, că, chipurile, a dus atâţia şi atâţia saci, dar el nu dusese nici a treia parte din cât spuse. L-au crezut şi i-au scris cât a spus. Sta tata cu frica în sân că au să afle minciuna, se îngălbenise la faţă, dar a scăpat. N-au mai dat de dânsul şi de fapta lui.

Noi din foamete am ieşit cu o vacă numai; pe una am schimbat-o pe un cal, iar pe alta am tăiat-o şi am mâncat-o. Ieşeam şi cu două oi, dacă nu ni le fura unul, vecinul nostru, fratele lui Isai Sofronovici. Tata s-a dus la Odesa ca să cumpere nişte macuc, iar el a intrat în sarai şi le-a mânat la dânsul. Noi ziceam:

— Dacă am fost proşti şi nu le-am mâncat noi, Prisac s-a îngrăşat cu oile noastre.

Noi din foamete am ieşit şi cu trei găini. Am uitat să vă spun că pe noi nici nu ne-au înscris la cantină, nici n-au vrut să audă că pâine nu avem. Ziceau:

— La Nistor se lasă podul de atâta grâu, iar el mai cere încă.

Dar noi pâine nu am avut. V-am povestit cum mâncam papură, cum am salvat-o pe mama cu papura aceea. Norocul nostru au fost vacile şi oile. Din laptele oilor făceam brânză, până ce ni le-a furat hoţul acela. Numai stuf mânca vaca noastră, dar ţin minte ce bucurie am avut când a fătat şi mama ne-a făcut coraslă[3]. Ziceam:

— Mai dă-ne, mamă, coraslă că nu ne-am săturat.

Şi era aşa de bună corasla aceea!!! Am rugat-o pe mama să-mi dea coraslă şi la şcoală, să le dau şi colegilor. Mama s-a gândit puţin, a oftat şi mi-a dat. A mâncat câte o bucăţică mică toată clasa noastră din corasla aceea. Câte un coleg, câte o colegă îşi amintesc şi azi:

— Marie, aşa coraslă gustoasă ca aceea cu care ne-

3 colastră

ai servit tu în timpul foametei n-am mai mâncat niciodată în viaţa mea.

Şi mie mi s-a părut corasla aceea cea mai bună. A făcut coraslă şi mama, şi eu am făcut toată viaţa, dar ca aceea n-am gustat niciodată. Foametea a pregătit-o. Să treci de la papură, de la ciocleji, de la opinci fierte la coraslă nu e glumă. Da, căci am mâncat şi opinci. Când se rupeau, tata le arunca în pod şi zicea că nu cer de mâncare. Ne-au prins bine în vremea foametei. Le fierbeam şi aveam de rumegat, nu ne grăbeam nicăieri. Mâncam ce găseam atunci, numai să scăpăm de foame, şi n-am murit. Unii oameni trăiau mai greu ca noi. În primăvară, tata aducea scoici de la Nistru. Se învoia cu badea Parfene Meşteşug, că badea Parfene sta mai mult la Nistru, avea chiar şi o barcă. Se ducea tata cu un borcan de lapte şi-l schimba pe scoici. Cum n-ar fi scoicile, dar se cheamă că tot îs carne. Nu-i ca cea de pui, dar aveai de unde alege? Mâncare să fie. Badea Parfene îi da lui tata barca, uneori, şi tata strângea multe scoici. Că ceilalţi oameni le scoteau cu greblele ori cu mâinile. Se băgau în Nistru şi căutau până se înnopta. Stăteau în apă cât puteau rezista. Acasă noi fierbeam scoicile şi făceam găluşte din ele, turte făceam. Ajunşi la mâncare din scoici, am început a ne înfiripi şi noi.

Noi mâncam toţi aceeaşi mâncare, dar unii oameni nu le dau tuturor copiilor lor să mănânce. Ziceau că mai omeneşte e să-l salveze pe unul decât să moară toţi. Unii din aceştia şi astăzi se laudă ce deştepţi au fost în timpul foametei: i-au jertfit pe câţiva, dar le-a rămas unul, doi... Poate au avut dreptate, căci viaţa omului e o pădure întunecată şi nu seamănă una cu alta. Mătuşa Hana, ca o pildă, le hrănea numai pe fetele ei cele mai mari, pe Istina, Nastunea şi Nina, iar pe copiii ei mai mici îi chinuia numai. Nu le dădea mâncare, îi lăsa să moară. Şi nu făcea secret din asta. Şi cei mici plângeau toată ziua; pe un băiat de-al lor îl auzeam mai des plângând, ţi se rupea inima de durere când îl auzeai. Şi mama îi spunea

mătuşii Hana:

— Rupe covrigei, fierbi-i şi dă-le copiilor aceştia să mănânce. Chiar nu te doare inima, femeie?

Uneori copiii mătuşii Hana veneau pe la noi şi mama îi hrănea cu ce avea, ce mâncam şi noi. Iar tata se supăra-foc. Zicea:

— Să nu le dai! Hrăneşte-i pe ai tăi. Nu se ştie cât va ţine foametea asta.

Iar băiatul mătuşii Hana venea şi se ruga:

— Mătuşă Paraschivă, dă-mi, te rog, o turtă, că mor.

Mamei i se făcea jele, dar striga la el, îl lua de mână şi-l scotea din ograda noastră şi abia acolo îi băga în buzunar câte o bucăţică de turtă. Îi da în drum, căci se temea de tata, căci nu-i suferea el pe cei care cereau de la noi de mâncare. Poate avea dreptate, tata. Cum n-ar fi, nu-l învinuiesc şi nici nu am dreptul să-l învinuiesc. Aşa erau timpurile, aşa trebuiau să fie oamenii, dacă aveau de gând să supravieţuiască ei şi copiii lor. Aşa a fost şi tatăl meu. Părea moale tatăl meu, dar era destul de tare. Abia acum îmi dau seama de asta.

Ştiţi că după foamete i-au mânat pe oameni în colhoz. Tata nici n-a vrut să audă de gospodărie colectivă. Nici nu vreau să vă spun ce zicea el despre colhoz. Aşa că noi am rămas edinolicinici, adică gospodari individuali. Ne duceam cu mama la pământul nostru, dar tare ne asupreau pe noi, nu le convenea că nu ne supunem; toţi, ori mulţi, se uitau urât la cei ce nu voiau să se dea la hurtă[4]. Ne cereau, de pildă, să dăm pe an statului cincizeci de litri de lapte şi patru kilograme de unt topit pentru fiecare vacă, aşa mi se pare, dacă n-o fi cerut mai mult. Noi îi spuneam tatii să intrăm în colhoz, iar el nici nu ne asculta. Cei din fruntea colhozului şi cei de la sovietul sătesc îl chemau pe tata şi-i ziceau:

— Măi Nistor, în colhoz e bine, arăm pământul cu

4 la grămadă

tractorul, cărăm roada cu maşina, intră în colhoz, omule! Iar tata le răspundea:

— Mie îmi place să ar cu plugul meu. Şi nu-mi place înghesuiala. Lăsaţi-mă în pace!

Mie tare îmi părea rău că tata nu voia să intre în colhoz. Fetele îmi povesteau cât e de bine acolo, cât e de interesant: îs mulţi la un loc, te veseleşti, mai schimbi o vorbă cu cine-ţi place, nu ca acasă, unde te întâlneşti mereu cu aceiaşi oameni, vezi aceleaşi feţe. Ne-am sfătuit noi cu mama, ne-am sfătuit şi am hotărât să intrăm în colhoz singure, fără tata. Şi ne-am făcut colhoznice. În anul acela am făcut noi primul iaz în satul nostru. Iată-l, e acesta mai aproape de sat. L-am săpat cu mâinile noastre, cu hârleţele. Căram pământul cu căldările. Eram mulţi, eram tineri şi… nici nu înţelegeam că lucrăm pentru alţii… Dar ştiţi de ce tata nu voia să intre în colhoz? Se temea să nu-i ia calul. L-au chemat pe tata la cârmuirea colhozului şi i-au promis că nu-i iau calul, i-au promis că va lucra în colhoz căruţaş, cu calul lui va lucra. Dar nu s-au ţinut de cuvânt, derbedeii. L-au amăgit pe tata. Cum l-au văzut intrat în colhoz, i-au luat calul nostru şi i-au dat alţi cai. Noi aveam un cal frumos, voinic, un cal minunat aveam. Mergea de minune calul nostru şi la car, şi la călărie. Calul nostru nu suferea ca cineva să-l întreacă. Dacă se întâmpla ca noi să mergem încet cu căruţa încărcată, şi altă căruţă goală să ne întreacă, calul nostru necheza şi sărea în două picioare de ne speriam să nu fărâme căruţa ori să ne răstoarne pe noi. A umblat calul cela al nostru din mână în mână, ca la colhoz, până a murit. Nu a trăit mult timp, căci nu era îngrijit ca acasă.

Să vă mai povestesc ceva din viaţa noastră de ţărani individuali. Aveam trei hectare şi jumătate de pământ. Dar era greu să-l lucrezi, iar roada strânsă nu ne ajungea nouă pentru mâncare şi nici vitelor. Trebuia să laşi seminţe şi pentru semănat, cum altfel? Greutăţile vieţii totdeauna aduc neplăceri în casă. Totdeauna. Într-

un an, de Paşti, în timpul foametei, tata s-a dus să vadă pământul nostru şi când s-a întors acasă a apucat-o pe mama de chică, ea pregătea atunci masa de sărbători, i-a tras vreo doi zdupaci şi i-a zis:

— Du-te şi vezi ce face sora ta cea dragă.

Mama s-a dus şi a văzut că sora ei începu a ara pământul de zestre al mamei.

— Ce faci, soro? O întreabă mama. Al meu mă ucide dacă te bagi în pământul ista.

— Du-te acasă şi fii gospodină, îi răspunde sora ei, pregăteşte-le copiilor ceva de sărbători.

— Cum să mă duc? Vrei să mă ucidă?

S-au înţeles ele în privinţa pământului, dar acasă mama, totuşi, se temea să se întoarcă. Şi a trecut pe la moş Ionică Băbălău, fratele de cruce al tatălui meu, şi l-a rugat:

— Hai, frate Ionică, şi-i vorbi cu al meu, că mă ucide pentru pământul cel dinspre Carahasani. A mers moş Ionică. Când au ajuns la noi, l-au găsit pe tata reparând nişte încălţăminte.

— Bună seara, frate, îi zice moş Ionică. Ce mai faci?

Tata s-a uitat la cei veniţi şi n-a zis nimic. Nici mamei nu i-a zis nimic. De fapt, nici nu a privit în directa ei. Parcă nici n-o vedea. Mama a intrat în bucătărie şi a început a pregăti mâncare pentru sărbători; v-am spus că era în sâmbăta Paştelui. Mama pregătea mâncare, iar pe mine mă apucase frigurile. Stam ghemuită, zgribulită şi tremuram. O zi mă ţineau frigurile, iar a doua zi mă lăsau, deveneam copilă sănătoasă. Apoi iar mă apucau frigurile. Aşa că eu atunci nu-i eram de ajutor mamei. Nici nu ştiu ce fel de boală era. În seara aceea tata nu s-a atins de mama, iar când mama i-a spus de înţelegerea făcută cu soră-sa, tata s-a liniştit de-a binelea.

Când am intrat în colhoz şi am dat pământul la grămadă, mama a răsuflat uşurată şi a zis:

— Mulţumesc lui Dumnezeu că am scăpat de pământ. Nu ne vom sfădi cu neamurile, nu vom munci ca

vitele, vom fi în rând cu oamenii. Numai tata rămânea trist şi supărat. Nu-i plăcea lui în colhoz, nu-i plăcea lui turma, cum zicea când se enerva.

Deseori mă gândesc eu la viaţa noastră de azi, o compar cu cea din trecut şi mă apucă groaza. Acum să cadă asupra noastră o foamete, Doamne fereşte ce s-ar întâmpla cu noi. S-ar ucide om cu om, s-ar tăia în fiecare zi, s-ar mânca unul pe altul. Atunci, în timpul foametei, dacă-l prindeai pe vreun hoţ în casa ta, nu-l socoteai duşmanul cel mai mare. Înţelegeai că nu viaţa cea bună l-a împins în casa ta. Înţelegeai. Şi el, sărmanul, se ruga să nu-l pârăşti; îi era ruşine de oameni, se temea să nu fie o pată murdară pentru copiii săi. Şi oamenii iertau. Unii chiar le dau hoţilor o bucăţică de turtă s-o ducă copiilor înfometaţi. Oamenii erau mai buni atunci, mai iertători, mai omenoşi. Dar acum... Acum nimeni nu iartă pe nimeni. Să nu dea Dumnezeu o foamete. Să nu dea Dumnezeu o foamete, căci suntem pierduţi...

„De unde atâtea lacrimi?”

Gavril Hâncu (n. 1935) şi Olea Creţu (n. 1937)

Olea Creţu: Eram de vreo nouă ani. A fost război. În timpul bombardamentelor ne ascundeam prin beciuri. Când mâncam, când nu, căci ne temeam de moarte. Cât se auzeau exploziile, noi ne aflam în rugăciuni. De atunci ţin minte toate rugăciunile. Poate ele şi ne-au salvat. Din copilărie am dus-o tot din greu în greu. Atunci, în timpul foametei, a murit tata. S-a dus în Polonia şi nu l-am mai văzut până în ziua de azi. Dumnezeu să-l ierte. Dumnezeu să-l ierte. Îl chema Nichifor Oprea pe tăticul meu. Noi trăiam tot aici, în casa asta unde vorbesc cu dumneavoastră. S-a sculat tăticul meu într-o dimineaţă, pe data de 5 martie 1947... S-a sculat şi s-a pornit în lume după hrană. Mama nu-l lăsa să plece, dar ce-i putea ea face unui bărbat? I-a dat mama ultima zestre din casă,

tata a luat şi banii pe care-i aveam şi dus a fost… Şi am rămas noi singuri. Aveam vacă. De fapt, ea ne hrănea. Aram şi pământul cu văcuţa. Nu numai pe al nostru, ci şi pe al multor străini. Aram pentru o hrincă de pâine. Tata s-a dus atunci cu mai multe neamuri de-ale noastre: cu fraţi, surori, cumnaţi… Dar în Polonia s-au despărţit unul de altul. Şi tata a rămas o veste numai. Aveam 10 ani; trăiam cu mama, cu sora, şi cu fratele meu, Gheorghe. Mama era umflată, cu faţa ca ceara; fratele învăţa la şcoala din Olăneşti, era prin clasa a opta – a nouă. Dar în anii aceia grei de foamete nu a putut duce la capăt învăţătura, a rămas clasa. Nu-l puteau duce picioarele slăbite până la şcoală. Mai târziu, prin 1949, s-a dus la Volintiri şi a terminat acolo zece clase. Apoi a lucrat toată viaţa în şcoală. Sora mea era de 22 de ani. A murit şi ea în 1947. În 1947, în 29 aprilie. S-a stins tot din pricina foametei. S-a pornit în Polonia după hrană şi cu gândul că-l va găsi acolo pe tata. Era viscol mare, omăt, frig. A degerat. Dacă i-au degerat picioarele a căpătat stolbneac. Şi a ţepenit-o, i-a încleştat gura, dinţii, nu s-a mai putut salva şi-n două săptămâni a fost moartă. Doi morţi am avut atunci. Je-le-e-e-e! eu mititică, mama calică, fratele nu era acasă. Mama nu era bătrână, dar calică. Tare greu am trăit atunci. Eu trăgeam sapa la pământul nostru. Când mă duceam la prăşit, luam şi vaca cu mine. Găsea şi ea ceva de mâncare pe deal. Spre casă, nu eu ţineam vaca, dar ea mă târâia pe mine. Făceam şi eu ce puteam. Puteam mai bine plivi orzul, grâul. Că al doilea an, în ’47, tare bună pâine s-a făcut şi am scăpat din greu şi amar. Ne mai ajutau cu pâine de la stat. De fapt nouă la început nu ne dădeau nimic. Spuneau că noi avem grâu. Eu mă duceam la Sovietul sătesc, iar preşedintele Vladimir Spătaru mă lua de mână, mă scotea afară şi-mi spunea că nouă nu ni se cuvine pâine. Ne-am zbătut cât am putut şi după moartea tatii n-au avut ce ne face şi ne-au înscris în lista aceea pentru ajutor. Vaca se mulgea şi, mulţumim, am scăpat. Dacă

tata şi sora rămâneau acasă, erau salvaţi şi ei.

De la cantină ne dădeau câte o bucăţică de pâine cleioasă. O mâncam. Căci atunci mâncam şi turte din ciocălăie, şi scoici, şi... Au murit în anul acela tare mulţi măhăleni. A murit fratele lui tata Oprea Carp, a murit nănaşul Filimon Matveev; el avea pământ mult, noi nu prea aveam pământ, dar dacă n-a crescut nimic, ce să faci? Nu aveai nicio scăpare. Vedeţi râpa asta din dosul grădinii noastre? Aici am găsit noi într-o dimineaţă un om mort. Un ţigan. Mureau oamenii pe-un cap. În timpul foametei îi duceau pe morţi cu căruţa la ţintirim. Îi încărcau pe toţi la un loc şi-i îngropau în aceeaşi groapă. Câţi încăpeau... Nu deie Dumnezeu la nimeni ani de aceia, şi viaţă de aceea să nu aibă nici stră-stră-strănepoţii noştri. Nici acum nu-i uşor de trăit, dar nu-i ca atunci. Suntem bătrâni şi ne putem învârti numai în jurul casei. Ne chinuim. Dumneata ne înţelegi, cred. Ce? Da, umblau unii după furat. Voiau să trăiască. Foamea nu alege. Pe aceia îi mai poţi înţelege. Iată pe aceşti de azi nu-i prea cred. Chiar de 9 Mai ne-au furat 11 păsări. De la doi bătrâni au furat. Ce să mai zic de cei ce dezbracă sfintele biserici? Cum îi ţine pământul?

Gavril Hâncu: În timpul foametei aveam 11 – 12 ani, sunt din 1935. Nu eram nici noi într-o situaţie mai uşoară, deşi tată-meu avea 22 hectare de pământ. În 1946 pâine n-a fost destul de multă, dar am avut. Sigur că am avut. Dar ne-au luat-o pe toată. Umblau cu suliţele prin sat şi achipuiau tot pământul, toate scârţele, ca să găsească pâinea. Şi au găsit-o pe a noastră. Ne-au luat-o. Am rămas goi. Atunci noi trăiam cu mamă vitregă, căci mama mea murise. Tata s-a însurat iarăşi şi, mă rog, trăiam cu mama Dăruşca. Noi trăiam atunci în Volintiri, Bebei îi mai ziceau. Abia după foamete ne-am mutat cu traiul în Antoneşti, în satul mamei vitrege, unde trăiesc şi astăzi. Sora cea mai mare m-a salvat de la foamete. Sora Maria. Cel mai scump om pentru mine este sora Maria. Căci cu ceilalţi fraţi şi cu celelalte surori suntem

de un sânge numai după tată. Cât a ţinut ea la mine! Nu s-a mai măritat. N-a avut copiii ei. Sora Maria...

Olea Creţu: În timpul acela era greu. Numai pentru un sac de paie plăteam vreo 500 de ruble. Noroc de noi că aveam vacă. Ne duceam la târg şi vindeam lapte, brânză, unt, smântână. Ce aveam. Un kilogram de lapte costa 500 – 700 de ruble. Mama a fost umflată tare-tare, dar şi-a revenit. Acasă a stat. Când a dat Dumnezeu şi s-a făcut pâinea, secara era mai înaltă decât mine. Am semănat şi înaintea ogrăzii. Da, aici. Că eu şi azi trăiesc în casa bătrânilor. Are peste 120 de ani casa. Am hărmănit cu vaca. Cu mama. Cu fratele. Cu vaca am cărat şi secara. Că am avut şi la deal. Am strâns până la ultimul bob. Până la ultimul spic. Fierbeam secara în lapte şi mâncam. Era nemaipomenit de gustoasă. Când am scăpat la roadă nouă, să mă iertaţi, nu mă veţi crede, am mâncat cu mama nouă plăcinte cu stele, cu frunze de sfeclă. Ne temeam că vom muri de atâta mâncare. Dar mama zicea: „Draga mamei, nu ne-am gândit să ajungem şi noi la pâinea asta”. Cum a apărut pâinea, au început a ne vizita şi neamurile. O soră de-a lui tătâca din Cistovodnâie a stat la noi o săptămână. Strângeam spice, le râşneam la bunelul meu la râşniţă şi coceam pâine ca aurul. Ne părea mai gustoasă ca pasca.

Gavril Hâncu: Şi noi aveam acasă râşniţă. Veneau oamenii şi râşneau. Tata lucra pe atunci magazioner la Căuşeni şi, când îi venea schimbul, pleca de acasă. Râşniţa aceea era cam grea pentru noi, dar repede am înţeles eu şi fratele meu Volodea că cu dânsa ne putem amăgi foamea. Veneau măhălenii la noi, iar eu ziceam: „Bade Toderică, tata a zis să nu ştergi râşniţa”. Şi omul n-o ştergea. Făceam noi lucrul acesta şi ne rămânea puţină făină. Câte o boaghe, câte o boaghe, grămădeam. Eu o coşeam, iar Volodea cu o pană de gâscă o ştergea până o făcea lună. Restul zilei ieşeam afară şi păzeam casa, să nu ne fure. Dacă era totul descuiat... Dar până la urmă tot ne-au furat. Ne-au prădat tot. Pe o hoaţă de

măhăleancă au ajuns-o tocmai pe sub Iacobstal. Ea împărţise cele furate. I-au găsit numai câteva haine. Cineva ne-a furat o ladă cu tutun. Că tata făcea ceva bani şi cu tutunul. Şi soră-mea Maria se întoarse atunci acasă, făcea puţină speculă şi trăiam. Sora mea Maria avea 14 – 15 ani, nu era cu mult mai mare ca mine, dar se pricepea la toate. Omul trebuie să trăiască. Odată eu cu fratele Volodea mai n-am murit de foame. Mama a luat-o pe sora Jenea şi pe noi ne-a lepădat. Tata şi sora Maria erau la Căuşeni, iar eu cu fratele Volodea n-am mâncat 5 zile. Găsisem nişte miez de răsărită, l-am râşnit la un loc cu ciocleji şi am mâncat puţin. Norocul nostru că s-a întors tata şi ne-a salvat. Că de mama nu ştiam nimic. Ea deseori dispărea, dar nu se întorcea niciodată cu mâna goală. Odată ne-a adus, ţin minte, maţe de oaie. Le-a prăjit şi am mâncat. Zicea mama că venea aici, la bătu Aftene Midrigan. În orice caz, Jenea era frumoasă, se cunoştea că are unde sta şi ce mânca. Tata avea o manta largă şi ascundea în ea câte un pumn – doi de grăunţe de grâu ori de păpuşoi, ce-i cădea. Le aducea acasă şi ne hrăneam. Şi după acele 5 zile de post tata ne-a prăjit într-o tavă de scijă grăunţe. Tava aceea avea o plesnitură, o crăpătură, şi grăunţele s-au aprins. Nu le puteam stinge. Le-am mâncat aşa. Mai mult arse.

Olea Creţu: Odată mama a adus acasă oleacă de grăunţe de păpuşoi şi le-a ascuns după sobă, să ne ţină mai mult timp. Iar eu cu bădica Gheorghe le-am găsit şi le-am mâncat crude. După ce murise tătâca şi lica, ne dau şi nouă făină. Am frământat-o eu, când ne-au dat prima oară, şi am făcut turte. Mama era la deal, la prăşit răsărita. Când s-a întors de la câmp, a găsit oala goală. Aveam noi o oală mare de lut. Că eu rămasă singură gospodină, n-am putut găsi chibriturile şi n-am putut coace turtele acelea, ci le-am mâncat crude. Două turte am lăţit şi o bucată. Crude le-am mâncat. Le-am mâncat şi n-am murit, dar m-am umflat de Doamne fereşte! Când a venit mama, s-a speriat de mine. Nu ţin minte ce mi-a

făcut, dar iată că-s vie. Ar mânca azi cineva turte crude? Iar mie mi se păreau mai dulci ca ciocolata.

Gavril Hâncu: Ţin minte că era iarnă. Timp friguros. Omătul era mai înalt decât omul. Iar eu m-am pornit la un unchi de-al meu după o bucăţică de pâine. Altă ieşire nu era. Moşul acela al meu, Dănilă, lucra şef de depozit la spitalul din Volintiri. Era om văzut, mândru. I-am spus surorii: „Marie, eu mă duc la moş Dănilă”. „Ce faci tu, măi Havruşa, îmi spuse sora, ai să cazi pe undeva şi ai să te prăpădeşti. Şezi acasă”. „N-am să cad, că n-am să mă bag în troiene. Ajung eu. Dar dacă-i vedea că nu vin, să mă cauţi”, i-am spus eu şi m-am pornit. Cum am ajuns la moşul Dănilă, mă zăreşte dumnealui şi strigă: „Malana, repede să-l hrăneşti pe Gavril”. Ţinea la mine moşul. Mi-au pus înainte o farfurie cu cartoafe şi o bună bucată de pâine. Am mâncat totul. Îmi mai dau ei poate, dar se temeau. Întorcându-mă spre casă, lângă pod, m-au apucat nişte dureri în burtă – să te prăpădeşti. Şi ca jurat, nimeni nu trecea pe drum. Am căzut în omăt. Totuşi, m-a zărit un creştin şi a întrebat oamenii: „Băiatul ista nu-i al lui Alioşa Hâncu?” Iar mie îmi plesnea stomacul. Când a aflat Maria, mi-a ieşit în cale, m-a ridicat şi m-a târât acasă. M-a culcat cu faţa în sus, mi-a frământat burta, apoi m-a scos afară şi m-a pus să fug în jurul casei. Iată aşa m-a salvat ea. Tare scumpă e pentru mine sora Maria. Mai trăieşte şi azi. La Chişinău. Îi singură-cuc ea acolo. M-aş duce s-o văd, dar...

Olea Creţu: Are vreo câteva luni de când e cam bolnav Gavril. Se înnăduşă. Îl doare pieptul. Hai să nu mai vorbim atâta despre foamete. Ducă-se pe pustii. De câte ori îmi amintesc de anii aceia, mi se acoperă ochii cu lacrimi. De unde atâtea lacrimi?

„Foametea intra în casa noastră şi ne privea cu ochi sălbatici”.

EFREM VACULOVSCHI (n. 1936)

Era în timpul războiului. Noi trăiam la bunelul Maxim, care era muzicant şi cizmar. Cânta din trombon pe la nunţi, iar în celelalte zile ale săptămânii cibotărea. Ţin minte că în cămara unde trăia el avea un harbuz decorativ extraordinar de mare. Tare îi plăcea lui harbuzul acela şi îl arăta la toţi cei care veneau la dânsul. Apoi, când s-a apropiat frontul de noi, un obuz a căzut drept în casa bunelului şi din harbuzul cela am găsit numai nişte seminţe. Norocul nostru că nu eram acasă şi am rămas vii. Altfel... Mai târziu satul nostru a fost evacuat, dar bunelul Maxim n-a vrut să părăsească satul. În timpul unui bombardament, l-au rănit într-o mână şi în piept. Dar a rămas viu şi el. Pe noi ne-au evacuat într-un sat din Ucraina. Ne-a adăpostit un om bun, dar frontul a ajuns şi în satul cela. Mergea după noi frontul. Oamenii ziceau că ne ţine de neamuri. O bombă căzu peste casa gazdei noastre şi i-a omorât vaca şi păsările. Toţi au fugit din casă, iar eu m-am speriat, căci uşa de la ieşire era în flăcări, şi nu voiam să ies. M-am băgat sub un pat. Mama nu a vrut să mă lepede şi a venit lângă mine, a rămas acolo în timpul bombardamentului, sub pat, până când s-a potolit urgia, apoi am ieşit de acolo eu şi cu mama şi i-am găsit pe ai noştri. Iată atunci se începu pentru noi foametea cea mare. Nu ne rămăsese nicio hrincă de pâine, eram între străini, singuri, noi, patru copii şi mama, care mai mult plângea, căci se temea că ne va pierde. Iar eu am uitat repede şi de război, şi de foamete. Mergând prin sat, am găsit o granată şi am ascuns-o în sân, m-am dus într-un beci şi am început a-i deşuruba capsa. Granata a început a fâsâi, a foşni, a şuiera. Nu mi-am dat seama ce înseamnă asta, dar frica ori instinctul autoconservării m-a fugărit de acolo. Dar granata şi-a arătat puterea: a explodat îngrozitor. A apărut de undeva mama şi când s-a uitat la mine, a rămas înlemnită. Dintr-un umăr şi de pe fruntea mea curgea sânge. Şi acum port semnele rănilor acelea.

Am fost, cum s-ar spune, şi eu la front. Numai că, nu ştiu din ce cauză, nu mă prea iau frontovicii în seamă. Nu mă recunosc ca pe unul dintre ei. Fie. Nu mă supăr. Mama, văzând că rănile nu-s mortale, găsi de undeva un băţ de salcâm şi începu să mă educe curat, în felul nostru. Acum fac haz de necaz, dar atunci numai rănile mele îi trebuiau mamei, alte nevoi nu avea, i-am alungat eu plictiseala, altfel murea de urât. După ce s-a dus frontul, ne-am întors şi noi în sat. Am tras la casa bunelului Cozma, tatăl tatălui meu, şi a bunicii Efimia. Am trăit o bună perioadă de timp la ei – până s-a întors tata de la război.

Tata luptase până în Germania şi s-a întors la baştină cu o rană la mână, dar sănătos tun. A venit tata de la război împreună cu un vecin de al nostru, moş Filip Midrigan. Avea o mulţime de decoraţii tata. Le păstrăm şi astăzi. Ţin minte că a venit cu o pereche de cai, a intrat în ograda bunelului Cozma noaptea şi, pe întuneric, l-a rugat pe bunelul să le dea voie să înnopteze la el. Bunelul Cozma nu l-a recunoscut şi i-a răspuns că nu-i poate primi în casă, căci acolo dormeam noi: mama, surorile tatii, bunelul, bunica şi armata de copii. Loc nu mai era şi pentru străini. I-a spus că le poate aşterne în sarai. Tata i-a mulţumit, dar a intrat în casă, totuşi. Mama l-a recunoscut şi bucuria revederii a fost mare. Am trăit un timp la bunei, apoi ne-am mutat în gazdă la mătuşa Zina, apoi la moş Pavel Grib. La moş Pavel am trăit pe vremea foametei. Fusese în iarna anului 1946 un omăt aşa de mare că ajunsese mai înalt pe alocuri decât streşina casei. Mai mult de doi metri avea. Şi am făcut noi o cărăruşă până la fântână, nu era departe fântâna. Tata îi zicea cărăruşii – tranşee. Nouă ni se părea un tunel plin de mistere. De fapt, cam acesta ne era traseul plimbării noastre pe atunci. Proviziile ni se cam terminaseră, foametea intra în casa noastră şi ne privea cu ochi sălbatici. Mama plângea, iar tata ne mângâia pe cap şi ne spunea că totul va fi bine. Noi îl credeam. Aşa a

şi fost. Nimeni din familia noastră nu a murit de foame. Eu ieşeam afară, chemam câinele şi-i spuneam că în curând tata ne va aduce de mâncare şi vom mânca pe săturate. Câinele mă privea cu ochii lui nemaipomenit de deştepţi şi eu eram convins că el înţelege tot ce-i spun. Şi azi cred astfel. Dar într-o zi Leul dispăru. Nu a apărut nici a doua zi, nici a treia... Când i-am spus tatălui meu vestea, el a rostit un singur cuvânt: ţiganii. Noi am început a plânge. Căci ţiganii aceia prindeau câinii din sat şi-i mâncau. Aşa vorbeau oamenii. Tata, văzându-ne plângând, şi-a luat centura şi a ieşit din casă. Eu m-am luat din urma lui. El a bătut la casa unde locuiau ţiganii. Casă fără poartă, fără gard, fără ochiuri la ferestre. Înăuntru s-au auzit foşnete, şoapte, apoi casa amuţi. Tata a mai bătut o dată în uşă.

— Aista-i nenea Anton, tată, dacă află, ne ucide, l-am auzit pe un băiat de o seamă cu mine şi am început a scânci, străluminat de o previziune sinistră. Tata împinse uşa şi ea cedă. Am intrat. Ceea ce am văzut m-a cutremurat. Am strigat ca un nebun. În mijlocul casei sta spânzurat câinele nostru aproape jupuit. Pe nişte pirostrii fierbea o căldare cu apă. Toţi ne priveau cu frică şi duşmănie. Capul familiei sta cu mâinile sângerate lăsate neputincios în jos. Soţia lui începu a-şi frânge mâinile şi striga s-o omoare, că altă ieşire n-are. Ţiganul spuse ceva nedesluşit.

— Am venit să-mi faci o sapă, bade, l-am auzit pe tata rostind cu greu cuvintele.

— Mâine ţi-o aduc, zise răguşit ţiganul.

— Să trăieşti, auraş, bocea ţiganca, capchiii să nu-ţi ştie de foame, să înfloreşti, bade. Să ai sănătate şi bucurii.

Noi am ieşit din casa lor. Eu plângeam, iar tata mi-a spus că acela nu era câinele nostru, eu m-am uitat nedumerit la el, apoi aproape l-am crezut pe tata, voiam să-l cred. Lângă fântână ne-am oprit. Tata a scos o căldare cu apă şi am băut pe săturate.

— Nişte nenorociţi, l-am auzit pe tata rostind.

Astăzi înţeleg altfel lucrurile. Ştiu că au fost oameni care şi-au mâncat propriii lor copii. Ştiu că foamea îi înnebunea, îi făcea neoameni, dar atunci... Şi când o fac pe filosoful şi încerc să-i iert pe toţi, în faţă iarăşi îmi apare trupul pe jumătate jupuit al câinelui nostru care avea nişte ochi nemaipomenit de deştepţi. Oamenii care l-au mâncat n-au mai ieşit din foamete. S-au pierdut. Toate problemele acelea din timpul foametei şi-au făcut culcuş în mine şi mă chinuie. Eu îs copilul, eu îs înfometatul, eu îs ucigaşul, eu îs tata.

În timpul foametei tata începu să lucreze cu o brigadă care aducea în sat pâine din diferite locuri. Mai des o aduceau din Căuşeni. Noi nu prea simţeam greutatea foametei, căci o mână de grăunţe avea mama totdeauna. Mâncam măligă, mâncam turte, am încercat şi diferite sorbituri din ierburi. Când se ducea tata după pâine, în casa noastră se lăsa o linişte grea, apăsătoare, căci era tare periculos să umbli cu pâinea lângă tine. Văzând un sac cu grâu, multora li se întuneca mintea şi puteau face moarte de om. Odată ne-am speriat grozav. Tata plecase şi nu mai venea. Lipsise de acasă mai mult de o săptămână. Aşa ceva nu se mai întâmplase cu el. În casă nu aveam nicio coajă de măligă. Ceream mâncare şi plângeam, dar mama nu ne putea ajuta cu nimic. Am strâns toate fărmăturile şi le-am mâncat. Ne-am suit pe cuptor şi am găsit acolo o oală de huce[5] învelită în nişte petece. Făcea mama borş cu huşele acelea. Am luat o lingură şi le dam fraţilor câte o lingură de huşe, iar mie îmi permiteam să înghit două. Veşnicul adevăr: cine împarte, parte-şi face. Credeam că tata a murit, că nu-l vom mai vedea niciodată. Eram disperaţi. Acele zile au fost, de fapt, cele mai grele din timpul foametei. Când l-am zărit pe tata intrând în casa noastră, am început a plânge de bucurie. El era foarte tare slăbit. Abia l-am cunoscut. El ne-a povestit că au putut merge cu pâinea

5 huşte, tărâţe.

numai până la Lutoasa (Răscăieţii Noi de azi) şi i-a acoperit omătul. Au stat acolo până s-a liniştit viforniţa şi şi-au putut face drum până în sat.

Mulţi din măhălenii noştri mâncau mai mult papură. Şi nouă ne plăcea papura aceea. Era, nu ştiu cum, dulce. Uneori luam pe ascuns de la mama câte o bucăţică de măligă şi o schimbam pe papură prăjită ori pe turte din papură. Ne plăcea. Aşa, probabil, îs toţi copiii: le place ceea ce n-au.

Ţin minte cum venea pe la noi unchiul Vasile, fratele tatălui meu. Era mai tânăr ca tata. Lucra învăţător. Şcoala era pe atunci în casa lui Nichifor Oprea; el în 1944 a trecut Prutul şi nu s-a mai întors în sat. Cum se vede, şi unchiul Vasile, împreună cu bunicii mei, trăiau foarte greu atunci, dar nu l-am auzit niciodată plângându-se. Venea pe la noi şi-l întreba pe tata:

— Cu ce să te ajut, bădică?

Era tânăr unchiul Vasile, nu era încă căsătorit. Era frumos. Era îmbrăcat cu haine vechi, dar curate şi călcate la dungă. Noi îl priveam cu admiraţie. El ne părea atunci culmea prosperării. Era extraordinar de inteligentă faţa lui, tot mai străveziu de slabă. Într-o zi a venit la noi unchiul Vasile, a stat puţin şi s-a încălzit, a gustat puţină mâncare din mălai, s-a descălţat şi a început să ne povestească nouă ce viaţă vom avea după foamete, cât de bine şi frumos vom trăi.

— Să ştiţi, ne spunea el, pâine are să fie cât îţi doreşte sufletul. Nici n-ai să doreşti să mănânci atâta pâine. Oamenii vor mânca mai mult cireşe, harbuji, poamă, vişine, mere şi numai câte o bucăţică de pâine, de saţ. Ca în Europa, unde oamenii au de toate.

Pe noi Europa nu ne interesa, dar să se găsească undeva pe globul pământesc vreun prost care nu vrea să mănânce multă-multă-multă pâine – neverosimil!!!

E imposibil să-l înţelegi pe turcul acela care nu duce dorul unei hrinci de pâine.

— Şi, continua unchiul Vasile, oamenii vor căuta

cărţi, nu pâine. Doar pâine vor avea cât doresc.

Când se ducea de la noi unchiul Vasile, mama numai clătina necrezător din cap, iar tata zicea că va fi exact aşa cum spune unchiul Vasile. Eu nu-l credeam nici pe unchiul Vasile, nici pe tata chiar. Azi îi cred pe toţi fantaştii, iar atunci nu-l credeam pe tata. Iată ce înseamnă foametea. Asta-i!

Mă speria pe atunci mai tare că pe oameni îi duceau la cimitir fără sicrie. Îi înveleau, dacă îi înveleau, într-un ţol, şi le dau drumul în groapă fără multe ceremonii. Nu aveau timp pentru adânci momente de cugetare. Era bine dacă le puteau săpa şi o groapă, căci iarna aceea fu necruţătoare şi nu fiecare avea puteri să sape în pământul ca fierul de tare. Ţin minte cum îl duceau pe un om la cimitir într-o căruţă. Ne-am luat după micul cortegiu şi m-au îngrozit picioarele mortului ce ieşiseră de sub pătura cu care era învelit. Erau zbârcite, osoase. Straşnice! Azi, când sunt nevoit să petrec pe cineva în ultimul lui drum, parcă văd prin talpa pantofului mortului un picior osos şi zbârcit. Mă tem de morţi.

Da, mergeam la şcoală şi în timpul foametei. Carte nu prea făceam, dar de dus ne duceam. Acolo hrăneau. Ne învăţa Pintilie Zaharovici, îmi era nănaş. M-a botezat. Eram încălţat în nişte opinci bortelite. La un repaus nănaşul Pintilie se uită lung la mine şi-mi spuse:

— Măi Efrem, rele zile am ajuns.

Eram o mână de pici toată şcoala, în clase eram câte trei-şase-zece, nu mai mulţi. În clasa a doua abia ştiam alfabetul, aceea era şcoală? Noi la pâine ne gândeam, nu la carte. Când nănaşul Pintilie scria ceva pe tablă, noi desenam literele din urma lui, nu le scriam. Nănaşul, când a observat solidele mele cunoştinţe, începu să-mi tragă câte o pereche de rigle la palme şi efectul pedagogic nu se lăsă mult aşteptat, am însuşit alfabetul, iar restul a mers parcă de la sine şi iată-mă astăzi în rândul cărturarilor.

Venea pe la noi şi bunica Efimia. Venea totdeauna cu plinul: cu un posmag, cu câte o bucată de măligă, cu o turtă din te miri ce... Cel mai tare ne bucuram când ne spunea:

— Veniţi, copii, să vă hrănească bunica cu lapte haiducesc. Vreţi lapte haiducesc?

— Vreeem! strigam noi ca nişte haiduci sadea. Şi ne turna în străchini nişte sorbitură albă şi tare gustoasă. Ne întreceam la mâncat. Eram şi noi haiduci, ce mai vorbă. Vreţi să ştiţi ce mâncare de peşte e laptele acela haiducesc? Ascultaţi reţeta: se iau seminţe de cânepă, se prăjesc, se bat în piuă, torni făina căpătată în apă şi capeţi un lichid de culoarea laptelui. Mănâncă sănătos. Narcotice, ziceţi? Nu cred. Mie îmi pare că bunelul Cozma cel mai tare ţinea la mine. Eu eram nepotul lui drag. Venea pe la noi şi ne întreba:

— Măi! Cine-i mai voinic aici?

— Eu! Eu! Eu! Eu! strigam noi în gura mare.

— Ia vină tu, Efrem, zicea el, să vedem cât de tare eşti. Mă apuca de urechi şi mă ridica în sus. Eu mă roşeam ca racul, dar răbdam ca un mucenic. Chiar schiţam şi un zâmbet pe faţă.

— Bravo, zicea bunelul şi scotea ceva de-ale gurii din buzunarul lui fermecat. Noi ne apropiam de el şi săvârşeam marea taină a împărtăşaniei.

Mi-am amintit de clipele cele mai fericite pe care le-am trăit în timpul foametei. De zilele şi nopţile cele negre nu mai vreau să-mi amintesc. Nu are niciun rost.

Am convingerea că zile de acelea nu se vor repeta. Nu avem niciun drept ca să-i lăsăm pe nepoţii noştri să treacă printr-o foamete ca cea din anii 1946 – 1947. Ne ajunge nouă experienţa asta barbară. Oameni suntem.

„Când nu umblam după hrană, aşteptam moartea”.

COZMA MUNTEANU (n. 1936)

Ţin minte că-n 1946 nu s-a făcut pâinea. Spun asta, fiindcă nu numai noi nu aveam ce mânca, ci tot satul flămânzea. Ne duceam pe deal. Pâinea nu ieşise. O grămădiseră furnicile. O ploaie de furnici cotrobăiau dealul. Mă duceam cu o cană de 300 de grame, o umpleam cu grăunţe, le râşneam, aveam râşniţa noastră, şi mama ne făcea la toţi, nouă suflete, mâncare. Mâncam toţi din cana aceea, dar saţ nu aveam. Mama ne pregătea un fel de fiertură din stele, din covrigei, din pur şi din alte verdeţuri, ca să nu cădem. Mâncam şi ne duceam în baltă, la Nistru. Scoteam papură, tăiam rădăcinile, le uscam, le râşneam, făceam turte şi ne hrăneam. Ne duceam deseori şi în valea Caplanului după verdeţuri. Găseam acolo multă stele. Dar n-o puteam culege în voie, căci o păzeau căplănenii. Se luau călări după noi. Fugeam, ne ascundeam prin văgăuni, îi aşteptam să plece şi ne întorceam iarăşi. Până nu umpleam un sac, nu ne porneam spre casă. Ştiam că acasă nu ne aşteaptă franzoale. În valea Caplanului mă duceam mai des cu mama. Aşa am trăit noi în vremea foametei: de azi pe mâine. Nu prea aveam ce alege. Toată ziua căutam de-ale gurii şi câteodată găseam. N-am murit de foame, după cum vedeţi şi dumneavoastră. Dar câţi s-au dus în pământ cu zile! Doamne fereşte! Eu drept vorbesc, să mă credeţi. Ţărâna acoperă totul… Într-o vreme, văzând că nu avem cu ce amăgi stomacul, am spălat opincile şi mama le-a pus în sobă, la copt. Când le-a scos din cuptor, mai nu am leşinat de mirosul lor plăcut. Ne băteam cu soră-mea de la ele. Când am mâncat opincile, am dat-o pe cizme, pe pantofi, pe sandale… Umblam cu sora mea Tecla prin pod şi căutam vreo bucată de opincă…

Ş-apoi a prins a se duce tata în Polonia după mâncare. Aducea de acolo mai des cartoafe. Ducea zestrea din casă: un cojoc, un război, un polog, o scoarţă… Am avut noroc şi de vacă. Fără dânsa nu ştiu dacă mai rămânea în viaţă vreunul din cei şapte copleşi

câţi eram. Bună văcuţă. Tata o cumpărase de la nişte străini. Da, mama fierbea cartoafele, iar pe coji le punea de o parte. În primăvară le-am pus în pământ. A crescut o roadă mănoasă din cojile acelea. Aşa a fost. Vă spun. Iar în 1947 s-a prins a face pâine bună. Iarna a căzut mult omăt, primăvara a fost ploioasă, s-a făcut pâinea bună. Am avut noroc şi de scoicile din Nistru. Se făcuseră multe în anul acela. Le aduna mama, nu noi. Intra în Nistru, în valurile Nistrului, şi prindea scoici. Aducea acasă scoicile şi umplea câte un lighean de carne de aceea, din scoici. Mai căpătam câte o mână de făină, adunam nişte buruieni şi ne părea că e o mâncare împărătească. Nici nu ştiu cuvinte ce ar putea spune cât de gustoasă era mâncarea aceea din scoici. Şi azi îi simt gustul. Zău, nu glumesc. Dar nu-i în toată ziua Paştele. Cu atât mai mult în vremea foametei. Mă întrebaţi ce făceam noi, copiii, atunci? Când nu umblam după hrană, aşteptam moartea. În timpul foametei nu mai vedeai copii pe uliţi, de stadioane nu era nici vorba, despre televizoare nici nu auzisem. Nu prea vedeai copii jucându-se, nu auzeai râsetele lor. Iată închid ochii şi vreau să-mi amintesc ceva despre aceea ce mă întrebaţi: NIMIC. Văd numai feţe schimonosite, aud numai plânsete. O fi râs cineva, numai nu eu, nu noi… Eu într-o vreme tot timpul îl pierdeam pe prispă, sub perete. Stam cu faţa la soare. Gogeam. Mă luptam cu moartea. Trăiam de azi pe mâine. De azi pe mâine. Dacă a doua zi căpătam o bucăţică mai bunişoară, făceam un pas spre poartă, iar dacă nu, iar pe prispă, sub perete, iar în grija soarelui. Dar parcă numai eu eram pe ducă? Mureau oamenii în fiece zi. Nimeni nu ştia câţi şi-au dat sufletul ieri, azi… Moş T. Oprea, de-o vorbă, a căpătat oleacă de făină, a copt nişte turte şi a mâncat până ce a plesnit stomacul în el. L-au găsit oamenii mort. Nu mâncase nici toate turtele. N-avea lumea saţ. Ţin minte, a venit la noi mama mamei mele, adică bunica mea. Nu avea ce mânca. Nici noi nu aveam ce mânca. Am culcat-o pe un

pat, lângă sobă. Să-l fie măcar cald. Iar dimineaţa am găsit-o moartă. Flămândă a murit.

„Este un zid al omeniei pe care nu ai dreptul să-l să-i...”

ION VACULOVSCHI (n. 1936)

Nicio nenorocire nu vine singură. Nevoia cheamă altă nevoie. Aşa s-a întâmplat şi în anii aceia grei, adică straşnici: 1941, când s-a început războiul, şi 1947, când s-a terminat foametea. Au fost nişte ani cu sânge, cu boli, cu crime... Pământ neprelucrat, fântâni otrăvite, secetă, jale, lacrimi, multe lacrimi, şi o licărire de nădejde în ziua de mâine, credinţă în bunătatea lui Dumnezeu. Tata nu venise de la front, iar mama şi fratele Chirilă se îmbolnăviseră de tif. Rămăsesem eu unicul om sănătos în familie şi tot greul se oprea în capul meu. Uneori îmi părea că am să cad şi eu, aveam ameţeli, mi se întuneca înaintea ochilor. Dar am rezistat. Nu pot zice că i-am salvat pe frate-meu şi pe mama, dar, totuşi, i-am hrănit, i-am îngrijit, le-am făcut leacuri. Din buruiene, din flori, mă rog, ce auzeam de la lume. Că atunci toţi erau medici, iar doctoria atotputernică era o hrincă de pâine. Nu pot zice că în 1946 n-a fost grâu ori păpuşoi. Mai puţin, dar tot au adunat oamenii de pe câmp. S-a întâmplat ce s-a întâmplat, fiindcă eram obligaţi să dăm aproape toată pâinea la stat. Noi am fost eliberaţi de a da statului, căci eram orfani de război. Că tata, Dumnezeu să-l ierte, nu s-a mai întors de la război. Războiul... Tuturor măhălenilor noştri le-au măturat podurile. Cotrobăiau peste tot. Pe unii, care au încercat să ascundă ceva, i-au dus la puşcărie...Eu ţin minte cum s-a dus tata la război. Eram de cinci ani. Numai eu îmi amintesc de asta, iar Chirilă n-are de unde şti, căci era abia de doi ani. Tata era de statură mijlocie, cu mustaţă neagră; arăta chipeş. Se pregătea atunci să plece pe o

săptămână la pădure. Şi-a pus mâncare într-o straistă, dintr-o bucată de coasă şi-a făcut un cuţit şi a plecat. A plecat la pădure şi nu l-a mai văzut nimeni. Era în anul 1941. I-au mobilizat pe şase bărbaţi atunci. I-au dus la moarte. Şase oameni erau: tata, badea Ignat al lui Vasile Bojoncă, unul al lui Bobu, nu ştiu cine e acesta, altul al lui Munteanu Toadere, badea Chirică Banaru şi încă unul, nu-mi mai amintesc acum cine. Din toţi şase s-a întors de la front acasă numai badea Chirică Banaru, numai el a rămas în viaţă. Despre tata nu am ştiut mult timp nimic. A scris mama şi la Moscova, dar ne-au răspuns de acolo că tata „propal bezvesti”, adică s-a pierdut fără veste. Mama s-a interesat de soarta tatii şi un bărbat din Olăneşti, care se ţinea frate de cruce cu tata, i-a povestit că au ajuns până în Simferopol şi acolo nemţii i-au făcut prizonieri. Mureau în lagărul acela cu sutele, aşa spunea omul cela. N-a putut rezista nici tata. I s-au umflat picioarele, toată seara a gemut, şoptind „of, copilaşii mei, copilaşii mei”, iar dimineaţa l-au găsit mort. Astă veste a ajuns până la noi despre tata. Dar el şi din mormânt ne-a ajutat. Nu ne-a lăsat să pierim de foame, căci în ajunul anului nou 1947 ne-a venit sprijinul lui: o pensie pentru orfanii de război şi „paiocul”, adică raţia de alimente ce ni se cuvenea: nişte biscuiţi ca din poveşti şi vreo 2 kilograme de făină de la „papaşa” Stalin. Ţin minte şi azi cum a intrat în ograda noastră poştalionul Mihail Oprea, şi el veteran al războiului, şi ne-a adus marea şi extraordinara bucurie. Mai aveam noi puţină pâine într-un poloboc, nişte grăuncioare, nu multe, le ţineam ascunse de toată lumea, căci nu aveam tată... Salvarea noastră era văcuţa. Ea a fost toată nădejdea noastră. Aveam pleavă, fân şi am scos-o din iarnă. Cumplită a fost iarna aceea. Straşnică. Omătul a duplit totul. A intrat în ocolul vitelor, a acoperit casa, fântâna, drumul... Ne temeam să nu se prăpădească vaca noastră şi am fost nevoiţi s-o mutăm cu noi în casă, la gura sobei, lângă noi. Şi ce credeţi? Am ajuns cu toţii în

primăvară. Ne-am salvat unul pe altul. Despre şcoala din timpul foametei nu-mi prea amintesc acum. Nu făceam un pas de acasă fără ştirea mamei. Nici picioarele nu ne prea serveau. Totuşi, ne târâiam noi câine-câineşte până la şcoală, dar multă carte, ştiu bine, n-am prea băgat în cap atunci. Eram copil. De asta nici mare cărturar nu am ajuns. Carte a făcut fratele meu Chirilă. E mai mic ca mine cu trei ani, dar l-a luat Dumnezeu la Dânsul. Chirilă a făcut şcoala medie în satul vecin, apoi a terminat Facultatea de Filologie a Universităţii de Stat din Chişinău. A lucrat şi la Universitate, şi la ziare. A stat mai mult cu capul în carte. Acum câteva luni s-a dus. Crezi dumneata că cartea nu-i vlăguieşte pe aceştia ca fratele Chirilă ori ca dumneata care staţi mai mult timp în bibliotecă decât la soare? Totul e bun în măsură. În timpul foametei a murit şi nenea meu Ion. L-au ajuns şi bătrâneţele, şi boala, şi foamea l-a săpat. S-a dus bunelul. Înainte de moarte sta întins pe o laviţă şi suferea. Când a observat mama că bunelul e pe cale de a-şi da sufletul, a alergat la fratele bunelului, băţul Cozma, bunelul dumneavoastră. Şi a venit la noi băţul Cozma. S-a aplecat asupra bunelului şi a început a-l striga: Bade! Bade! Bade! Căci nenea era mai mare decât fratele său Cozma. Bade! striga el, dar nenea nu-l mai auzea. Murise. S-a iertat cu viaţa liniştit, căci l-a petrecut în lumea aceea fratele său. În timpul acela nu mulţi aveau norocul să moară aşa, creştineşte. Nenea Cozma a mai trăit un timp apoi a murit şi el. Multe s-au întâmplat pe vremea foametei. Şi bune, dar şi rele. Oamenii se schimbau atunci. Ori, mai bine zis, îşi arătau arama pe faţă. Vecinul nostru, Ivan, avea un cal şi pentru o anumită plată ducea morţii la cimitir. Fratele său Vasile murise la război. Aşa că familia-i rămăsese singură. Trăiau în aceeaşi ogradă. La început moş Ivan le da câte o mână de ajutor: un pumn de grăunţe, câte o cană de moare, ce avea. Şi la un timp oarecare ce s-a gândit moşul? Să le ieie casa. Şi a început a acţiona. Le-a pus în

plată tot ce le-a dat mai înainte, apoi lovea cu ranga la temelia casei fratelui său ca să năvălească apa. Făcea el mai multe... în primăvară a alungat-o pe biata femeie din casa ei, zicând că a plătit de răsajuns. Şi ce-i rămase de făcut sărmanei? Şi-a luat copiii şi dusă a fost. Pentru vreo 2 – 3 oale de moare a rămas fără casă. Vă închipuiţi? Cu tot cu micuţi a aruncat-o în drum. Pe copiii fratelui său i-a aruncat în drum. Ce face hapsânia din om. Neom îl face! Înţeleg şi eu că omului îi e dat să lupte pentru existenţă. E adevărat că omul la nevoie se apucă şi de un pai. Dar este o măsură a lucrurilor. Este un zid al omeniei pe care nu ai dreptul să-l să-i, dacă om vrei să te numeşti. Mă înţelegeţi? Şi din foamete oamenii au ieşit în mod diferit. Asta am vrut să vă spun. Omul la nevoie se cunoaşte. După iarna aceea din 1946 – 1947 au venit zile mai bune. Prin primăvară măcar de frig am scăpat. Primăvara a fost zlotoasă. A crescut iarba şi în ogradă. La început mama ne trimitea pe mine şi pe fratele Chirilă să paştem vaca la imaş. Mai păzeam şi roada de ţistari, căci stricau tot ce le cădea în cale. Dar într-o bună zi ne spune mama să nu mai luăm vaca la deal, căci se purta greu, îi era a făta, se cunoştea bine. Am lăsat văcuţa acasă. Îi căram iarbă cu sacul. În scurt timp am găsit în ocol şi o viţică. Bucurie, nu glumă! Şi acum ţin minte ziua aceea. Mare noroc am avut. Vaca ne-a scos din foamete. Dar am fost siliţi s-o vindem. Adică am schimbat-o pe o casă. Căci casa noastră arsese în timpul războiului. Trăisem în timpul foametei în ce mai rămăsese din ea, într-un fel de bordei. Moş Zaharia Bejenaru, un om bolnav, venit şi el de la război, îi propuse mamei să facă schimb cu casele. Lui îi trebuia numaidecât lapte de vacă ca să trăiască, dar nouă ne trebuia casă, căci nu avea cine s-o ridice, iar vacă vom avea, viţica ne creştea. Nu era niciun pericol. Foametea, ducă-se pe pustii, trecuse. Mama i-a dat vaca plus zece puduri de grâu şi schimbul s-a făcut. Căci aşa s-au înţeles. Casa era bună, dar avea şi ea o meteahnă.

Lemnul pentru căpriori a fost de târg, dar la plouat mult şi era mâncat de care. Ne-am chinuit noi mult până am reparat-o. Iată aşa. Dar înainte de a face schimbul, eu, ca cel mai mare în familie, am fost chemat la Sovietul sătesc, ca să-mi dau consimţământul. Pe mama au chemat-o şi pe mine. Căci mama nu avea dreptul să vândă vaca. Aşa era legea. M-au întrebat dacă noi, adică eu şi cu fratele Chirilă, vrem să schimbăm vaca pe o casă. Aşa întrebare mi-au pus. Cum nu? am răspuns, vrem să avem casă, cum să trăim în bordeiul nostru? Că noi avem viţică, peste un an vom avea şi lapte. Dar casă cum să ridicăm fără tata? Cei de la putere au scris ceva într-un caiet şi ne-au permis să facem schimbul. Cum am înţeles eu cu mintea mea de copil, mama pe atunci nu avea dreptul să facă nimic fără aprobarea noastră, a orfanilor de război, cum ne socoteam noi, eu şi fratele Chirilă. Trebuia să se pună la cale cu noi mama. Distracţii? Nu prea ne venea a distracţii. Nici măcar şezători nu se făceau prin sat. Se înstrăinase lumea în timpul foametei. Erai nevoit să te gândeşti bine înainte de a face un pas. Iată când se potrivea bine proverbul „De zece ori măsoară şi o dată taie”. Trebuia să alegi: murim cu toţii ori ne salvăm numai doi-trei? Ce era mai raţional? Ce era mai omenesc atunci? Nimic şi niciodată nu se poate măsura cu acelaşi metru. Au murit familii întregi care au avut prea multă bunătate şi au rămas câţiva vii în familiile care au calculat totul la rece. Care au procedat corect? De acord, e foarte greu de spus acum. Vorba aceea: după război – mulţi eroi. Că pe atunci lumea era sleită, era umflată, era pustiită, nu-i păsa de nimic. Ori măcar aşa părea ea. Omul dacă găsea un grăunte jos, îl punea drept în gură. Îl ciugulea ca pasărea. Nu era saţ. Cu papură a trăit lumea. Eram hlichiţi, vă spun. Dacă am rezistat, e bine. E aproape de necrezut că am rezistat. Să treci printr-un război, printr-o foamete, nu-i de şagă. Şi atunci n-ar fi murit atâta lume, dar ne-au luat toată pâinea, cum vă spuneam. Au

măturat podurile. Parcă special au făcut asta ca să murim cu toţii. Să nu rămână niciun basarabean. Erai obligat să dai, să dai, să dai!! Umblau stribocii de la casă la casă. Când auzeau oamenii de „postavcă”, adică de predarea produselor alimentare la stat, îşi luau lumea în cap. Ce, Stalin umbla pe la casele oamenilor? Pe naiba! Ai noştri se mâncau unul pe altul. Aşa-i. Un nebun dă comanda, iar zece cozi de topor o îndeplinesc. Dacă n-ai simţ omenesc în tine, n-ai. Legea, dacă-i lege, nu trebuie să fie împotriva omului! Drept vorbesc? Corect adică? Să mă duc eu şi să iau ultima fărâmătură de pâine din gura copiilor fratelui meu e lege? Cum se cheamă astă lege, nu-mi veţi spune? Hm, m-am încălzit puţin. Dar ştiţi că în timpul foametei am fost şi eu rănit? Da, nu glumesc. Ne jucam de-a războiul lângă şcoala cea veche. Era un tranşeu acolo şi noi „împuşcam” cu bolovani. Am ridicat capul şi un „glonte” m-a lovit drept în ochi. Nu vedeam. Orbisem. Foca, un măhălean de-al meu, mă învăţa să spun mamei că am căzut de pe poartă. Când m-a văzut, biata mamă nu m-a mai întrebat nimic. A găsit de undeva nişte ţuică, înmuia un şervet în ea şi îmi ştergea ochiul „rănit”. Mulţumesc. Şi azi văd cu ochiul ista. Cam aceştia am fost noi în timpul foametei...

„Mulţumesc fratelui Tenea”.

SĂVLIAN BANARU (n. 1936)

În anii 1946 – 1947 am tras o mare foame, şi încă am rămas fără părinţi, orfani am rămas. Într-un timp am fost şi la casa de copii din sat, din Antoneşti; era acolo educatoare şi mama dumneavoastră. Ne hrăneau, nu ne gândeam numai la hrană, dar a venit fratele Tenea şi m-a luat acasă, căci trebuia să prelucrăm pământul. M-am dus. Căci nu aveam ce alege. În timpul foametei fratele Tenea m-a salvat. El era cel mai mare dintre noi, ne era şi tată şi mamă. A fost o vreme când nu aveam nimic de mâncare. Iată atunci fratele Tenea ne părea vrăjitor, căci

dispărea, iar când revenea acasă, numaidecât aducea ceva de mâncare. Când se făcea iarmaroc în sat, ne duceam şi noi cu unele lucruri pe care le schimbam cu de-ale gurii. Bani nu aveam. Ne întorceam acasă cu câte o turtă din papură, din miez de răsărită, din făină de ciocălău – dar ce aveam să facem? Mâncam. Cum puteam altfel rezista? Cum? Uneori fierbeam lobodă şi alte ierburi. Am ieşit din nevoi, totuşi. Mulţumesc fratelui meu Tenea, el m-a crescut pe mine şi m-a scos din foamete. Au murit mulţi copii cu părinţi, dar noi ne-am salvat. Mulţumim fratelui Tenea. Mulţumim. Eu eram mezinul. Cu noi era şi sora mea Tamara. Ne-a scos din foamete badea Tenea. Ne-a scos, ne-a educat, ne-a crescut, ne-a făcut oameni. Mulţumesc. Dintr-o bucăţică mâncam toţi. Greblam, săpam, scurmam cum puteam, prăşeam – pâine să fie. În 1946 noi am semănat şi porumb, şi grâu; n-a prea ieşit, dar, cât a fost, am adus acasă, am vânturat, am dosit, am îngrijit. În timpul iernii a fost mare jale, căci n-aveam nici mâncare, nici de foc. Stam cu dinţii la stele şi dârdâiam de frig. Dar ne duceam pe deal şi strângeam beţişoare, ne încălzeam; n-am murit. Am ieşit din nevoie. Am ieşit. Nişte copii fără părinţi eram, dar n-am murit. Mulţumesc fratelui meu mai mare, Tenea, el nu mânca, rupea de la gura lui câte o bucăţică şi ne-a scos pe noi, cei mai mici, orfani, din foamete. Badea Tenea. Nici nu ştiu ce făcea, nici nu ştiu de unde aducea el pâine, nu ştiu unde se ducea, de unde venea – nimic nu ştiu. Una ştiu: am supravieţuit. Iată azi, în faţa dumneavoastră. Dar câţi au murit cu tată şi cu mamă… Câţi? îmi puteţi spune? Vă spun eu. Mai mulţi ca pe front. Să nu credeţi nici unei statistici mincinoase. Vă spun eu, Săvlian Banaru: în timpul foametei au murit cu mult mai mulţi oameni din satul nostru decât au murit pe front. Şi acolo… pe front… a fost… Dar asta este altă problemă. Foametea a fost mai grozavă. Cu mult mai groaznică. Poate de aceea că am cunoscut-o mai bine… poate. Da, mulţumesc lui badea Tenea. Am trecut şi prin

asta. Mulţumesc. *(Pe Tenea Banaru l-am cunoscut şi eu, copil fiind. Pe badea Tenea, cum îi ziceau de la mic la mare, îl ştia tot satul ca om de omenie, fiindcă era de un nesecat optimism şi înzestrat cu un sclipitor simţ al umorului. Ieşea din orice situaţie curat ca lacrima. El era omul care punea punct fiecărei vorbe şi acţiuni. Ştia când să facă lucrul acesta, de aceea, poate, pe unde trecea badea Tenea, frunţile se descreţeau, drumul zâmbea, chiar şi soarele devenea nu ştiu cum mai cald, mai omenos. Şi, ca să nu mă luaţi drept palavragiu, am să vă povestesc o singură întâmplare din viaţa acestui Păcală al nostru. După „organizarea" colhozului, badea Tenea lucra căruţaş şi era „rugat" să ducă preşedintelui câte ceva din roada toamnei, brigadierilor, mă rog, cine împarte, parte-şi face. Colhoznicii de rând, dacă erau prinşi cu câţiva ştiuleţi, înfundau puşcăria. Într-o bună zi, intră în sat şi badea Tenea cu căruţa încărcată cu fân. Îi ies înainte paznicii, activiştii şi un brigadier întreabă:*

— Ce ai în căruţă, bade?

— Ce pot avea eu, oameni buni, acum, spre sfârşitul toamnei? Câte puţin din toate, din ce ne-a dat Dumnezeu: două coşuri cu struguri, trei saci cu păpuşoi, unul cu mere, nişte sfeclă şi te miri ce încă. Mă rog, ca toamna. Iar ca voi să nu vă repeziţi asupra mea, am acoperit bunătăţile astea cu puţin fân pentru văcuţă. Toţi au râs de vorbele lui, brigadierul se oţărî, dădu din mână a lehamite şi-l pofti să nu le bată capul cu gogămăniile lui. Şi badea Tenea, cu căruţa plină, cu capul sus, cu pălăria pe-o parte, intră victorios în sat. Peste vreo două săptămâni după întâmplarea aceea, îl chemă pe brigadier în casa lui şi îl cinsti cu un pahar de vin:

— E din poama aceea, îi spuse el aşa, ca printre altele. Brigadierul, se zice, sughiţă, dar nu duse paharul la ureche. Şi să se mai mire cineva că acest om şi-a salvat în timpul foametei fraţii şi surorile?)

„Tucuţa pe mulţi i-a salvat de la moarte”.

IACOB MEŞTEŞUG (n. 1936)

Când satul nostru a fost evacuat, mama cu fetele s-a pornit înspre Placheuca. Le-au luat în căruţe soldaţii români, iar eu am rămas cu fratele Vasile, dar nu în satul nostru, ci în Caplani. Dar peste câtva timp ne-au spus să pornim mai departe, căci războiul se apropia şi de Caplani. Am luat vaca de funie şi, pe vale, ne-am dus până la Placheuca. Pe gospodarul casei unde am stat noi acolo îl chema Iosif Visarionovici, ca pe Stalin. Avea un fecior Iacob. Mi se pare că şi Stalin avea un fecior Iacob, nu? Eu îs tot Iacob şi cu Iacob acela am trăit bine atunci şi în viaţa mea m-am mai întâlnit cu dânsul când am făcut armata în Germania. El era acolo plutonier.

Când am revenit cu toţii în sat, am găsit casa năpădită de buruieni, iar nişte bostani creşteau chiar pe fereastră, sticlele de la ferestre erau toate sparte. Peste tot – numai buruieni. Dacă atâta vreme picior de om nu călcase pe acolo... Apoi, îmi amintesc, a venit tucuţa de la război. Eu stam pe prag. Ridic privirea şi văd o bonetă soldăţească mergând spre noi. Mă ridic şi-l văd pe tucuţa. Mai mare bucurie ca atunci, îmi pare, n-a avut casa noastră. Tata în armata română şi-a făcut serviciul militar. A fost brutar. A copt pâine pentru militari. Tucuţa tare mă iubea pe mine. Eu mă duceam totdeauna cu tucuţa în baltă, după hrană. La început ne coboram în valea Nistrului şi aduceam rădăcini de papură. Într-un timp tucuţa slăbise straşnic de atâta nesomn şi muncă. Eu i-am dus unui om papură, o schimbam pe te miri ce, şi am zărit lângă uşă trei ciocălăi de păpuşoi. I-am pus în sân şi am fugit. Se cheamă hoţie asta? Mie, dacă ştiam că tătâcuţa moare, numai de cinste nu-mi păsa. I-am dat un ciocălău şi el l-a ciugulit grăunte cu grăunte şi şi-a revenit puţin. Ne-am dus iarăşi în baltă, am adunat papură şi am dus-o acasă. Am pregătit mâncare şi am

mâncat-o toată numai noi, familia noastră, n-am dus o rădăcină nimănui. Bunica Filma, când a aflat că tata moare, m-a chemat pe mine şi mi-a dat nişte răcituri. O fi tăiat ultima pasăre bunica. Am dus răciturile acasă. Am mâncat toţi, nu cu mintea noastră. Ca lupii am mâncat. Sigur că lui tucuţa i-am lăsat mai mult. Şi el s-a însănătoşit. Şi bunelul Cozma a venit la noi, l-a privit pe tucuţa şi a zis:

— Ai să trăieşti, măi băiete.

Şi a trăit tucuţa. El nu numai pe noi ne-a salvat de la moarte, ci şi pe mulţi oameni străini. Nu numai din satul nostru. Iar atunci bunelul mi-a făcut din deget şi mi-a spus să mai trec pe la el, poate va mai găsi vreo coajă de pâine. Că eu înainte de foamete i-am făcut o poznă bunelului. Să ţi-o spun? Ne-am dus noi amândoi la prăşit păpuşoii din moşie. Acolo bunelul avea o deseatină de pământ. Dar căruţă nu avea. A pus praşovca pe o creangă şi calul a târât-o până unde ne trebuia. Eu ţineam calul de frâu. Calul acela era cam nărăvos şi deseori mă da ba în stânga, ba în dreapta, iar bunelul mă ocăra că strivesc bunătatea de păpuşoi. Eu nu ziceam nimic, răbdam. Am răbdat până la amiază. Mi s-a părut că am lucrat în câmp un an întreg. La masă, bunelul a scos un ulcior de borş, o bucată de mămăligă dintr-un şervet şi mi-a zis:

— Hai, nepoate, să ne întărim puţin.

Am mâncat tot ce-am avut, apoi bunelul mi-a spus:

— Eu mă culc oleacă, iar tu păzeşte calul. Lasă-l să pască măcar vreun ceas de vreme, că şi el e chinuit, nu numai noi.

Am priponit calul, m-am dat lângă bunelul să văd dacă doarme şi am luat-o peste deal, la fratele meu Vasile, care era mai mare ca mine cu 4 ani şi era pe atunci paznic la harbuji. Că aşa era fratele Vasile: făcea ce făcea şi-şi găsea câte un lucru mai plăcut. L-am mâncat şi când mă uit în zare, îl văd pe bunelul cum se ducea spre casă, căci nu avea cu cine lucra pământul.

Am luat-o şi eu iepureşte, pe de-a dreptul, spre casă. Ca să ajung înaintea bunelului. Am venit acasă şi m-am suit într-un copac, aveam un zarzăr înalt, lângă el era o plită unde mama făcea mâncare. Poposeşte peste puţin timp şi bunelul şi o întreabă pe mama:

— Măricuţă, unde-i şarlatanul cela al tău? M-a lăsat în mijlocul câmpului şi a fugit. M-a lepădat în fundul moşiei, uşernicul.

Eu îi ascult vorba din vârful copacului şi tac chitic.

— Mi-a veni el acasă, continuă bunelul. Rup o sarcină de vergi pe spinarea lui, nu-l iert.

Când am auzit cuvintele acestea am început, împreună cu copacul, a scânci. Tâcăia mă zăreşte şi-i ordonă mamei:

— Prinde-l, Măricuţă!

Eu sar jos, mă şurpuiesc pe lângă bunelul şi prinde-mă, mamă, dacă poţi.

Nu, să nu credeţi şarlatan ori ceva în sensul ista. Eram băiat ascultător, dar câteodată mai făceam şi eu vreo boroboaţă. Aţi văzut babă frumoasă şi copil cuminte, la o vorbă? Aţi văzut şi una şi alta? Sunteţi primul care mi-o spune. Nu glumesc. Aşa e. Bunelul tare ţinea la mine, dar mă ţinea în strâns, cum zicea chiar el. Zicea că vrea să mă vadă bărbat, nu babă. Aşa era el.

Tucuţa avea o putere mare. Era şi un bun vânător. Când nu mai găseam nicăieri mâncare, el şi-a luat arma, o cumpărase de undeva, mi se pare că de la Cetatea Albă, şi vâna ce-i ieşea în cale. O vreme a împuşcat toţi cioroii de la biserică, căci acolo se adunaseră ei. Alţii spuneau că nu erau cioroi, ci stăncuţe. Acum ele au dispărut, mi se pare, ori eu nu le văd... Puneam stâncile ori cioroii aceia la fiert şi uneori fierbeau câte jumătate de zi, căci făceam focul cu paie. Eu eram fochist. Puneam în plită nu numai paie, ci tot ce ardea. Căldură să iasă. Şi cioara să fiarbă, altceva nu mă interesa. Toţi ai noştri mă numeau şeful cotunei. Şi eu mă mândream cu asta. Eram de folos la casă. Că noi am fost nouă copii. Hrăneşte

acum nouă copii. Gândeşte-te cum trebuia să fii ca să-i scoţi pe atâţia din foamete şi vei înţelege ce fel de om a fost tucuţa. Îi mulţumesc şi azi tucuţei, mamei îi mulţumesc. Au muncit ca să ne vadă în rând cu lumea. N-au avut timp să umble prin cumpănii. În timpul foametei tucuţa nici nu trăia acasă. Trăia la baltă. Avea un bordei acolo şi venea acasă numai când ne aducea mâncare. Tare scump părinte am avut. Tare scump. Mulţi oameni şi acum îşi amintesc de dânsul, că pe mulţi tucuţa i-a scos din foamete. Deunăzi m-am întâlnit cu domnul Pavel, medicdentist. Şi-a amintit şi el despre tucuţa. L-a ajutat şi pe dânsul în timpul cel greu.

Nu l-am auzit niciodată pe tucuţa să spună că îl doare ceva, că ar dori să-l servim cu ceva… El zicea că nimic niciodată nu l-a durut şi că nimic niciodată n-o să-l doară. Era voinic tucuţa, dar trebuie să fi avut durerile lui, dar nu le-a destăinuit nimănui. Aşa om era el. A murit tânăr. La 66 de ani a murit. La anii pe care-i am eu acum a murit tucuţa.

Fratele Gică avea un an şi câteva luni. Îl hrănea mama cu ce avea mai bun. I-a dat şi nişte măliguţă din iarbă şi puţină făină de păpuşoi. A observat mama că Gică se umflă. S-a speriat. Ca să-l salveze de la moarte, a hotărât să-i deie nişte seminţe de porumb. Gică înghiţea, dar da afară tot porumbul cela întreg. Eu îl aşteptam pe Gică să facă treaba asta, alegeam seminţele de porumb, le spălam şi le mâncam. Nu simţeam nicio greaţă atunci. Ba îmi păreau foarte gustoase boabele celea. Îmi pare că a venit tata acasă cu un iepure, a făcut mama o zeamă specială pentru Gică şi iată că trăieşte şi în ziua de azi. Toţi eram bucuroşi că Gică s-a lecuit. Mie îmi părea puţin rău, că nu mai am de unde mânca seminţe de porumb.

Pe tucuţa în timpul foametei l-au rugat să păzească pâinea pe care o aduceau aici, în sat. Vreo câteva săptămâni a lucrat acolo şi ţin minte că venea de la pază cu buzunarele pline cu grâu şi noi mâncam şi grâu, o mâncare regească. Ce? Nu, nu mă gândesc aşa. Atunci

asta se numea altfel. Pâinea pentru satul nostru o aduceau la moş Damian Sârbu. De acolo o împărţeau oamenilor.

Eu mă duceam în baltă la tucuţa pe la vreo 2 – 4 de noapte. El îmi da ce a putut scoate din Nistru şi dacă aduna mâncare mai multă, îmi spunea s-o împart şi neamurilor noastre: lui badea Anton, lui badea Terinte… Pe mulţi i-a ajutat tucuţa.

Într-o zi îmi spune:

— Mergem la vânătoare, Iaşa.

Ne-am pornit. Când am ajuns în nişte porumbiş, îmi spune:

— Fii atent că acuşi apar iepurii.

Mie nu-mi prea venea a crede că mai sunt la noi iepuri, dar repede m-am convins că iepuri într-adevăr mai erau pe la noi. Am vânat mulţi urecheaţi atunci. Tucuţa ne făcea opinci din pielicele de iepure, dar nu ne ţineau mult opincile acelea. Pielicelele de iepure îs prea moi şi se rod repede. Şi încă mai aveam atunci o nevoie: când treceam pe lângă moş Săvlian, ieşea câinele lui şi se repezea în opincile mele. Făcea ferfeliţă dintr-însele. Mă întorceam acasă numai cu nişte zdrenţe. Opincile celea ne ţineau cel mult o lună, dar tucuţa nu se supăra. Ne cosea altele. Principalul era să ne fie cald. Ne era bine. Ne simţeam oameni, adică copii, care au părinţi. Căci în sat vedeam şi auzeam lucruri care ne îngrozeau. Vedeam bărbaţi neputincioşi, femei pierdute, iar părinţii noştri erau altfel. Ni se păreau nişte uriaşi.

Atunci pe mine deseori tucuţa mă trimitea să-i duc peşte unuia Tolea, mi se pare că numele îi era Ambrosan. Tolea acela era un fel de şef la punctul de vinificaţie din Purcari. În schimbul peştelui, Tolea îi trimitea tucuţii tutun, vin, pâine.

Ţin minte că tucuţa ne-a făcut un scrânciob. Ni l-a făcut pentru noi, copiii lui. L-a făcut la sărbătorile de Paşti din 1947. Apoi s-a gândit că scrânciobul acela ne poate aduce un ban. Cei care veneau să se dea în

scrânciob aduceau un ou, o hrincă de pâine, o mână de păpuşoi. Mâncam pe săturate. Apoi au început să se adune la scrânciob numai copii care nu aveau cu ce plăti bucuria. Venise şi tucuţa acasă. S-a uitat el la ei, s-a uitat, a dat din mână şi a spus:

— Treceţi pe rând la scrânciob, măi cârlanilor, daţi-vă în scrânciob fără plată. În ziua aceea şi câteva săptămâni după asta scrânciobul cela a fost marea bucurie a copiilor din satul nostru. Iar când lemnul scrânciobului trebuia să nimerească în sobă, mama se ruga:

— Nu-l strica, Parfene.

Tata se uită trist la scrânciob, la noi, şi o întrebă pe mama:

— Ce-i mai scump, Marie, scrânciobul sau copiii iştia?

Tare scumpă a fost mama noastră. Era numai inimă. Ne învăţa numai de bine. Aşa am crescut noi, cu învăţătura părinţilor, dar nu prea am avut noroc în viaţă. Acum văd că cei hoţi şi porcoşi îs la putere, ei taie şi spânzură. Dar poate toate acestea-s numai pe un timp, nu? Poate mâine vom trăi cu dreptate, da? C-apoi… C-apoi… Nu ştiu ce să zic. Eh, nevoia nevoilor, să ne vadă azi mama…

Îmi amintesc cum am venit de la baltă cu o torbă de scoici şi de peşte. Mama ne-a pregătit o mâncare straşnic de gustoasă, iar când am vrut să ies în ogradă, m-am întâlnit cu un băiat care sta în pragul casei noastre cu mâna întinsă.

— Fugi, i-am zis, nu-ţi dau nimic!

Mama a auzit vorba mea, a ieşit din casă, l-a văzut pe băiat, i-a dat o bucăţică de pâine şi câteva scoici, s-a uitat la mine care fierbeam de mânie şi mi-a spus:

— Poate v-a da şi vouă cineva o fărâmătură de pâine când eu n-oi mai fi în stare să vă hrănesc.

Eu n-am prea înţeles vorba mamei. Acum o înţeleg. Şi mă scutură când mă gândesc prin ce nevoi am trăit

noi. Puteam să pierim cu toţii. Ne-ar fi rămas numai numele, dacă ar fi rămas şi el. Că la mulţi din satul nostru nici numele nu le-a rămas. A fost şi nu-i. Nimeni nu ştie c-a fost. Pe cine îl interesează că a trăit unul, Ion să-i zicem, care s-a bucurat, s-a zbuciumat, a cântat, a lucrat pământul, a fost cinstit, a suduit şi a murit de foame? Fomea foamei mă-sii… Dar mama şi tucuţa au făcut tot ce au putut şi nimeni din noi n-a zdohnit. Uită-te la mine: pe mine nu mă duce capul ista prost cum să le mulţumesc. Să le fie ţărna uşoară, să-i odihnească Dumnezeu în pace, iar eu nu-i uit până la mormânt. Mulţi din cei bogaţi au murit unul după altul, iar noi trăim. Sărăcăcioşii… Toţi se minunează. Nu înţeleg cum am scăpat noi de foamete. Am, iată, 66 de ani, câţi a avut tucuţa când a murit. Dar nu vreau să mor. Am doi băieţi pe care trebuie să-i sprijin, să-i ajut. Cu ajutorul lui Dumnezeu poate voi izbândi să le ajut băieţilor mei, că din altă parte nu mai trag nicio nădejde. În timpul foametei noi aveam barca noastră. Tucuţa a făcut-o. El a gândit-o, el a smolit-o, el a pus-o pe apă. Ne-a fost de mare ajutor luntrea aceea. Şi fatcă[6] aveam, tot de tucuţa făcută.

În timpul foametei am avut şi o vacă, Florica, bună vacă. Dar când ne-a părut că murim de foame, am vândut-o.

Să-ţi povestesc despre prietenul meu Borea Meşteşug. Eram nişte puştani. În timpul războiului se oprise un neamţ cu motocicletă cu ataş lângă noi. Vitezele se schimbau cu mâna. Borea s-a urcat pe motocicletă şi mi-a spus:

— Urcă, ne ducem în Berlin.

M-am suit în urma lui în motocicletă, el a pornit motorul şi… Ne-am oprit într-un copac. Tulpina copacului nimeri între motocicletă şi ataş. Dăm s-o scoatem, nu putem. În timpul acesta veni şi motociclistul, luă o vargă şi ne dădu prima lecţie de educaţie tehnică.

---

6 sau napadcă – regionalisme, plasă pentru prins peşte.

Apoi, în timpul foametei, bietul Borea pentru o mână de făină a murit. Tată-său, ori mamă-sa, nu mai ţin bine minte, a adus din sat o mână de făină şi a lăsat-o pe masă. Borea a intrat în casă, a văzut-o şi a mâncat-o. Cât e o mână de făină? Tată-său, când a văzut că făina a dispărut, i-a tras un pumn, Borea a căzut în borta de la plită şi l-au ridicat de acolo mort. L-a înmormântare, mie, ca prieten al decedatului, mi-au dat pomană o cămaşă. Mă simţeam tare fudul cu cămaşa aceea. Era nou-nouţă. Dar mai târziu mă prinde moş Ionică la prăsădul[7] lui şi nu-mi face nimic altceva decât m-a dezbrăcat de cămaşa aceea şi m-a lăsat cu pielea. Am rămas fără cămaşă, fără cea mai mare mândrie a mea. Căci noi ştiţi cum umblam? Eram îmbrăcaţi numai în haine peticite. Ne cosea biata mamă petică peste petică. Numai cald să ne fie.

— Las' că nu vă însuraţi chiar azi, ne spunea mama şi noi nu puteam să spunem altceva. Într-adevăr, până la nuntă mai aveam.

Să vă spun cum adunam noi mâncare pentru familia noastră. Ne duceam cu tucuţa la Nistru. Încărcam barca plină-vârf cu scoici şi o aduceam la mal. Acolo ne aşteptau mulţi oameni. Tucuţa le da scoici, iar ei – ce aveau. Nu mai ţin minte, dar, fără îndoială, schimbul se făcea mai mult cu producte. Aveam un vas special în coliba noastră de la Nistru. Când rămâneam amândoi cu tucuţa, scoteam carnea din scoici, o fierbeam şi mâncam noi, duceam acasă, iar ce ne rămânea – o schimbam. Cum s-ar zice azi, făceam barter. Asta ne-a salvat. Cum făceam schimbul, numai tucuţa ştia. Eu conduceam barca. Cu restul se ocupa tucuţa. El da, el lua, el schimba, el aduna, apoi îi ducea mamei şi ea ne hrănea, ea ne îmbrăca, ea ne încălţa şi ea ne încălzea. Dar trebuie să vă spun că nu trăiam ca boierii. Eu papuci n-am purtat mulţi ani. Abia după foamete am încălţat o pereche. Prima oară în viaţă. Dar şi aceia erau diferiţi: un papuc negru şi unul roşu. Aşa mi i-a adus de la Odesa

---

7 prăsad – altoi.

moş Chiril al mătuşii Natalia. M-am fudulit cu papucii aceia până ce m-au înhăţat şi m-au dus după Rostov, la FZO.

Azi, iată, vorbim amândoi. Dar credeţi că trăiesc mai bine? Pe dracu'. Închide reportofonul acela ori cum i-ai mai zis. Închide-l!

„Ieşi din război şi te cuprinde foametea. Ieşi din foamete şi te duc în Siberia".

CRISTINA (n. 1937) şi GRIGORE BĂBĂLĂU (n. 1940)

Cristina Băbălău: În 1946 eu aveam 9 ani. A fost un an cu secetă. Ploi n-au căzut, roadă n-a fost şi nimeni ajutor nu ne-a dat. Mureau de foame ţăranii atunci. Ce mâncam? Râşneam ciocălăi, făceam făină şi încropeam o mâncare de bine – de rău. Tata se ducea printre străini şi aducea ceva de-ale gurii în schimbul covoarelor din casă. Cu trenul se ducea. Şi aducea mai des cartofi. Alteori aducea secară. Noi amestecam miezul beţelor de răsărită cu un pumn de secară şi ieşea o mâncare bunicică. Făceam şi turte. Aveam atunci o vacă şi am ieşit din situaţie. Fierbeam lapte, puneam o boaghe de făină şi nu înţelegeam cum pot muri oameni zdraveni de foame. Noi n-am fost nevoiţi să mâncăm guzgani ori şoareci, dar în mahala noastră au mâncat şi spurcăciuni de-acestea. Aveau copii mulţi şi erau bucuroşi când prindeau câte un guzgan. Era o femeie lângă noi, a lui M.G., care cu asta şi s-a ţinut. Tată-său îi trimitea pe deal, ei găseau borţi de guzgan, le umpleau cu apă şi îi luau pe guzgani ca din oală. Au supravieţuit. Altfel mureau. Ce? Cum se vede, nu mâncau numai guzgani. Mai aduceau papură, coajă de copac, miez de beţe de răsărită, iarbă, dar eu mă uitam printre gard şi îi vedeam cum vin de la deal cu guzganii înşiraţi pe o aţă.

În josul satului trăia unul I.M. Avea o puşcă de vânătoare şi zilnic cutreiera dealurile. Vâna tot ce-i ieşea

înainte, dar împuşca mai des pătârnichi. Pătârnichile nu sunt ca elefanţii, dar ei îşi amăgeau foamea. Erau opt în casă. Frigeau pătârnichea şi o împărţeau la opt. Se socotea în sat că ei trăiesc bine: mâncau carne.

Mulţi mureau de foame. Eu ţin minte că lângă bunica mea trăia o femeie săracă. Nu aveau ce mânca, dar îşi fugăreau foamea mai mult cu miez de răsărită şi papură. De la un timp a început să li se umfle burta şi nu se puteau duce afară. Stăteau copiii aceia pe prispă cu poponeaţa în sus şi gemeau în faţa soarelui de durere. Au murit toţi, n-a rămas niciunul dintre ei. Erau mici: de 10, de 7, de 5 ani. Stăteau toţi goi în faţa casei, gemeau şi plângeau de durere. Au murit. Toţi au murit. Tare mulţi oameni au murit atunci. Mie acum mi se pare că au ieşit din foamete numai acei care aveau pe lângă casă o vacă. Laptele de vacă i-a salvat pe mulţi. Eu păşteam vaca noastră. O duceam în harmanele unde creştea numai burian şi o păşteam. Tata se înţelegea cu stăpânii harmanelor, iar eu hrăneam vaca noastră. În aşa condiţii au trăit majoritatea oamenilor din satul nostru. Majoritatea. Pe vacă o păzeam ca pe ochii din cap, căci ţineam bine minte ce am păţit în timpul războiului. Aveam o iapă foarte frumoasă. Sultănica o chema. Şi un mânz aveam. Într-o noapte, când noi dormeam, a intrat cineva la noi şi a furat-o pe Sultănica. Dar le-a fost jele de mânz, nu l-au lăsat să fugă aiurea, ci l-au închis în grajd. Aşa am rămas noi atunci numai cu mânzul. Ne părea foarte rău că ne-a furat iapa, dar când priveam la mânz, ne mai ogoiam durerea. Aveam totuşi o mângâiere.

Mâncare deosebită mi se părea atunci cea pregătită din stele. Aveam puţină pâine, căci ţineam grâul într-un sac în casă şi ni l-au furat. Au pândit când noi nu eram acasă, au intrat pe fereastră şi am rămas fără pâine. Şi nişte haine ne-au furat atunci. Eu îmi amintesc totdeauna primăvara ca pe o stele. Căci mama strângea stele, o amesteca cu făină şi ne cocea turte. Eu nu voiam să

mănânc, nu puteam mânca turte făcute mai mult din stele. Tata se enerva şi îmi spunea că alţii ar mânca şi cu ochii turte de acestea, dar eu plângeam. Şi mama era nevoită să-mi coacă mie pe ascuns turte fără stele. Altă mâncare era lapte cu fir de măligă. În laptele care fierbea presăram o boaghe de făină de păpuşoi şi ne părea gustos. Dar acum mi se pare că mama cocea turte din făină pregătită din tot ce creştea pe lângă casă. Mie îmi plăceau turtele coapte din făină de papură. Îmi păreau foarte dulci.

Valentina, nora soţilor Băbălău: Să vă poată povesti tatăl meu despre foamete... El e din 1928. Mama e din 1934. Şi mama şi tâca deseori ne povestesc cum au trăit ei atunci, în timpul foametei. Tâca a mâncat turte din lobodă şi s-a umflat. L-au dus şi l-au lăsat sub gardul cimitirului. Nu mai aveau puteri să-i sape groapă... L-au lăsat pe tata şi au plecat. Dar el, pe la o vreme, şi-a revenit, n-a vrut să rămână cu morţii. Oamenii care trăiau lângă cimitir au observat că tâca se zbuciumă, vrea să se ridice. L-au luat la casa lor, apoi i-au chemat pe ai noştri. Aşa a lepădat tata lumea morţilor şi a trecut în cea a viilor. A crescut tâca 10 copii, noi tâca îi zicem. El a învăţat numai patru clase, mama nu ştie nici a scrie, iar copiii lor au terminat toţi colegii şi universităţi. Tata visa să aibă o căruţă cu doi cai, iar azi trei feciori de-ai lui îs aviatori...

Grigore Băbălău: Noi în 1945 am venit de la evacuare. Aveam 6 ani. Am găsit casa pustie. Parcă oleacă, oleacă am făcut regulă în jurul casei şi am intrat în anul foametei. Din rău în mai rău. Dar am avut şi noi noroc de vacă. Nici tata nu sta fără lucru. El umbla prin lume şi schimba covoare, ţoluri, prosoape pe mâncare. Ţin minte că a adus odată de la Cosa, un sat de pescari, un fel de peşte mărunt, zgaroi îi ziceam. Mama l-a uscat în sobă şi a făcut făină din el. Amesteca făina aceea cu crupe, bulgur, diferite ierburi şi făcea turte. Mâncam. Aşa am ajuns până în vara lui 1947, când s-au pârguit

spicele. Atunci ne-am simţit şi noi fericiţi, am înţeles că am ieşit cu adevărat din foamete. Ţin minte cum iarna ne-am înfruptat şi cu carne chiar. Tata prinsese nişte ciori şi i-am fiert. Nu, nu avea tata puşcă, dar iarna era grea, foarte geroasă, ciorii stăteau zgribuliţi şi el îi lovea cu prăştina ori îi prindea în plasă, era bună carnea ciorilor, nici nu înţeleg de ce nimeni azi nu încearcă să vâneze ciori. Nu înţeleg de ce nici eu nu vânez, căci am o puşcă modernă, i-aş putea vâna zilnic. Mda. Am mâncat şi scoici, şi raci de la Nistru, şi ţistari… Că nu aveam să murim de foame. În iarna aceea grea din ’46-’47 noi aveam şi vreo 10 – 15 găini şi un cocoş. Câine n-am avut. Cu ce să-l hrănim? Căci câinele, mai ales la ger, mănâncă mai mult ca omul.

Nu prea se întâlneau oamenii unul cu altul în timpul foametei. Îşi ducea fiecare durerea lui în singurătate. N-o împărţea cu nimeni. Căci nimeni nu trăia bine atunci. Ţin minte că venea mai des la noi fratele lui tata, unchiul meu Ionică Băbălău. Şi pe badea Arsene Banaru l-am văzut vorbind cu tata. Dar badea Arsene şi soţia sa, lelea Serafima, au trăit mai mult în Polonia atunci. Ca să nu le moară copiii de foame, ei s-au angajat acolo la lucru, la un proprietar. La boină lucrau. Ucideau porci, vaci… Primeau şi bani, dar mai mult îngheţau carnea, apoi o aduceau acasă copiilor lor, căci ei rămâneau acasă când părinţii se duceau după câştig. Maria era mai mare. Petrea şi Zaharia erau mai mici. Trăiesc şi azi. Iată aşa îşi scoteau oamenii copiii din foamete. Le cărau de-ale gurii de la mii de kilometri. Dar nu s-au lăsat, au trăit.

Dar câţi au murit atunci… Şi mulţi vecini de-ai noştri au murit. Chiar din familia lui badea Sava n-a rămas nimeni, s-au dus toţi. Niciodată o nevoie nu vine singură în casa omului. Aşa şi a fost şi atunci. Odată cu foametea, a intrat în casa oamenilor şi frigurile, şi tifosul. Năvăliseră asupra oamenilor un fel de buboaie rele. Multă lume a murit atunci.

Cristina Bălălău: În timpul foametei bântuia pecinginea. Mergeam la şcoală şi pecinginea trecea de la unul la altul, căci e o boală infecţioasă. În fiecare zi venea felcerul satului şi ne controla. Pe cei bolnavi îi lua la spital. Cu penseta le smulgea părul din jurul rănilor, le ungeau cu iod şi aşa îi lecuiau. Mulţi au purtat semnele pecinginei până la moarte.

La şcoală era ceva straşnic atunci. Nu aveam nici încălţăminte, nici tablă, nici cărţi, nici hârtie de scris, nu mai vorbesc de caiete. Ne făceau părinţii câte o tăbliţă din scândură ori din faneră, o vopseau şi scriam pe ea. Cerneală făceam din boz, avea o culoare violetă-închisă. Tocuri ne făceam din vârfurile cioclejilor de păpuşoi. Legam la capătul beţişorului o peniţă (fiecăruia ne dau atunci câte o peniţă) şi scriam, dacă găseam un petec de hârtie. Nu ţin minte să fi ţinut în mână măcar o carte în timpul foametei. Aveam un învăţător pe care îl chema Isai Prisac. Murea şi familia lui de foame, adică nevasta îi murea, căci copii încă nu avea, era foarte tânăr. Îl vedeam cum dosea prin buzunare bucăţele de pâine pentru tânăra lui soţie. Că nouă la şcoală ne dau câte o hrincă de pâine şi câte o farfurie de sorbitură. Mulţi copii numai pentru hrana aceasta veneau la şcoală. Când te suge foamea, nu ai timp să te gândeşti la carte. Mie tata mi-a făcut un coşuleţ din papură pentru şcoală şi eu mă simţeam atunci straşnic de bogată. Mai avea încă o fată din clasa noastră un asemenea coşuleţ. Ceilalţi veneau cu torbe cusute mai mult din petici.

Eu mă duceam cu noaptea în cap la şcoală. Îngheţam lângă uşa şcolii până ne permiteau să intrăm. Făceau focul în sobă şi ne încălzeam. Unii copii atâta căldură au avut în iarna aceea, căci acasă nu aveau cu ce aprinde un foc. Mureau şi de frig, nu numai de foame.

Tata a fost de mai multe ori prin lumea largă după mâncare. Aducea câte un tobultoc de pâine. Mare bucurie era atunci în casa noastră. Odată a luat-o cu el şi pe o verişoară de a mea, Fenea o cheamă. Avea 19 ani.

Era foarte-foarte frumoasă, avea o gâţă frumoasă, nişte ochi fermecători, era ca din vis, un vis – nu fată. Avea în sat şi un flăcău cu care trebuia să se căsătorească. Şi la o gară Fenea vru să coboare din tren, în timpul cela se lovi vagon de vagon, ea s-a speriat, a vrut să sară şi a căzut sub tren, sub şinele căii ferate. Toată lumea care era acolo a început să-i strige să aplece capul ca să n-o strivească trenul. Fenea aşa şi făcu, dar nu putu trece neatinsă de ultimul vagon. Se speriase, cum se vede, şi se pomeni cu picioarele zdrobite. Au încercat s-o salveze la spital, dar n-au putut: i-au amputat ambele picioare. A rămas calică toată viaţa verişoara Fenea. Trăieşte şi azi. A învăţat croitoria şi s-a hrănit. Dar nu s-a căsătorit. Foametea i-a stricat toată viaţa. I-a spulberat toate visele. A rămas Fenea de chin.

În timpul foametei dacă n-ai fi ascuns pâinea, nu rămâneai în viaţă. Căci acei ce adunau pâinea pentru stat nu aveau niciun pic de obraz. Te-ar fi dus şi pe tine la stat, dacă te cerea statul. Ai noştri au ascuns grâu şi într-un poloboc, şi în pământ au îngropat, iar deasupra au clădit o căciulă de fân. Veneau şi căutau cu suliţele. O parte de pâine a fost luată, ne-au găsit-o totuşi, iar o parte ne-a rămas nouă, n-au dat de ea. Pâinea cea ascunsă bine ne-a salvat, ne-a scos din foamete. Da, sigur.

Grigore Băbălău: Şi după foamete trebuia să plăteşti statului impozite. Luau şi pentru pământ şi pentru vite… Dacă nu le dai o păţeai rău de tot. Înfundau puşcăria cu tine. Aşa cei de la sovietul sătesc se răzbunau pe duşmanii lor. Cereau, cereau, până omul se enerva, făcea o prostie şi ei îl aveau la mână. Nimerea ori în puşcărie, ori în Siberia, activiştii îi luau casa şi munca lui şi aveau de chefuit. Oamenii intrau în colhoz ca să scape de impozite, dar de lista neagră nu puteai scăpa uşor. Ştiu că tata a ascuns după foamete pâinea pe la vecini, iar el umbla fugar. Se temea că-l vor duce în Siberia. La moş Ştefan Prisac s-a ascuns atunci, prin

Carahasani s-a ascuns. Asta s-a întâmplat în anul 1949. Vedeţi cum era? Ieşi din război şi te cuprinde foametea. Ieşi din foamete şi te pomeneşti culac, te duc în Siberia, în „excursie”. Să mai zici că omul nu-i dat pentru chin?

Dar şi cei care făceau rău nu trăiau mai bine. Îi ajungea pedeapsa. Unul din cei care l-au vândut pe tata a căzut de pe beci şi s-a ucis. Dumnezeu vede totul.

Noi am fost în familie trei copii: două surori şi eu. Clava era cea mai mare, a murit copiliţă. S-a îmbolnăvit de tifos şi a murit. Medici nu erau şi n-a putut-o nimeni salva. Şi sora cea mai mică, Ana, a murit în 1946. Eu n-am fost bolnav, umblam şi le încurcam celor maturi, mă încâlceam în picioarele lor. Mama tare se temea să nu mor şi mă ţinea mai mult pe lângă casă. Că atunci moartea te pândea din toate părţile. Eram mic atunci. În 1947 aveam 7 ani. Numai bun de pozne. E greu să-ţi aminteşti de foamete, căci ea se întipăreşte în mintea omului şi nu scapi de imaginea ei chiar dacă atunci, când ea bântuia prin Moldova noastră, erai un copil.

„Pâinea – la colhoz, sufletul – la colhoz!”

MĂCAR OPREA (n. 1937) şi FRĂSINA OPREA (n. 1946)

Măcar Oprea: În timpul războiului la noi în casă au trăit nişte nemţi şi noi parcă ne împăcam bine cu ei. Nu pot zice că ne făceau mari probleme. Într-o seară nemţii avuseseră o petrecere, se îmbătaseră toţi, iar baba Marina a dar focul în sobă să-i încălzească, a pus cahla şi s-a dus, şi sărmanii nemţi abia au scăpat cu zile, iar a doua zi aveam să fim morţi noi, căci unul din ei, turbat de furie, ne-a scos afară voind să ne împuşte. Ne-a salvat un ofiţer român. Dar noi n-am mai putut trăi în casa noastră. Dacă nu făcea baba Marina răul ista, noi am fi trăit împărăteşte, căci ei aveau de toate şi ne hrăneau şi pe noi. În august 1944 ne-au evacuat. Războiul trecuse de-acum. Era pe undeva prin Ucraina.

Pe noi, mi se pare, ne-au evacuat tâlharii. Rămăsese atunci în sat o grupă de oameni care se simţeau mari şi tari, stăpâni se credeau, şi au furat tot ce au putut. Mese, scaune şi ce-am mai lăsat acasă – nimic n-am găsit când ne-am reîntors. Pe scurt: au rămas o grupă de oameni care au jefuit tot. Când ne-am evacuat, sora Valica avea trei luni. Dar ştiţi unde ne-au evacuat? Exact acolo unde ajunsese frontul. Unde împuşcau. Că în satul nostru era de acu' linişte. Hoţii puteau să doarmă fără frică. Noi tot ce avusem am ascuns în două poloboace – în unul hainele, iar în altul pâinea, dar ni le-au furat şi pe cele două poloboace. Când ne-am întors acasă, în sat, ei au grămădit în centrul satului unele lucruri de-ale oamenilor şi spuneau că le-au găsit. Eu am văzut în grămada aceea de lucruri măsuţa noastră mică pe care mâncam. Am văzut-o şi am strigat:

— Mamă, iată măsuţa noastră! Iar Toderică, unul care mai târziu s-a înecat, mi-a tras un picior în cur şi m-a prăvălit la pământ. N-am mai luat noi nimic de acolo. Mama ne-a dus acasă, să nu mai păţim ceva şi mai rău. În iarna aceea am iernat noi cam greu. Am astupat cum am putut borţile rămase de la ferestrele pe care ni le-au smuls barbarii şi am trăit. Prin '46 în satul nostru s-a lăsat foametea. Vreau să vă spun că la noi foametea n-a fost adevărată, dar a fost artificială, adică ne-au silit să tragem foamete. Umbla prin sat o bandă de calici şi luau tot ce a strâns omul prin sudoarea lui şi o duceau nu numai la stat, dar şi în podurile lor. Dar în staţia de la Căuşeni pâinea putrezea în grămezi şi nu dau voie la nimeni să ia măcar un pumn pentru copii. Îmi spuneau oamenii mai bătrâni despre asta, adică îi auzeam eu vorbind, şi stam cu ochii holbaţi neînţelegând cum vine asta: undeva să putrezească pâinea, iar noi acasă să murim de foame. Ce, credeţi că am stat ca molăii şi n-am ascuns bogăţia noastră? Am ascuns-o! A făcut mama o saltea dintr-un material mai gros şi a dosit acolo grâul, păpuşoiul şi orzul pe care îl aveam. Dar a venit un

upolnomocen şi cu nişte căţei de la noi care au cotrobăit peste tot. Cu ei era unul B.F., e mort acum, eu i-am spus de multe ori în faţă să nu-l primească pământul. Au venit în casa noastră, vrasăzică, ne-au dat jos din pat şi ne-a luat toată pâinea. Nu s-au vârât acei străini, ci s-a repezit el, al nostru, a pus mâna pe saltea şi a zis:

— Aha! Vă socotiţi mai deştepţi ca alţii? Noi şedeam toţi speriaţi pe pat, el ne-a dat jos, a tăiat salteaua cu un cuţit şi ne-a luat şi bruma aceea de pâine, toată ne-a luat-o, pâinica. Duşmanul. Sincer vă spun. Noi am avut noroc de văcuşoară. Fătase şi da lapte. Ş-apoi mai aveam noi nişte orz în plevărie. Îl vânturam, puţin, nu prea tare şi-l râşneam, făcusem noi o râşniţă, şi făceam turte. Când nu mai aveam ce mânca, ne duceam la Nistru şi adunam scoici şi rădăcini de papură. N-am murit. Pe malul Nistrului trebuia să-ţi păzeşti bine locul. Trebuia să-l bronezi, altfel ţi-l luau şi rămâneai fără hrană. Numai te mişcai, rămâneai cu dinţii la stele. De aceea şi stam noi acolo până ce începeam a tremura. Pe alţii îi sugea apa şi leşinau. E uşor a zice – scoici. În 1947 a fost roada mai bună. Mulţumim. A fost minunată roadă. Nouă ni s-a părut mană din cer. Nu ştiu ce spun astăzi savanţii iştea care croiesc istoria, dar în 1947 noi am scăpat de foamete. Vrasăzică a fost o roadă bună. Am scăpat de foamete. După aceea noi un an de zile am fost *edinolicinici*, apoi ne-au băgat în colhoz. Prin 1948 s-a început. Ne-au luat tot ce am avut: şi cal, şi căruţă, şi plug, şi boroană. Tot – la colhoz! Pâine – la colhoz, sufletul – la colhoz. Altfel – eşti culac, duşmanule! Iar în 1949, măi frate, i-au ridicat pe alde badea Stepan Oprea şi i-au dus în Sibir. Culaci. Ce culaci erau ei? Culaci au rămas în sat. Hoţii se îmbogăţeau mai departe. De ce l-au ridicat pe Nichifor Pricop? Măcar că mi-a făcut rău, el n-a fost culac. Tat-so a avut moară, dar nici el n-a fost capitalist, nici moşier, nici culac. Avea moara lui de vânt. El cu moara se hrănea şi-şi hrănea şi familia. Îânţelegeţi? Moara aceea a fost distrusă de hâtri care conduceau

colhozul. Nişte calici. Noi am avut în sat patru mori: a lui moş Ghiomid, a lui nenea Colea, a lui Foca Pricop, tatăl lui Nichifor, şi a lui nenea Nichifor. Morile aduceau satului folos. Înţelegeţi? De ce le-au distrus? Morile celea şi în ziua de azi puteau să aducă folos. De ce l-au dus în Siberia pe badea Valea Malancea? Aceştia erau culaci? Ei şi părinţii lor gospodari au fost, nu culaci.

Măi, măi, măi! În timpul foametei nici încălţăminte nu era. A tăiat tata pe ascuns porcul şi ne-a croit trei perechi de opinci: pentru dânsul, pentru fratele meu Grişa şi pentru mine. Abia a croit tata opincile, n-am dovedit să ascundem restul pielii şi au venit şi ne-au luat-o. Iar cu opincile celea am ieşit din iarnă. Dar credeţi că pe tata nu l-au târâit atunci pe la *selsoviet*, pe la miliţie? Ba.

— Cine ţi-a dat voie să tai porcul? Voiau să-l judece. Iată care erau problemele şi grijile oamenilor atunci.

În timpul foametei noi învăţam în clădirea unde a fost la început garajul, unde-i acum oloiniţa[8]. Era frig în şcoală. Eu eram mititel, slăbănog. Mă duceam îmbrobodit la şcoală. Eram mititel, vă spun. Apoi m-am îmbolnăvit şi o bucată de an n-am călcat pragul şcolii. Învăţătoare era şi mama dumneavoastră. Copiii veneau la şcoală. Veneau cum puteau. Unii abia se târâiau. Cum să nu vină dacă ni se dădea câte un polonic de sorbitură şi câte un boţ de pâine cleioasă. Ei, şi ce dacă era cleioasă? Nouă ni se părea bună ca pasca. În şcoală învăţam într-o clasă mai multe generaţii. Eu eram cel mai mititel. Grişa, fratele meu, era mai mare, iar Timofte al lui moş Chirică era încă şi mai mare. Aşa era. Învăţam toţi la hurtă. Şi acel de şapte ani, şi acel de paisprezece ani. Mai târziu ne-am împărţit: unul a rămas în şcoală, altul s-a dus în câmp, iar pe al treilea l-au luat în armată. Aşa erau vremurile pe atunci.

În timpul foametei câini pe drum nu vedeai. Mânca lumea şi câini, şi mâţe, şi ciori, şi ţistari chiar – ce

8 presa de ulei.

prindeau în sat sau în câmp. Mama lui T.L. a murit în sobă. Frigul a băgat-o în sobă, iar foametea i-a luat zilele acolo. Se spune că o femeie care trăia unde trăia Mişa Gălănuţă şi-a mâncat copilul. Copilul era mărişor. L-a ucis şi l-a mâncat. Aşa se vorbea atunci.

Odată mama după ce a muls vaca a fiert apă într-un ceaun şi a turnat un pumn de crupe. Crupele celea abia începură să fiarbă. Erau încă crude. Badea Costea Cucu, mi-e unchi, a intrat, a luat ceaunul cela cu uncrop şi până la poartă l-a băut. Noi am rămas în ziua aceea flămânzi, iar unchiul Costea, sătul, când a ajuns la poartă, ne-a aruncat ceaunul gol.

Frăsina Oprea: Un frate de-al tatălui meu, Ichim, a murit de foame. Eu eram mică. Nu ţin minte foametea, dar vreau să vă povestesc ce am auzit de la mama. În dricul iernii, noaptea, nişte ţigănci au venit la casa noastră şi se rugau mamei:

— Nănăşică, nănăşicuţă! Dănă drumul în casă, nănăşicuţă. Suntem cu picioarele goale, nănăşicuţă. Şi o să îngheţăm, nănăşică. Rătuieşte-ne[9]! Mama s-a temut să le deschidă, căci atunci nu te furau numai, ci puteau să te ucidă. Dimineaţa, când a ieşit mama din casă, a găsit o femeie din acelea îngheţată. Era bocnă. Mama plângea că nu le-a primit în casă şi spunea la toţi că se temea să nu-i mănânce copilul, pe mine adică, căci eu îs născută în foamete, dar m-a salvat mămica, îs vie. Mulţumesc.

„Viaţa mamei era în carnea aceea de câine”.

GAVRIL BANARU (n. 1938)

După 1945, după ce s-a terminat războiul, a venit un an cu nevoi. De la Dumnezeu a fost anul acela, nu de la altul. S-a început o foamete mare şi grozavă, care a căzut greu asupra noastră. După aceea părinţii noştri, neavând încotro, ca să ne întreţină pe noi, s-au pornit în

9 salvează-ne!

lume să ne aducă de mâncare. Tata într-o parte, mama în alta. Tata ne aducea rădăcini de papură, rădăcini de stuf. Erau dulci. Numai că ne duceam afară bumbăreţe ca de iepure. Mama îi zice tatii:

— Băieţii noştri se balegă ca iepurii.

Iar tata îi răspunde:

— Asta nu-i a bine. Trebuie să schimbăm mâncarea.

Şi ce mâncare au găsit ei? Mai mult buruiene. Ferice de noi că am avut o vacă şi se mulgea. Cu flori de salcâm, cu covrigei ne fierbea mama lapte şi mâncam. Fără pâine. Nu aveam nici grâu, nici păpuşoi, nici secară, nici orz. Am ieşit din nevoie cu buruiene. Dacă nu era vaca, scăpare nu aveam de unde găsi. În 1947 pâinea s-a făcut. A fost anul bun, mănos, roditor. Cine avea ce semăna – semăna, iar cine nu avea seminţe de pus în pământ – trăgea foame mai departe, numai că nu aşa de grea, fiindcă avea de la cine cere măcar o bucăţică de măligă. Tatăl meu a adus din Polonia o jumătate de sac de cartofi. Şi zice tata:

— Să-i mâncăm ori să-i lăsăm pentru semănat?

S-au gândit ei, tata şi mama, s-au sfătuit şi tata zice:

— Poate a da Dumnezeu şi vom mai trăi. Hai să curăţim cartofii, dar să le lăsăm coaja mai groasă; vom mânca cartofii, iar coaja lor o vom pune-o în pământ. Aşa şi am făcut. În loc de cartofi, am sădit coarja lor. Şi au crescut aşa-ia nişte curpeni mari. Ne uitam la ei şi ne miram. Când s-au ridicat aşa curpenii, hop! că soseşte un control de la stat. Se uită ei şi zic:

— Aici trebuie să crească cartofi nu glumă. Scot ei un curpăn-doi şi nu înţeleg nimic. Întunecată socoteală. Şi-l întreabă ei pe tata:

— Ce ai pus aicea, măi, de nu creşte nimic în pământ? Tata le răspunde:

— Cartofi am pus.

— Ce fel de cartofi ai pus, dacă nu se vede nimic? Dar tata nu le-a spus că am îngropat în pământ cori de

cartofi. Se duce controlul. Şi a dat Dumnezeu de au crescut nişte cartofi de se mira toată lumea. Ziceau:

— Să nu spui minciuni, măi, că cartofii iştea îs din corn.

S-a întâmplat odată aşa ceva. Pe mama mea a poftit-o la dânsa o femeie şi a pus-o la masă. Era slabă mama, se prevedea printr-însa, căci aproape nu mânca nimic, voia să ne scoată pe noi cu zile. Se pierdea mama. Femeia aceea face:

— Marina, ai să te pierzi cu zile. Mănâncă şi tu, nu da tot la copii.

— Cum să nu le dau, zice mama, mi-i jele, că tare-s mititei.

— Le-a fi mai bine fără tine? Eu iată de ce te-am chemat. Vreau să te hrănesc. Să nu mori. Şi i-a turnat mamei o strachină cu zeamă, apoi i-a dat şi carne, iar când a văzut că mama nu poate mânca mult, i-a învelit carnea aceea într-o petică şi i-a dat-o s-o mănânce acasă. Ne-a dat mama şi nouă câte o bucăţică de carne. Bună mai era!

Peste un timp oarecare femeia aceea o întrebă pe mama:

— Marina, a fost gustoasă carnea cu care te-am ospătat?

— Gustoasă, lele Ghinie, mulţumesc, de la mâncarea aceea mi-am venit şi eu în fire.

— Dar ştii din ce era carnea pe care ai mâncat-o?

— Nu ştiu, lele Ghinie, ştiu numai că era straşnic de gustoasă.

— De câine era carnea aceea, Marina. Să ştii. Ai mai mânca carne de câine, Marina?

— Of, lele Ghinie, eu nici atunci n-aş fi mâncat-o să fi ştiut că-i de câine. Mor de foame, dar nu mănânc carne de câine! – se crucea mama. Dar carnea aceea de câine a salvat-o pe mama. Viaţa ei era în carnea aceea de câine. Iar dacă murea mama, nu prea cred să fi ajuns şi noi în ziua de azi. Eu şi sora eram mai mărişori, iar fratele meu

Pavel sugea încă pieptul mamei. Că din 1946 e fratele meu. Din anul foametei.

Odată s-a întâmplat aşa. Mama fiersese lapte cu buruiene. Ne-a turnat la toţi în străchini şi ne-am aşezat la masă. Numai am început a sorbi fiertura aceea, iată că se deschide uşa şi intră în casa noastră un bărbat. Slab, numai pielea şi oasele, dar foarte înalt şi osos. El în stare normală, adică nu supt de foame, ar fi fost un zimbru. Mie mi s-a părut că în casa noastră a intrat un uriaş. Intră el, omul, o dă pe mama la o parte, ia strachina mamei şi-i înghite toată mâncarea. Se uită la noi, la străchinile noastre, se ridică şi pleacă. Eu îl ţintisem pe tata şi mă gândeam de ce el nu zice nimic, nu face nimic, de ce nu-l alungă pe omul acela nepoftit? Încep a plânge şi strig la tata:

— De ce nu l-ai alungat? De ce ai tăcut? De ce i-ai dat voie să mănânce din strachina mamei? De ce nu l-ai bătut? Tata mă priveşte în tăcere, apoi zice:

— Şi lui i-a fost a mânca. Poate ne-a mulţumi vreodată. E om şi el, măi băiete. Şi de atunci n-am mai avut noi supărări. Dar când ne aşezam la masă, închideam bine uşa. Şi poarta. Căci nici noi nu mâncam icre negre cu franzoale. Cu lapte am ieşit din foamete. Cu ierburi. Mulţumim văcuţei şi părinţilor.

În 1946 a murit un unchi de-al meu. Sidor Banaru îl chema. El, săracul, în timp de foamete, neavând ce mânca, s-a dus în baltă după papură, după rădăcini de stuf, le-a adus acasă, a încropit din rădăcinile celea un soi de mâncare şi şi-a amăgit foamea. N-a răbdat unchiul Sidor să usuce rădăcinile, să le râşnească şi să coacă turte din ele. El le-a fiert şi le-a mâncat aşa, verzi încă, necoapte. Le-a mâncat, s-a umflat şi a murit. A scăpat de nevoi. În timpul acela se umflau şi mureau oamenii nu numai din pricina papurii ori stufului. Mureau şi din pricina porumbului, şi din pricina grâului chiar. Mult nu trebuie să mănânci după ce ai postit un timp oarecare. Organismul nu-i învăţat să prelucreze multă hrană. Cu

încetul trebuie să măreşti porţia, dacă vrei să trăieşti. Dar cine nu înţelegea asta… Se duceau. Ca unchiul meu Sidor.

În iarna aceea a foametei noi ne mai scăpam uneori afară, prin omăt, că mult omăt a căzut atunci, n-am mai văzut aşa omăt în tot restul vieţii mele. Noi, copleşii, eram încălţaţi în opinci din piele de porc, de oaie, de capră. Şi încă tata mă ocăra:

— Să nu rupi opincile, măi Gavril, că n-am cu ce-ţi cumpăra altele. Nu te du la lunecuş, nu le uda prin suluri de omăt. Ai înţeles? Şi încă ne spunea mama şi tata:

— Nu ieşiţi des pe afară, diavolilor, că răciţi casa şi vom muri de frig! Acum nouă ne pare o glumă, dar când îmi amintesc, zic: aveau dreptate tata şi mama. Iar copiii noştri, azi, nu cred nici în tată, nici în mamă, nici în Dumnezeu. Dar are să vină timpul când vor înţelege şi ei care-i rostul nostru şi poate ne vor pomeni cu vorbe bune. La nevoie omul înţelege totul. Că omul îi dat pe pământ să tragă chin şi necaz. Dacă vrei să trăieşti bine, trebuie să munceşti. Dacă vei îngriji bine pământul, şi el te va hrăni pe tine.

Eu ce vreau să vă spun? Oamenii îs diferiţi şi nu prea are mare însemnătate când s-au născut. Iată şi fratele meu Palicu. E din 1946. În loc să le mulţumească părinţilor că l-au scos viu din urgie, el se sfădea cu tata, când tata trăia încă. Vine el într-o noapte la tata şi strigă:

— Dă-mi un pahar de vin! Iar tata nu i-a dat, că şi aşa Palicu era cleampă. Atunci el sare la bătaie la tata. Şi când te gândeşti cum l-a scos el din foamete… eu dormeam acasă, dar pe la o vreme m-am trezit. Parcă îmi spunea inima ceva. Mă îmbrac şi alerg la tata. Aşa şi i-am găsit – bătându-se. I-am spus atunci lui Palicu:

— Nu da în tata! Şi când te gândeşti că l-a hrănit dintr-o bucăţică…

„Staliniştii ne-au ucis totul în noi. Adică au vrut să ucidă, dar n-au putut”.

VASILE GAIDĂU (n. 1940)

Ce pot spune despre foamete? Foametea a fost pusă foarte bine la cale, ea n-a căzut în capul nostru din cer. Acum îmi dau bine seama de asta. Numai printr-o secetă am trecut noi? Să întrebaţi bătrânii şi să vedeţi ce au să vă spună ei. Foametea a fost pusă la cale. Foametea a fost organizată. Au vrut staliniştii să ne mături de pe faţa pământului.

Eu atunci, în plină foamete, am rămas fără tată la şase ani, iar la şase ani şi jumătate am rămas şi fără mamă. Nu doresc nimănui, nu numai nepoţilor şi copiilor mei, dar nimănui din lume nu doresc asemenea zile ca cele pe care le-am trăit noi în timpul foametei. În 1946 tata era bolnav. Tata murea. Lua câte o boaghe de grăunţe, le ducea la gură, le ruguma, dar nu le putea mânca: grăunţele cădeau din gura lui, jos cădeau, nici pe jumătate mestecate, iar eu stăteam lângă el în pirostrii, strângeam fărâmiturile celea de grăunţe şi le mâncam. Ţin minte cum stăteam ghemuit în fundul cuptorului, la cald, şi cum au intrat oameni în casa noastră, m-au scos de acolo şi m-au pus lângă tata care era în sicriu. L-am sărutat pe tata şi de atunci până aproape de însurătoarea mea cu Valentina Terentievna n-am mai avut viaţă bună; de chinuri până atuncea am fost dat. Staliniştii ne-au ucis totul în noi. Adică au vrut să ucidă, dar n-au putut. Căci nu suntem noi nişte sălcii plângăreţe, cum ne-ar vrea unii. Eu cu fratele meu mai mare Mihail, cu surorile Maria şi Nadia, ca să trăim, am păscut cireada satului, apoi a colhozului. Atunci începusem noi să avem bucăţica noastră de pâine stropită cu sudoarea noastră. Sudoare de copii. De copii orfani.

Nu doresc nimănui zile de acelea. Am învăţat a merge printre bombe, printre mine, printre foc. Am trăit fără părinţi, fără milă am trăit, am fost jefuiţi de staliniştii cei din trecut, suntem jecmăniţi şi de staliniştii

iştia mai noi. Nu vreau să mă umplu de păcat, dar aşa este.

Să vă spun: e prăpădit de grea viaţa când nu-i dreptate pe lume. E straşnic când eşti obijduit de oameni şi de soartă. Uitaţi-vă ce jalnic e omul obijduit. Nu vi-e jele de el? Ce-ar face obijduitul dacă şi-ar da seama că şi el este om, că şi el are putere?

Tatăl meu a avut 8 deseatine de pământ, am avut cai, am avut boi, dar ni i-au luat… în 1944 a ars fratele meu, născut în 1937. Se aprinsese casa, iar fratele meu se băgase în foc să scoată hamurile; numai pe ele le aveam, căci, v-am spus, ne luase caii. A intrat în foc fratele şi a ars.

Mama mea, nici mamă n-aş numi-o, nu era din satul nostru. O luase tata din Mangiu, acum îi zic Meneailovka…

Tatăl meu era un om puternic, înalt, mândru. Dar când a văzut faţa foametei, s-a speriat. S-a speriat că nu ne va putea hrăni pe noi. Pe noi ne-a salvat, iar el s-a dus… Nu-i… El n-a putut să scape din ghearele foametei, căci îi trebuia mâncare multă, şi el… Ne-a lăsat nouă mâncarea aceea. Nouă…

Noi am avut puţină pâine înaintea foametei. Ne-ar fi ajuns pentru vreo 2 ani pâinea aceea. Dar, ţin minte, au intrat în casa noastră nişte câini de oameni înarmaţi şi au ţipat: „Pâinea!” Ne-au luat pâinea şi ne-au lăsat numai 2 căldări de părâng, adică de mălai. Am rămas de chin şi de necaz. Când tata a murit, s-a lăsat noaptea peste noi. Căci ce a făcut aceea pe care o numeam mamă? Ne-a lepădat pe noi, 4 copii mici, şi s-a măritat cu un om care nu avea niciun copil. Ne-a spus mama că se mărită ca să ne salveze pe noi de la moarte. Ne-a spus că numai astfel noi vom putea trăi. Ce înţelegeam eu atunci? Nimic. Ce puteam zice noi atunci, nişte copii orfani de tată? Nu mai aveam de cine ne sprijini. Nu mai avea cine ne apăra. Căci când trăia tata nimeni nici nu se uita cu ochi răi la noi. Dar dacă s-a dus… N-am avut nicio milă de la

nimeni. Eram ai nimănui, adică orfani eram, căci mama a uitat de noi, când şi-a găsit pereche, ca…

Atunci mureau oameni mai voinici ca noi, mai în vârstă. Îi căsăpea nu numai foamea, ci şi frigul. Mulţi oameni, când deschideau gura sobei, se speriau, căci găseau acolo oameni băgaţi de ger. Intrau prin sobe ca să nu moară de frig. Îi scoteau plini de cenuşă, uscaţi, gălbegiţi. Numai ochii le luceau. Dar ce le puteai face? Să-i ucizi? Dar ce să mai vorbim despre noi, nişte copii părăsiţi… Oamenii atunci îşi pierdeau ruşinea. Aveau o singură grijă: să trăiască.

Din neamul nostru au murit mai mulţi în timpul foametei. A murit sora lui tata, a murit cumnatul lui tata, a murit mătuşa Olimpiada, a murit mătuşa Irina… Au murit mai mulţi. Era foamete.

Ei, ce mâncăruri aveam… Se ducea fratele Mihail, născut în 1932, la baltă, spărgea gheaţa, aduna scoici, papură, îi mai cădea şi câte un peşte, aducea toate bunătăţile astea acasă, le fierbeam, le coceam, le prefăceam în turte şi le mâncam. Eram 4 fraţi. Prin chinuri mari am trecut. Omul cădea. Îl trântea foamea. Cum se vede, s-a gândit cineva că războiul i-a ucis pe puţini dintr-ai noştri şi s-au gândit animalele să născocească alt război, cel al foametei. Şi l-au născocit de nădejde. Căci foametea a furat mai mulţi oameni din satul nostru decât războiul. Să nu-i primească nici iadul pe cei care au născocit foametea. Să nu-i mănânce nici pucioasa, nici viermii şi nici altă urgie de pe lume.

Noi am rămas, cum v-am spus, patru copii orfani. Singuri am rămas. Mama, când s-a hotărât să se mărite, a întrebat-o pe sora cea mai mare a noastră, pe Maria, dacă ne va putea îngriji pe noi. Ce avea să zică sora Maria? A răspuns că are să ne ţină de grijă. Aşa şi a făcut, buna de ea. Dacă avea o bucăţică de turtă sau un cârmoj de pâine, le aducea acasă şi ni le împărţea la toţi. Să fi trăit tata… Dar, când s-a măritat mama, luată de călduri, am rămas ai nimănui, am rămas fără niciun

sprijin noi, patru copii. Când mă gândesc astăzi ce se putea întâmpla cu noi mă cuprind fiorii. Dar am rezistat. Am ieşit din foamete, fiindcă în jurul nostru trăiau oameni care ne-au ajutat, nu ne-au lepădat.

Mai târziu, sora mea mai mare, în ’30 născută, a fost nevoită să plece prin străini cu foaie comsomolistă, cum se spunea atuncea. Şi a dus-o foaia aceea atât de departe în lume, căci n-a mai dovedit soră-mea nici astăzi să se întoarcă acasă. Sora mijlocie s-a făcut argată la Olăneşti, numai ca să facă un ban, să-şi facă o rochie... Că noi umblam goi, hămesiţi, chinuiţi, uitaţi... Mama... Mama mamii mă-sii...

Pe sora Nadia am îngropat-o noi atunci, căci au scos-o oamenii din Nistru. Înecată. Numai Dumnezeu ştie ce-a făcut-o pe sora Nadia să se înece... Iar mama... Eh! Mamă n-aş vrea să-i zic. Ea s-a măritat ca să ne salveze viaţa noastră, chipurile, dar şi-a salvat-o numai pe-a ei. De noi a uitat, s-a lepădat de noi. La început ne vizita şi scotea câte o coajă de pâine din chiloţi şi ne-o împărţea; cum se vede, bărbatul ei cel mândru nu-i permitea să ne aducă mâncare, iar pe urmă şi-a luat grija de noi. O ducea bine, cum se vede. Nevastă tânără, ce vrei? Ştiţi ce simţeam eu când îmi striga cineva că-s fecior de curvă? Of, Doamne, Doamne... Dar am trăit noi şi fără dânsa. Ne-am crescut unul pe altul. Eu cu soţia mea Valentina am educat în dragoste şi înţelegere 5 copii. Îs mari, îs gospodari, de foame nu ştiu, îs la locul lor, au casă, au masă, au părinţi.

Fratele Mihail se ducea la deal, după sat, şi prindea într-o căldare ţistari, nişte şoricani cu coada scurtă. Îi fierbea, îi pregătea şi ne hrănea. Poate şi ţistarii ceia ne-au ajutat să ajungem la mal.

În legătură cu asta, tatăl vitreg, nu-i mai pot spune tată pentru că n-a meritat, pot să vă spun că venea pe la noi şi mirosea ce-ar mai putea duce la gospodăria lui. Apoi venea, se uita pe cuptor şi întreba:

— Dar Vasile încă n-a murit? Mai gâfâie?

Eu, azi, iată, am 61 de ani, dar n-am să uit şi nici nu uit, scârboşenia aceea. Parcă-i zăresc şi azi colţii:

— Vasile încă n-a murit? Mai gâfâie? Mai gâfâie?

Binele, cum se spune, se mai uită, aşa e omul ista al nostru păcătos, dar răul nu se uită niciodată, vă spun eu, domnule Vaculovschi, răul nu se uită niciodată. Ce? Nu-i adevărat? Sunt diferite variante în viaţa asta? Poate să fie şi aşa... Dar eu când îmi amintesc... Îi trebuia idiotului acela femeie? Dar copiii ei nu-i trebuiau? Nişte tâmpiţi. Jivini. Trifan Banaru îl chema pe bărbatul mamei mele. Mult rău a făcut el în satul nostru. Nu vreau să-mi amintesc despre asta. Şi nici despre mama.

Îmi amintesc că-n primăvara lui 1947 pe făţarea dinaintea casei noastre începu să răsară grâu. Intraseră grăunţele de grâu în pământ încă pe vremea când trăia tata, cum se vede. Eu cu soră-mea ne mişcam, parcă pentru prima oară ne învăţam a merge. Ne târam în patru labe şi strângeam grăunţe. Căci furnicile scoteau grăunţele din pământ, iar noi le strângeam cum le strânge găina, puişorul.

Eu cu soră-mea le strângeam.

Am mâncat buruiene, lobodă, urzică, ştir, covrigei, lăstari de covrigi, coajă de copac...

Şi iată-mă în faţa dumitale azi. Nu mă plâng de viaţă. Iar despre foamete mi-e greu să-mi amintesc. Eram copil atunci, iar copilul e copil. La ce se gândeşte el? La joacă.

În 1947, când a apărut pâinea pe masă, am început şi noi să ne gândim că am scăpat de foamete. Ne simţeam fericiţi. Am început a ne gândi la joacă. Chiar ne jucam. Iar în timpul foametei numai la joacă nu ne era gândul. Să fi trăit tata...

Vacă am avut noi. Ehei! Că numai cei cu vacă la casă au scăpat de moarte în timpul foametei, mi se pare. Noi vacă am avut, dar când s-a măritat mama şi a plecat la iubit, a luat cu ea şi vaca. Ca zestre, cum se vede, că nu s-a mai duce cu mâinile goale. Ea aşa înţelegea să ne

ocrotească pe noi. S-a dus la Trifan acela cu tot cu vacă. Iar noi... Noi cui îi trebuiam atunci? Să fi trăit tata...

Să vă spun. Mie de mic tare mi-au plăcut caii. Pentru mine calul era cea mai mare frumuseţe. Când venea tata de la deal, eu, aşa mic cum eram, mă suiam pe cal şi-l duceam la adăpat, îl plimbam şi mă simţeam cel mai fericit om din lume. Aşa şi eram, nu glumesc. Dar într-o zi am văzut cum tata a scos coasa de pe cosie şi a tăiat calul nostru. Nu mă putea nimeni opri din plâns. Urlam ca un apucat.

— Ce-ai făcut, tată? Strigam. De ce ai tăiat calul nostru?

Tata nici nu se uita la mine. El simţea că nu are să trăiască mult şi voia măcar pe noi să ne scoată la zile mai bune. A vrut să avem ce mânca. Acum îmi dau bine sama că tata s-a speriat. S-a speriat pentru viaţa noastră şi, poate, asta l-a dus şi pe dânsul la pierzanie, l-a băgat în pământ. Sărmanul tata... Era înalt, puternic. Dar n-a rezistat. S-a dus în mormânt cu zile. Dacă era mai sfrijit, mă gândesc, poate rezista, nu murea. Atunci, poate, şi mama rămânea mamă. Şi nu suferearn noi atâta. Dar ce a fost, a fost. Acum îmi dau sama prin câte chinuri a trecut tata până s-a hotărât să taie calul. Căci el ţinea la calul acela ca la noi; dar s-a hotărât să-l taie. Tot pentru noi. Ce face foametea din om. Îl apleacă ca pe o mlajă.

Iar mama... Mama a uitat de noi. Am fost tare obijduiţi. Mama ne-a luat vaca şi ne trimitea din când în când câte o cană de zer. De zer, nu de lapte. Laptele-l bea ea cu dragostea ei, nici nu le-a stat în gât. Pe urmă oamenii din sat, stârniţi de o mătuşă de-a noastră, o soră de a tatălui, Marfa o chema, au cerut ca vaca să rămână la noi, la orfani. Să nu fim noi argaţi la cineva, dar să îngrijim vaca noastră şi ea să ne hrănească. Aşa şi a fost. „Tinerii" ne-au adus vaca nouă. Asta ne-a salvat. Ne simţeam cei mai bogaţi din lume. Credeam că ne scăldăm în lapte şi în miere. Ce spun eu că ne părea? Aşa şi era. Vaca era o bogăţie nemaipomenită. Ceva fantastic.

Dar nu ştiu dacă a mai fost pe lumea asta vreo văcuţă îngrijită şi căutată ca a noastră…

Eu în timpul foametei am avut un prieten, Mihail Munteanu îl chema. El tot a rămas fără tată, dar mama lui nu l-a părăsit. Au trăit împreună şi l-a îngrijit cum a putut. Aşa că Mihail era mai norocos ca mine. Cu mult mai norocos. Pot spune chiar că părea un copil fără griji. Ce? Sigur. Noi în timpul foametei nu ascundeam mâncarea. Fiindcă nu prea aveam ce ascunde. Dar dacă intra la noi vreun măhălean când mâncam, îl pofteam la masă, îi dam şi lui o bucăţică din bucăţica noastră. În dosul casei noastre trăia moş Efim Matveev. El nu avea copii, dar luase un copil de suflet, o rudă de-a sa. Androne îl chema. Când venea Androne pe la noi îi dam câte un grăunte din puţinul nostru, iar dacă ne întâmplam noi pe la ei, ascundeau totul. Nu ne-au dat o fărâmitură. Niciodată nu ne-au dat. Eu îi înţeleg acum pe alde moş Efim. Tatăl lui Androne a murit pe front, mamă-sa s-a dus după hrană, s-a întors calică şi repede a murit şi ea. Iar ei, rudele lor, trebuiau să-l ţină în viaţă pe Androne. Cum să se cheltuiască cu noi? Asta azi înţeleg, iar atunci… înţelegeţi… nu pot uita.

Noi în timpul foametei nu doream şi nici nu visam bucate alese. Ştiam că nu are cine să ni le aducă. Eram copii care înţelegeam pe ce lume trăim. Aşa că n-am prea visat sarmale ori plăcinte cu poalele-n brâu. Ne mulţumeam cu ce aveam. Mi se pare că foametea nu-ţi prea permite să visezi. Doreşti un singur lucru, ai un singur vis pe care îl vezi şi cu ochii deschişi: pâine, pâine, pâine!!! Straşnic de frumos vis. Slavă Domnului că am scăpat acum de el.

Ţin minte cum l-au dus pe tata la cimitir. Eu stam pe cuptor lipit de sobă. Hămesit de foame eram. Prin casa noastră umblau mulţi oameni. Iar eu parcă nici nu-i observam. Sora tatii a venit, m-a luat în braţe, m-a dus lângă sicriul tatălui meu şi mi-a spus:

— Tăticul se duce. Ia-ţi rămas bun de la el.

Eu nici nu puteam plânge. Îmi curgeau numai lacrimi pe obraji. Îmi pare, acum, că nici nu prea înţelegeam ce se întâmpla atunci cu adevărat. M-am pus în genunchi lângă tata, am sărutat icoana, l-am sărutat pe tata şi i-am şoptit:

— Tată, mi-i a mânca.

Cu vorbele estea a fost dus la cimitir tata. Că pe mine cineva m-a ridicat şi m-a lăsat iarăşi pe cuptor. Acolo era cel puţin mai cald decât în restul casei. Totdeauna când îmi era foame gemeam:

— Tată, mi-i a mânca.

Ştiu că majoritatea oamenilor la nevoie îşi amintesc de mamă. Eu nu. Eu nu-mi pot aminti de mama. Eu la o adică… Eu atâta pot zice şi acum:

— Tată, mi-i a mânca.

Ce? Nu, tatăl meu a fost înmormântat în sicriu. Da, în sicriu. Se întâmpla cam rar lucrul acesta atunci, dar tata a fost înmormântat în sicriu. Oamenii au stricat ieslea calului, căruţa şi i-au făcut tatii un sicriu. În sicriu l-au dus la groapă. Nevopsit, desigur. Şi negeluit. Dar sicriu era.

Din mahala noastră au murit mai mulţi în timpul foametei: nenea Luca, nenea Sârghe, nenea Efrem… Mai mulţi au murit atunci. Prin 1948 – 1949 vorbeam între noi: şi al meu tată a murit în timpul foametei, şi al meu, şi al meu, şi al meu… Ne ţineam de prieteni mai ales cu aceştia care au suferit ca şi noi, care au trecut prin aceleaşi chinuri…

În timpul foametei fratele Mihail, ca să ne salveze, s-a făcut argat. Păştea vacile oamenilor. Ciobanul satului a rămas şi după foamete. Mă duceam şi eu cu el, desigur. Oamenii nu ne dau bani, ci ne răsplăteau cu o hrincă de pâine, cu un boţ de mămăligă, cu o mână de orz, cu ce aveau. Dar se întâmpla, şi des se întâmpla, când venea omul cu privire într-o parte că nu ne poate da nimic, nu se poate răsplăti, fiindcă nici el nu are nimic. Şi dacă omul nu ne putea aduce un grăunte măcar, ce aveam să

zicem noi? Mulţi oameni după foamete se simţeau datori nouă, unor copii chinuiţi, orfani. Îşi aminteau ani la rând şi-şi cereau scuze de la noi, dar n-am ţinut pică pe nimeni, căci ştiam că în casele tuturor foametea se da huţa.

La noi în sat oamenii, ca să nu moară de foame, au mâncat şi cojă de copac, şi iarbă, şi miez de răsărită, şi papură, şi câini, şi mâţe, şi cioroi, şi scoici, şi şobolani, dar mulţumim, niciun caz nu a fost ca să-şi mănânce propriii copii ori pe ai altora. În Purcari da, a fost aşa ceva, iar la noi – nu. Ne-a ferit Dumnezeu.

Nu pot uita anii aceia grei de foamete. Când îmi amintesc – plâng. Iar nepoţii mi se suie în braţe şi mă întreabă:

— De ce plângi, bunele?

Ce să le răspund eu? Ce? îi iau în braţe şi-i strâng la piept. Iar când mă întreabă despre asta copiii mei, îi cuprind şi le spun că nu vreau, nu doresc nici să ştie prin ce am trecut noi şi ce am tras noi.

Sora cea mai mare s-a dus unde i-a arătat komsomolul. În lume s-a dus. Sora mea a ajuns până în regiunea Vologotsk din Rusia, a trăit în Cerepovetk, a lucrat pe un vapor, iar acum trăieşte în satul Koblevo din Nekulaev. Maria o cheamă.

Pe toate acestea le-am povestit nu din bucurie. Am vorbit despre toate celea pe care nu le pot uita, oricât m-aş strădui. Eu nu ştiu ce fac azi cei care şi-au bătut joc de atâta lume, de atâţia părinţi, de atâţia copii, dar ar trebui noi să le cântărim fapta. Foametea organizată de stalinişti a vrut să ne strângă pe toţi. Pe toţi au vrut să ne nimicească. Dar n-au putut. Cât vom putea lucra, vom arunca sămânţa în pământ şi vom creşte pâinea. Şi copiii. Nu suntem învăţaţi să rupem bucăţica de la gura altuia şi nici să cerşim nu suntem învăţaţi. Noi suntem oamenii pământului şi pământul ne-a răsplătit totdeauna, fiindcă îl răcorim cu sudoarea noastră.

„Foamea l-a speriat”.

ION MIDRIGAN (n. 1940)

Nouă ne-a fost poate mai greu în timpul foametei, fiindcă nu aveam tată. Eram trei copii şi mama. Eu şi fratele Volodea rămâneam acasă, iar mama şi cu fratele Pavel umblau prin lume după hrană. Fratele Pavel avea pe atunci vreo treisprezece ani. Mai des călătoreau împreună cu măhălencile noastre Culina şi Maria. S-au dus după pâine şi prin părţile Poloniei, adică ale Ucrainei. Se duceau pe atunci mulţi oameni din satul nostru pe acolo, căci mai uşor puteau face schimbul. Schimbau zestrea pe hrană. Şi aproape toţi veneau cu câte ceva de-ale gurii. Calea încolo şi înapoi era foarte periculoasă. Pe mulţi îi găseau turtiţi de tren, pe mulţi îi tăiau, pe mulţi îi azvârleau din tren şi încă mai mulţi mureau de foame. Se ascundeau cete întregi care aşteptau venirea trenului şi aruncau căngi legate de funii. Căngile în ce se înfigeau, aceea era dată jos din tren. Basarabenii noştri călătoreau atunci numai în marfare. Dacă se înfigea cangea în sacul cu cartofi, rămâneai fără cartofi; dacă se agăţa cangea de haina omului, dispărea, se prăpădea omul. Trebuia să ai mare curaj ca să te porneşti pe asemenea drum. Dar mama nu avea din ce alege. Că noi puteam să murim de foame. Prin Polonia mergeau în grupuri din sat în sat şi schimbau prosoape, pielicele, ţoluri, covoare – tot ce aveau, pe hrană, pe cartofi mai ales. Într-un sat, pe fratele Pavel începu să-l doară tare picioarele de atâta mers pe jos şi mama a hotărât să-l lase să se odihnească într-o scârţă de paie. Iar la întoarcerea din celălalt capăt al satului îl va lua şi va merge mai departe. Făceau lucrul acesta nu prima oară, gândesc eu. Dar atunci fusese un ceas rău, cum se vede... Căci la întoarcere nu l-au mai găsit pe fratele Pavel. L-au căutat peste tot locul, mult timp l-au căutat, dar nu l-au găsit. Şi s-a întors mama

singură acasă. Jele mare a fost atunci în ograda noastră, dar vremea le lecuieşte pe toate. Ne-am împăcat şi noi cu gândul că fratele Pavel a dispărut pentru totdeauna. Şi nu mică ne-a fost bucuria când în 1953 el s-a răspuns. Pe atunci făcea armata în Odesa. Atunci am aflat şi noi peripeţiile vieţii lui.

Când rămase singur, un moşneag i-a dat şase bucăţele de pâine. El a fugit în scârţă să le mănânce, dar s-a gândit că cineva poate a văzut că el are pâine şi poate să i-o ia, de aceea a hotărât să schimbe locul. Şi-a ales altă scârţă, la alt colţ al satului. Apoi a revenit la scârţa unde îl lăsase mama, dar nu s-a mai întâlnit cu ai noştri. Şase bucăţele de pâine nu te pot hrăni mult timp, aşa că fratele Pavel a ieşit la lumină, a strigat la o poartă, unde a apărut o femeie care a înţeles ce a păţit băiatul. L-a luat la dânsa. L-a hrănit. Şi a rămas acolo fratele Pavel. La început păştea vaca, apoi făcea tot lucrul bărbătesc pe lângă casă. Iar în 1953, cum am spus, l-au luat la armată. Acasă nu s-a mai întors fratele Pavel. S-a căsătorit acolo, printre străini. În 1959 fratele Volodea a vorbit cu Sofia, soţia fratelui nostru. Şi aceasta aşa a zis despre Pavel: „Am întâlnit un om”. În 1971 m-am dus şi eu să-l văd pe fratele Pavel. Ne-am întâlnit. Trăieşte bine. Are vite, trei hectare de pământ are... Are doi băieţi şi o fată. Şi nepoţei are. E mulţumit de viaţă fratele Pavel. Nu ştim dacă va veni cândva prin satul nostru. Foametea prea tare l-a speriat pe Pavel, cum se vede. Asemenea urgie nu se uită. Aşa am rămas noi fără fratele Pavel.

„Şi aşa a fost...”

MARIA DELEU (n. 1941)

Lelea Aculina era fată mare şi s-a căsătorit după un bărbat cu trei copii. Şi hai să se ducă în Polonia. S-a dus acolo, a ajuns la marginea unei păduri şi s-a lepădat de copil, căci îi ţinea mâinile legate. Pe acolo trecu un om

cu căruţa şi-l văzu pe băieţelul plângând. Ei, plânge-plânge, dar cine ştie de ce plânge? S-a dus omul la lucru. În treaba sa s-a dus. Când se întorcea seara spre casă, vede iarăşi copilul acela şi-l întrebă de ce stă acolo. Unul – moldovean, altul – polonez, s-au înţeles ei cumva. Pricepu omul că copilul e lepădat. L-a luat şi l-a dus acasă la dânsul. Acasă mai avea încă unsprezece copii. Şi el fu al doisprezecelea copil. Ei, şi l-a crescut mare, l-a trimis în armată, mă rog, ca la oameni. Când veni timpul ca Vladimir Midrigan, fratele celui lepădat, să plece în armată, a plecat flăcăul. Nu ai ce alege. Deveni el soldat. Umblând pe acolo prin unitate, ori cum s-o fi numit ea, vede că sub o fotografie de pe Tabla de Onoare scrie: Midrigan Pavel. S-a uitat Volodea la fotografie şi i-a părut că-l cunoaşte pe cel fotografiat, apoi i se părea că nu-l cunoaşte. Mai pe scurt, se pomeni în faţă cu un cunoscut necunoscut. Se duse Volodea la un şef de acolo, din armată, şi-l întrebă:

— Dar cine-i acesta?

Şeful îi răspunde:

— Un vecin de-al meu.

— Vreau să-l văd, zice Volodea. Şeful i-a povestit pe scurt cine-i cel de pe Tabla de Onoare şi s-au dus să-l vadă. Când s-au pomenit ei unul în faţa altuia, s-au privit în ochi fără a scoate un cuvânt, apoi s-au îmbrăţişat, căci au înţeles că-s fraţi. Semănau leit unul cu altul. Nu aveai ce sta la gânduri. Şi le-au permis să se ducă acasă din armată: să-şi vadă părinţii, să-i bucure. Când au ajuns acasă, unele neamuri îl îndepărtau pe Pavel, căci nu ştiau precis cine-i. Apoi l-au primit ca pe al lor. Căci semăna cu ceilalţi fraţi. Doar mamă-sa, care era vitregă, a refuzat să-l recunoască. Ea ştia ce a făcut cu el. Atunci spusese acasă, adică amăgise, că Pavel murise şi ea l-a îngropat. Dar când s-a aflat adevărul, n-a dorit nici el s-o vadă pe mamă-sa. De fapt, care mamă? Nu i-a fost ea mamă. O femeie străină i-a fost.

„Plângea bunelul”.

CONSTANTIN MALANCEA (n. 1942)

Spre sfârşitul războiului a rămas bunelul cu patru copii numai şi două nurori. Şi nurorile la rândul lor au rămas cu câte un copil: eu şi vara mea Lida. Nurorile erau mama şi lica Valentina a unchiului Zinovie. El a luptat pe front, iar tatăl meu acolo a şi murit. Satul nostru a fost evacuat, iar când s-au întors ai noştri de la evacuare, nu mai rămăsese nimic în casă. Dar în 1946 pâine s-a făcut puţin şi au agonisit oleacă. Avea şi mama pâine, şi bunelul, şi lica Valentina, unchiul Zinovie nu era în sat, căci ruşii l-au făcut prizonier şi l-au mânat în Arhanghelsk, într-un lagăr, căci a luptat de partea românilor şi la Odesa l-au luat şi l-au dus... Nora unde avea să se ducă? Şi mama, şi lica Valentina erau pe capul bunelului. Iar când au început a-i forţa pe oameni cu diferite impozite, luau de la oameni tot ce aveau, fără niciun fel de obraz. Lăsau locul măturat în urma lor. Ai noştri, ca şi ceilalţi, au dat la stat ce li s-a cerut, iar ei veneau şi înşfăcau tot ce le mai rămăsese oamenilor. Bunelul, mama şi încă câteva neamuri au hotărât să salveze câte ceva, ca să nu moară de foame. Au ridicat în casa mare un nou perete lăsând un gol şi în golul rămas între cei doi pereţi au turnat grâul mamei, al bunelului Arion, al lui moş Neculae Băbălău şi al licăi Valentina. Au oprit numai câţiva saci pentru mâncare. Dar a venit unul, Ionică Dulăul, şi le-a spus că sunt obligaţi să ieie şi sacii ceia. Atunci bunica Hartina a umplut saltelele de la paturi cu grâu şi dormeam noi atunci pe grâu. Când au intrat cei cu controlul în casă, n-au găsit nimic, deşi au căutat, chipurile, de-a mărunţelul. N-au avut ce lua. Şi-au luat grija. Iar moş Ionică i-a spus bunicăi că peste vreo trei zile va veni el cu un împuternicit pentru colectarea impozitelor de la Olăneşti şi ea să le gătească mâncare mai bună: o găină în zeamă, vin şi ce mai poate născoci o

gospodină bună. Şi, într-adevăr, au venit ei, dar bunica nu a gătit chiar cum i-a poruncit el. Găina, în orice caz, n-a fost tăiată. Le-a pus pe masă ce au avut, dar moş Ionică a rămas nemulţumit, obijduit chiar, şi a început a mirosi, a cerceta de-a mărunţelul casa: simţea el că ai noştri au dosit ceva pâine. Şi s-a găsit o femeie, un neam de-al nostru, trăieşte şi azi, care i-a pârât pe ai noştri. Ea trecuse pe la bunica, zărise nişte mere şi i le-a cerut. Bunica, clar lucru, nu i le-a dat, şi această femeie, ziceam, i-a pârât unei comsomoliste activiste din sat, aceasta i-a raportat şefului din Olăneşti şi în casa bunelului poposi o echipă de oameni care au măsurat toate camerele pe din afară, pe urmă au măsurat casa înăuntru, cameră cu cameră, făcură nişte calcule, găsiră peretele ridicat, l-au dărâmat şi au dat de pâine. Au confiscat grâul, i-au arestat pe bunelul, pe bunica, pe moş Neculae şi pe lelea Catrina, soţia lui, i-au dus la Olăneşti, apoi la puşcăria din Tighina. Pe femei le-au ţinut trei luni de zile şi le-au eliberat. Pe bunelul şi pe moş Neculae i-au ţinut jumătate de an, apoi i-au dus la puşcărie pe cinci ani de zile. *Za sabotaj.* Că adică n-au vrut să dea toată pâinea la stat. Au călcat legea. Au acţionat împotriva statului. Au devenit duşmani ai poporului. Dar cum să le deie pâinea, dacă, vă spun, avea bunelul atâtea guri pe capul lui? Trebuia cu ceva să-i ţină, să-i hrănească, să-i salveze de la moarte. Şi, la urma urmei, era pâinea lui, muncită de dânsul, cu mâinile lui. Şi, v-am spus, dăduse impozit statului cât i se ceruse. Ei, l-au judecat pe bunelul, i-au dat cinci ani de zile şi nu mai ştia nimeni unde l-au dus. Abia peste un an şi jumătate au primit ai noştri prima scrisoare de la dânsul, din Siberia, din regiunea Kemerova. Fiindcă tata nu s-a întors de la front, mama s-a căsătorit şi am plecat la Purcari, mătuşa Valentina a trecut la casa ei şi bunica a rămas cu patru copii: cu lelea Sanea, cu bădica Nică, cu bădica Andrei şi cu lelea Nina. Lucrau şi se hrăneau cum puteau. Pâine nu prea aveau, iar când au ajuns în iarnă,

nu aveau ce mânca. Bădica Nică şi lelea Sanea se duceau la Cosa şi schimbau covoare, ţoluri, prosoape pe peşte, apoi peştele îl schimbau pe cartofi, căpătau ceva venit din asta şi în felul acesta au ieşit din situaţie. Ne-am hrănit, n-am murit de foame. Căci şi eu am rămas la dânşii, cu bunica. Bunelul n-a făcut cinci ani, ci numai patru. Când l-au eliberat, nu ştia cum să vină înapoi, în Moldova. Încolo l-au dus închis, nici nu înţelegea unde îl duc. Şi plângea bunelul într-o gară de trenuri, de neputinţă plângea, căci tare mult dorea să ajungă acasă, iar care e calea spre casă nu ştia. Dar s-a găsit acolo un om care voia să se mute cu traiul în Moldova şi care l-a ajutat să revină la baştină. S-a înţeles cu dânsul bunelul uşor, căci ştia limba rusă nu numai din închisoare. El a fost în armata ţaristă, a luptat în Primul Război Mondial, a fost şi prizonier… şi omul acela a venit cu bunelul până la noi în sat, a stat câtva timp la noi, nu i-a plăcut viaţa noastră, cum se vede, şi s-a întors în ţara lui. Iată aşa s-a întâmplat că pe bunelul l-au judecat fără să aibă vreo vină; n-au vrut să ştie că după Primul Război Mondial el a stat patru ani în prizonierat la austrieci. Când s-a întors atunci bunelul acasă de la austrieci, tatăl meu avea cinci ani, nici nu-l ştia pe bunelul. Şi nici nu s-a uitat la toate chinurile bunelului, i-au mai dat şi după al Doilea Război Mondial cinci ani de puşcărie, fiindcă a vrut să-şi întreţină familia, a vrut să-i salveze de la moarte. Noi am răbdat foame, dar ne-am ţinut, am rezistat, n-am murit. Căci bădica Andrei, bădica Nică şi lelea Sanea se duceau în baltă şi săpau rădăcini de papură, e dulce rădăcina de papură, făceau acasă focul în sobă, băgau rădăcinile celea în cuptor, le uscau şi le fărâmiţau bine-bine în piuă până ele deveneau făină. Apoi amestecau făina din papură cu cea de grâu ori păpuşoi şi coceau turte bune de mâncat. Am avut norocul cel mai mare că n-a murit vaca noastră. Vaca ne-a salvat. Ea a fost unicul nostru ajutor.

În primăvară, când venise timpul să punem în

pământ cartofii, badea Nicon, că este şi astăzi, plângea că n-are ce pune. Bunica a tăiat coji mai groase de cartofi şi i le-a dat ca să le răsădească, iar miezul lor era pentru pregătirea hranei. Badea Nicon, o rudă de-a noastră, şi azi pomeneşte cum bunica l-a făcut să aibă roadă bogată de cartofi. A prins şi el la sământă. Iată cum… Asta este bucuria şi tragedia familiei noastre.

Eram mic dar ţin bine minte cum am mâncat odată la Colea Hâncu. Mama sa era invalidă, dar era croitoreasă şi se hrăneau. Cosea cămăşi, pantalonaşi. Oamenii o răsplăteau cu ce puteau. Şi unul i-a adus drojdii de vin, ea le-a turnat într-o tigaie şi noi înmuiam bucăţele de mămăligă în drojdii şi mâncam. Mi s-a părut extraordinar de gustoasă acea mâncare.

Unchii mei plecau după de-ale gurii pe perioade mai lungi. Au ajuns şi prin Polonia, prin Ucraina apuseană adică. Când s-a întors dintr-o asemenea călătorie, badea Nică a auzit cum cineva bătea la o fereastră de la cuhne. Cel ce bătea nu se prea temea de cei din casă, ştia probabil că nu are de cine se teme. Bădica Nică a ieşit şi s-a luat după el; acela putea fugi numai printr-un tunel îngust făcut în troienele mari de omăt. Bădica Nică l-a ajuns şi acela, hoţul, apărându-se, începu a striga:

— Nu mă lovi, Nică, eu sunt, Ion. Era un leat de-a lui bădica Nică. Când l-a întrebat de ce a venit să fure de la noi, acela răspunse cu disperare:

— Dar ce aveam să fac, Nică? Mi-e foame. Vreau să mănânc, măi, vreau să mănânc. Nu înţelegi tu lucrul ista? Vreau să mănânc, măi! Vreau să mănânc!

Toţi voiau să mănânce atunci. Toţi. Oamenii, totuşi, au rezistat, deşi cimitirul s-a umplut cu cadavrele celor care atât de mult voiau să mănânce.

Familia noastră a ieşit din foamete fără pierderi. Am rezistat. Dar am avut de tras jele şi după foamete. Prin 1948 s-a ucis bădica Andrei: a călcat pe o mină. Lucrau pe câmp, la prăşit păpuşoii. El, badea Vasile

Meşteşug, alt Andrei Malancea, a lui moş Pintilie, şi mama lui Fedea Ciorbă, nu-i ştiu prenumele. Au văzut butoiul cu apă şi s-au grăbit în întâmpinarea lui. Şi aşa alergând, cineva din ei a călcat pe o mină. Atunci, după război, rămăseseră multe mine; nu se ştie cine a călcat pe mină, dar toţi au fost răniţi. Pe badea Andrei al lui moş Pintilie l-au dus la Chişinău cu avionul, căci era ciuruit rău, şi pe lelea Artina, da, aşa o chema pe mama lui Fedea Ciorbă, iar bădica Andrei al nostru a căzut mort fără să aibă multe răni pe corp. Până la marginea satului bădica Andrei a decedat.

Bunelul n-a putut şti despre această moarte încă mult timp, căci era în puşcărie. De la dânsul scrisori veneau, iar răvaşele noastre nu ajungeau până la el, nu se ştie din ce cauză. Asta-i tragedia familiei noastre. Asta-i.

Eu, de când m-am căsătorit, am trăit împreună cu bunelul şi multe seri ne aminteam de foamete şi eu ascultam cu interes peripeţiile prin care am trecut noi acasă, iar bunelul prin lumea largă.

Punct sau Recviem

Îmi ieşi în cale un bătrân care se clătina scârţâind la fiece adiere de vânt. Îmi vorbi într-un grai neclar mie. De noi se apropiară alţi câţiva bătrâni scheletici. Îmi arătau spre centrul satului, spre vechiul nostru cimitir. Am privit atent şi m-am cutremurat: mormintele se mişcau ca un piept de voinic. Mi-am dat seama că respiră cei îngropaţi de vii în timpul foametei. Am încercat să împărtăşesc descoperirea mea bătrânilor, dar ei nu mai erau lângă mine. Fantomele lor pluteau, pluteau până au devenit nişte puncte albe. Se lăsă întunericul. Beznă se făcu. Nu ştiam unde să merg, nu găseam drumul. Apoi apăru un luceafăr. Luceafărul se prefăcu într-un ochi. Un ochi încărcat de lacrimi. Un ochi de copil înghiţit de foamete. Pe cer răsăriră sute de stele. Stele – ochi de

copil. Îmi porunceau ceva în limba lor dumnezeiască.